

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet ZANBAK

YETENEKLER YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİ İLE YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ:
YOKSULLUĞUN KAYIP BOYUTLARI ÜZERİNE
AMPİRİK BİR UYGULAMA

İktisat Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2014

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet ZANBAK

YETENEKLER YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİ İLE YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ:
YOKSULLUĞUN KAYIP BOYUTLARI ÜZERİNE
AMPİRİK BİR UYGULAMA

Danışman
Prof.Dr. Selim ÇAĞATAY

İktisat Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2014

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mehmet ZANBAK'ın bu çalışması, jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Hatice KARAÇAY (İmza)

Üye (Danışman) : Prof.Dr. Selim ÇAĞATAY (İmza)

Üye : Prof.Dr. A.Ali KOÇ (İmza)

Üye : Prof.Dr. Ummuhan GÖKOVALI MEDETTİN (İmza)

Üye : Doç.Dr. Zeliha GÖKER (İmza)

Tez Başlığı: Yetenekler Yaklaşımı Perspektifi İle Yoksulluğun Ölçülmesi: Yoksulluğun Kayıp Boyutları Üzerine Ampirik Bir Uygulama

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :01/09/2014

Mezuniyet Tarihi :11/09/2014

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI ve ÖLÇÜMÜ

1.1 Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi	7
1.2 Farklı Yaklaşımlara Göre Yoksulluk Tanımları	11
1.2.1 Objektif Yaklaşım	11
1.2.2 Subjektif Yaklaşım	14
1.3 Yoksulluğun Ölçülmesi	15
1.3.1 Yoksulluk Sınırının Tespiti	15
1.3.1.1 Objektif Yoksulluk Sınırı	16
1.3.1.2 Subjektif Yoksulluk Sınırı	20
1.3.2 Refah Göstergesi Seçimi	20
1.3.3 Yoksulluk Endeksleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK ve ÖLÇÜM YÖNTEMİ

2.1 Yoksulluğa Çok Boyutlu Bakış	23
2.2 Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksini Hesaplama Aşamaları	24
2.3 Çok Boyutlu Yoksulluk Ölçümü: Matematiksel Gösterim	26
2.3.1 Yoksulluk Sınırının ve Yoksulların Belirlenmesi	29
2.3.1.1 Birlik Yaklaşımı	30
2.3.1.2 Kesişim Yaklaşımı	30
2.3.1.3 Alkire-Foster Yaklaşımı	31
2.3.2 AF Yaklaşımının Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksleri	32
2.3.2.1 Kişi Sayısı Oranı (H)	32

2.3.2.2 Ortalama Yoksunluk Oranı (A)	33
2.3.2.3 Düzeltilmiş Kişi Sayısı Oranı (M_0).....	34
2.3.2.4 Düzeltilmiş Yoksulluk Açığı (M_1)	36
2.3.2.5 Karesi Alınmış Düzeltilmiş Yoksulluk Açığı (M_2)	39
2.3.2.6 Düzeltilmiş FGT Ailesi (M_a).....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMALI YOKSULLUK ÇALIŞMALARI

LİTERATÜR TARAMASI

3.1 Türkiye İçin Yapılmış Yoksulluk Çalışmaları	43
3.1.1 Refah Göstergesi Olarak Gelirin ve Tüketim Harcamalarının Ele Alındığı Çalışmalar	43
3.1.2 Yetenek Yaklaşımını Temel Alan Çalışmalar.....	50
3.2 Uluslararası Literatürdeki Yoksulluk Çalışmaları	56
3.3 Çalışmanın Literatürle Karşılaştırması	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK: AMPİRİK UYGULAMA

4.1 Örneklem	71
4.2 Tanımlayıcı İstatistikler	77
4.3 Çalışmada Yer Alan Boyutlar ve Göstergeler	81
4.4 Boyutları Temsil Eden Göstergelerin Yoksunluk Sınırları	83
4.4.1 İstihdam, İş ve İş Yeri Güvenliği Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı	84
4.4.2 Gelir Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı	85
4.4.3 Sağlık Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı	85
4.4.4 Güçlenme Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı	86
4.4.5 Utanma/Dışlanmışlık Hissetmeden Yer Alma Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı.....	86
4.4.6 Yaşamsal Anlam ve Değer Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı.....	87
4.4.7 Fiziksel Güvenlik Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı	88
4.4.8 Hanenin Sosyoekonomik Yapısı Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı.....	88
4.5 Mersin ve Erzurum İllerinin Çok Boyutlu Yoksulluk Ölçümü	89
4.5.1 Mersin ve Erzurum için Yoksunluk ve Yoksunluk Sayısı Matrisinin Oluşturulması	90

4.5.2 Yoksulluk Sınırının Seçilmesi	91
4.5.3 Mersin ve Erzurum'un Çok Boyutlu Yoksulluk Değerleri.....	92
4.6 Mersin ve Erzurum İllerinin Yoksulluk Ölçümlerinin Karşılaştırılması.....	96
4.6.1 Değişen Sosyoekonomik Düzey ve Yoksulluk Oranları.....	99
4.6.2 Cinsiyet, Yaş, Eğitim Düzeyi ve Sosyoekonomik Sınıflara Göre Yoksulluk Değerleri.....	102
4.7 Bölüm Değerlendirmesi.....	105

BEŞİNCİ BÖLÜM

YOKSUNLUK ENDEKSİ ve ENDEKSİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN EKONOMETRİK TAHMİNİ

5.1 Yoksulluk ve Yoksunluk İlişkisi	107
5.2 Yoksunluk Endeksi.....	108
5.2.1 Kısmi (Boyutsal) Yoksunluk Endeksi.....	109
5.2.2 Toplam Yoksunluk Endeksi.....	110
5.3 Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi	115
5.4 Bağımsız Değişkenlerin Tahmin Sonucunda Alacağı İşaretler için Beklentiler ve Nedenleri	119
5.5 Ampirik Analiz: Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi.....	123
5.5.1 Mersin'deki Bireylerin Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörler	123
5.5.2 Erzurum'daki Bireylerin Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörler	128
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	136
EKLER	144
EK 1- Çok Boyutlu Yoksulluk Hesaplamalarında Yanlış Anlaşılanlar	144
EK 2- Sosyoekonomik Bölge Ayrım Kriterleri	145
EK 3- Ağırlıklandırma	146
EK 4- Çok Boyutlu Yoksulluk Ölçümünün Sahip Olduğu Özellikler	148
EK 5- Yoksulluk Sınırlarının Farklı Değerlerinde Çok Boyutlu Yoksulluk Oranları	152
EK 6- Birey Sınıf Pozisyonlarının Belirlenmesi	154
EK 7- İstihdam, İş ve İşyeri Güvenliği ve Güçlenme Boyutlarındaki Değişken Gruplarının Faktör Analizi Sonuçları	155

EK 8- Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörlerin Aşamalı Seçim (Stepwise) Yöntemi ile Tahmin Sonuçları	156
EK 9- Çalışmada Kullanılan Boyut ve Göstergeler	157
EK 10- Çalışmada Kullanılan Göstergelerdeki Yoksunluk Şartları.....	158
ÖZGEÇMİŞ	159

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1	Türkiye'deki Yoksulluğun Ölçümü Amacıyla Yapılan Çalışmaların, Kullanılan Yaklaşım, Yöntem ve Refah Göstergesine Göre Gruplandırılması.....	54
Tablo 3.2	Türkiye'deki Yoksulluğun Ölçümü Amacıyla Farklı Yöntemlerle Yapılan Çalışmalarda Elde Edilen Yoksulluk Değerleri.....	55
Tablo 3.3	Yoksulluk Ölçümü Üzerine Yapılan Uluslararası Bazı Çalışmaların Kullanılan Yaklaşım, Yöntem ve Refah Göstergesine Göre Gruplandırılması.....	68
Tablo 4.1	Mersin ve Erzurum Örneklemelerinin Tanımlayıcı İstatistikleri.....	77
Tablo 4.2	Mersin ve Erzurum İllerinin Çok Boyutlu Yoksulluk Oranları	97
Tablo 4.3	Boyutlardaki Yoksun Kişilerin Sayısı ve Boyutların Yoksunluk Sıralaması	98
Tablo 4.4	Sosyoekonomik Olarak En Yüksek ve En Düşük Seviyedeki Bölgelerin Yoksulluk Oranları	100
Tablo 4.5	Sosyoekonomik Olarak En Yüksek ve En Düşük Seviyedeki Bölgelerde Yoksunluk Yaşayanların Sayısı ve Yoksunlukların Boyutsal Sıralaması	101
Tablo 4.6	Cinsiyet, Yaş ve Sosyoekonomik Sınıflara Göre Yoksulluk Değerleri	105
Tablo 5.1	Mersin ve Erzurum Örneklemelerinin Toplam Yoksunluk Endekslerinin Tanımlayıcı İstatistikleri.....	114
Tablo 5.2	Mersin ve Erzurum'daki Bireylerin Yoksunluk Endeksi Dağılımları	115
Tablo 5.3	Yoksunluk Endeksini Etkileyen Değişkenler.....	117
Tablo 5.4	Mersin Örneklemesinin Ekonometrik Tahmin Sonuçları.....	127
Tablo 5.5	Erzurum Örneklemesinin Ekonometrik Tahmin Sonuçları	131

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1	Çok Boyutlu Yoksulluk Hesaplaması Aşamaları.....	26
Şekil 4.1	Mersin ve Erzurum İllerinin Çok Boyutlu Yoksulluk Oranları (k=3)	99
Şekil 5.1	Yoksunluk Endeksi Hesaplama Aşamaları	112

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri	LIMTCP	Levy Institute Measure of Time and Consumption Poverty
AF	Alkire-Foster	MDG	Millennium Development Goals
BLP	Below the Poverty Line	MPI	Multidimensional Povert Index
Çev.	Çeviren	No	Number
Der.	Derleyen	OPHI	Oxford Poverty and Human Development Initiative
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü	PQLI	Physical Quality of Life Index
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı	Reg.	Regresyon
Düz.	Düzeltilmiş	S	Sağlık
Ed.	Editör	SEA	Social Exclusion Approach
FGT	Foster-Greer-Thorbecke	std.	Standart
G	Gelir	TÜAD	Türkiye Araştırmacılar Derneği
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi	TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
GUC	Güçlenme	U	Utanma/Dışlanmışlık Hissetmeden Yer Alma
Haz.	Hazırlayan	UNDP	United Nations Development Programme
HDI	Human Development Index	UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund
HHS	Hane ve Hanehalkı Sosyoekonomik Durumu	vb.	ve bunun gibi/ve benzeri
HPI	Human Poverty Index	vd.	ve diğerleri
IİK	İstihdam, İş ve İşyeri Kalitesi	Vol.	Volume
ILO	International Labor Organization	\$	Dolar
ist.	İstatistik	%	Yüzde
IMF	International Monetary Fund		

ÖZET

Bu çalışma, yoksulluk kavramını yetenek yaklaşımı temelinde çok boyutlu bakış açısıyla ele alarak, Mersin ve Erzurum illerindeki yoksulluğun kayıp boyutlarına odaklanmaktadır. Ölçüm için gerekli veri seti adı geçen illerin kentsel kesimlerinde 2011 yılında gerçekleştirilen saha çalışmalarından elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanmasındaki temel gerekçe Türkiye özelinde yapılan yoksulluk çalışmalarında çoğunlukla parasal yaklaşım yöntemlerinin uygulanması, bunun ise sosyal işleyiş ve süreci açıklamada yetersiz kaldığına inanılmasıdır. Çok boyutlu yoksulluk ölçüm yöntemi ile elde edilen Mersin ve Erzurum illerinin sonuçları incelendiğinde, Mersin'in yoksulluk oranının Erzurum'dan yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen en çarpıcı sonuçlardan birisi bireylerin ve özellikle de kadınların hanehalkı kararlarına katılımının incelendiği güçlenme boyutundaki yoksunluk yaşayan kişi sayısının iki il için oldukça farklı olmasıdır. Mersin'in yoksulluğu Erzurum'un üzerinde olmasına karşın, Erzurum'da güçlenme boyutunda yoksunluk yaşayanların sayısı Mersin'dekilerin üzerindedir. Bu da Mersin'deki fertlerin görece olarak daha özerk olduklarının bir göstergesi olabilir. Ayrıca her iki ilde de en düşük sosyoekonomik seviyede yaşayanların, kadınların, orta yaştakilerin, ilköğretim ile altında eğitilmiş olanların ve küçük burjuvalar ile emekçilerin yüksek oranda ve şiddetle yoksulluk yaşamakta oldukları, bu çalışmadan elde edilen diğer önemli bulgulardır. Bireylerin yaşadıkları yoksunlukları ve bu yolla da yoksulluklarını en fazla arttıran faktörler ise, kadınların yevmiyeli, kendi hesabına düzensiz işlerde ve işçi statüsünde çalışmaları ile okula gitmemiş olmaları, erkeklerin okula gitmemiş olmaları ile başta etnik nedenler olmak üzere kendisine önyargılı davranıldığına inanmalarıdır. Aynı kişilerin yoksulluktan kurtulmalarına yardımcı olabilecek faktörler ise, kadınların üniversite eğitimi almış olmaları iken, erkeklerin memur statüsünde çalışmaları olarak bulunmuştur. Ayrıca tüm bireylerin kendi kararlarını kendilerinin verebiliyor olmaları da yaşanan yoksulluğu azaltan faktörler arasında sıralanabilir.

SUMMARY
MEASURING POVERTY FROM THE PERSPECTIVE OF
CAPABILITIES APPROACH: AN EMPIRICAL ANALYSIS ON
MISSING DIMENSIONS OF POVERTY

Basing on the “capabilities approach” this study approaches the poverty issue as a multidimensional concept and focuses on missing dimensions of poverty in Mersin and Erzurum. The data used in calculations is gathered from the field surveys conducted in urban areas of those cities in 2011. The main motivation for conducting the study was the consideration that the most commonly implemented monetary approach to measure poverty lacks particularly social and physical aspects of poverty. Examining the outcomes obtained in Mersin and Erzurum, it was found that the poverty rate in Mersin is higher than that is in Erzurum. The striking finding is that number of the persons suffering from deprivation within the empowerment dimension in two cities is quite different, particularly with respect to participation of women to the decision making process in the household. Although overall poverty is found to be relatively higher in Mersin, number of deprived people in empowerment dimension is higher in Erzurum. This might be an indication of relatively more freedom experienced by household members in Mersin. Another important finding of the study is that in both provinces people who live in the lowest socio-economic conditions, middle aged people, women, people who have at most primary school degree, labor class and petty bourgeoisie experience a higher level of poverty. For women, working in irregular jobs and on daily payment, having no educational degree, and for men, having no educational degree and facing with prejudice attitude because of ethnicity are found to be the factors that increase individuals’ deprivation and poverty. For women, having a university degree, and for men, working in public sector institutions are found to decrease individuals deprivation and poverty. In addition, individuals’ capability to give their own decisions can be counted among the factors that decrease poverty.

ÖNSÖZ

Tanımı ve ölçüm yöntemleri ele alınan yaklaşıma göre farklılaşan yoksulluk, günümüze kadar ağırlıklı olarak parasal yaklaşımlar temelinde incelenmiş ve bunun sonucunda ortaya çıkan analiz çıktıları sosyal işleyiş ve süreci açıklamada yetersiz bir durumun oluşmasına neden olmuştur. Bu çalışmada ise yoksulluk, bazı araştırmacılar tarafından daha sağlıklı sonuçlar ortaya koyduğu vurgulanan çok boyutlu yoksulluk yaklaşımı ile ele alınmış ve bireylerin sahip olduğu sosyoekonomik ve sosyokültürel kazanımlarının ön planda tutulduğu böyle bir analiz sonucunda yoksulluğun daha gerçekçi şekilde yansıtılacağı belirtilmiştir.

Yoksulluğun sadece sayısal hesaplamalardan ibaret olmadığını, buna karşın insana dair sosyal de bir sorun olduğunu kanıtlamayı amaçlayan bu tez çalışmasının tüm hazırlık aşamalarında yanımda olan, kendisini tanıdığım ilk günden bu yana insani değerleri ile örnek edindiğim, akademik bilgisinden yararlandığım, yanında çalışmaktan onur duyduğum ve ayrıca tecrübelerinden yararlanırken sınırsız hoşgörü ve sabır gösterdiğine inandığım değerli hocam Prof.Dr. Selim ÇAĞATAY'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca tez jürimde yer alıp, yaptıkları eleştiri ve katkılar ile bu çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan değerli hocalarım Doç.Dr. Hatice KARAÇAY'a, Prof.Dr. A.Ali KOÇ'a, Prof.Dr. Ummuhan GÖKOVALI MEDETTİN'e ve Doç.Dr. Zeliha GÖKER'e de çok teşekkür ediyorum.

Son olarak, akademik hayatımın en başından bu yana desteklerini her zaman yanımda hissettiğim sevgili eşim Zerrin'e, güzel oğlum Çınar'a ve ailemin tüm fertlerine teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Mehmet ZANBAK
Antalya, 2014

GİRİŞ

Tanımı, mücadele stratejileri ve özellikle de ölçüm yöntemleri bakımından başta Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası olmak üzere, uluslararası örgütlerin öncülüğünde büyük ölçüde standart hale getirilmeye çalışılan yoksulluk, söz konusu standartlaştırmanın sağlanabilmesi amacıyla çoğunlukla gelir temel alınarak analiz edilmektedir (Toprak, 2011). Bu durum ise refahın ve mutluluğun tam anlamıyla yansıtılamamasının yanında, sosyal içerikli ve hesaplanabilir yöntemlere yönelik ihtiyaçları da beraberinde getirmektedir. Ele alınan yaklaşıma göre tanımı da farklılaşan yoksulluğun ölçülmesi, hane ya da bireylere ait refah göstergelerinin, belirlenen yoksulluk sınırı ile karşılaştırılmasını tek bir toplama dönüştüren istatistiksel bir fonksiyondur. Hesaplamadaki ilk aşama, yoksul birey/hane ile yoksul olmayan bireyin/hanenin birbirinden ayrılmasını sağlayan bir sınırın oluşturulmasıdır ki, literatürde bu, *yoksulluk sınırı* olarak adlandırılmaktadır. Sınırın belirlenmesinin ardından birey ya da hane için yoksulluk sınırı ile karşılaştırılacak bir refah göstergesinin seçilmesi gerekmektedir. Bu refah göstergesi genellikle gelir ya da tüketim harcaması olmakta, belirlenen bu gösterge değerinin sınırla karşılaştırması yapılarak ise birey veya hanenin yoksul olup olmadığına karar verilmektedir.

Yoksulluk literatürünün ve özellikle de uluslararası örgütlerin sıkça kullandığı parasal yaklaşım temelli yoksulluk ölçümü kapsamında, maddi yoksulluk sınırı hesapları dikkate alınırken, bu sınırın hesaplanmasında gıda-enerji alımı yöntemi ve temel gereksinimler maliyeti yöntemi olarak ifade edilen iki farklı yöntem benimsenmiş ve uygulama olanağı bulmuştur. Yoksulluğun tek boyutlu hesaplandığı bu yöntemlere ilave olarak sosyal içerikli ve çok boyutlu ölçüm yöntemleri de ortaya atılmış, böylelikle yoksulluğun yalnızca istatistiksel ya da matematiksel hesaplamalardan ibaret olmadığı, insana ve ihtiyaçlarına dair bir olgu olduğu da kanıtlanabilmiştir. Yoksulluk ölçümünün tek boyutlu yaklaşımlardan arındırılmak istenmesinin temel nedeni ise, halihazırda yanlış ölçümlerin var olması, hesaplama araçlarının sınırlılığı ile ekstra bilgi ve göstergelere ihtiyaç duyulmasıdır (Batana, 2013). Bunlara ilave olarak, resmi istatistiklere olan güvensizlik, mevcut hesaplama yöntemlerinin yaşanan yoksulluğu tam anlamıyla yansıtamaması, kavramsal hataların göz ardı edilebilmesi ve çıkan sonuçların yanlış yorumlanabilmesi de çok boyutlu yoksulluk ölçümleri için birer gerekçe oluşturabilmektedir (Alkire ve Foster, 2011a; Santos ve Ura, 2008). *Kısacası yoksulluğu,*

yaşanan yoksunluklardan¹ hareketle çok boyutlu olarak ele alınmasına yönelten olan itici güç, daha sağlıklı sonuçların ortaya çıkacağına inanılmasıdır (Alkire ve Foster, 2011b).

Yoksulluğa çok boyutlu olarak bakan Amartya Sen'in yetenekler² yaklaşımı, yoksulluğu asgari, diğer bir deyişle temel yeteneklerden yoksunluk, yahut belli minimum ya da temel ihtiyaçlara ulaşmadaki başarısızlık olarak tanımlanmaktadır (Sen, 1976). Yetenekler yaklaşımını yoksulluk odağına çevirmek, sınırsız yeteneklerden temel yeteneklere yönelişi gerektirmektedir, ki bu yaklaşım çerçevesinde kişilerin yapabilecekleri ile bu yapabileceklerini uygulama özgürlüğü birbirinden ayrılmaktadır. Bu nedenle parasal göstergelerin kişinin yaşam kalitesini tam anlamıyla yansıtmasında yetersiz kaldığı sonucu da ortaya çıkmaktadır (Foster, 2007). Bu paralelde, diğer yetenekler de modele dahil edilmeli ve çok boyutlu yoksulluğun insanları nasıl etkilediği incelenmelidir. Yoksulluk ölçümünün günümüzdeki biçiminin öncüsü olan Sen'e göre önemli olan, bireylerin istedikleri hayatı sürdürebilmelerini ya da istedikleri kişi olabilmelerini sağlayan yetenekleri (barınma, eğitim, sağlık vb.) kendilerinde barındırabilmeleridir. Dolayısıyla da bu yaklaşım çerçevesinde yoksulluk yetenek odağından hareketle tanımlanmaktadır. Temeli Sen'in (1976) aksiyomlarla yoksulluk hesaplamasına dayanan çok boyutlu yoksulluk ölçüm modeli bazı yönleriyle ise yetenekler yaklaşımından ayrılmaktadır. Sen'in yaklaşımında aksiyomlar eşitsizlik, refah endeksi ve bunların farklarının ortaya çıkarılması için kullanılırken, çok boyutlu yaklaşımda³ ölçüm, aynı anda birden fazla boyutta yapılabilir. Ayrıca *gelir ve tüketim değişkenleri ile yapılan yoksulluk hesaplamasının, dar kalıptan çıkarılıp, farklı sosyal boyutları da içinde barındıran bir yapıya dönüştürülmesi de* temel farklılıklar arasında sıralanabilir (Alkire ve Foster, 2011b). Tek boyutlu olarak ele alınan ilk yaklaşımlarda bir sınır belirlenip, kişinin gelirinin ya da tüketim harcamalarının bu sınırın altında olup olmadığına bakılarak bir tespit yapılıyor iken, çok boyutlu yaklaşım ile birden fazla boyutta analiz yapılabilir.

Oxford Üniversitesi bünyesinde yer alan, yoksulluk üzerine çok sayıda araştırması bulunan ve öncü bir yoksulluk çalışma grubu olan Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme İnisiyatifi, Sen'in yetenek yaklaşımında temellerini bulan çok boyutlu yoksulluk ölçümü konusunda yeni bir çerçeve geliştirmiştir. Bu çerçevenin başlıca amacı, *çok boyutlu yoksulluk*

¹ Yoksun olma durumu, herhangi bir olguya ulaşamama ya da bunu elde edememe, daha net bir ifade ile bir yeteneğe ulaşmadaki eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır (Sen, 1976). Olması gereken optimum durumun elde edilememesi olarak da tanımlanan yoksunluk, analiz yöntemine göre değişmekle birlikte, bir ya da birden fazla sayıdaki göstergede yaşanması halinde yoksulluğa karşılık gelmektedir.

² Türkçe literatürde "yapabilirlik" şeklinde de yer almaktadır.

³ Bu yaklaşım literatürde, Alkire ve Foster'ın isimlerinin baş harflerinden oluşan "AF Yaklaşımı" şeklinde adlandırılmaktadır.

ölçümü için ve yetenek yaklaşımının içerdiği kısıtları giderecek veri setini belirlemek, dolayısıyla da yoksulluk ölçümünde eksik olan ya da dikkate alınmayan boyutları (parasal boyutlardan ziyade sosyal boyutlar) tanımlamak ve buna ilişkin veri setini oluşturmaktır. Böyle bir çerçeve, yoksulluk ölçümünü farklı ülkeler, bölgeler ve de alt birimler arasında mukayese edilebilir hale getirebilmektedir. Bu yaklaşımın savunucularına göre standart anketler özellikle beş konuda genişletilmeli ve geliştirilmelidir, ki bunlar; enformel istihdam, güçlenme, şiddet ve cebire karşı fiziksel güvenlik, utanç duymadan bir fiili yapabilme yeteneği ile psikolojik ve öznel refahtır (Alkire, 2007). Bu konular Foster (2007) ve Alkire'e (2007) göre bir yoksulluk çalışmasının kayıp boyutlarıdır.

Kayıp boyutların da dahil edildiği çok boyutlu bir yoksulluk analizinin temel amacı, kişinin yaşam standartlarının nihai durumunun tespit edilmesi ve geliştirilmesi için politika önerilerinin sunulmasıdır. Zira yaşam kalitesinin arttırılması, yoksullukla mücadelede en fazla önem arz eden unsurların başında gelmektedir. Bugüne kadar odaklanılan gelir ve tüketim harcamalarının yanında bireyin istihdam edildiği işin yapısı, bireyin karar mekanizmalarına dahil olması yoluyla güçlenmesi yani özerkliği, yaşadığı ortamın güvenliği, sahip olduğu değerlerden utanması ya da kendini dışlanmış hissetmesi, mevcut değerleri ile mutlu olma durumu, sağlık durumu ve yaşadığı hanenin sosyoekonomik yapısı gibi koşullar da bireyin, dolayısıyla da hanenin yoksul olup olmadığını etkileyen diğer önemli unsurlar olarak belirtilebilir.

Günümüze kadar Türkiye'deki yoksullukla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, refah göstergesi olarak genellikle parasal unsurların kullanıldığı görülmektedir, ki özellikle temel ihtiyaçların önemli bir rol oynadığı bu çalışmaların bazılarında sadece besin ihtiyaçları, bazılarında ise besin ve besin dışı ihtiyaçlar ele alınmıştır. Ulusal ölçekte refah göstergesi olarak gelirin ve tüketim harcamalarının kullanıldığı başlıca çalışmalar arasında; Dağdemir (1999 ve 1992), Dumanlı (1996), Dansuk (1997), Pamuk (2000), Erdoğan (2002 ve 1996), TÜSİAD (2000), Dumanlı ve Bulutay (2000), Özcan (2003), Alıcı (1998), World Bank (2000), TÜİK (2010, 2009 ve 2006) ve Cafrı (2009) sıralanabilir. Bu çalışmalarda belirli bir miktar gelir/harcama eksikliği olan fertler/haneler yoksul kabul edilirken, yoksulluğun sosyal boyutları açıkta kalmış ya da gözardı edilmiştir. Akder'in (2000) çalışması ise yoksulluğu parasal eksenden ayırıştırıp, ölçüme sosyal unsurların da dahil edilmesi önerisini sunan ilk ulusal ölçekli çalışmalar arasında sayılabilir. Ulusal literatürdeki bu değişmeye uluslararası literatürdeki gelişmeler ön ayak olmuş ve yoksulluğa artık çok boyutlu olarak bakılması gerektiği vurgusu açık bir şekilde kendini göstermiştir. Bu gelişmeler ışığında parasal

yoksulluğa alternatif olarak sunulan ve ulusal alanda yeni yeni kabul gören yaklaşımları uygulayan diğer çalışmalar arasında Gürsel vd. (2013) ve Zacharias vd. (2014) de belirtilebilir, ki bu tez çalışmasının başlıca hedefleri arasında, ulusal literatürde varolan sosyal içerikli yoksulluk çalışmaları açığının bir nebze olsa kapatabilmesi de yer almaktadır.

Yoksulluğu yetenekler yaklaşımını temel alarak ve çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alan bu tez çalışmasının temel amacı, gelir yanında diğer sosyoekonomik değişkenlerin de dahil edildiği bir çerçevede, Mersin ve Erzurum illerinin yoksulluk ölçümünü gerçekleştirmek ve parasal yöntemlerin bireyin yaşam kalitesini yansıtmadaki eksikliğini ortaya koyabilmektir⁴. Örneklem olarak Mersin ve Erzurum'un seçilme nedeni ise, TÜİK tarafından 2006-2009 dönemi için yapılan yoksulluk hesaplamalarında bu iki ilin sırasıyla iyileşme ve kötüleşme göstermiş olmalarıdır. Bu nedenle, parasal yaklaşımla yoksulluk oranları farklı kutuplara ilerleyen iki ilin, çok boyutlu yaklaşımla hangi seviyede yoksulluğa sahip olduğunu belirlemek, bu çalışmanın başlıca amaçları arasında belirtilebilir. Ayrıca dinamik bir yapıya sahip olan ve gelişme sürecine yön veren sosyoekonomik faktörlerin farklı yoğunluklardaki dağılımının, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının temel nedeni olarak ortaya çıkması, Mersin ve Erzurum'un ise söz konusu farklılığı en iyi şekilde yansıtabilmeleri bu illerin seçilmelerinin bir başka nedenidir. Bu paralelde söz konusu ölçümlerin her iki ilde en düşük ve en yüksek sosyoekonomik gelişmişlik gösteren alt örneklem, cinsiyetler, yaşlar, eğitim seviyeleri ve sosyoekonomik sınıflar için de gerçekleştirilmesi ve bulguların ortalamadan ne kadar saptığının ortaya çıkarılması, çalışmanın diğer amaçları arasında sıralanabilir. Son olarak bireylerin yoksulluklarının hangi faktörler tarafından belirlendiğinin ya da etkilendiğinin tespiti, çalışmadan elde edilmek istenen bir başka sonuçtur⁵. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmada test edilecek hipotezler şu şekilde sıralanabilir;

- yoksulluk sadece parasal bir sorundur,
- gelir yoksulluğu belirleyen en önemli faktördür,
- cinsiyet ayrımı yoksulluğu etkilemektedir.

⁴ Bu çalışmada, Mersin ve Erzurum'un çok boyutlu yoksulluğunu ölçmek amacıyla örneklem seçiminin yapılması aşamasında, gelir elde eden hane ve bireylerin seçilmesine özen gösterilmiştir. Bu sayede, parasal olarak belirli bir düzeyde gelir elde eden bireylerin, sosyal göstergelerdeki durumunun ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu nedenle de hiçbir gelir elde edemeyen, bir başka deyişle, parasal göstergelerle yoksulluk en yoksulu olan bireyler, örneklem seçimi aşamasında göz ardı edilmiştir. Zira belirtildiği üzere amaç parasal göstergelerin bireyin yaşam kalitesini yansıtmadaki eksikliğini ortaya koyabilmektir.

⁵ Bu noktada belirtilmesi gereken en önemli husus, çalışmada elde edilen tüm sonuçların kullanılan örneklemle kısıtlı olduğu ve sadece bu örneklemle verilerine dayandığıdır.

Sosyoekonomik göstergeleri kullanarak bir anlamda görünmeyen yoksulluğu ortaya çıkarmayı amaç edinen bu çalışmanın ilk bölümünde yoksulluk kavramına, yoksulluğun tarihçesine ve ölçüm yöntemlerine değinilmiştir. Bu doğrultuda bölümün başlangıcında, uygulamalı yoksulluk çalışmalarının tarihçesi ile objektif ve subjektif olarak ayrılan yoksulluk yaklaşımlarının kavramsal farklılıklarından bahsedilmiştir. Ayrıca aynı bölümde, söz konusu yaklaşımların yoksulluğu ölçmek için hangi yöntemleri kullandıkları da belirtilmiş ve ölçüm aşamaları sırasıyla anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, bu çalışmanın öznesini de oluşturan çok boyutlu yoksulluk kavramı ve ölçüm yöntemi ele alınmıştır. Bu bölümde kavramsal tanımlamanın ardından hesaplama aşamaları, ölçüm yönteminin anlatımının kolaylaştırılması amacıyla şematik olarak özetlenmiş, sonrasında ise çok boyutlu yoksulluğun matematiksel gösterimi yapılmıştır. Bölümün en son kısmında ise, çok boyutlu yoksulluk endekslerinin neleri ifade ettikleri ve nasıl elde edildikleri aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde ulusal ve uluslararası literatürde yoksullukla ilgili yapılan çalışmalara yer verilirken, bölümün başlangıcında, refah göstergesi olarak gelirin ve tüketim harcamalarının ele alındığı ve yetenekler yaklaşımını temel alan ulusal ölçekli yoksulluk çalışmalarından bahsedilmiş, sonrasında ise bu çalışmaların yoksulluk ölçüm sonuçları tablolandırılmıştır. Bunun yanında, özellikle çok boyutlu yoksulluk yaklaşımını kullanarak uluslararası alanda yapılan yabancı çalışmalar da anlatılmış, bölümün sonunda ise bu tez çalışmasının literatürle karşılaştırması yapılarak benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünü seçilen iller bazında çok boyutlu yoksulluk ölçümünün uygulaması oluşturmuştur. Başlangıçta Mersin ve Erzurum örneklemi tanıtılmış, bunu takip eden kısımda ise bu örneklemelerin tanımlayıcı istatistikleri aktarılmıştır. Sonrasında, çalışmada yer alan boyut ve göstergeler anlatılırken, boyutları temsil eden her bir göstergenin yoksulluk sınırları da belirtilmiştir. Mersin ve Erzurum illerinin yöntem doğrultusundaki takip edilen aşamalar ile çok boyutlu yoksulluk oran ve oranları elde edildikten sonra ise, her iki ilin sosyoekonomik düzeye, cinsiyete, yaşa, eğitim düzeyine ve sınıflara göre değerlerinin karşılaştırması yapılmıştır.

Beşinci bölümde, her birey için öncelikle boyutlara göre kısmi, sonrasında ise tüm boyutların kapsandığı bir yaklaşımla toplam yoksulluk endekslerinin elde edilme yöntemleri şekilsel destekli olarak anlatılmış ve cinsiyete göre ayrılmış bireylerin endekslerini etkileyen faktörlerin ekonometrik analizlerle ön plana çıkarılması hedeflenmiştir. Bu analizlerden önce,

ele alınan faktörlerin endeksleri nasıl etkileyebileceği beklentileri, nedenleriyle birlikte aktarılmış, analiz sonrasında ise elde edilen sonuçlar hem cinsiyete hem de illere göre karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın sonuç ve tartışma bölümünde tüm analiz sonuçları yorumlanırken, iki il arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirtilmiş, illerin yoksulluklarının azaltılmasına dair politika önerileri sunulmuş ve özellikle Türkiye'de halihazırda uygulanan yoksullukla mücadele politikalarının bu iller özelindeki etkinlikleri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI ve ÖLÇÜMÜ

1.1 Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi

İnsanlığın varoluşu kadar eski olan yoksulluk, yüz yüze kalınan en önemli beşeri ve toplumsal sorunlardan birisidir. Ekonomik ya da sosyal boyutlu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan bu sorun, yeryüzünde oldukça geniş bir coğrafya üzerinde görülen, henüz bütün boyutları ile incelenmemiş olan ve dünya gündemindeki yerini her zaman koruyacak bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan yoksulluklar insanlık tarihi kadar eski olmasına karşın, bunu tespit edebilen ilk sistemli ve ampirik araştırmalar 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında ortaya çıkabilmiştir. Daha öncesinde ise 17. yüzyıl düşünürlerinin mülkiyet hakları çerçevesinde başlattıkları tartışmalar özel mülkiyet ve sosyal refahın önemine vurgu yapmıştır (Şenses, 2009). İlk uygulamalı yoksulluk çalışmaları, Birleşik Krallıktaki çalışan kesimin yaşam koşullarının ve yoksulluk boyutlarının araştırılması, bu yolla da sınıflar arası farkların ortaya konulması amacıyla 1886 yılında Charles Booth tarafından yapılmış ve Booth'un çalışmalarını, 1902 yılından itibaren Benjamin Seebohm Rowntree'nin çalışmaları takip etmiştir (Buğra, 2009). Booth ve Rowntree'nin çalışmaları, ilk güvenilir istatistiksel yoksulluk çalışmaları olduğundan, yoksulluk çalışmaları tarihinin oldukça kısa olduğu söylenebilir. Bu araştırmacılar yoksulluk kavramını; beslenme, barınma ve sağlık gibi fiziksel ihtiyaçları içeren temel ihtiyaçların karşılanmasındaki eksiklik ya da başarısızlık olarak tanımlarken, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeterli bir gelire sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir (Riddell, 2004). Bir başka deyişle, her iki araştırmada da insanın yaşamda kalabilmesi için temel minimum ihtiyaçlar belirlenmiş, bunların karşılanabilmesi amacıyla gerekli minimum parasal düzey hesaplanmış ve ortaya çıkan değer yoksulluk sınırı olarak belirlenmiştir. Bu sınırın altında harcama yapanların yoksul olduğu, minimum maliyetin üzerinde harcama yapanların ise yoksul olmadığı sonucuna varılmıştır. Booth ve Rowntree'nin bu tanımlaması yoksulluk literatüründe kendine yer bularak asgari yaşam standardına erişilememiş olma durumu ya da insanların temel gereksinimlerini karşılayamama durumu olarak genelleştirilmiştir (World Bank, 1990). Dolayısıyla günümüzde, Booth ve Rowntree'nin yoksulluk tanımlamaları ile çalışmanın ileriki aşamalarında değinilecek olan mutlak yoksulluk kavramının çok güçlü şekilde ilişkili olduğu öne sürülmektedir (Noble vd., 2004).

Tanımlamada vurgulanan temel gereksinimler gıda ve barınma gibi unsurlardan kaynaklanabileceği gibi, giyim, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanılmasından devlet ve toplum kuruluşlarında olumsuz davranış görmeye ve bu kuruluşların karar mekanizmalarından dışlanmaya kadar uzanabilmektedir (Atahan, 2006). Bu nedenle yoksulluğu sadece açlık ve yeterince beslenebilecek gıdaya ya da buna karşılık gelen gelire sahip olamama durumu şeklinde algılamak yanlış olmakla birlikte, bu kavram basit bir asgari kalori hesabına dayandırılarak tanımlanamayacak kadar geniş bir boyuta sahiptir. Zira insan sadece yemek ihtiyacı olan bir varlık değildir. Başta gıda olmak üzere giyim, barınma, eğitim, sağlık, altyapı, kültür gibi ihtiyaçları olan bir varlıktır ve dolayısıyla da insan ihtiyaçlarının yeterince karşılanıp karşılanmadığı sorunun özünü teşkil etmektedir.

Yoksulluk kavramının bu şekle dönüşmesinde öncü olan ve yoksulluğun dar anlamdaki gelirden ziyade, ücret dışı olanaklar, sosyal hizmetler ya da işverenden alınan aynı yardımlar şeklinde genişletilmiş gelirle ilişkili olduğunu ilk ortaya atan araştırmacı Peter Townsend'dir, ki bu araştırmacı Londra ölçeğinde yapmış olduğu çalışmada yoksulluğu "kaynak yetersizliği" olarak tanımlamaktadır. Townsend'e göre kaynaklar ortalama bir birey ya da hanenin sahip olması gerekenin altındaysa, bu durum onların yaşam faaliyetlerinden dışlanmaları anlamına gelir ve bu bireyler yoksul olarak kabul edilebilir. Beslenme, barınma, giyim, eğitim ve sosyal imkanlara erişememeyi yoksulluk olarak tanımlayan Townsend, yoksulluktan kurtulmayı sağlayan söz konusu kaynakları elinde bulunduramayan insanların yoksul olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir (Townsend, 1979). Yoksulluğu görel bir kavram olarak yorumlayan ve kavramın öncülerinden olan Townsend bu sorunu, bireyin gereksinmelerini karşılama derecesi yönüyle toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna göre de tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle yoksulluğun görel olarak tanımlanmasında, ya nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul olarak alınmakta ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak, bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksuldur şeklinde tanımlama yapılmaktadır (Dağdemir, 1999).

Büyük ekonomik buhranın yaşandığı 1929 tarihi ve ardından meydana gelen İkinci Dünya Savaşı sonrasında adeta bir az gelişmişlik ölçütü olarak ele alınmaya başlanan yoksulluk, refahı içeren kimi unsurlardan yokluk şeklinde de ifade edilmiştir. Dünya Bankası'nın kurulmasının ardından refahın büyüme ile ilintili olduğu 1950'li yıllar göz önüne alındığında, "yaşanacak bir ekonomik büyüme yoksulluğu azaltır" hakim görüşü ortaya çıkmaya başlamıştır. Ekonomik büyüme sonucu ortaya çıkan gelirin refah göstergesi olarak algılandığı 1950'lerden sonra ise yoksulluğun kavramsallaştırılmasında değişim yaşanmış ve

parasal odaklı refah ve yoksulluk tanımlarından, çok boyutluluğa doğru bir hareketlenme yaşanmıştır. Bu eksenlerdeki tartışmalar, kısmen 1970'leri şekillendirmiş ve refahın temel ihtiyaçların tatminine özdeş kabul edilmesi fikrinin doğmasına ön ayak olmuştur. Bu bağlamda yoksulluk sadece parasal bir eksiklik değil, barınma, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlara erişim eksikliği olarak da ifade edilmeye başlanmıştır. Bu yolla ortaya atılan temel ihtiyaçlar yaklaşımı, kalkınma iktisadı ile 20. yüzyıl başlarındaki yoksulluk çalışmaları arasında resmi bir bağ oluşmasını da sağlamıştır (Maxwell, 1999). Buna paralel olarak Morris tarafından 1979 yılında geliştirilen Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi (PQLI), bir yaşında beklenen yaşam süresi, bebek ölüm oranı ile yetişkinlerde okuryazarlık oranının bir fonksiyonu olarak ifade edilmiş ve geliri ya da ekonomik refahı hesaba katmayan ilk refah ölçütlerinden olması bakımından yoksulluk literatüründeki yerini almıştır (Rahman vd., 2003). Aynı yıllarda ortaya çıkan ve Birleşmiş Milletler vasıtasıyla gelişmekte olan ülkelere doğru genişletilen Sosyal Dışlama Yaklaşımı (SEA) ise çeşitli nedenlerle sistematik olarak dezavantajlı duruma gelen kesimlerin bir anlamda yoksullaştıklarına vurgu yapmıştır (Cheria vd., 2004). Uluslararası ölçekte yapılan ilk ve en kapsamlı çalışmalardan olan 1974 tarihli Dünya Bankası raporu ise temelde eşitsizlik üzerinde yoğunlaşsa da, yoksulluğun nedenleri ve boyutlarına yer vermesi bakımından önem arz eden bir başka çalışma olarak belirtilebilir (Riddell, 2004).

1980'li yıllara gelindiğinde yoksulluk daha ziyade insani gelişme ekseninde ele alınırken, insani gelişmenin eğitim, sağlık gibi unsurları kapsadığı üzerinde durulmuştur. Özellikle Dünya Bankası tarafından 1980 yılında yayınlanan Dünya Kalkınma Raporu'nda büyüme-yoksulluk ilişkisi üzerinde durulmuş, büyümenin yoksulların gelirini artırması yoluyla, insani gelişmenin ise hem doğrudan hem de gelir dışı belirleyenlere odaklanarak yoksulluğu dolaylı olarak azalttığı ifade edilmiştir (World Bank, 1980). Buna karşın Dünya Bankası'nın 1980'li yıllarda IMF ile eşgüdümlü olarak dış ticaretin serbestleşmesi, özelleştirmeler ve dönüşüm politikalarını dayatmasıyla birlikte, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kişi başı gelirde azalmalar ve bölüşüm sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Uygulanan yapısal uyum programları neticesinde kayıp on yıl olarak da anılan bu dönemde Dünya Bankası, yoksulluğun ülkelerin iç sorunu olduğu vurgusunu yapmış ve yoksulluğu gözardı etmiştir, ki bu dönemde söz konusu politikaları uygulayan ülkelerde yoksulluk hatırı sayılır derecede artmıştır (Şenses, 2009). Bu raporun yayınlandığı yıllardaki yoksulluk konusundaki bir başka önemli gelişme ise Sen'in yetenekler yaklaşımını ortaya atmış olmasıdır. Sen'e göre yetenekler yaklaşımı bireylerin fiilen yapabilecekleri üzerine

odaklanmaktadır ve bu yaklaşım çerçevesinde refah bireylerin değer verdikleri bir hayatı yaşama özgürlüğü, yoksulluk ise belli minimum ya da temel yeteneklere erişmede başarısızlık olarak ifade edilmektedir (Sen, 1983).

Yapısal uyum politikaları neticesinde ortaya çıkan kayıp on yılın ardından, 1990'lı yıllardaki uluslararası gelişmeler, yoksulluk kavramına odaklanmanın yanında yoksullukla mücadeleyi yeniden ana gündem maddesi yapmış ve özellikle Dünya Bankası tarafından hazırlanacak raporların yoksulluk odaklı olmasına karar verilmiştir (Uzun, 2003). Dünya Bankası 1990 raporunda yoksulluğu minimum yaşam standartlarına ulaşabilmedeki yetersizlik olarak görürken, bunun göstergesinin de söz konusu standardı yakalayabilecek seviyedeki *gelir* olduğunu öne sürmüştür. Dünya Bankası'nın yoksulluk odaklı bu çalışmasına paralel olarak yapılan diğer bir önemli çalışma da Birleşmiş Milletler'in insani gelişmeyi ele aldığı 1997 yılı raporudur. Bu raporda refah odaklı insani gelişme, bireylerin seçeneklerinin artırılması ile sağlık, eğitim ve gelir temelinde tanımlanırken; yoksulluk ise insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan yoksun olma şeklinde ifade edilmiştir. Raporda bireylerin yaşam süresi beklentilerinin 40 yılın altında olduğu ve sosyoekonomik kaynaklara erişmede önlerinde engellerin yer almasının bir yoksulluk göstergesi sayılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca yetişkinlerin okuryazar olmaması da bu bireylerin yoksul olarak belirlenmesindeki diğer bir gösterge olmuştur (UNDP, 1997). Yoksulluk kavramına bakış 2000'li yıllara gelindiğinde gelişimini sürdürmüş ve özellikle Dünya Bankası'nın hazırladığı 2000/01 raporunda yoksulluk, parasal yetersizliğin yanında eğitim ve sağlık olanaklarının mahrum olma şeklinde tanımlanmıştır. Bu rapor sonucunda bireylerin yoksullukları konusundaki düşüncelerine özellikle vurgu yapılmış ve parasal bir refahın ötesinde, risk ve güçlenmeyi barındıran sosyal boyutlara da yer verilmiştir (World Bank, 2000b).

Yoksulluk kavramına yönelik bu gelişmeler ışığında artık günümüzde yoksulluğa, bireyin topluma diğer bireyler gibi katılabilmesini engelleyen sosyal dışlama sorunu olarak da bakılmaktadır (Buğra, 2009). Bunun anlamı, yoksulluğun parasal bir sorun olmanın yanında, belki de daha önemli olmak üzere, sosyal bir sorun olarak görülmesidir, ki bu kavrama bakış açılarının 19. yüzyıl sonlarından 21. yüzyıl başlarına kadar önemli mesafe katetmiş olması da bunun en iyi kanıtıdır. Zira özellikle bu tez çalışmasının temelini oluşturan yetenekler yaklaşımı ve Alkire-Foster (AF) yaklaşımı yoksulluğu parasal göstergelerden ziyade *sosyal göstergelerdeki yetersizlikler* olarak tanımlamaktadır (Alkire ve Foster, 2007; 2011a).

1.2 Farklı Yaklaşımlara Göre Yoksulluk Tanımları

İnsanın hayatta kalabilmesi için gerekli olan asgari ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak genelleştirilen yoksulluğun, ekonomik yetersizliklerin yanında sosyokültürel erişilemezlikleri de bünyesinde barındırması, tek bir yoksulluk tanımının yapılmasına engel teşkil etmekte, bu durum ise farklı refah kriterlerine ve ölçüm yöntemlerine göre yoksulluk yaklaşımlarının ele alınmasına neden olmaktadır. Gelir, tüketim harcaması, birey için gerekli olan asgari kalori miktarı, eğitim ve sağlık imkanlarından yararlanma gibi hesaplanabilir kriterleri esas alan objektif yaklaşımın yanında, bireye özel olan ve bireyin kendini yoksul hissedip hissetmediği üzerinde durulan subjektif yaklaşım, yoksulluğu tanımlanmasında ve tespit edilmesinde temel alınan iki ana yaklaşım olarak sıralanabilir. Bu yaklaşımlar, refah göstergesinin seçimi, yoksulluğun kaç gösterge ya da boyutla ölçüldüğü, bireyin refah düzeyini değerlendirme bakış açılarına göre farklılaşmakta ve yoksulluğu başka açılardan ele almaktadır.

1.2.1 Objektif Yaklaşım

Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli olan gelir, tüketim, günlük kalori miktarı, eğitim ve sağlık imkanlarından yararlanma gibi *önceden belirlenmiş normatif değerlendirmelere dayalı olan* objektif yaklaşım yoksulluğu, çoğunlukla gelir/tüketim harcama düzeylerini kriter alan *tek boyutlu yaklaşımlar* ile birden fazla göstergeyi kullanan ve bu tez çalışmasının da esasını oluşturan *çok boyutlu yaklaşımlar* temelinde ele almaktadır. Objektif yaklaşım yoksulluğun unsurlarını, bir başka ifadeyle de yoksulluğa neden olan normatif yargıları bünyesinde barındırmakta iken, özellikle mutlak ve göreceli yoksulluğun kapsandığı tek boyutlu ölçümler, uygulamalarının nispeten kolay olması nedeniyle literatürde daha fazla tercih edilmektedir. Çok boyutlu ölçümlere ise hem veri kısıtı hem de uygulama zorlukları nedeniyle daha az başvurulmaktadır, ancak yoksulluğun sosyal bir olgu olduğu gerçeğinin hızla yaygınlaşması, araştırmacıları çok boyutlu yaklaşımlara yakınlaştırmaktadır.

Mutlak Yoksulluk: Gelir yoksulluğu olarak da adlandırılan mutlak yoksulluk, genel anlamıyla asgari yaşam standardına erişilememe olarak tanımlanmakta ve yaşam için gerekli mal ve hizmetlerin (gıda, temiz su, giyim, barınma, sağlık, eğitim vb.) elde edilememesi durumunu ifade etmektedir (World Bank, 1990). Parasal yoksulluk şeklinde de isimlendirilen bu yaklaşıma göre, belirli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan bireyler/haneler yoksul kapsamına alınmakta ve harcama bazında sadece gıda harcamasıyla dar, bunun

yanında gıda dışı harcamalar ile geniş mutlak yoksulluk tanımları yapılabilmektedir (Srinivasan, 1977). Dar anlamdaki mutlak yoksulluk (gıda yoksulluğu, açlık), hanehalkının belirlenen *günlük enerji ihtiyacını* karşılayan tüketim harcamalarını yapıp yapamadığına odaklanırken, bu yaklaşıma göre günlük geliri sağlıklı bir birey için gerekli minimum kalori olan 2400 kaloriyi elde edemeyecek seviyede olan bireyler yoksul olarak kabul edilmektedir (Bidani vd., 2001). Gıda dışı harcamaların da dahil edildiği geniş tanımlı mutlak yoksullukta ise barınma, giyim, sağlık ve eğitim gibi *temel insani ihtiyaçların maliyeti* esastır ve uygulaması görece olarak daha kolay olduğu için yaygın olarak kullanılmakta, ideal yöntem olarak kabul edilmektedir (World Bank, 2005). Ancak belirlenen bir yoksulluk sınırın çok altında kalıp da rahat sayılabilecek bir yaşam süren bireyler olabileceği gibi, bu sınırın üzerinde olup eğitim, sağlık, insan hakları gibi geleneksel gelir ve tüketim harcaması kıstaslarının dışında kalan unsurlara göre yoksul sayılabilecek bireylere de rastlanılabilir, ki mutlak yoksullukta bu durum gözardı edilmektedir (Şenses, 2009).

Görelî Yoksulluk: Bir toplumda bireyin diğer bireylere göre daha düşük seviyede gelir elde etmesi ya da tüketim harcaması yapması durumu olarak tanımlanan görelî yoksullukta toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir veya harcamaya sahip olan hanehalkı yoksul kabul edilmektedir (World Bank, 2005). Refah ölçüsü olarak amaca göre gelir ya da harcama düzeyi seçilebilirken, gelir seçildiği durumda kabul edilebilir gelir seviyesi ortalama gelirin %40'ı, %50'si, %60'ı ve %70'i (çoğunlukla %50'si) olabilmektedir (TÜİK, 2012a⁶). Bir başka ifadeyle, yoksulluğun görelî olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul olarak alınmakta, ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak (örneğin ortalama gelirin %50'si) bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır (Ahluwalia vd., 1979). Buradan da anlaşılacağı üzere görelî yoksullukta esas olan, bireyin ya da hanenin toplumun ortalama yaşam koşullarını yakalayıp yakalayamadığıdır, ki bu nedenle toplum içindeki gelir dağılımı son derece önem arz etmektedir. Zira gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığı bir ortamda, görelî yoksulların sayısı da artacak ve daha fazla sayıda birey ortalama yaşam koşullarının dışına itilecektir.

Çok Boyutlu Yaklaşımlar: Objektif yaklaşımın bir diğer ögesi olarak birden fazla göstergenin/boyutun kullanıldığı *çok boyutlu yaklaşımlar* belirtilebilir, ki bu yaklaşımların parasal yaklaşımlardan en temel farkı, ölçümlere sosyal unsurların dahil edilmesidir (Alkire ve Foster, 2011a). Temellerini Sen'in teorik yetenekler yaklaşımından alan bu yaklaşımların

⁶ TÜİK (2012a), görelî yoksulluk tanımlamasının yanında, ele alınan son yılda ve önceki üç yıldan en az ikisinde yoksulluk riski altında olanları *sürekli yoksul* olarak tanımlamaktadır.

ortak özellikleri ise bireylerin, istedikleri hayatı sürdürebilmelerini ya da istedikleri kişi olabilmelerini sağlayan yeteneklere (barınma, eğitim, sağlık, özerklik, temiz su, fiziksel güvenlik, istihdam vb) sahip olup olmadığını incelemeleridir. Dolayısıyla bu yaklaşım çerçevesinde yoksulluk da, yetenek odağından hareketle tanımlanmakta ve yetenek yaklaşımını yoksulluk odağına çevirmek, sınırsız yeteneklerden temel yeteneklere yönelişi gerektirmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, yetenekler yaklaşımı çerçevesinde yoksulluk, asgari ya da temel yeteneklerden yoksunluk ve belli minimum veya temel yeteneklere ulaşmadaki başarısızlık olarak tanımlanmaktadır (Sen, 1983). Yaşam kalitesinin bir göstergesi olarak reel gelir ya da fayda yerine, daha gerçekçi bir ölçüm aracı bulma uğraşısı veren Sen, gelişmeyi değerlendirebilmek için özünde bireylerin yeteneklerine bakılması gerektiğini ifade ederken, bireylerin yeteneklerini ve kalkınma sürecini açıklayabilmek için eşitlik, mutluluk, yoksulluk, demokrasi, politik katılım gibi normatif değerlendirmelerin de hesaba katılmasının önemini vurgulamıştır. Sen'in fayda temelli bir değerlendirmeyi eksik ya da yanlış bulmasının başlıca nedeni, bu yaklaşımın yalnızca bireyin tatminini göz önüne alması, bunun da kalkınma sürecinin göz ardı edilemeyecek boyutlarını saklaması ve bireyler ile zamanlar arası karşılaştırmaları sunamamasıdır. Bunun anlamı ise, fayda temelli analizlerin, mutlu, sağlıklı ve iyi beslenen bir birey ile aynı koşullara sahip olmayan fakat bu koşullara psikolojik uyum sağlayarak yine aynı oranda mutlu olan bir başka bireyi ayırt edememiş olmasıdır (Karaçay Çakmak, 2008). Bu nedenle Sen'e göre insanların refah değerleri gelir, tüketim harcaması gibi göstergelerin işaret ettiğinden daha derin, kapsamlı ve çok boyutludur. Örneğin bazı değerlerin piyasası olamadığı gibi, bazıları da aksak piyasalara söz konusu olabilmektedir. Kısacası Sen, hem parasal hem de parasal olmayan değişkenlerden oluşturulmuş çok boyutlu yoksulluk ölçütlerinin kullanılması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna paralel olarak Buğra ve Keyder de (2003) analizlerinde toplumun belirli kesimlerinde görülen kalıcı nitelikli yoksulluğu ve dolayısıyla toplumdan dışlanma tehdidiyle karşı karşıya olan yoksulları ortaya çıkarabilmek için ölçümlerdeki sosyal içerikli değişkenlerin önemini vurgulamıştır. Yoksulluk kavramına sosyal içerikli çok boyutlu yaklaşım gerekliliğine Kolm (1977), Atkinson ve Bourguignon (1982), Maasoumi (1986) ve Tsui (1995) de değinmektedir. Bireyin ihtiyaçlarının parasal göstergelerin temsil ettiği bu temel ihtiyaçlardan daha geniş kapsamlı olduğu düşünüldüğünde, günümüzde yoksulluk analizlerinin çok boyutlu olarak analiz edilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Yetenekler yaklaşımını esas alan çok boyutlu yoksulluk yaklaşımları arasında belirtilebilecek ilk kavramlardan birisi *insani gelişmedir* ki bu, 1990'lı yıllardan bu yana

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yıllık gelişme raporlarında ele alınmakta ve esasını (kişi başına gelirin yanında) sağlık (ortalama yaşam süresi) ve eğitim (okur yazar oranı) göstergeleri oluşturmaktadır (UNDP, 1990). Bir başka çok boyutlu yoksulluk kavramı ve göstergesi ise *insani yoksulluktur* ve bu kavram, insanca yaşam için parasal olanakların yanı sıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için sosyal ve kültürel bazı olanaklara da sahip olmanın gerekliliğine dayanmaktadır. Bu olanaklar arasında yaşam süresi, temel eğitim hizmetleri ve kamusal/özel kaynaklara erişim gibi insani yaşam için gereklilikler sıralanabilir. (UNDP, 1997). Temelini yetenekler yaklaşımından alan diğer bir yoksulluk kavramı ise AF yaklaşımının ele aldığı *çok boyutlu yoksulluktur*, ki bu da yoksulluğun gelir ya da harcama eksikliğinden ziyade sosyoekonomik ve sosyokültürel yoksunlukların bir yansıması olduğunu vurgulamaktadır (Alkire ve Foster, 2007, 2011a). AF yaklaşımını diğerlerinden ayıran en temel farklardan birisi yoksulların en yoksuluna ulaşılmasına imkan tanımasıdır.

1.2.2 Subjektif Yaklaşım

Subjektif (öznel) yaklaşım yoksulluğu, insanların kabul edebilecekleri tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olup olmadıklarına ilişkin *beyanına* bağlı olarak tanımlamaktadır (Drewnowski, 1977). Bir başka ifadeyle subjektif yoksullar *kendilerini yoksul olarak tanımlayanlar* iken, bu noktadaki temel kriter, bireyin yapamadıkları ya da erişemedikleri nedeniyle *utanma* sınırında olmasıyla ilintilidir (Danışman Işık, 2012). Bu yaklaşımda önemli olan bireyin algısıdır, ki bu nedenle subjektif yoksulluk tamamen bireye özeldir denilebilir (DPT, 2001). Bunun anlamı, söz konusu yaklaşıma göre, ne kadar yüksek gelire sahip olursa olsun kendisini insanca yaşanabilir şartlar içerisinde hissetmiyorsa, o bireyin yoksul olduğu gerçeğidir.

Subjektif yoksulluk değerlendirmesinde her bireyin kendi yaşam standardı dikkate alınırken, bu yaşam standardının göstergesi gelir olabildiği gibi, gelir dışı sosyoekonomik ve sosyokültürel göstergeler (yaşamdan memnuniyet, sağlık, istihdam koşulları, tercihte bulunabilme vb.) de olabilmektedir (Samman, 2007). Hem gelir hem de gelir dışı göstergeler altında minimum geçinme düzeyi kişiye göre değişeceği için, aynı refah seviyesine sahip olmalarına rağmen bazı bireyler yoksul, diğerleri yoksul değil şeklinde sınıflandırılabilmekte ve bu nedenle de subjektif yaklaşım nispeten daha az uygulanmaktadır (Pradhan ve Ravallion, 2000).

1.3 Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluk ölçümü; nüfusun bütünü ya da alt grupları için, refah göstergelerinin kabul edilebilir asgari bir sınır ile karşılaştırılmasını, tek bir toplama dönüştüren istatistiksel bir fonksiyondur (Coudouel vd., 2002). Bu asgari sınır değeri literatürde yoksulluk sınırı ya da eşiği şeklinde isimlendirilirken, birey ya da hanenin yoksul olup olmadığının ortaya çıkarılmasında son derece önem arz etmektedir (Alkire ve Foster, 2011b). Genel kabule göre, yoksulluk sınırının altında kaynağa sahip olanlar yoksul olarak belirlenirken, sınırın üzerindekiiler yoksul değildir.

Yoksulluğun ölçülmesinde ilk aşama, yoksul olan ile olmayan birimlerin birbirinden ayrılmasını sağlayan bir sınırın oluşturulmasıdır, ki bu sınır değinildiği üzere yoksulluk sınırı olarak adlandırılmaktadır. Yoksulluk sınırının oluşturulmasının ardından, birey ya da haneler için, yoksulluk sınırı ile karşılaştırılacak bir refah göstergesinin (gelir, harcama, eğitim, temiz su, kanalizasyon, istihdam vb.) seçilmesi gerekmektedir. Bir sonraki aşamada ele alınan yaklaşıma göre birey ya da hanelerin refah göstergeleri yoksulluk sınırıyla karşılaştırılmakta ve birimler yoksul ya da yoksul olmayan şeklinde gruplandırılmaktadır. Bu gruplandırmanın ardından ise nüfusun bütünü ya da alt grupları için bir yoksulluk ölçütü seçilmekte ve uygulanmaktadır (Madden, 2000).

1.3.1 Yoksulluk Sınırının Tespiti

Yoksul olan ile olmayanı birbirinden ayırmada bir kırılma noktası olarak tanımlanan yoksulluk sınırı, ele alınan ölçüm yöntemine göre değişmekte, refah göstergesinin parasal olması durumunda belirli bir gelir ya da harcama seviyesi, parasal olmaması durumunda ise örneğin eğitim, fiziksel güvenlik, sağlık seviyesinin belirli eşik noktaları olabilmektedir.

Objektif yaklaşımın temelini oluşturan ve yoksulluk ölçümlerinde yoğun olarak tercih edilen mutlak yoksulluğun sınırı, *temel ihtiyaçların maliyeti ve besin enerji alımı* olmak üzere iki yönetime dayanarak elde edilmektedir. Göreli yoksulluğun sınırı ise toplumdaki ortalama gelirin belirli bir oranı şeklinde belirlenirken, çok boyutlu analizlerde göstergelere özgü kırılma noktaları şeklinde sınırlar tespit edilmektedir. Son olarak subjektif yaklaşımlarda sınır, bireylerin vermiş oldukları yanıtlardan hareketle asgari bir yaşam için gerekli olan gelire dayandırılarak elde edilmektedir.

1.3.1.1 Objektif Yoksulluk Sınırı

➤ *Mutlak Yoksulluk Sınırları*

Mutlak yoksulluğun ölçülmesi ve sınırının oluşturulmasındaki temel yöntemler; bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli olan kalori miktarına karşılık gelecek minimum parasal değer elde edilmesi (açlık sınırı) ve gıda harcamalarına ek olarak gerekli olan temel ihtiyaçlarının maliyetinin hesaplanması (yoksulluk sınırı) şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

Gıda Enerji Alım Yöntemi: Bu yöntemde amaç, bireylerin belirlenen günlük enerji ihtiyacını karşılayan tüketim harcamalarının bulunmasıdır (Bidani vd., 2001). Gıda enerji alım yöntemiyle ölçülen bir yoksulluk çalışmasında ilk olarak, bir yetişkinin^{7,8} sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu günlük kalori miktarı hesaplanmaktadır. Yetişkin bir kadın ve erkeğin ihtiyaç duyduğu günlük kalori miktarı, 12 ile 50 yaş arasındaki yaş gruplarının ihtiyaç duyduğu günlük kalori miktarlarının ortalaması alınarak hesaplanmakta ve bu yolla, yetişkin bir erkek ve kadına gerekli olan günlük kalori miktarının sırasıyla 2.400 ve 2.000 olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Baysal, 1991). Cinsiyete göre yetişkinlerin ihtiyaç duyduğu günlük kalori miktarının hesaplanmasının ardından, bu günlük kalori ihtiyacını karşılayabilen sağlıklı bir besin sepetinin oluşturulması gerekmektedir. Bir yetişkinin, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu günlük besin sepetinin seçilmesinin ardından, yetişkin için günlük açlık sınırının hesaplanması aşamasına geçilmeli, günlük açlık sınırının hesaplanabilmesi için ise besin sepetindeki ürünlerin fiyatlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Her bir ürünün gram fiyatı, günlük gereken gram miktarlarıyla çarpılarak günlük açlık sınırları hesaplanmakta, günlük açlık sınırları ise 30 ile çarpılarak aylık açlık sınırlarına dönüştürülmektedir (Çağatay ve Zambak, 2012).

Bir kişinin gıda enerji alım yöntemi yoksulu olup olmadığının belirlenebilmesi için, belirlenen sınır ile karşılaştırılacak bir refah göstergesinin seçilmesi gerekmektedir, ki bu hanelerin yetişkin başına yaptıkları besin harcamalarıdır. Ravallion (1992; 1998) ve Bidani vd. (2001) besin enerji alım yöntemiyle hesaplanan yoksulluk sınırının, günlük kalori ihtiyacına denk harcama düzeyinden yola çıkarak oluşturulmasından dolayı, bu sınırın besin

⁷ Bir yetişkin için günlük kalori miktarı hesaplanırken çoğunlukla 12 yaş üstü dikkate alınırken, bunun nedeni kırsal yerlerde 12 yaş üstünün çalışan nüfusa, çalışan nüfusun ise yetişkin grubuna dâhil edilmesidir. Ayrıca, 50 yaş ve üstü yaş gruplarının kalori ihtiyacının hesaba katılmaması, ülkedeki genç nüfusun diğer yaş grupları içinde geniş bir yeri olmasından kaynaklanmaktadır (Baysal, 1991).

⁸ Hanehalkı nüfusunun yaş ve cinsiyet dağılımı dikkate alınarak kaç yetişkine eşdeğer olduğunun hesaplanması amacıyla farklı yöntemler kullanılabilen ve her bir hanehalkının kaç yetişkine denk olduğunun hesaplanmasını sağlayan yenilenmiş eşdeğerlik ölççekleri kullanılmaktadır (Şenses 2009).

tüketiminin yanı sıra, besin dışı tüketimi de içerdiğini, bu nedenle, yoksulluk sınırının bu yöntemle hesaplandığı durumda, besin ve besin dışı tüketimin ayrı ayrı tahmin edilmesi gerekmediğini ileri sürmektedir⁹. Hanehalkının kaç yetişkine denk olduğunun hesaplanması ve bunun ardından bir yetişkinin aylık besin harcama miktarına, hanenin aylık besin harcama miktarının hanedeki eşdeğer yetişkin sayısına bölünerek ulaşılmaktadır. Yetişkin başına düşen aylık besin harcaması, açlık sınırının altında kalması durumunda birey besin yoksulu olarak adlandırılmakta ve gruplandırılmaktadır.

Temel İhtiyaçların Maliyeti Yöntemi: Bu yöntem, insani temel ihtiyaçların (barınma, giyim, eğitim, sağlık vb.) karşılanmasını sağlayacak bir mal sepetinin maliyetinin hesaplanmasına dayanmakta, uygulaması görece olarak daha kolay olduğu için yaygın olarak kullanılmakta ve ideal yöntem olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemde, bireyin ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerinden oluşan sepete yapılan harcama toplamı yoksulluk sınırı olarak belirlenirken, söz konusu sınırın tespit edilebilmesi için dört aşamanın gerçekleşmesi gerekmektedir. İlk aşama, bir kişinin sağlıklı yaşayabilmesi için gerekli günlük besin ihtiyacının yani gerekli kalori miktarının belirlenmesidir. Sonraki aşama, gerekli olan bu kalori ihtiyacını karşılayabilen besin sepetlerinin oluşturulmasını, üçüncü aşama besin sepetlerinin maliyetinin hesaplanmasını ve bu sepetlerden en düşük maliyetlisinin seçilmesini, son aşama ise besin dışı gerekliliklerin maliyetlerinin hesaplanmasını kapsamaktadır (World Bank, 2005).

Gıda yoksulluk sınırı hesaplanmasının ardından, gıda ve gıda dışı ihtiyaçları kapsayan yoksulluk, açlık sınırında olduğu gibi ihtiyaçların tek tek belirlenmesi ve bu ihtiyaçların fiyatlarıyla çarpılması şeklinde hesaplanamamaktadır. Bunun yerine, açlık sınırında yaşayan hanehalkının yetişkin başına gerçekleştirdikleri besin dışı temel (barınma, giyim, eğitim, sağlık vb.) harcamalarının toplama ele alınmakta ve sınıra ulaşılmaktadır. Bu amaçla hanelerin yetişkin başına gerçekleşen aylık besin harcamaları öncelikle %1'lik gruplara ayrılmakta ve açlık sınırını içeren %1'lik dilimde yer alan hanehalkının yetişkin başına giyim ve barınma harcamalarının ortalaması hesaplanmaktadır. Bu ortalama da açlık sınırına eklenerek yoksulluk sınırına (gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı) ulaşılmaktadır. Hesaplanan yoksulluk sınırları, hem besin hem besin dışı ihtiyaçları kapsadığından, burada yoksulları belirlemek üzere kullanılan kriter hanelerin toplam harcamaları olmaktadır (Lanjouw, 1997).

⁹ Yani besin harcamaları yerine toplam harcamaların da kullanılabileceği ileri sürülmektedir, ancak toplam harcamaları dikkate alındığında hanehalkının bir kısmının besin yoksulu olmayan grubuna dâhil olduğu halde, besin harcamaları dikkate alındığında besin yoksulu grubuna girdiği gözlemlendiğinden, karşılaştırma kriteri olarak çoğunlukla besin harcamaları dikkate alınmaktadır.

Son olarak parasal yoksulluk sınırının ve özellikle mutlak yoksulluk sınırının belirlenmesinde uluslararası karşılaştırılabilirliğin sağlanması amacıyla Dünya Bankası'nın hesaplama yöntemleri de ele alınarak, satın alma gücü paritesine göre az gelişmiş ülkeler için günlük 1\$, Türkiye'nin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ve bazı Doğu Avrupa ülkeleri için günlük 2,15\$ ve 4,30\$, gelişmiş sanayi ülkeleri için ise günlük 14,40\$ kullanılmaktadır¹⁰ (DPT, 2001).

➤ **Görelî Yoksulluk Sınırları**

Yoksulluğu görelî bir kavram olarak yorumlayan bir diğer yaklaşımda yoksulluk, bireyin gereksinimlerini karşılama derecesi yönüyle *toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna* göre tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanırken, nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul olarak tespit edilebilmekte veya ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak, bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul kabul edilmektedir (Ahluwalia vd.,1979). Görelî sınır Ravallion (2010), World Bank (2010), Pamuk (2000), Scott'un (1981) da aralarında bulunduğu bazı araştırmacılara göre toplumun yarattığı ortalama gelirin yarısı (medyan ya da ortalama gelirin %50'si) şeklinde belirlenmekte, bu düzeyin altına düşen hanehalkı ise yoksul olarak varsayılmaktadır. Bu varsayıma ek olarak OECD (2012) ve TÜİK (2002; 2003; 2004) ortalama gelirin %40'ını, %60'nın ve hatta gelişmiş ülkeler için %70'inin bile görelî yoksulluk sınırı olarak belirlenebileceğini vurgulamıştır.

Görüldüğü üzere ülkelerin kendi tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak değişen görelî yoksulluk, minimum kalori ihtiyacının yanı sıra, yoksul olanlar için kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi zorunlu görülen malların ölçüm kapsamına alınmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla görelî yoksulluk sınırı, bir toplumun genel yaşam düzeyini yansıtmaması ve içerisindeki eşitsizliği göstermesi açısından önem arz etmektedir.

➤ **Çok Boyutlu Yoksulluk Sınırları**

Sosyoekonomik ve sosyokültürel göstergelerin de dahil edilmesiyle uygulamalı yoksulluk çalışmalarında ele alınan başlıca yoksulluk endeksleri arasında, insani gelişme endeksi, insani yoksulluk endeksi ve çok boyutlu yoksulluk endeksi belirtilebilir. Tüm bu endeksler barınma, beslenme, sağlık, eğitim gibi hak temeline dayanan eylemlerin farklı

¹⁰ DPT'nin (2001) yılı çalışmasından sonra Dünya Bankası tarafından yayınlanan raporda günlük parasal yoksulluk sınırı "1,25\$" olarak revize edilmiştir (World Bank, 2008).

kombinasyonlarını elde etme kapasitesini gösteren yetenekler yaklaşımından hareketle ortaya atılmıştır.

İnsani Gelişme Endeksi¹¹: Bu endeks kişi başına düşen gelir, sağlık (beklenen yaşam süresi), eğitim (okullaşma süresi) göstergelerini ele alarak toplumdaki insani gelişmişlik düzeyini yansıtmakta ve değer 0 ile 1 değerleri arasında yer almaktadır. Endeks değerinin 0,8'den büyük olması yüksek insani gelişmeyi, 0,5'ten küçük olması ise düşük insani gelişmeyi yansıtırken, 0,8 ve 0,5 arasındaki bir değer orta insani gelişmenin bir göstergesi sayılmaktadır (UNDP, 1990).

İnsani Yoksulluk Endeksi¹²: UNDP'nin (1997) tanımına göre insani yoksulluk, katlanılabılır bir yaşam için gerekli fırsatlar ve seçeneklerden feragat etmektir. İnsani yoksulluk endeksi ise, insani gelişme endeksindeki değişkenlere ek olarak temel eğitim hizmetlerinden mahrumiyet, kamusal ve özel kaynaklara erişememe gibi sosyal dışlamayı da barındırmakta ve insani gelişim açısından ortaya çıkan mahrumiyetleri, yoksulluğun boyutlarını ve insani gelişim dışında kalmış kişilerin oranını ölçmektedir (UNDP, 1997). Yoksulluk uygulamalarının gelişmesiyle birlikte bu endeks, belli bireyleri, haneleri veya daha büyük grupları müşterek olarak yoksun şeklinde belirleyememesi bakımından eksik olarak değerlendirilmiş ve yerini çok boyutlu yoksulluk endeksine bırakmıştır.

Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (MPI): Bu endeks, insani gelişme endeksine benzer şekilde hane halkı düzeyinde örtüşen yoksunlukları üç boyutta (yaşam standartları, sağlık, eğitim) tanımlamakta ve yoksul insanların ortalama sayısı ile yoksul hanelerin içinde bulunduğu yoksunlukları göstermektedir. Çok boyutlu yoksulluk endeksi¹³, insani yoksulluk endeksinin eksikliğini, yoksunluktan kaç kişinin etkilendiğini ve ortalama olarak kaç yoksunlukla karşılaştıklarını (yoksulluğun şiddeti ve yoğunluğu) belirleyerek gidermektedir (UNDP, 2010). Genel kabule göre, bir insan ölçülen göstergelerin en az %30'unda yoksun olduğunda çok boyutlu olarak yoksul kabul edilmektedir. Bu endeks hesaplamasını temel olarak oluşturulan AF yaklaşımında da yoksulluğun şiddeti ve yoğunluğu ölçülebiliyorken, bu sayede yoksulların en yoksuluna, bir başka ifadeyle de ağır yoksulluk yaşayanlara ulaşabilme imkanı ortaya çıkabilmektedir. Bu yaklaşıma göre yoksulluk sınırı ise, boyut sayısına bağlı olmak üzere, 2, 3, 4 ve hatta 5 olabilmektedir. Çok boyutlu yaklaşımı temel alan kimi çalışmalarda ise sınır olarak tek bir boyutun yanında, toplam boyut sayısı da

¹¹ İnsani gelişme endeksinin (HDI) hesaplama yöntemi için UNDP'nin (1990) yılı çalışmasına bakılabilir.

¹² İnsani yoksulluk endeksinin (HPI) hesaplama yöntemi için UNDP'nin (1997) yılı çalışmasına bakılabilir.

¹³ Literatürde bu endekse "çok boyutlu yoksulluk oranı" da denilmektedir (Alkire, 2007; Alkire ve Foster, 2007; 2011a; 2011b).

kullanılmaktadır¹⁴. Bu yoksulluk sınırları, bir kişinin yoksul olarak kabul edilebilmesi için ele alınan boyutların/göstergelerin en az kaç tanesinde yoksulluk yaşaması gerektiğini ifade etmektedir¹⁵ (Alkire ve Foster, 2007; 2011a).

1.3.1.2 Subjektif Yoksulluk Sınırı

İnsanların *beyanına* bağlı olarak tanımlanan subjektif yoksullukta sınır, gerçekleştirilen ankette minimum geçinme düzeyini sağlayacak gelirin ne olması gerektiği sorularak ve bu soruya verilen cevaplar dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Bir başka ifadeyle, Goedhart vd. (1977) tarafından geliştirilen bu sınır, bireylerin kendilerini yoksul olarak hissettikleri nokta olarak belirlenmektedir. Kişilere ne kadar gelir elde ederlerse geçinme düzeylerinin; çok kötü, kötü, yetersiz, yeterli, iyi ve çok iyi olacağı konusunda sorular yöneltilmekte, sonuçlar değerlendirilerek fertlerin kendileri için belirledikleri sınırlar ortaya çıkarılmakta ve bu yöntem Leyden yaklaşımı olarak bilinmektedir (Erdoğan, 1996). Bu yoksulluk sınırı hesaplanırken minimum geçinme düzeyinin yer ve kişiye göre farklılaşabilmesi, aynı refah seviyesine sahip olmalarına rağmen bazı hanehalkının yoksul, diğerlerinin ise yoksul değil şeklinde sınıflandırılmasına yol açabilmektedir (Pradhan ve Ravallion, 2000).

1.3.2 Refah Göstergesi Seçimi

Yoksulluk sınırının belirlenmesinin ardından, bu sınırın, birey ya da hanelerin refah göstergesi ile karşılaştırılması için, bir göstergenin seçilmesi gerekmektedir. Uygulamalı yoksulluk çalışmalarında refah göstergesi olarak, çoğunlukla gelir ya da tüketim harcamaları seçilirken, bazı araştırmacılar tüketimin gelirden daha iyi bir refah göstergesi olduğunu öne sürmekte ve görüşlerini şu nedenlere dayandırmaktadır (Şenses, 2009; Laderchi vd, 2003; Coudouel vd., 2002; Falkingham ve Namazie, 2002; May, 2001; World Bank, 2000b; Ravallion, 1992).

- Yoksulluk hesaplamasının asıl hedefi, temel ihtiyaçların karşılanması olduğundan ve temel ihtiyaçlar özünde mal ve hizmetlerin tüketimiyle ilişkili olduğundan, yoksulluk ölçümünün ilgi alanı gelirden çok tüketimdir.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Batana, 2013; Alkire ve Foster, 2007, 2011a; Alkire ve Seth, 2008; Santos ve Ura, 2008. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında da açıklanacağı üzere, tek boyutun sınır olarak kabul edilmesi durumunda birlik, tüm boyutların sayısının sınır olarak kabul edilmesi durumunda ise kesişim yaklaşımı esastır. Araştırmalarda sınırın farklılaştırılmasındaki amaç, karşılaştırmaların yapılabilmesi ve yoksulluğun ağırlığının/şiddetinin ortaya çıkarılabilmesidir.

¹⁵ Bu tezin temel yöntemi olması sebebiyle detaylı açıklama İkinci Bölüm'de sunulmuştur.

- Gelir, bireylerin mal ve hizmet tüketimini gerçekleştirmesinde etkilidir, ancak mal ve hizmetlerin tüketimi yalnızca gelire değil, mal ve hizmetlerin varlığına ve ulaşılabilirliğine de bağlıdır. Harcamaların yapılması, mal ve hizmetlerin varlığı ile ulaşılabilirliğini doğrudan gösterdiğinden, gelire oranla daha iyi bir yoksulluk göstergesidir.
- Tüketim harcamaları sadece cari gelire bağlı olarak karşılanan mal ve hizmetleri değil, dış faktörlere bağlı dalgalanmalar nedeniyle cari gelirleri düşük ya da negatif olan bireylerin birikimlerini kullanıp kullanmadığını ve kredi piyasalarına ulaşp ulaşmadığını da yansıtmaktadır. Bu nedenlerle, tüketim harcamaları hanehalkının gerçek yaşam standardı ile temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığını yansıtmakta daha başarılıdır.
- Kırsal ekonomilerde, hanehalkı gelirlerinin yıl boyunca hasat döngüsüne ve mevsimsel hareketlere bağlı olarak dalgalanma göstermesi, kentsel ekonomilerde de gelir hareketlerinin geniş gayri resmi ya da kayıt dışı sektörlerle bağlı olarak düzensizlik göstermesi, hanehalkı gelirlerinin doğru olarak ölçülmesini zorlaştırmaktadır.
- Gelirlerdeki dalgalanmalar, hanehalkının gelirlerini anket esnasında doğru olarak beyan etmelerinde de zorluklar yaratmaktadır.

Dolayısıyla, tüketim harcamaları gelire kıyasla daha kolay ve doğru ölçülebilmesi, cari gelire kıyasla daha iyi bir sürekli ölçüt olması ve temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığını yansıtmada gelire göre daha iyi bir gösterge olması sebebiyle daha çok tercih edilmektedir.

Yoksulluk sınırı ile karşılaştırılabilecek ve bir refah göstergesi olarak çok boyutlu analizlerde ölçümlere dahil edilebilecek bazı diğer göstergeler ise eğitim, sağlık, temiz suya erişim, kanalizasyon, istihdam, fiziksel güvenlik, güçlenme, toplumda utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma, yaşamsal anlam (mutluluk ya da yaşam kalitesinin yansması) ve yaşanan hanenin fiziksel yapısıdır (Batana, 2013; Alkire ve Foster, 2007, 2011a; Alkire ve Seth, 2008; Foster, 2007).

1.3.3 Yoksulluk Endeksleri

Yoksulluğu ölçerken sınır ve refah göstergesinden sonra belirlenmesi gereken endeks ya da endeksler; bir veya daha fazla değişkenin belirli bir dönemdeki oransal değişiminin ölçülmesinde öneme sahip ve bir toplumdaki yoksulların oranını, yoksulluktan kurtulmak için ne kadar gelire ihtiyaç duyduklarını, yoksulluklarının şiddetini ya da yoğunluğunu ortaya çıkarmada kullanılmaktadır. Literatürde çok sayıda yoksulluk endeksi bulunmakta, ancak en

fazla kullanılanlar arasında kafa sayısı oranı, çok boyutlu yoksulluk endeksi, yoksulluk açığı endeksi, Foster-Greer-Thorbecke (FGT) endeksi ve Sen endeksi sıralanabilir¹⁶. Bunlardan kafa sayısı oranı, yoksul bireylerin toplam nüfus içindeki oranını ifade ederken (Sen, 1976), çok boyutlu yoksulluk endeksi birden fazla refah göstergesinin ele alınması durumunda, yoksul birey oranı ile yoksul bireylerin ortalama yoksunluğundan hareketle elde edilmektedir (Alkire ve Foster, 2007, 2011a). Yoksulluk açığı endeksi ise sınırın altında yer alan bireylerin ne kadar gelir desteğine ihtiyaç duyduklarını göstermekte, FGT endeksi yoksulların sayısının ya da nüfus içindeki oranının ötesinde, yoksulluğun derinliği ve değişik gruplar arasındaki göreceli yoğunluğuna ilişkin bilgilere ulaşılabilmesine olanak sağlamaktadır (Alkire ve Foster, 2011b, Foster vd, 1984). Son olarak Sen endeksi ise kafa sayısı endeksi, yoksulluk açığı endeksi ve gelir eşitsizliğini kapsayarak yoksulluk şiddetini yansıtmaktadır (Sen, 1976).

Gerekli veri setinin elde edilmesinin ve odaklanılan yaklaşıma göre yoksulluk sınırının, refah göstergesi ya da göstergelerinin ve yoksulluk endeks ya da endekslerinin belirlenmesinin ardından, artık ele alınan örneklem için bir yoksulluk ölçümü mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada belirlenen örneklemin yoksulluk ölçümünün yapılabilmesi için yoksulluk kavramına öncelikle objektif yaklaşımla bakılmasına karar verilmiş, sonrasında objektif yaklaşımın kapsamında yer alan çok boyutlu yoksulluk yaklaşımlarından AF yaklaşımı temel alınmıştır. Yaklaşım ve yöntem kararından sonra ise ölçüme dahil edilecek boyut ve göstergeler ile bunların yoksunluk ve yoksulluk sınırları belirlenmiştir. Son aşamada yoksulluğun boyutunu, şiddetini ve yoğunluğunu yansıtabilecek uygun yoksulluk endeksleri seçilmiş ve ölçüm gerçekleştirilmiştir.

¹⁶ Bu endekslerden kafa sayısı endeksi ve çok boyutlu yoksulluk endeksleri ile ilgili ayrıntılı bilgi çalışmanın ikinci bölümünde sunulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK ve ÖLÇÜM YÖNTEMİ

2.1 Yoksulluğa Çok Boyutlu Bakış

Günümüzde sadece geliri temel alarak yapılan yoksulluk ölçümlerinin sosyal refahı ve yaşam kalitesini tam anlamıyla yansıtamamasından dolayı çok boyutlu yoksulluk hesaplamasına ihtiyaç duyulmuş ve bu yolla toplumların yoksulluklarının daha iyi analiz edilebileceği hâkim görüşü kendini göstermiştir (Alkire ve Foster, 2011b). Yaşam kalitesinin yansıtılabilmesi için sadece gelir seviyesinin değil, gelir dağılımının, boş zaman süresinin, eğitim ve sağlık imkanlarının, iş ve iş kalitesinin, politik seçim özgürlüğünün, yönetişimin, yaşam kalitesinin eşit dağılımının, cinsiyet ve etnik eşitliğinin de artırılması gerektiği düşüncesinde birleşilmiştir (UNDP, 2011). Çünkü insanın yeteneklerinin¹⁷ gelişmesi olarak değerlendirilen insani gelişme; mutluluğu, herhangi bir şeyi özgürce yapabilmeyi, özgürlüklerin genişlemesini ve hayatın çoklu beklentilerini de kapsamaktadır (eğitimli olma, iş sahibi olma, iyi beslenme vb.) (Krueger ve Schkade, 2008).

Gelir ve tüketim gibi parasal göstergeler bireyin birçok yeteneğinin karşılanabilmesi için hayati öneme sahipken, söz konusu göstergeler çok boyutlu hesaplamalar için birer "proxy"¹⁸ olarak kullanılabilmekte, bu bağlamda da gelir ve tüketim düzeyi düşük olan bireylerin, yetersiz beslenen, eğitimsiz ve yeteneklere ulaşmada güçsüz olduğu kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda kişinin geliri düşükse, yeteneklere de ulaşamaz görüşü hakimdir, ancak tersi durum düşünüldüğünde, yani kişinin gelirinin yüksek olması durumunda tüm yeteneklere ulaşabileceğini garanti edilememektedir. Hindistan'da yapılan bir araştırmaya göre, çocukların %43'ünün, yetişkinlerin ise %50'sinin yetenek (eğitim, sağlık, beslenme, istihdam vb) yoksulu oldukları halde parasal yoksul olmadıkları, benzer şekilde çocuk nüfusunun %50'sinin gıda yoksulu olmasına karşın parasal yoksul olmadığı tespit edilmiştir (Alkire ve Seth, 2008). Bu nedenle parasal göstergeler *gizli yoksullar* olarak da tanımlanan bu kişilerin yaşam göstergesini tam anlamıyla göstermede yetersiz kalmaktadır (Foster, 2007). Bu nedenle diğer yeteneklerin de modele dahil edilmesi ve çok boyutlu yoksulluğun insanları nasıl etkilediğinin incelenmesi bir yoksulluk çalışmasının temel amaçları arasında yer almalıdır.

¹⁷ Yetenek, bireyin yapabileceği barınma, beslenme, eğitim alabilme gibi eylemlerin farklı kombinasyonlarını elde etme kapasitesini göstermesi anlamında kullanılmaktadır (Sen, 1999).

¹⁸ Temsili ya da yerine değişken.

Tek boyutlu parasal bir analizde yoksul, bir eşiğin/sınır belirlenerek ve kişinin söz konusu boyutta sahip olduğu değerin bu eşikle karşılaştırılması şeklinde belirlenmekte, kişinin sahip olduğu değer sınırın altında olması durumunda ise bu kişi yoksul olarak kabul edilmektedir. Çok boyutlu yaklaşımda ise birden fazla boyut söz konusudur ve yoksullar, her bir göstergenin değeri kendi sınır değeri ile karşılaştırılarak tespit edilir. Çok boyutlu yoksulu tanımlama aşaması ve hesaplama, tek boyutlu parasal yaklaşımlar ile karşılaştırıldığında daha zordur ve ayrıca denetlemesi ile anlaşılması daha karışıktır¹⁹ (Alkire ve Foster, 2011b).

2.2 Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksini Hesaplama Aşamaları

Yoksulluk ölçümünün hangi amaçla ve yöntemle uygulanacağını tespiti, bir yoksulluk çalışmasına başlamadan önce yapılması gereken en önemli işlemlerden birisidir ve ayrıca hesaplamanın kaç boyutta yapılacağı kararı çalışmasının başlangıç noktasını oluşturur. Yoksulluğun çok boyutlu olarak ölçmeye karar verilmesinden sonra söz konusu endeksin oluşturulması aşamasına geçilebilir ancak bu aşamada ortaya çıkan belirli zorluklar vardır. Bunların en önemlileri arasında politika analizi için gerekli olan sırasal, geçerli ve kullanılabilir verilerin elde edilmesi belirtilebilir.

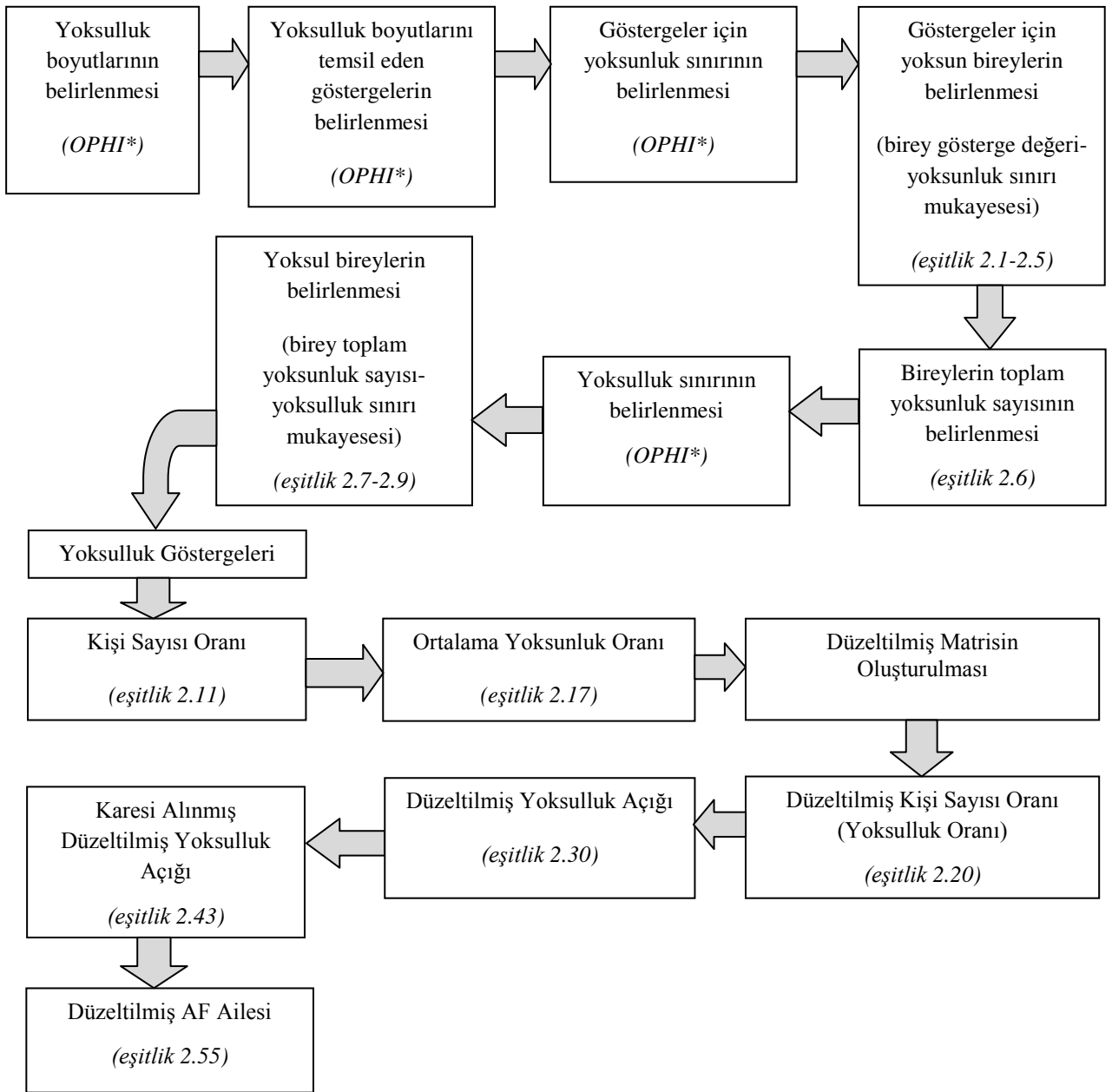
Sen'e göre (1976) yoksulluk ölçümü tanımlama, toplulaştırma ve ağırlıklandırma aşamalarını içerisinde barındırır. Bunlardan en önemlisi ise tanımlamadır (Alkire ve Foster, 2011b). Tanımlama ise bireylerin hangi durumda yoksul sayılacaklarının belirtilmesinden ibarettir. Analize başlamadan önce tanımlardan kaynaklanan kısıtlamalar belirtilmeli ve sonrasında toplulaştırma yapılmalıdır. Bunların yapılabilmesi için gerekli olan en önemli unsur yukarıda da belirtildiği gibi sağlıklı verinin mevcudiyetidir, ki bu veri alt gruplara (cinsiyet, yaş, eğitim vb.) ayrılabilir olmalı ve analizden önce karşılaştırmalar için alt gruplara ayrılmalıdır.

Çok boyutlu bir analizde boyutların ve bunları temsil eden göstergelerin birbiri ile uyumlu olup olması diğer bir önemli noktadır. Eğer gösterge ve boyutlar birbiri ile ikame edilebilir durumda ise toplulaştırma kolaylıkla yapılır ve hatta ölçümü kolaylaştırmak için tek boyut haline getirilebilir. Ancak değişken ve boyutlar birbiriyle uyumlu değilse, kişinin yoksulluğu hakkında bir genelleme yapmak uygun olmayabilir. Aynı türden boyutların toplulaştırılmasıyla bu boyutlar tek boyuta indirgenebilirken, bu şekilde yoksulluk tek boyutlu yöntemler kullanılarak ölçülebilir. Bu yaklaşımda yoksul, tek boyutta ve bu boyuta ilişkin

¹⁹ Çok boyutlu yoksulluk yaklaşımında yanlış anlaşılmalara ilişkin ayrıntılı bilgi EK 1'de sunulmuştur.

sınır ile kişinin sahip olduğu değerin karşılaştırılması yapılarak tespit edilir. Ancak boyutların toplulaştırılması mümkün ya da uygun değilse ve yoksulluğu etkileyen çok önemli ve farklı bir boyut varsa, bu boyutların her biri ayrı ayrı modele dahil edilmesi gerekmektedir. Bu durumda Bourguignon ve Chahravarty (2003) her bir boyuta özel sınırın belirlenmesi gerektiğini ve Alkire-Foster (2007) yoksunluk sınırı olarak bilinen bu sınırlar ile sınıra ait boyutun değerin karşılaştırılması suretiyle yoksulluğun tespit edilebileceğini ileri sürmüştür. *Eğer kişi göstergelerden oluşan bir boyutta sınırın altında değere sahipse, o boyutta yoksundur şeklinde ifade edilir.* Ancak hesaplamanın bu haliyle, kişinin sadece söz konusu boyutta yoksun olup olmadığı tespit edilebilirken, bunun derinliğı/şiddeti hakkında henüz bir şey söylenemez.

Çok boyutlu bir yoksulluk ölçümünün yapılabilmesi için kullanılan yöntemin başlıca aşamaları Şekil 2.1'deki akış diyagramındaki gibi gösterilebilir (Zanbak ve Çağatay, 2013). Bu akış diyagramı eşitlik 2.1-2.57 yardımıyla cebirsel ve nümerik olarak sunulmaktadır (Alkire ve Foster, 2007; 2011a; 2011b), (Alkire ve Santos, 2010), (Alkire ve Seth 2008), (Foster 2007).

*OPHI: Oxford Poverty and Human Development Initiative (Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme İnisiyatifi)

Şekil 2.1 Çok Boyutlu Yoksulluk Hesaplaması Aşamaları

2.3 Çok Boyutlu Yoksulluk Ölçümü: Matematiksel Gösterim

Yoksulluğu çok boyutlu olarak ele alınmasına karar verilmesinden sonra yapılması gereken ilk işlemlerden birisi yoksulluğu incelenecek birimin belirlenmesidir, ki bu fert ya da hanehalkı bazlı olabileceği gibi, kır, kent, ulusal ya da uluslararası ölçekte de olabilir. Sonraki aşamada ise boyut ve göstergelerin tespiti gereklidir. Sağlıklı bir ölçüm için isabetli boyut seçimi esas iken, bu aşamada gerekli unsurlar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Alkire ve Santos, 2010).

- Veriye ve analiz yapılacak birime uygun boyutların seçilmesi gerekmektedir (kişinin ihtiyaçlarına yönelik anket verisinin elde edilip ona uygun boyutun seçilmesi),
- Genelde literatürde sıklıkla kullanılan, insani gelişmeyi yansıtan ve binyıl kalkınma hedefleri gibi genel kabul görmüş boyutlar seçilebilir,
- Açık ya da belirli kabuller: İnsani değerin arttırılması için neler var olmalı sorusunun yanıtına ilişkin boyutlar seçilebilir,
- Sosyal, psikolojik ve filozofik teorilerden yardım alınabilir,
- Uygunluk: Veriye, topluma ve analiz birimine uygun olmalıdır,
- Önceden yapılmış ampirik örneklerden yararlanılabilir.

Boyut seçiminin yanında her boyut için, o boyuta uygun ve politika oluşturmaya rehberlik edecek gösterge/göstergeler seçilmelidir. Bu göstergeler boyutun tüm şeffaflığını ortaya çıkarabilmeli, analizin politika oluşturma amacına hizmet edebilmeli ve istatistiki özellikleri uygun olmalıdır (Alkire ve Santos, 2010). Genel kabul ve gerçeklere ilişkin göstergelerin kullanımı ise analizden sonuç almayı hızlandırabilmektedir. Ancak bir göstergenin seçimi için en önemli kriter; *göstergeye ilişkin sağlıklı verinin* (incelenen birime ilişkin kesintisiz, doğru veri) *varlığıdır* (Batana, 2013). Aynı boyutta en sağlıklı göstergeler ise birbiri arasındaki ilişkisi çok yüksek olmayan göstergelerdir. Bunun anlamı, bir boyuttaki göstergeler birbiri ile uyumlu olmakla birlikte, birbirini ikame etmemelidir. Gösterge seçimi için uygulanabilecek bir başka yol da literatürdeki konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan yararlanılmasıdır.

Çok boyutlu yoksulluğun niceliğe bürünmesini sağlayan ölçümlerin elde edilişi d sayıda boyutun, n sayıda bireyin var olduğu bir Y matrisi yardımıyla açıklanabilir (Batana, 2013); (Alkire ve Foster, 2007, 2011a, 2011b); (Alkire ve Santos, 2010); (Santos ve Ura, 2008); (Alkire ve Seth, 2008); (Bourguignon ve Chakravarty, 2003),

$Y=[Y_{ij}]$ (n x d) matrisini gösterirken $Y_{ij} \geq 0$ 'dır ve $i=1,2,\dots,n$ kişiyi, $j=1,2,\dots,d$ boyutu²⁰ temsil etmektedir.

²⁰ Boyutlar kendi içlerinde "n" sayıdaki "göstergeden" oluşabilir.

Boyut

$$Y = \begin{bmatrix} y_{11} & y_{12} & y_{13} & \cdot & y_{1j} \\ y_{21} & y_{22} & y_{23} & \cdot & y_{2j} \\ y_{31} & y_{32} & y_{33} & \cdot & y_{3j} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ y_{i1} & y_{i2} & y_{i3} & \cdot & y_{ij} \end{bmatrix}_{n \times d} \quad \text{Kişi} \quad (2.1)$$

$$z = [z_{11} \quad z_{12} \quad z_{13} \quad \cdot \quad z_{1j}]_{1 \times d} \quad (\text{yoksunluk sınırı}) \quad (2.2)$$

(2.1) numaralı Y matrisinin var olduğu durumda; y_{ij} i bireyinin j boyutunda sahip olduğu değeri, (2.2) numaralı z_{1j} vektörü ise y_{ij} vektörünü temsil eden, i . bireyin, j boyutundaki değeri ile karşılaştırılacak olan sınırı, yani "*yoksunluk sınırı*"'nı temsil etmektedir. Yoksunluk sınırı, bir gösterge için ideal olmayan durumun sınırını ifade ederken, kişinin sahip olduğu değer ile karşılaştırmaya yaramaktadır.

g^0 (2.4) her bireyin sınırın üstünde bir y değerini elde edip edemediğini gösteren bir vektördür ve bireyin değerinin sınırın altında olması, bu bireyin söz konusu göstergede, dolayısıyla da boyutta *yoksun* kabul edilmesini sağlar. Bir başka ifadeyle $\rho: R_+^d \times R_{++}^d \rightarrow \{0,1\}$ iken; i . bireyin sahip olduğu değer vektörü ($y \in R_+^d$) ile sınır vektörü ($z \in R_{++}^d$) karşılaştırılır. Eğer i . birey bir göstergede yoksun ise; $\rho(y_i; z)=1$, yoksun değilse $\rho(y_i; z)=0$ 'dır²¹.

Özetle her i ve j için;

$y_{ij} < z_j$ ise $\rho_{ij}=1$; kişi yoksun

$y_{ij} \geq z_j$ ise $\rho_{ij}=0$; kişi yoksun değil.

Her sütunun boyutu, satırın ise kişiyi temsil ettiği ve anlatımı kolaylaştırmak için aşağıdaki gibi (4x4)'lük örnek bir matrisin varsayımı altında, bireylerin tüm boyutlardaki "*toplam yoksunluk sayısı*" " c_i " ile ifade edilmektedir (2.6 numaralı vektör). Bu sayıyı gösteren vektör (c_i); yoksunluk matrisinde (2.5 numaralı $g^0(k)$ matrisi) yoksunluk yaşayan bireylerin, yoksunluklarının *yatay toplamından* oluşmaktadır. Bir başka anlatımla bireyin farklı boyutlardaki yoksunluklarının toplamı olan bu değer ($c_i = (c_1, c_2, \dots, c_n)$), kişinin kaç boyutta yoksun olduğunu ifade etmektedir.

²¹ $y_{ij} < z_j$ ise $\rho_{ij}=1$ iken "1" değeri; kişinin "o göstergede" yoksun olduğunu gösteren ve "dışsal" olarak belirlenmiş bir değerdir.

$$\begin{array}{c} \text{Boyut} \\ Y = \begin{bmatrix} 13.1 & 14 & 4 & 1 \\ 15.2 & 7 & 5 & 0 \\ 12.5 & 10 & 1 & 0 \\ 20 & 11 & 3 & 1 \end{bmatrix} \text{ Kişi} \end{array} \quad (2.3)$$

$$z = [13 \quad 12 \quad 3 \quad 1]$$

Yoksunluk matrisi ($g^0_{(k)}$);

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \rho_{22} & 0 & \rho_{24} \\ \rho_{31} & \rho_{32} & \rho_{33} & \rho_{34} \\ 0 & \rho_{42} & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad (2.4)$$

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad (2.5)$$

Yoksunluk sayısı matrisi (c_i);

$$c_i = \begin{bmatrix} 0 \\ 2 \\ 4 \\ 1 \end{bmatrix} \quad (2.6)$$

2.3.1 Yoksulluk Sınırının ve Yoksulların Belirlenmesi

Yoksulluk sınırı (k), kişinin yoksul olup olmadığına karar vermek ve minimum yoksunluğa sahip olup olmadığını göstermek için kullanılır. Bir başka ifadeyle bu sınır, kişinin sahip olduğu yoksunluk değeri ile karşılaştırılması ve kişinin yoksul sayılmaması için kullanılan en düşük değerdir ($1 < k \leq d$). Genel kabule göre, kişinin yoksunluk sayısını gösteren c_i , k sınırının altında ise kişi yoksul değil iken, k 'ya eşit ya da üstünde ise yoksuldur. Ancak kişinin yoksul olarak kabul edilebilmesi için en az kaç boyutta yoksun olması gerektiği farklı

yaklaşımlara göre değişmekte ve bu "yoksunluk yaşanan en az boyut" ifadesi yoksulluk sınırını temsil etmektedir (Alkire ve Foster, 2011b).

2.3.1.1 Birlik Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre bir kişinin yoksul sayılması için *tek boyutta* yoksun olması yeterlidir. Eğer herhangi bir boyutta $\rho_{ij}=1$ ise $c_i \geq l$ 'dir ve kişi yoksuldur.

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} c_i \\ 0 \\ \underline{2} \\ \underline{4} \\ 1 \end{bmatrix} \quad \text{2., 3. ve 4. kişi yoksul} \quad (2.7)$$

Birlik yaklaşımı, çok sayıda boyutun yer aldığı bir modelde yoksulluğun hesaplanmasını ve belirlenmesini kolaylaştırırken, bireyin tek boyuttan bile yoksun olması nedeniyle yoksul sayılması, aşırı bir değerlendirme olarak kabul edilmekte ve yoksulluğu olduğundan yüksek hesaplanmasına neden olmaktadır.

2.3.1.2 Kesişim Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre bir kişinin yoksul sayılması için *tüm boyutlarda* yoksun olması *gereklidir*. Yani d boyut sayısını ifade etmekte iken $c_i=d$ ise, kişi yoksuldur. Aşağıda verilen 4 boyutlu 4 bireyli örnekte de, sadece 3. birey *tüm boyutlarda yoksunken*, bu kişi, kesişim yaklaşımına göre *yoksul* kabul edilmektedir.

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} c_i \\ 0 \\ 2 \\ \underline{4} \\ 1 \end{bmatrix} \quad \text{sadece 3. kişi yoksul} \quad (2.8)$$

Kesişim yaklaşımında, birlik yaklaşımındaki durumun tam tersi olarak yoksulluk, olduğundan daha düşük seviyede çıkabilmektedir²².

²² Örneğin Hindistan Ulusal Aile Sağlığı anketinden elde edilen veriyle ve 11 boyutta birlik yaklaşımını baz alarak yapılan yoksulluk hesaplamasına göre nüfusun %91'i yoksuldur. Ancak kesişim yaklaşımına göre aynı örneklemin yoksulluk oranı ise 0'dır yani hiç kimse yoksul değildir (Alkire ve Seth, 2008).

2.3.1.3 Alkire-Foster Yaklaşımı²³

Çift sınır yaklaşımı olarak da adlandırılan bu yaklaşıma göre, *yoksulluk sınırı k gibi bir sabit ise*; (örneğin k=2 ise), $c_i \geq k$ olduğu durumda kişi yoksul kabul edilir (Alkire ve Foster, 2007, 2011a; 2011b). *Yani en az yoksulluk sınırı kadar boyutta yoksun olan kişi Alkire-Foster (AF) yaklaşımına göre yoksuldur*. Uygulamalı yoksulluk literatürünün yeni yaklaşımlarından olan bu yöntemin "çift sınır" olarak anılmasındaki gerekçe, bireyin yoksulluğunu belirlerken bir "yoksunluk sınırı" ile "yoksulluk sınırının" tespit edilmesindeki zorunluluktur. Bir başka ifadeyle bireyin ele alınan göstergede yoksun olup olmadığını belirlemek için bir "yoksunluk sınırı" tespit edilmesi, bunun ardından da toplam yoksunluk sayısı ile karşılaştırmak üzere "yoksulluk sınırı" belirlenmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımın yoksulluk ölçümüne sağladığı en büyük katkılardan birisi, örneklemelerin alt gruplara ayrıştırılıp analiz edilebilmesi, böylelikle de her bir alt grubun yoğun yoksunluk yaşadığı boyutların ortaya çıkarılabilmesidir.

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{matrix} c_i \\ 0 \\ 2 \\ 4 \\ 1 \end{matrix} \quad \begin{matrix} \text{3. ve 4. kişi yoksul} \end{matrix} \quad (2.9)$$

Bu yaklaşım çerçevesinde yoksulluğun ölçülmesi aşamasında gerekli olan ve kişinin yoksul olarak kabul edilebilmesi için en az kaç boyutta yoksun olması gerektiğini ifade eden yoksulluk sınırı (k) oluşturulurken literatürdeki değişik yöntemlerden bahsedilebilir. Örneğin Mack ve Lansey (1985) 26 göstergeden 3 ve üzerinde yoksunluk yaşayan kişiler üzerinde yoğunlaşırken, UNICEF'in 2003 çocuk yoksulluğu raporunda ise en az 2 yoksunluğu olan çocukların sosyoekonomik desteğe ihtiyacı olduğu kabul edilmiştir (Gordon vd., 2003). Yoksulluğu AF yaklaşımı ile ele alan temel çalışmaların başında gelen Alkire ve Foster'da (2011b; 2007) en az 2 boyutta yoksunluğu bulunan bireylerin yoksul kabul edilmesi yöntemi savunulmuş, sınırın 3, 4 ve hatta boyut sayısının tümü (d) olarak belirlenebileceğini ifade edilmiştir²⁴. Yoksulluk sınırının belirlenmesi ve yoksul kişilerin tespit edilmesinden sonra, çok boyutlu yoksulluk oranının, yoksulluk açığının ve karesi alınmış yoksulluk açığının

²³ Bu çalışmadaki ampirik analiz *AF Yaklaşımını* temel alarak uygulanmıştır.

²⁴ Alkire ve Foster (2007, 2011a), küresel çok boyutlu yoksulluk endeksini hesaplayabilmek için ele aldıkları üç boyutta yer alan on göstergeden üçünde yoksunluk yaşayanların yoksul olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Araştırmacılar bunun yanında -sınırsal karşılaştırmaların yapılabilmesi için- sınırın boyut sayısı olan d'ye kadar çeşitlendirilebileceğini de belirtmiştir.

hesaplanabilmesi için; öncelikle kişi sayısı oranının (H) ve yaşanan yoksunluğun ortalamasının (A) elde edilmesi gerekmektedir.

2.3.2 AF Yaklaşımının Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksleri

2.3.2.1 Kişi Sayısı Oranı (H)

Alkire ve Foster'ın (2007, 2011b) önerdiği yaklaşıma göre, $M(y_{ij};z_i)$ 'nin çok boyutlu yoksulluk hesaplamasını temsil ettiği durumda, yapılması gereken ilk şey; kişi sayısı oranı olarak adlandırılan *nüfustaki yoksul birey oranını* hesaplamaktır. z sınır vektörü ve temsili $k=2$ yoksulluk sınırına göre, q yoksul insan sayısını (eşitlik 2.10), n nüfusu temsil ediyor iken, kişi sayısı oranı (H) eşitlik 2.11'de görüldüğü gibi hesaplanmaktadır.

$$q = \sum_{i=1}^d \rho_k(y_i; z) = \sum_{i=1}^d \Pi(c_i \geq k) \quad (2.10)$$

$$H = \frac{q}{n} \quad (2.11)$$

Bu değer 0 ile 1 arasında yer alıyor iken, 0'a eşit olması nüfusta yoksul olmadığını, 1'e eşit olması ise nüfusun tamamının yoksul olduğunu ifade etmektedir. Bir toplumda istenen, bu oranın sıfıra yaklaşması, yani yoksul birey sayısının mümkün olduğunca az olmasıdır.

Yoksulluk sınırının 2 olduğu varsayımı altında ($k=2$) örneğimizdeki 2. ve 3. bireyler yoksul iken, bu örneklemin kişi sayısı oranı $\frac{1}{2}$ 'dir. Bu da örneklemdaki her 2 kişiden birinin yoksul olduğunu göstermektedir.

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} c_i \\ 0 \\ 2 \\ 4 \\ 1 \end{bmatrix} \quad \text{3. ve 4. kişiler yoksul} \quad (2.12)$$

$$H = \frac{\text{yoksul kişi sayısı}}{\text{nüfus}} = \frac{q}{n} = \frac{2}{4} = \frac{1}{2} = 0,50 \quad (2.13)$$

Kişi sayısı oranı, örneklemdaki yoksulların oranını belirtmekle ve gruplar arasındaki yoksulluğun yüzdesel olarak karşılaştırılmasına olanak sağlamakla birlikte, aynı örneklemin yoksulluk şiddetini yansıtamaması nedeniyle literatürde halen tartışmalıdır. Bu oran, yoksulluk sınırının yakınındaki bireyler ile sınırın çok altındaki bireylerin yoksullukları arasındaki farkı ve yoksulluk derecelerini ortaya koyamamaktadır (Jamal, 2002). Hatta Sen'e göre (1976), çok yoksul bir bireyden, daha az yoksul bireye yapılacak bir transfer, kişi sayısı oranını değiştirmeyeceği gibi azaltabilecektir, ki bu da yoksulluk sınırı etrafında yoğunlaşan yoksul bir nüfus için önemli değişikliklere yol açacaktır. Aynı zamanda yoksul kişinin yoksulluk şiddetinde meydana gelen bir değişiklik de bu orana bakılarak tespit edilememekte, bu durum ise kişi sayısı oranını tartışmalı hale getirmektedir. Örneğin yoksulluk sınırının 2 olduğu kabulü ve örneklemimizdeki 2. kişinin yoksunluğunda artış olduğu varsayımı altında, yoksunluğun şiddetinin artmasına karşın, kişi sayısı oranında değişme olmadığı görülürken oran yine $\frac{1}{2}$ olmaktadır.

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{matrix} c_i \\ 0 \\ 3 \\ 4 \\ 1 \end{matrix} \quad (2.14)$$

$$H = \frac{q}{n} = \frac{2}{4} = \frac{1}{2} = 0,50 \quad (2.15)$$

2.3.2.2 Ortalama Yoksunluk Oranı (A)

Yaşanan yoksunluğun derinliğini gösteren bu oran, boyut başına yoksunluğu da ifade etmekte (sadece yoksul kabul edilen bireyler için) ve tıpkı kişi sayısı oranı gibi 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Değerin 0 olması boyut başına hiçbir yoksunluğun yaşanmadığını yansıtırken, 1 olması tüm bireylerin yoksul olduğunu ve bu yoksulların da tüm boyutlarda yoksunluk yaşadığını ifade etmektedir.

$$A = \frac{1}{q_{kd}} \sum c_i \rho_k(y_i; z) \text{ ya da} \quad (2.16)$$

$$A = \frac{\text{ortalama yoksunluk}}{\text{boyut sayısı}} = \frac{\text{yoksunluk toplamı}}{\text{yoksul kişi sayısı}} = \frac{\left(\frac{c_1 + c_n}{q} \right)}{d} = \frac{\sum_1^d c_i}{q} \quad (2.17)$$

Örnek gösterimdeki yoksul olan 3. ve 4. bireylerin yoksunlukları ele alınarak boyut başına ortalama yoksunluk $\frac{3}{4}$ olarak hesaplanabilir. Bir boyuttaki yoksunluğun "1" ile gösterildiği düşünüldüğünde, ortalama yoksunluğun $A = \frac{3}{4}$ olması, boyut başına $\frac{3}{4}$ 'lük bir yoksunluk yaşandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} c_1 \\ 0 \\ 2 \\ 4 \\ 1 \end{bmatrix} \quad (2.18)$$

$$A = \frac{\text{ortalama yoksunluk}}{\text{boyut sayısı}} = \frac{\text{yoksunluk toplamı}}{\text{yoksul kişi sayısı}} = \frac{2 + 4}{4} = \frac{3}{4} = 0,75 \quad (2.19)$$

2.3.2.3 Düzeltilmiş Kişi Sayısı Oranı (M_0)

Yoksulluğun şiddetinin göz ardı edildiği kişi sayısı oranı (H) ile boyut başına düşen yoksunluğun (A) *birlikte ele alınması* ile türetilen düzeltilmiş²⁵ kişi sayısı oranı (çok boyutlu yoksulluk endeksi, M_0), yoksulluğun ne düzeyde yaşandığını yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu oran $M_0 = \mu[g^0(k)]$ şeklinde gösterilir ve sansürlü yoksulluk matrisinin ortalamasıdır şeklinde de tanımlanır. Söz konusu orana *düzeltilmiş* denilmesinin bir nedeni, ortalama yoksunlukları da bünyesinde barındırması ve literatürde sıklıkla tartışılan kişi sayısı oranının bazı eksikliklerinin giderebilmesidir. Aynı oran iki zıt gruba, yani yoksun ve yoksun olmayanlara ait verilere dayanmakta iken, yoksunluğun şiddetini de içinde barındırır, ancak derinliğine ilişkin net bir bilgi sunamaz.

²⁵ Bu oranın düzeltilmiş ya da sansürlenmiş (censored) olarak ifade edilmesinin nedeni, yoksul olmayan bireylerin yoksun oldukları boyutları gösteren 1 değerlerinin yeni oluşturulan matriste 0 olarak değiştirilmesi ve *belirlenen sınıra göre yoksul olmayan* bu bireylerin artık yoksunluklarının olmadığına *kabul edilmesidir*. Bu düzeltme belirlenen sınıra göre *sadece yoksulların* değerleri ile işlem yapma olanağı sağlamaktadır. Örneğin yoksulluk sınırı 3 iken 2 boyutta yoksunluk yaşayan yoksul olmayan bireyin tüm verisi düzeltilmiş matriste 0 ile gösterilir ve sınırın 3 olması durumundaki yoksulluk hesaplamasında modele hiçbir etkisi olmaz.

$$M_0 = H \times A \quad (2.20)$$

$$M_0 = \mu[g^0(k)] \quad (2.21)$$

$$M_0 = \frac{1}{n_d} \sum_{i=1}^n c_i \rho_k(y_i; z) \quad (2.22)$$

Daha önce 2.5 numaralı matrisle tanıtılan örneğin düzeltilmemiş/düzeltilmiş matrisleri (sırasıyla matris 2.23-2.24) ve düzeltilmiş matris temel alınarak da *düzeltilmiş kişi sayısı oranı* -k=2 ön kabulü ile- denklem (2.11) ve (2.17) kullanılarak hesaplanabilir.

$$\text{Düzeltilmemiş (sansürlenmemiş matris)} \quad g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{matrix} c_i \\ \begin{bmatrix} 0 \\ \underline{2} \\ \underline{4} \\ 1 \end{bmatrix} \end{matrix} \quad (2.23)$$

$$\text{Düzeltilmiş (sansürlenmiş matris)} \quad g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & \underline{0} & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{matrix} c_i \\ \begin{bmatrix} 0 \\ \underline{2} \\ \underline{4} \\ 0 \end{bmatrix} \end{matrix} \quad (2.24)$$

$$H = \frac{q}{n} = \frac{2}{4} = \frac{1}{2} \quad (2.25)$$

$$A = \frac{\frac{c_{i_2} + c_{i_3}}{q}}{d} = \frac{\frac{2+4}{2}}{4} = \frac{3}{4} \quad (2.26)$$

$$M_0 = H \times A = \frac{1}{2} \times \frac{3}{4} = \frac{6}{16} = \frac{3}{8} = 0,375 \quad (2.27)$$

Bu düzeltilmiş kişi sayısı oranı, çok boyutlu yoksulluk endeksini, yani örneklemin yoksulluk oranını vermektedir. Bu değere bakarak, 4 bireyin yer aldığı bu örneklemin yoksulluk oranının %37,5 olduğu söylenebilir.

Eğer kişinin yoksunluk sayısı artarsa (örneğin 2. kişinin 1. boyuttaki yoksunluğu), öncelikle ortalama yoksunluk oranı (A) artar ve sonrasında buna bağlı olarak M_0 yani

yoksulluk oranı artar. Bu, çok boyutlu yoksulluğun boyutsal tekdüzelik özelliği olarak adlandırılır (Alkire ve Foster, 2011b).

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{matrix} c_i \\ 0 \\ 3 \\ 4 \\ 1 \end{matrix} \quad (2.28)$$

$$M_0 = H \times A = \frac{1}{2} \times \frac{3,5}{4} = \frac{7}{16} = 0,437 \quad (2.29)$$

Görüldüğü üzere 2. bireyin 1. boyutunda yoksunluğundaki artış, çok boyutlu yoksulluk oranını %37,5'ten, %43,7'ye çıkarmıştır.

2.3.2.4 Düzeltilmiş Yoksulluk Açığı (M_1)

Düzeltilmiş yoksulluk açığı, yoksul bireylerin yoksul sayılmamaları için yoksulluk sınırına ne kadar uzaklıkta olduklarını göstermekte ve düzeltilmiş kişi sayısı oranı (M_0) ile yoksul kişi başına düşen yoksulluk açığını ifade eden ortalama yoksulluk açığının (G) çarpılması ile elde edilmektedir. Yoksulluğun şiddeti ve derinliği hakkında bilgi de veren M_1 , 0 ile 1 arasında yer almakta iken, 0'a ne kadar yakınsa yoksulların yoksulluk sınırı civarında yoğunlaştığını ifade etmektedir. Değerin 1'e yakın olması ise yoksulların yoksunluk sınırının çok üzerinde yoksunluk yaşadıklarını göstermektedir. Örneklem karşılaştırmalarında bu açık değer ne kadar düşükse o örneklemin refah durumu daha iyidir şeklinde yorum yapılabilir. Ayrıca yoksulluk açığı büyük olan birey ve toplumları hedefleme imkanı da sağlayan M_1 , bu grupların yoksunluklarını azaltacak politika önerilerine öncülük etmektedir (Coudouel vd., 2002).

Düzeltilmiş yoksulluk açığı (M_1) (eşitlik 2.31), düzeltilmiş kişi sayısı oranı (M_0) ile ortalama yoksulluk açığının (G) çarpımından elde edilirken, kişinin yoksunluk şiddeti (miktarı) hakkında bilgi edinmemizi sağlamakla birlikte, her bir boyutun göreceli öneminin ortaya çıkarılmasına da yardımcı olur. Yoksul bireylerin yoksulluk açıklarının boyut başına değeri, ortalama yoksulluk açığı olarak adlandırılmakta ve G (eşitlik 2.34 ve 2.36) ile gösterilmekte ve p_{ij}^1 yoksul i kişinin j boyutundaki yoksulluk açığını (eşitlik 2.31), $g^1(k)$ ise

yoksulluk açığı matrisini (matris 2.33) ifade etmektedir. Eşitlik 2.35-2.39 cebirsel ifadenin nümerik değerlerini göstermektedir.

$$G = |g^1(k)| / |g^0(k)| \text{ ya da } [\text{yoksulluk açıkları toplamı} / \text{yoksulların yoksunluk yaşadığı toplam boyut sayısı}] \quad (2.30)$$

$$M_1 = M_0 \times G = H \times A \times G = \mu[g^1(k)] \quad (2.31)$$

$$\text{Kişi yoksul ise:} \quad \rho_{ij}^1 = \frac{z_j - y_{ij}}{z_j} \quad (2.32)$$

$$\text{Kişi yoksul değil ise:} \quad 0$$

ρ_{ij}^1 , i bireyinin j boyutundaki yoksulluk açığını ifade etmekte iken; bu değer, yoksul i bireyinin j boyutundaki değerinin (y_{ij}), j boyutunun yoksunluk sınırından (z_j) çıkartılıp, yine aynı boyutun yoksunluk sınırına (z_j) bölünmesiyle elde edilmektedir (eşitlik 2.32). Her yoksul bireyin açığının hesaplanmasının ardından yoksulluk açığı matrisi olan $g^1(k)$ oluşturulur (eşitlik 2.33 ve 2.35²⁶) ve bu $g^1(k)$ standart açık matrisi, $g^0(k)$ 'deki her bir değer (yoksunluğu gösteren 1 değerinin), yoksul kişiye ait düzeltilmiş (normalize edilmiş) açık değeri (ρ_{ij}^1) ile çarpılmasıyla elde edilir.

$$g^1(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \rho_{22}^1 & 0 & \rho_{24}^1 \\ \rho_{31}^1 & \rho_{32}^1 & \rho_{33}^1 & \rho_{34}^1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad (2.33)$$

$$G = \frac{(\rho_{31}^1 + \rho_{22}^1 + \rho_{32}^1 + \rho_{33}^1 + \rho_{24}^1 + \rho_{34}^1)}{\text{yoksun boyut sayısı}} \quad (2.34)$$

$$^{26} Y = \begin{bmatrix} 13,6 & 14 & 5 & 1 \\ 15,4 & 7 & 6 & 0 \\ 12,5 & 10 & 1 & 0 \\ 18 & 11 & 3 & 1 \end{bmatrix} \text{ varsayımıyla; } \rho_{ij}^1 = \frac{z_j - y_{ij}}{z_j} \Rightarrow \rho_{31}^1 = \frac{z_1 - y_{31}}{z_1} \Rightarrow \rho_{31}^1 = \frac{13 - 12,5}{13} = 0,04$$

$$z = [13 \quad 12 \quad 3 \quad 1]$$

$g^1(k)$ 'nın (eşitlik 2.35) tüm değerleri, yukarıdaki örnekteki eşitlikler kullanılarak ve yoksulluk sınırının "2" olduğu varsayılarak hesaplanmıştır.

$$g^1(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0,42 & 0 & 1 \\ 0,04 & 0,17 & 0,67 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad (2.35)$$

Ortalama yoksulluk açığı (eşitlik 2.33, 2.34 ve 2.35'ten yararlanarak);

$$G = \frac{(0,04 + 0,42 + 0,17 + 0,67 + 1 + 1)}{6} = \frac{3,3}{6} \quad (2.36)$$

$$H \times A = \frac{3}{8} \quad (2.37)$$

$$G = \frac{3,3}{6} \quad (2.38)$$

$$M_1 = H \times A \times G = \frac{3,3}{16} = 0.206 \quad (2.39)$$

Eğer yoksul kişinin yoksunluğu herhangi bir boyutta artıyor ise, ilk önce ρ_{ij}^1 , sonra $g^1(k)$ ve en son olarak ise M_1 de artacaktır ve dolayısıyla da M_1 'in tekdüzelik özelliği²⁷ vardır (Alkire ve Foster, 2007, 2011a). Özetle M_1 , yoksulluğun derinliğini ölçmemize ve ayrıca karşılaştırmalı analizlerde, düzeltilmiş yoksulluk açığı oranı büyük olan örneklemin daha kötü durumda olduğu ve yoksulluğu daha şiddetli yaşadığı sonucunu çıkartmamıza yardımcı olmaktadır.

²⁷ Çok boyutlu yoksulluk hesaplamasının tekdüzelik özelliği;

$$Y = \begin{bmatrix} 4 & 4 & 2 \\ 3 & 5 & 4 \\ 8 & 6 & 3 \end{bmatrix} \text{ iken } X = \begin{bmatrix} 4 & 4 & \underline{3} \\ 3 & 5 & 4 \\ 8 & 6 & 3 \end{bmatrix}$$

$Z = (5 \quad 6 \quad 4)$ olduğu varsayımıyla

Eğer $X \rightarrow Y$ 'deki yoksulların yoksunluğundaki artıştan elde ediliyorsa;

$x_{i',j'} > y_{i',j'}$ için; $(i,j) = (i',j')$ eğer $y_{i',j'} < z_{j'}$

$x_{i',j'} = y_{i',j'}$ için; $(i,j) \neq (i',j')$ eğer $y_{i',j'} \neq z_{j'}$

$P(x;z) < P(y;z)$ tekdüzeliğin var olduğunu göstermektedir.

2.3.2.5 Karesi Alınmış Düzeltilmiş Yoksulluk Açığı (M_2)

Yoksulluk açığı ölçümü, yoksulluğun *şiddetindeki değişimleri* tam olarak kapsayamamasından dolayı eksik kalmakta, bu eksiklik ise karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı ile giderilmekte ve şiddet ölçümünde sınırdan daha uzak olan hanelere/fertlere daha fazla ağırlık verilerek, yoksullar arasındaki *eşitsizlik* dikkate alınmaktadır. Farklı bir ifadeyle M_2 *gerçekte, matristeki yoksulların en yoksulunun tespitinin yapılmasına yardımcı olmaktadır*. Bu değer hesaplanması için gerekli olan açık kare matrisi [$g^2(k)$], yoksulların düzeltilmiş açık değerlerinin karelerinin alınmasıyla elde edilir. Göreli büyük değerler yoksulların en yoksuluna ait iken, bu kişilerin yoksulluğu daha yüksektir/şiddetlidir/derindir denilebilir.

Yoksul kişinin düzeltilmiş açığının ortalamasını göstermek için ortalama açığı G oluşturulurken, benzer şekilde yoksul kişinin tüm yoksunluklarına ait yoksulluk açıklarının karesini göstermek için S oluşturulur. Bu değer, tüm yoksullar ve yoksunluklar içinde yoksunluğun şiddetine ilişkin bilgi sunmakta, göreli daha büyük yoksulluk açığını elde edebilmemizi ve yoksulluğun derinliğini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Karesi alınmış yoksulluk açığı (M_2), her bireyin yoksulluk açığının karesi iken ve düzeltilmiş kişi sayısı oranı (M_0) ile karesi alınmış ortalama yoksulluk açığı (S) çarpımından oluşmaktadır. Bu değer, yoksullar arasındaki eşitsizliğin tespit edilmesine ve daha önce de ifade edildiği gibi, yoksullar içindeki en yoksulun bulunmasına yardımcı olur. Özetle yoksulluğun yaygınlığı, derinliği ve şiddeti hakkında daha net bilgi verirken, bu yolla yoksulluğun sadece ortalaması değil, yoksul miktarının dağılımı da ölçülebilmektedir.

Karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı M_2 'nin hesaplanabilmesi için gerekli olan matris ($g^2(k)$: eşitlik 2.41), her bir düzeltilmiş açık değerinin karesinin alınmasıyla elde edilir (eşitlik 2.40) ve matristeki her değer sınırla karşılaştırılarak *yoksunluk şiddetinin* ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Oluşturulan matriste yer alan göreli büyük değerler yoksulların en yoksuluna aittir ve bu kişilerin yoksulluğu göreli olarak daha yüksektir.

$$\text{Kişi yoksul ise: } \rho_{ij}^2 = \left[\frac{(z_j - y_{ij})}{z_j} \right]^2 \quad (2.40)$$

Kişi yoksul değilse: 0

$$g^2(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \rho_{22}^2 & 0 & \rho_{24}^2 \\ \rho_{31}^2 & \rho_{32}^2 & \rho_{33}^2 & \rho_{34}^2 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad (2.41)$$

Yoksulların tüm yoksunluklarına ait açıklarının karesini göstermek için S hesaplandıktan sonra (eşitlik 2.42, 2.44 ve 2.46) artık karesi alınmış yoksulluk açığı (M_2 : eşitlik 2.43) düzeltilmiş kişi sayısı oranı (M_0) ile karesi alınmış ortalama yoksulluk açığının (S) çarpımıyla hesaplanabilir. Eşitlik 2.45-2.49 cebirsel ifadenin nümerik değerlerini göstermektedir.

$$S = |g^2(k)| / |g^0(k)| \text{ ya da } [\text{yoksulluk açıklarının karelerinin toplamı} / \text{yoksulların yoksunluk yaşadığı toplam boyut sayısı}] \quad (2.42)$$

$$M_2 = M_0 \times S = H \times A \times S = \mu[g^2(k)] \quad (2.43)$$

$$S = \frac{(\rho_{31}^2 + \rho_{22}^2 + \rho_{32}^2 + \rho_{33}^2 + \rho_{24}^2 + \rho_{34}^2)}{\text{yoksun boyut sayısı}} \quad (2.44)$$

$$g^2(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0,42^2 & 0 & 1^2 \\ 0,04^2 & 0,17^2 & 0,67^2 & 1^2 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad (2.45)$$

$$S = \frac{(0,04^2 + 0,42^2 + 0,17^2 + 0,67^2 + 1^2 + 1^2)}{6} = \frac{2,6}{6} \quad (2.46)$$

$$H \times A = \frac{3}{8} \quad (2.47)$$

$$S = \frac{2,6}{6} \quad (2.48)$$

$$M_2 = H \times A \times S = \frac{2,6}{16} = 0,162 \quad (2.49)$$

Kısaca $M_2(y_{ij}; z_j)$ çok boyutlu yoksulluk hesaplaması: yoksulluğun yaygınlığı, aralığı ile şiddeti hakkında daha net bilgi verir ve bu yolla yoksulluğun sadece ortalaması değil, dağılımı da belirlenebilir. Yoksulların en yoksulunun tespitinin ardından, bu kişi ya da grupların yoğun olarak yoksunluk yaşadıkları boyutlar tespit edilerek, söz konusu boyutlara yönelik

politikaların oluşturulması aşamasına geçilebilir. Yukarıdaki örneklem incelendiğinde yoksul olan 2. ve 3. bireylerin en fazla yoksunluk yaşadıkları boyutun 4. boyut olduğu sonucuna da ulaşılabilir ve politika yapıcılara yoksulların en yoksulu olan 3. birey için bu boyuta yönelik politikaların öncelikli olarak oluşturulması önerilebilir.

Sonuç olarak M_0 , M_1 , M_2 çok boyutlu yoksulluk hesaplamalarının birer ifadesidir. M_0 'ın arttığı düşünüldüğünde bu, ya H 'nin yani nüfus içindeki yoksulların ya da A 'nın yani yoksullar içindeki yoksulluk şiddetinin arttığını ifade eder. Benzer şekilde M_1 ve M_2 'nin de artması, yoksulluğun şiddetinin ve/veya ortalama yoksulluk açığının arttığının birer ifadesidir.

2.3.2.6 Düzeltilmiş FGT Ailesi (M_α)

Yoksulluğun, bölgesel ve alt gruplar arasındaki yoksulluk düzeylerinden ne derece etkilendiğinin ortaya çıkarılması için geliştirilen ve literatüre FGT endeksi şeklinde yer alan bu endeks ile *yoksullar arasındaki harcama eşitsizliği sorununun dikkate alınması* hedeflenmiştir (Foster vd., 1984). Bu endeks, toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayırtılabileme özelliği sayesinde yoksulluğun derinliği ve gruplar arasındaki göreceli yoğunluğuna ilişkin bilgilere de ulaşılabilmesine olanak tanımaktadır.

Çok boyutlu yaklaşımla yoksul olmayanları göz önüne almayarak düzeltilmiş şekle dönüştürülen düzeltilmiş FGT, çok boyutlu yoksulluk hesaplarının genel bir değerlendirmesini kapsamakta ve α 'nın alacağı farklı değerler ($0 \leq \alpha \leq 2$) sırasıyla yoksulluk oranını, düzeltilmiş yoksulluk açığını ya da karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığının elde edilmesini sağlamaktadır (eşitlik 2.53, 2.55). Örneğin α 'nın 0 olması çok boyutlu yoksulluk oranının, 1 olması düzeltilmiş yoksulluk açığının, 2 olması ise karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığının elde edildiğini ifade etmektedir.

$\alpha=0$ ise $FGT_0 = M_0$ (düzeltilmiş kişi sayısı oranı) yoksulluk oranını,

$\alpha=1$ ise $FGT_1 = M_1$ (düzeltilmiş yoksulluk açığı oranı) yoksulluğun şiddetini,

$\alpha=2$ ise $FGT_2 = M_2$ (karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı oranı) yoksulların yoksunlukları arasındaki hassasiyetini (hangi kişi hangi yoksunluğu daha şiddetli hissediyor) göstermektedir.

$$\text{Eğer kişi yoksul ise: } \rho_{ij}^\alpha = \left[\frac{(z_j - y_{ij})}{z_j} \right]^\alpha \quad (2.50)$$

Eğer kişi yoksul değil ise: 0

$$g^{\alpha}(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \rho_{22}^{\alpha} & 0 & \rho_{24}^{\alpha} \\ \rho_{31}^{\alpha} & \rho_{32}^{\alpha} & \rho_{33}^{\alpha} & \rho_{34}^{\alpha} \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad (2.51)$$

$$g^{\alpha}(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0,42^{\alpha} & 0 & 1^{\alpha} \\ 0,04^{\alpha} & 0,17^{\alpha} & 0,67^{\alpha} & 1^{\alpha} \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad (2.52)$$

$$M_{\alpha} = \frac{1}{nd} \sum_{j=1}^d \sum_{i=1}^n g_{ij}^{\alpha} \rho_k(y_i; z) \quad (2.53)$$

$$S^{\alpha} = \frac{1}{\sum_{i=1}^n c_i \rho_k(y_i; z)} \sum_{j=1}^d \sum_{i=1}^n g_{ij}^{\alpha} \rho_k(y_i; z) \quad (2.54)$$

$$M_{\alpha} = M_0 \times S = H \times A \times S = \mu[g^{\alpha}(k)] \quad (2.55)$$

$$M_{\alpha} = \mu[g^{\alpha}(k)] \quad (\alpha > 0 \text{ için}) \quad (2.56)$$

$$FGT_{\alpha}(y; z) = M_{\alpha} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{z - y_i^*}{z} \right)^{\alpha} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (g_i^*)^{\alpha} \quad (2.57)$$

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMALI YOKSULLUK ÇALIŞMALARI

LİTERATÜR TARAMASI

Yoksulluğun ölçülmesi amacıyla uluslararası literatürde gün geçtikte farklı yaklaşımlar ele alınmakta, geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Türkiye ölçeğinde yapılan çalışmalarda ise daha çok parasal, yani geleneksel yaklaşımlar temel alınmakta, bu durum ise yoksulluğun sosyal bir olgu olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu tez çalışmasında da, bu eksikliği ortaya koyabilmek amacıyla Türkiye'deki uygulamalı yoksulluk literatüründen örnekler verilmiş, sonrasında ise uluslararası literatürde hızla yerini alan ve ağırlık kazanan *çok boyutlu yoksulluğa ilişkin dünya uygulamalarına* yer verilmiştir. Dünyadaki parasal yaklaşım yöntemiyle yapılan uygulamalı yoksulluk çalışmaları ise, özellikle çok boyutlu yoksulluğa odaklanabilmek amacıyla, bilerek dahil edilmemiştir. Zira amaç, Türkiye'deki parasal göstergelerin, refahın yegane göstergesi ve belirleyicisinin olmadığını ortaya çıkarmak ve ayrıca yoksulluk çalışmalarını uluslararası literatürde uygulanan sosyal boyutlu yaklaşımlara yönlendirebilmektir.

3.1 Türkiye İçin Yapılmış Yoksulluk Çalışmaları

Türkiye'de günümüze kadar yapılan ve yoksulluğun profilini çıkarmaya odaklanan yoksulluk çalışmaları genellikle parasal yaklaşımı temel almış ve bunda "temel ihtiyaçların maliyeti" belirleyici rol oynamıştır. Bu temel ihtiyaçlar kimi çalışmada sadece besin ihtiyaçlarını, kimisinde ise besin ve besin dışı ihtiyaçları kapsamaktadır. Söz konusu çalışmalarda hanehalkının refah göstergesi olarak gelir ve tüketim harcamaları kullanılırken, gelir ve harcama göstergeleri bireyin içinde bulunduğu sosyal yapıyı yansıtması bakımından eksik kalmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı da özellikle Türkiye özelinde yapılan ve parasal yaklaşım yöntemleriyle hazırlanan yoksulluk çalışmalarının, bireyin yaşam kalitesini yansıtmakta eksik kalabileceğini ortaya koymak ve sosyal göstergelerin de dahil edildiği bir analiz ile bireyin yoksulluğuna farklı bir açıdan yaklaşmaktır.

3.1.1 Refah Göstergesi Olarak Gelirin ve Tüketim Harcamalarının Ele Alındığı Çalışmalar

Refah göstergesi olarak "gelirin" kullanıldığı başlıca çalışmalar arasında yer alan Dağdemir (1992) çalışmasında, Türkiye ölçeğinde 1968, 1973 ve 1987 yılları için ortalama gelirin yarısından az gelir elde eden yoksul hanelerin oranı ile mutlak yoksulluk sınırına göre

yoksul hanelerin oranını elde etmiş ve 1968-1987 yılları arasında Türkiye’de parasal yoksulluğun azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Dumanlı’nın (1996) çalışmasında ise 1987-1994 dönemi için Türkiye geneli, kır-kent ve bölgeler ölçeğinde bir analiz yapılmış, yoksulluk sınırı kalori yaklaşımından hareketle oluşturulmuş ve refah göstergesi olarak gelir değişkeni kullanılmıştır. Bu gelir ile bireyin hayatta kalabilmesi için gerekli olan kalori miktarına karşılık gelen besin sepetinin parasal değeri karşılaştırılarak kişinin yoksul olup olmadığı belirlenmiştir. Yoksul bölge analizinde ise hem kentsel hem de kırsal alanda en yoksul bölgenin Doğu ve Güney Doğu Anadolu olduğu vurgulanmıştır. Mutlak ve görel yoksulluk ile tüketim harcamalarına göre yoksulluğun zaman içindeki değişimi ve bölgesel dağılımının incelendiği 1973-1987 dönemin analiz edildiği Dansuk’un (1997) çalışmasında, öncelikle tüketim harcamalarının en düşük olduğu bölgelerdeki mutlak, sonrasında görel yoksulluk sınırları elde edilmiştir. Çalışmada mutlak yoksulluğun gıda harcamalarına göre toplumdaki en düşük yaşam standardını ortaya koyması, görel yoksulluğun da gelir dağılımı eşitsizliğini en açık şekilde vermesi bakımından gerekli olduğu belirtilmiştir. Çalışmada ayrıca 1973-1987 yılları arasında mutlak yoksulluğun -kentlerdeki artışa rağmen- azalma eğiliminde olduğuna da değinilirken, bu dönemde İç Anadolu Bölgesi’nin yoksulluğunda ciddi bir artış gözlemlenmiş, diğer bölgelerde ise düşüş olduğu ileri sürülmüştür. Dağdemir’in (1999) diğer bir çalışmasında ise minimum gıda maliyeti ve temel gereksinimler maliyetine göre hesaplanmış yoksulluk sınırları kullanılmış ve Türkiye’nin 1994 yılına ait yoksulluk oranları tahmin edilmiştir. Hesaplamalar göre 1987-1994 yılları arasında yaşam düzeyindeki yükselişe paralel olarak yoksulluk sınırlarının değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada gelirin yeniden dağılımının kırsal yerlerde yoksulluk üzerinde iyileştirici etki yapmasına karşın kentsel yerlerde tam tersi sonuçlar doğurduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca analiz döneminde gerçekleşen büyümenin yoksullar arası gelir eşitsizliğini arttırdığı fakat yoksulların gelirini sınırın üzerine çekmekte başarısız olduğu da belirtilmiştir.

Pamuk (2000) çalışmasında 1994 verileriyle Türkiye’deki kırsal yerlerde görel yoksulluk profilini incelemiş, kırsal bölgelerdeki yoksulluk açığı, yoksulluk açığı endeksi, FGT endeksini dikkate almıştır. Çalışmadaki en önemli vurgulardan birisi, hanehalkı reisinin kadın olduğu hanelerin daha fazla yoksulluk riski altında olduğu ve bu hanelerin yoksulluğu daha derin ve şiddetli hissettiğidir. Ayrıca çalışmaya göre hanede çalışmayan birey sayısı arttıkça yoksulluk riski de beraberinde arttığı belirtilmiştir. Sadece tarım geliri elde edenlerin yoksulluk riskine daha fazla maruz kaldıkları da çalışmanın diğer önemli bir bulgusudur. Refah göstergesi olarak geliri ele alan bir başka çalışma da Erdoğan’ın (2002) çalışmasıdır.

Çalışmada 1994 yılı verileri esas alınarak minimum gıda harcaması maliyeti yöntemine göre hesaplama yapılırken, üzerinde durulan önemli unsur yoksul bireylerin profilidir, ki bu da bireylerin yaşını, cinsiyetini, eğitim durumunu, çalışma durumunu, iktisadi faaliyetini, yoksul bireylerin yaşamakta oldukları konutun büyüklüğünü, ısıtma sistemini ve mülkiyet durumunu kapsamaktadır. Her iki hesaplama yöntemine göre bireyin kadın olması, okuma yazma bilmemesi ya da ilkokul mezunu olması, kırsal alanda yaşıyor olması, ücret dışı gelir ediyor olması, tarım ve ormancılıkla uğraşıyor olması yoksulluk oranının yüksek olmasına yol açmaktadır. Ayrıca çalışmaya göre yoksulların hane yapıları incelendiğinde, hanedeki birey sayısının yüksek, konutta yer alan oda sayısının düşük ve ısıtma sisteminin sobalı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD, 2000) 1987-1994 yılları arasında Türkiye'deki göreceli yoksulluğun seyrine ilişkin hazırladığı yoksulluk çalışmasında, yoksulluk sınırı, 1987 yılı için kullanılabilir gelir medyanının %40'ı ve %50'si, 1994 yılı için ise %50'si ve %60'ı alınarak elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre 1987-1994 dönemi içerisinde kafa sayısı endeksi, yoksulluk açığı endeksi, Sen endeksi ve FGT endeksinde bir gerileme olduğu gözlemlenmiştir. Yoksullar TÜSİAD'ın bu çalışmasına göre çoğunlukla tarımsal gelir elde etmekte iken, aynı zamanda düşük eğitim seviyesine sahiptir. Dumanlı ve Bulutay'ın (2000) hazırladıkları ve 1987 verileri ile medyan tüketimin yarısını dikkate aldıkları çalışmalarının en önemli vurgularından birisi, medyan tüketim ya da gelirin yarısı şeklinde belirlenen yoksulluk sınırlarının ve bu yolla da yapılan yoksulluk hesaplarının birbirinden çok farklı olmadığıdır. Çalışmada aynı yöntemler ile 1994 yılı için de bir hesaplama yapılmış ve yoksul bireylerin çoğunluğunun kırsal kesimde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu yoksulların yapısı incelendiğinde ise hanehalkı büyüklüğü ortalamadan küçük olan hanelerde yoksulluğun yaşanmadığı, hanedeki çalışan birey sayısı artan hanelerde ise yoksulluğun azaldığı görülmektedir. Buna karşın hanehalkı reisi okuryazar olmayan ve tarımla uğraşan hanelerde yoksulluk yaygındır.

Özcan'ın (2003) Türkiye'deki yoksulluğun ölçülmesini amaçladığı çalışmasında göreceli yoksulluk ölçüsüne odaklanılmış ve veri seti olarak 2001 yılında 7 bölge, 62 il ve 4300 hanede uygulanan anketten toplanan veriler kullanılmıştır. Refah göstergesi olarak gelirin ve tüketim harcamasının ele alındığı çalışmada, ilk aşamada gelire göre yoksulluk hesaplanırken yoksulluk sınırı olarak hane medyan değeri belirlenmiştir. Bölge bazında karşılaştırmalı analiz sonuçlarına göre, 2001 yılı verileri baz alındığında, Güneydoğu Anadolu yoksulların en fazla yoğunlaştığı bölgedir. Buna karşın yoksulların görece en az olduğu bölge ise Marmara

Bölgesi olmuştur. Refah göstergesi olarak tüketim harcamalarının ele alındığı durumda ise gıda maddelerine yapılan harcamaların toplam gelire oranının %40 olması yoksulluk sınırına eşdeğer kabul edilmiş ve bu sınırın hanehalkı büyüklüğüne göre yüksek bir frekansta değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Analiz sonuçları Erdoğan (1996) bulguları ile karşılaştırıldığında, Türkiye'de yoksulluk eşiğinin aşağı indiği, başka bir deyişle 2001 yılının yoksulları, 1994 yılı yoksullarına göre daha az gelire yaşadığı söylenebilir.

Türkiye'deki yoksulluğun incelendiği ve refah göstergesi olarak tüketim harcamalarını kullanıldığı çalışmalar arasında gösterilebilecek çalışmalardan bir diğeri Erdoğan'ın (1996) çalışmasıdır. Veri seti olarak 1994 yılı verilerinin kullanıldığı çalışmada öncelikle asgari alınması gereken kalori miktarı hesaplanarak yoksulluk sınırı belirlenmiştir. Türkiye geneli, kırsal ve kentsel bölgelere yönelik yoksulluğun hesaplandığı çalışmanın bir sonraki aşamasında besin çeşitlerinin yıllık ortalama fiyatları miktarları ile çarpılarak, her bir yerleşim yeri için dört kişilik bir ailenin aylık ortalama yapması gereken besin harcaması değerlerine ulaşılmıştır. Minimum gıda harcaması değerleri, hanehalkının toplam gıda harcaması ile karşılaştırılarak, gıda yoksulu bireylerin bulunması hedeflenmiştir. Analizin bir başka adımında ise, Türkiye için hesaplanmış minimum harcama değerleri, hanenin toplam gıda harcaması ile karşılaştırılarak yoksulların belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Çalışmada yoksulların tespitinde kullanılan diğer bir yöntem de ortalama hane gelirinin yarısının göreceli yoksulluk sınırı olarak kabul edildiği yöntemdir. Çalışmada toplam geliri bu sınırın altında olanlar yoksul kabul edilirken, bu yöntemle göre Türkiye'deki hanelerin %33'ünün yoksul olduğu sonucu elde edilmiştir. TÜİK'in 1994 yılı hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketi verilerini temel alan Alıcı'nın (1998) yılı çalışmasında, eşdeğer yetişkin başına tüketim harcaması her bir bölge için ayrı ayrı hesaplanan minimum gıda sepeti maliyetinin altında kalan haneler, gıda yoksulu olarak tanımlanmıştır. Gıda ve gıda dışı yoksulluk ölçümü için ise üç farklı eşdeğerlik ölçeği belirlenmiş ve kişi başına tüketim harcaması değeri temel gereksinimlerin bölgesel maliyetinin altında olan birey ve haneler yoksul olarak nitelenmiştir. Çalışmada eşdeğer yetişkin başına medyan gelirin yarısı göreceli yoksulluk sınırı olarak belirlenirken, bu sınırın altında kişi başına geliri olan haneler göreceli yoksul olarak tanımlanmıştır. Bu yöntemle göre Türkiye'de göreceli yoksullar nüfusun %15,69'unu oluşturmaktadır.

Refah göstergesi olarak tüketim harcamalarının ele alındığı bir başka çalışma 1994 verilerini kullanan Dünya Bankası'nın 2000 yılı raporudur (World Bank, 2000). Raporda tek bir yoksulluk sınırına odaklanmanın yanlış olduğu öne sürülerek, dört farklı yoksulluk sınırı

kullanılmıştır. Bunlardan ilki satın alma gücü paritesine göre kişi başına günlük 1 dolar olan mutlak yoksulluk sınırıdır. Rapordaki diğer sınırlar ise minimum besin sepetine dayalı mutlak yoksulluk sınırı, ekonomik korunmasızlık sınırı ve OECD tarafından geliştirilen görelî yoksulluk sınırıdır. Minimum besin sepeti masrafına, en az refaha sahip kesimin gerçekleşen tüketim kalıplarından seçilen besin dışı ürünlerin masrafının eklenmesiyle de ekonomik korunmasızlık sınırı oluşturulmuştur. Son olarak görelî yoksulluk sınırı yetişkin başına aylık medyan harcamanın % 50'si alınarak oluşturulmuş ve aylık geliri bu sınırın altında olanlar görelî yoksul olarak adlandırılmıştır. Dünya Bankası'nın (2003) yılı çalışmasında ise 1994–2001 döneminde Türkiye'deki yoksulluğun nasıl bir seyir izlediği incelenmiş, yoksulluk oranı ile yoksulluk profili aşırı yoksulluk, kent besin yoksulluğu ve görelî yoksulluk sınırları kullanılarak ortaya konulmuştur (World Bank, 2003). Aşırı yoksulluk sınırı kişi başına satın alma gücü paritesine göre günlük 1\$ olarak belirlenmiş ve -kişi başına satınalma gücü paritesine göre- 1994 ile 2001 arasında yoksulluk oranlarında ciddi bir değişim olmadığı sonucuna varılmıştır. Her ne kadar tüketim temelinde ölçülen aşırı yoksullukta bir azalma olmuş olsa da, raporda iki yılın sonuçları arasındaki farkın oldukça küçük olduğu, bu farkın örneklemelerin standart sapmaları içinde kalacağı ve bu nedenle de yoksulluk oranlarında ciddi bir değişim olduğu sonucuna varılamayacağı ileri sürülmüştür. Raporda 2001 yılı aşırı yoksulluk profiliyle ilgili de şu sonuçlara varılmıştır: Ülke genelinde ortalama hanehalkı büyüklüğü 3,9 iken, yoksul haneler genelinde (günlük kişi başına bir doların altında tüketimi olanlar) ortalama hanehalkı büyüklüğünün 6,3 olduğu belirtilerek, geniş ailelerin daha yoksul olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aşırı yoksulluğun kırsal ve kentsel alanlarda hemen hemen aynı olduğu belirtilerek, eğitim yoksunluğu ile aşırı yoksulluk arasındaki yakın ilişkiye değinilmiştir. Raporda aşırı yoksulluğun ardından, aylık kent besin yoksulluğu sınırı satın alma gücü paritesine göre 119 dolar olarak belirlenmiş ve bu değer altında tüketim harcaması olan kişiler besin yoksulu olarak nitelendirilmiştir. Öte yandan, 1994 yılı ile 2001 yılı verileri karşılaştırılarak ülke genelinde kentsel alanlardaki yoksulluğun 2001'de daha yüksek olduğu sonucuna da varılmıştır.

Türkiye'nin resmi istatistiklerinin tutulduğu Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2002 yılından itibaren Türkiye'deki yoksulluğun boyutunun ve profilinin belirlenmesi amacıyla düzenli olarak yoksulluk çalışmaları hazırlamakta ve Türkiye'deki mutlak ve görelî yoksulluk oranlarını hesaplamaktadır. TÜİK'in 2002, 2003 ve 2004 yıllarını kapsayan yoksulluk çalışmasında yoksulluk altı farklı yoksulluk sınır belirlenerek tespit edilmiştir (TÜİK, 2006). Bunlardan ilki sadece gıda harcamasını içeren gıda yoksulluk sınırı iken, bir diğeri hem gıda

hem gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırı şeklinde ifade edilmiş ve mutlak yoksulluk sınırı başlığı altında ele alınmıştır. Gıda yoksulluk sınırı, bir kişinin günlük asgari 2100 kalori alması gerektiği gerçeğinden hareketle hesaplanmıştır. Çalışmada, gıda harcamasına göre en alt üçüncü ve dördüncü %10'luk dilimler referans grubu olarak alınmış ve bu grupların gıda tüketiminde en önemli paya sahip olan 80 besin maddesi 2100 kalori alımını sağlayan bir gıda sepetine dönüştürülmüş ve bu gıda sepetinin maliyeti gıda yoksulluk sınırını oluşturmuştur. Eşdeğer yetişkin başına tüketim harcaması gıda yoksulluk sınırının altında kalan nüfusun toplam nüfus içindeki payı ise gıda yoksulluk oranı olarak ifade edilmiştir. Gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı, toplam tüketimleri gıda yoksulluk sınırının hemen üstünde olan hanelerin toplam harcama içindeki gıda dışı harcama payı esas alınarak hesaplanmıştır. 2002, 2003 ve 2004 yılı yoksulluk çalışmalarını birbirinden ayıran tek nokta, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının belirlenmesi aşamasında, toplam tüketimleri gıda yoksulluk sınırının hemen üstünde olan hanelerin, toplam harcama içindeki gıda dışı harcama payının farklı olmasıdır. 2002 yılında %57 olan bu oran, 2003 yılında %60, 2004 yılında ise %58 düzeyindedir. Gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk oranı, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan nüfusun toplam nüfus içindeki payı olarak ifade edilmiştir. Bu yoksulluk çalışmasında, gıda yoksulluk sınırı ile gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının dışında, özellikle uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan üç farklı yoksulluk sınırı ile görelî yoksulluk sınırına da yer verilmiştir. Görelî yoksulluk sınırı olarak eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyanının %50'si kabul edilmiş ve eşdeğer kişi başına tüketim harcaması, görelî yoksulluk sınırının altında kalan nüfusun toplam nüfus içindeki payı, görelî yoksulluk oranı olarak ifade edilmiştir. Çalışmaya göre uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan üç farklı yoksulluk sınırı, satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1\$, 2,15\$ ve 4,30\$'dır. Eşdeğer birey başına tüketim harcaması, satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1\$, 2,15\$ ve 4,30\$'in altında kalan bireyler yoksul olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında yoksulluğun, kırsal yerlerde, kentsel yerlere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye genelinde hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk oranı da artmaktadır. Hanehalkı bireylerinin eğitim durumlarına göre yoksulluk oranlarına bakıldığında ise eğitim durumunun yoksulluğu en iyi açıklayan değişkenlerden biri olduğu göze çarpmaktadır.

TÜİK'in 2009 yılında hazırlamış olduğu yoksulluk çalışması sonuçları, 2002 yılından 2009 yılına kadarki süreçteki yoksulluk trendini ortaya koymaktadır. Çalışmaya göre 2009 yılında kişi başına günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre 1\$'ın altında fert

bulunmamaktadır. Ayrıca 2002-2009 dönemindeki yoksulluk trendine bakıldığında da bunu destekler sonuçlara rastlanmakta ve harcama esaslı yoksulluk hariç, tüm yoksulluk tanımlarında yoksulluğun düştüğü görülmektedir. Zira 2002 yılında çok az da olsa varolan günde 1\$'ın altında yaşamaya çalışan nüfusun (%0,20), 2009 yılına gelindiğinde kalmadığı görülmektedir. Aynı dönem içerisinde kent yoksulluğu, Türkiye geneli yoksulluğu ile paralel seyir izlerken, kırsal yoksulluğu bunların çok üzerinde (yaklaşık 4,5 kat) olmuştur. Çalışma sonuçlarına göre en yüksek yoksulluk oranına sahip sektör tarım, en az yoksulluk oranına sahip olan sektör ise hizmetler sektörüdür. Söz konusu dönemde tüm sektörlerdeki fert yoksulluk oranlarında düşüş kaydedilmiş ancak tarım sektöründe çalışanların yoksulluk oranlarındaki düşüş diğer sektörlerle göre çok daha az olmuştur. TÜİK'in yoksulluk çalışmasına cinsiyet açısından bakıldığında, bu dönemde hem kadın hem de erkek yoksulluğunda bir düşüşün olmasına karşın halen kadınların yoksulluk oranının erkeklerinkinden daha yüksek seyrettiği görülmektedir. Çalışmada ayrıca eğitim seviyesi yükseldikçe yoksulluk oranının azaldığı da vurgulanmaktadır. Çalışmanın bir başka önemli bulgusu ise yoksulluğun fert sayısının çok olduğu hanelerde daha yüksek olduğudur (TÜİK, 2009).

Cafri'nın (2009) çalışmasında, 2008 yılında Adana ili Seyhan ve Yüreğir ilçelerinde yer alan ve basit tesadüfî örnekleme yöntemine göre seçilmiş toplam 1250 haneye uygulanan anket verileri kullanılmıştır. Çalışmada yoksulluk sınırlarının mutlak, göreceli ve subjektif olmak üzere 3 farklı yaklaşıma göre hesaplanması hedeflenirken, bu sınırların hesaplanmasında her ilave bireyin maliyetinin göz önüne alındığı ve ölçek ekonomisini de dikkate alan Engel ve Rothbarth eşdeğerlik ölçekleri kullanılmıştır. En düşük maliyetli gıda yoksulluk sınırının belirlenmesinde, yeterli ve dengeli beslenme için yeterli olabilecek gıda tüketim sepetinin maliyeti 2008 yılı Kasım ayı fiyatları dikkate alınarak, bu gıda tüketim sepetinin miktarı ise Baysal'ın (1995) çalışmasında yer alan dört kişilik bir ailenin yeterli ve dengeli beslenmesi için gerekli haftalık gıda tüketim sepeti baz alınarak belirlenmiştir. Temel gereksinimler maliyetini hesaplamak için, bulunan en düşük gıda maliyetine ek olarak sağlık, eğitim, giyinme, ulaşım, barınma harcamaları da dikkate alınmıştır. Gıda dışı maddelere yapılan harcamaları bulmak için %20'lik en düşük gelir grubunda bulunan hanelerin bu maddelere yapmış oldukları aylık harcamaların ortalaması alınmıştır. En düşük gıda maliyetine, hesaplanan bu gıda dışı harcama eklenerek ise temel gereksinimler maliyeti bulunmuştur. Çalışmada gıda oranı yoksulluk sınırının belirlenebilmesi için, gıda maddelerine yapılan harcamaların toplam hane tüketimine oranı alınmış ve %40 ayırım sınırı olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada ayrıca, yoksulluk sınırı medyan gelirin %40, %50 ve %60'ı için de hesaplanmıştır. Subjektif yoksulluk sınırının hesaplanabilmesi için ise bireylere minimum geçinme düzeyini sağlayacak gelirin ne olması gerektiği sorulmuş ve sınır bu soruya verilen cevaplar dikkate alınarak hesaplanmıştır. Çalışmada vurgulanan başlıca çarpıcı sonuçlar, hanedeki bireylerin kadın olmasının, hanehalkı reisinin yaşının görece küçük olmasının, hanedekilerin ilköğretim mezunu olmasının, hanehalkı reisinin boşanmış yada ölmüş olmasının, hanehalkı reisinin sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmamasının, hanede yaşayan fert sayısının fazla olmasının ve hanenin göç bireylerden oluşmasının yoksul olma olasılığını arttırıyor olmasıdır.

TÜİK'in bir başka yoksulluk çalışması sonuçlarına göre ise 2010 yılında bir fertten oluşan hane için açlık sınırı (gıda harcamalarından oluşan yoksulluk sınırı) 141 TL, yoksulluk sınırı (gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırı) ise 396 TL iken, 2010 yılının ilk 3 ayında 6 kişilik bir hanenin açlık sınırı 404 TL, yoksulluk sınırı 1.140 TL olmuştur. Yoksulluğun yapısına bakıldığında, mutlak gıda yoksulluk oranının düşük seviyede olduğu görülmeye karşın, gıda ve gıda dışı harcamaları kapsayan yoksulluk tanımı benimsendiğinde bu oranın yüksek bir düzeye ulaştığı tespit edilebilmektedir (TÜİK, 2010). Yine TÜİK'in 2011 ve 2012 yılı verileriyle yapmış olduğu bir diğer çalışma sonuçlarına göre ise, kişi başı günlük harcaması cari satınalma gücü paritesine (SGP) göre 2,15 doların altında kalan fert oranı 2011 yılında %0,14 iken, bu oran 2012 yılında % 0,06 olarak elde edilmiştir. Yoksulluk sınırı, cari SGP'ye göre 4,3 dolar olarak alındığında ise 2011 yılında %2,79 olan yoksulluk oranı, 2012 yılında %2,27 olmuştur. Bu değerlere kırsal-kentsel ayrımın yapılarak bakıldığında ise cari satınalma gücü paritesine göre 4,3 dolar sınırı itibarıyla kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda 2011 yılında %6,83 olan yoksulluk oranının, 2012 yılına gelindiğinde %5,88 olduğu görülmektedir. Aynı yoksulluk sınırına göre kentsel yerlerde yaşayanların 2011 yılı için %0,94 olan yoksulluk oranı, 2012 yılında ise %0,60 şeklinde tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan da, kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riskinin kentsel yerlerdekilere göre daha fazla olduğu sonucu çıkarılabilir (TÜİK, 2012b).

3.1.2 Yetenek Yaklaşımını Temel Alan Çalışmalar

Türkiye orijinli yapılan uygulamalı yoksulluk çalışmalarından da görüldüğü üzere, ülkemizde yoksulluk daha ziyade parasal temelli göstergeler ışığında yerini almış ve yoksulluğun sosyal bir olgu olduğu gerçeği hep göz ardı edilmiştir. Ancak zamanla az da olsa uluslararası literatürde gelişen hesaplama ölçütleri ele alınmaya başlanmış ve bu yöntemler

uygulama imkanı bulmuştur. Bu çalışmaların ilkleri arasında sayılabileceklerden birisi de Akder'in (2000) yetenekler yaklaşımını temel alan bir yöntemle Türkiye'nin insani gelişme endeksini yansıttığı ve 1990-1996 dönemi verileriyle oluşturduğu son üç araştırmasının sentez çalışmasıdır. Bu çalışmanın yetenekler yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmesinin temel nedeni, çalışmanın insani gelişme endeksine odaklanmış olması ve insani gelişme endeksinin üç unsurundan ikisinin de yetenek yaklaşımından hareketle oluşturulmasıdır. Sosyal refahın, yani gelişme endeksi göstergelerinin gelir (satın alma değerinde GSYH), eğitim (okuryazarlık oranı) ve sağlık (doğumda yaşam beklentisi) olduğu düşünüldüğünde, bu göstergelerde yaşanan yoksunluk, yeteneklerden de yoksunluğu yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada okuryazarlık derecesi, doğumda yaşam beklentisi, ortalama nüfus büyüklüğü ve gelir göstergeleri kırsallık derecesi ile insani gelişme düzeyine göre gruplandırılmış ve analiz edilmiştir. Türkiye'deki yoksulluğun analizi ise yörelerin kırsallık derecesiyle yapılırken, bir kırsallık hiyerarşisi hesaplanmış, bu hiyerarşi kırsal bölge kayda değer bir oranda kırsal bölge ve çoğunlukla da kentleşmiş bölge olmak üzere üçe ayrılarak ele alınmıştır. İnsani gelişme endeksi düşük olanların kırsal bölgeleri, yüksek olanların ise çoğunlukla kentsel bölgeleri ortaya koyduğu ileri sürülmüştür. Bu ayırmadan hareketle, nüfusun %30,8'inin çoğunlukla kentleşmiş alanlarda, %31,5'inin kayda değer oranda kırsal alanlarda, %37,7'sinin de çoğunlukla kırsal alanlarda yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. İnsani gelişme endeksine göre incelendiğinde ise ülke nüfusunun %26,6'sının yüksek, %59'unun orta, %14,3'ünün ise düşük düzey insani gelişme kategorisinde yer aldığı belirtilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, doğumda yaşam beklentisinin azami 75,4, asgari 57,7, ortalama 68 yıl olan Türkiye için kırsallığın derecesinin artması ve insani gelişme düzeyinin düşmesi nüfus büyüklüğünü arttırırken; okuryazarlık derecesini ve gelir miktarlarını azaltmaktadır. Bu sebep-sonuç ilişkisi tersi durumda da geçerlidir. Bunun anlamı nüfus büyüklüğünün artmasının, buna karşılık okuryazarlık derecesinin ve gelir düzeyinin azalmasının kırsallığın artmasına, gelir düzeyinin ise düşmesine neden olabilmesidir. Analiz sonuçlarına bölgesel açıdan bakıldığında yüksek düzey insani gelişmenin, Marmara Bölgesi ve Ege Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülürken, düşük düzey insani gelişmenin hem Güneydoğu Anadolu hem de Doğu Anadolu Bölgesi'nde egemen olduğu ortaya çıkmaktadır. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yer alan bütün illerin bölge hiyerarşi tanımlamasına göre kırsalda yer aldığı da çalışmanın elde ettiği önemli bir bulgudur.

Alternatif hesaplama yöntemlerinin uygulandığı bir başka çalışma olan Gürsel vd. (2013) araştırma notu, 2005-2010 döneminde Türkiye'de yaşanan yoksulluğu saptamayı ve

TÜİK'in 2005-2010 yılları için yaptığı gelir ve yaşam koşulları anketlerinden elde edilen veriler ışığında zaman içindeki değişimi belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, yoksulluk literatürünün çeşitli yoksulluk ölçütleri geliştirdiği, esas olarak iki genel ölçüt kullanıldığı (gelire dayalı yoksulluk ve maddi yoksunluk) vurgulanmaktadır. Çalışmaya göre gelire dayalı yoksulluk ölçütünde parasal bir yoksulluk sınırı belirlenir ve bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul kabul edilir. Maddi yoksunluk ölçütünde ise doğrudan ölçme çabası söz konusudur ve hanelerin belirli ihtiyaçları ne ölçüde karşılayabildikleri sorgulanır. Bu belirli ihtiyaçların tümünü ya da bir bölümünü karşılayamayanlar yoksul ya da yoksun kabul edilir. Ancak bu ölçütlerin özellikle Türkiye gibi bölgeler arası gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde yoksulluğu gerçekçi bir şekilde saptayamadığı vurgulanmaktadır. Araştırmacılar notta önerdikleri ve "temel maddi yoksunluk" adını verdikleri bir ölçütün halihazırda kullanılmakta olan diğer iki ölçüte kıyasla daha gerçekçi bir yoksulluk profili ortaya çıkardığını savunmaktadır. Daha net bir ifadeyle, söz konusu yöntem parasal yoksulluk sınırını kullanan parasal yoksulluk yönetimlerine kıyasla bölgesel gelir farklarını ortadan kaldırmaktadır. Çalışma temel maddi yoksunluk ölçütüne göre şu üç soruya "hayır" yanıtı veren hanelere mensup fertleri yoksul kabul etmektedir; 1) Her iki günde bir et, tavuk ya da balık yiyor musunuz? 2) Evinizi yeterince ısıtabiliyor musunuz? 3) Eskiyen giysilerinizi, yenileri ile değiştirebiliyor musunuz? Analiz sonuçlarına göre 2006'da bu üç sorunun hepsine "hayır" yanıtı veren fert oranı %29 iken, 2010'da %21'dir. Bu da 2006-2010 döneminde temel maddi yoksunluk ölçütüne göre Türkiye'de yaşanan yoksullukta bir azalma olduğunun göstergesi olabilir.

Yoksulluğa bir başka bakış açısıyla yaklaşan ve parasal göstergelerin yeterliliğinin yanında, bireyin temel yaşamsal ihtiyaçlarını gerçekleştirilebilmesi için *yeterli zamanının olup olmadığı* üzerine odaklanan Zacharias vd. (2014), 2006 yılı verileri altında Türkiye'deki tüketim harcamalarıyla zaman açığı olarak adlandırdıkları yoksulluk göstergelerini (LIMTCP) ele almıştır. Çalışmaya göre bireyin (18-70 yaş) hanehalkı üretimine ve faaliyetlerine (ev işleri, çocuk bakımı vb.) ya da kişisel bakımına *zaman ayıramaması*, zamansal bakımdan yoksulluğuna karşılık gelmektedir. Bu faaliyetler için gerekli zamanın ayrılamaması ise fazla çalışma sürelerinden kaynaklanmaktadır. Araştırmacılar sadece tüketim harcamalarını ele alarak yapılan ölçümlerin yoksulluğu gizlediğine, bu nedenle zamanın harcama boyutunun da hesaplamalara dahil edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Tüketim harcamalarını temel alan resmi ölçümlere göre %30 olan yoksulluk oranı, zaman açığının da göz önüne alındığı bir durumda %40 olmaktadır, ki bu da yaklaşık %10'luk bir gizli yoksulluk oranına karşılık

gelmektedir. Çalışmanın önemli bir vurgusu ise, kadınların istihdam imkan ve koşullarının iyileştirilmesinin, düşük çalışma sürelerinin ve yüksek kazançlı istihdam alanlarının yaratılmasının, kayıtlı istihdamın arttırılmasının, sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesinin ve aktif bir sosyal yardım sisteminin oluşturulmasının, bireylerin zaman açıklarını azaltarak hem kendilerine hem de ailelerine ayıracakları zamanın süresini ve kalitesini arttıracaktır, ki bu da toplumda daha mutlu bireylerin yer almasını sağlayacaktır.

Tablo 3.1 Türkiye'deki Yoksulluğun Ölçümü Amacıyla Yapılan Çalışmaların Kullanılan Yaklaşım, Yöntem ve Refah Göstergesine Göre Gruplandırılması

	Araştırma yeri ve dönemi	Parasal Yaklaşım										Yetenek Yaklaşımı					
		Parasal yoksulluk sınırı	Temel ihtiyaçların maliyeti yöntemi	Besin ihtiyaçları/ enerji maliyeti yöntemi	Besin ve besin dışı ihtiyaçların maliyeti yöntemi	Refah göstergesi gelir	Refah göstergesi tüketim harcaması	Kafa sayısı oranı	Yoksulluk açığı oranı	Sen endeksi	FGT endeksi	İnsani gelişme endeksi	Zaman açığı endeksi	AF Yaklaşımı			
														Kafa sayısı oranı ve ortalama yoksulluk açığı oranı	Çok boyutlu yoksulluk endeksi (oranı)	Düzeltilmiş yoksulluk açığı oranı	Karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı oranı
Dağdemir (1992)	Türkiye 1968-87	+				+		+									
Dumanlı (1996)	Türkiye 1987-94	+	+	+		+		+									
Erdoğan (1996)	Türkiye 1994	+	+	+	+		+	+									
Dansuk (1997)	Türkiye 1973-94	+	+	+		+		+									
Alıcı (1998)	Türkiye 1994	+	+	+	+	+	+	+									
Dağdemir (1999)	Türkiye 1987-94	+	+	+	+	+		+		+							
Pamuk (2000)	Türkiye 1994	+				+		+	+		+						
TUSİAD (2000)	Türkiye 1987-94	+				+		+	+	+	+						
Dumanlı-Bulutay (2000)	Türkiye 1987-94	+	+	+		+	+	+									
World Bank (2000)	Türkiye 1994	+	+	+	+		+	+									
World Bank (2000/01)	Türkiye 1994	+					+										
Erdoğan (2002)	Türkiye 1994	+	+	+	+	+		+									
Özcan (2003)	Türkiye 2001	+		+	+	+	+	+									
World Bank (2003)	Türkiye 1994-01	+	+	+		+	+	+									
TÜİK (2002/03/04)	Türkiye 2002-03-04	+	+	+	+		+	+									
Cafrı (2009)	Türkiye Adana 2008	+	+	+	+	+	+	+									
TÜİK (2009/10/12)	Türkiye 2002-12	+		+	+	+	+	+	+								
Akder (2000)	Türkiye 1990-96											+					
Gürsel vd. (2013)	Türkiye 2005-10	+	+			+		+				+					
Zacharias vd. (2014)	Türkiye 1996	+	+										+				

Tablo 3.2 Türkiye'deki Yoksulluğun Ölçümü Amacıyla Farklı Yöntemlerle Yapılan Çalışmalarda Elde Edilen Yoksulluk Değerleri (%)

		Dansuk (1997)	Dumanlı (1996)	Dağdemir (1999)		Pamuk (2000)				Erdoğan (2002)				Dumanlı Bulutay (2000)	Özcan (2003)	Erdoğan (1996)											
				Minimum gıda harcaması maliyeti	Temel gereksinimler maliyeti	Yoksulluk	Açık	Derinlik	Şiddet	Minimum gıda harcaması maliyeti		Temel gereksinimler maliyeti				Minimum gıda harcaması maliyeti	Görelî yoksulluk										
										Hane	Fert	Hane	Fert														
1973	Kır	49,88																									
	Kent	12,90																									
	Türkiye	32,01																									
1987	Kır	18,68	9,84	21,20	41,50																						
	Kent	9,29	4,40	6,90	14,30																						
	Türkiye	14,24	14,24	11,50	27,00								16,80														
1994	Kır			20,20	42,50	14,80	26,92	3,99	1,62																		
	Kent			8,70	20,00																						
	Türkiye		16,24	11,50	29,50					5,66	8,37	19,37	24,30	21,26		11,00	33,00										
2001	Kır														33,60												
	Kent														19,00												
	Türkiye														21,00												
		Alıcı (1998)				World Bank (2000a ve 2000/01)				TÜİK (2006)				TÜİK (2009/10)				Cafrı (2009)				TÜİK (2012)	Zacharias vd. (2014)				
		Gıda	Tüke tim	Gelir	Görelî	1\$	Minimum gıda harcaması maliyeti	Temel gereksin- meler maliyeti	Görelî	Besin	Gıda	Gıda-gıda dışı	Görelî	1\$	2,5\$	4,3\$	Görelî	Açık	Yoksul- luk	Gıda- gıda dışı (2010)	1\$	2,5\$	4,3\$	14,4\$	4,3\$	Yoksulluk	Zaman açığı
1994	Kır																										
	Kent																										
	Türkiye	0,69	5,20	5,09	15,69	2,50	7,30	36,30	15,70	-																	
2001	Kır																										
	Kent																										
	Türkiye					1,80	-	-	-	17,20																	
2002	Kır																										
	Kent																										
	Türkiye										1,35	26,96	14,74	0,20	3,04	30,30	19,86	-	-								
2004	Kır																										
	Kent																										
	Türkiye										1,29	25,60	14,18	0,02	2,49	20,89											
2006	Kır																								45	58	
	Kent																								20	30	
	Türkiye																								30	40	
2008	Kır																										
	Kent																										
	Türkiye																				0	0,20	2,60	31,37			
2009/10	Kır																										
	Kent																										
	Türkiye																34,20	0,48	18,08	17,50							
2012	Kır																								5,88		
	Kent																								0,60		
	Türkiye																								2,27		

3.2 Uluslararası Literatürdeki Yoksulluk Çalışmaları

Yoksulluk, ulusal ve uluslararası literatürde kendine geniş yer edinmiş ancak hesaplama yöntemlerinin farklı ve uygulamalarının güç olması, veri setlerinin yetersizliği, tanımlamalardaki fikir ayrılıkları aynı bölge ve veri setleri ile çalışılması durumunda bile farklı sonuçların elde edilmesine yol açmaktadır. Bunun yanında sadece geliri ve tüketim harcamalarını temel alarak yapılan ölçümler yoksulluğu istatistiksel görünümün ötesine geçirememektedir. Oysaki, önceki bölümlerde de değinildiği üzere, yoksulluk parasal göstergelerin yanında, doğrudan insanı ilgilendiren ve içinde insanı barındıran sosyolojik unsurların da bir sonucudur. Yoksulluğu Türkiye özelinde ele alan uygulamalı çoğu çalışma, başta veri setinin yetersizliğinden olmak üzere, çeşitli nedenlerle bu sosyal boyut sorununu gözardı etmiş ve sadece parasal göstergelere odaklanmıştır. Bu durum ise Türkiye'de yaşayan parasal yaklaşımla yoksul olmayan, ancak sosyoekonomik/sosyokültürel açıdan birçok göstergede yoksulluk yaşayan bireylerin görmezden gelinmesine yol açmıştır. Hem ulusal hem de uluslararası alanda parasal yoksulluk ölçümlerinin bu eksikliğini giderebilmek amacıyla özellikle uluslararası araştırmacılar tarafından yeni yaklaşımlar ortaya atılmış ve bu yaklaşımlarla yoksulluk yaşamın tüm boyutlarını ele alınarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımların parasal yöntemlerden ayrışmasını sağlayan ilk araştırmacılar arasında Sen (1976; 1983; 1997; 1999; 2004) ve Foster vd.'nin (FGT, 1984) çalışmaları sıralanabilir. Bu çalışmalar, iktisat disiplini içindeki dar insan görüşüne karşı çıkarak yoksulluğun salt gelire bağlı olmadığını, iyi yaşama dair olan her şeyin yoksulluk ölçümünde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Sen'e (1976; 1983; 1997; 1999; 2004) göre yoksulluk, hem mutlak hem de göreceli unsurları içerir ve ayrıca yalnızca düşük gelirin bir fonksiyonu olmadığı gibi, ne malların ve işlevselliklerin ne de sosyal dışlanmanın bir fonksiyonudur. Sen, yoksulluğun daha geniş bir bağlamda ele alınması gerektiğini ve içinde bulunulan koşullara odaklanılmasını düşünmektedir. Bu bağlamda, sosyal faktörler kadar biyolojik, kültürel, ekonomik, tarihi, ideolojik koşullar da yoksulluğun nedenini ve çözümünü anlamak için gereklidir, ki bu nedenle Sen iyi yaşam için yüksek gelirin gerekli ancak yeterli olmadığını öne sürmektedir. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş bölgelerinde yaşayan insanlar, kişi başına düşen milli gelir bakımından dünya standartlarının üstünde yer alabilir, ancak içinde yaşadıkları toplumun yaşam seviyesine ulaşabilme açısından zor durumda olabilir. Genelde bolluk içinde olan bir ülkede, aynı toplumsal işlevi kazanmak için yeterli metaları satın almak, daha fazla gelirin olmasını da gerektirir. Ancak iyi bir yaşam için gelir kadar, kişinin güvenli bir ortamda

yaşayıp yaşamadığı, yeterli sağlık hizmeti alıp alamadığı, düşünce ve inançlarına göre hayatını şekillendirip şekillendiremediği de önemlidir. Dolayısıyla, Sen'in kalkınma ve yoksulluk tanımları da standart görüşlerden farklılaşır ve Sen'e göre kalkınma, yetkinliklerin genişletilmesi süreci iken, yoksulluk da bu yetkinliklerden yoksun olmaktır. İyi yaşamın ise daha kaliteli eğitim, daha iyi sağlık hizmeti ve insanların fiilen yararlandıkları özgürlükleri genişleten unsurlara bağlı olduğunu savunur. Sen bundan hareketle yoksulluğun aksiyomlarla hesaplanmasına ve gelir dağılımını da içinde barındıran bir yaklaşımla ele alınmasını savunmuş ve literatürün bu yönde gelişmesine öncülük etmiştir. Bu amaçla öncelikle parasal göstergelerin ağırlıklı olduğu, ancak klasik yaklaşımlardan *gelir dağılımını* da içermesi bakımından farklılaştığı Sen endeksini ortaya atmıştır (Sen, 1976). Bu endeks yoksulların sayısını, yoksulların yoksulluk sınırından uzaklıklarını, yoksullar arasındaki gelir eşitsizliğini dikkate alan bir sonuca ulaşmakta ve sıfır ile bir arasında değer almaktadır. Sen 90'lı yıllarda ise gelir dağılımı yanında eğitim, sağlık beslenme gibi iyi yaşam göstergelerini aksiyomlara aktararak yetenekler yaklaşımını ortaya atmış ve yoksulluğun sosyal boyutlarıyla hesaplanabilmesine öncülük etmiştir.

Değindiği üzere Foster, Greer ve Thorbecke (1984) toplumun yaşadığı yoksulluğun, bölgesel ve alt gruplar arasındaki yoksulluk düzeylerinden ne derece etkilendiğinin önem kazandığının tespiti için bir endeks geliştirmiş ve bu literatüre FGT endeksi olarak girmiştir. Araştırmacılara göre söz konusu endeks yoksul birey ya da hanelerin harcama açıklarının yoksulluk sınırına oranının üstlerinin toplanması ve bu toplamın nüfusa ya da hanehalkı sayısına bölünmesiyle elde edilir. Bu endeksin yoksulluk literatürüne en önemli katkılarından birisi, endeksin toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayrıştırabilme özelliğidir. Böylelikle yoksul kitleler birbirinden kesin çizgilerle ayrılarak, değişik sosyoekonomik ya da bölgesel gruplara bölünebilmekte, bunlara ilişkin yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanabilmekte ve alt gruplara ilişkin endeksler alt grupların nüfus paylarıyla ağırlıklandırılarak toplandığında da toplam yoksulluk oranı elde edilebilmektedir. Bu durum, yoksulların sayısının ya da nüfus içindeki oranının ötesinde, yoksulluğun derinliği ve değişik gruplar arasındaki göreceli yoğunluğuna ilişkin bilgilere de ulaşılabilmesine olanak tanımaktadır. Foster vd. (1984) yoksulluk literatürüne kazandırdıkları bu yaklaşım temelli ilk uygulamalarından birisini Kenya'nın başkenti Nairobi'de 1970 yılında 1416 hanede (3987 kişi) yapılan anket verileriyle gerçekleştirmiştir. Hanedeki yetişkinlerin gelir, eğitim, iş, medeni hal ve diğer karakteristik özelliklerinin ortaya çıkarılması için uygulanan bu anket verileriyle yapılan analiz sonuçlarına göre, 1970 yılı için yetişkin başına yıllık yoksulluk sınırı 515 Kenya para birimidir. Bu sınır

göz önüne alındığında yoksulluk oranı (kafa sayısı oranı) %13 (0,13) iken, FGT endeksi %5,6 (0,056) olmuştur. Çalışmada örneklem öncelikle alt gruplar arasındaki yoksulluğun farklılaştığını göstermek için, yaşa göre alt gruplara ayrılmıştır. Bu ayrıştırmadan sonra yapılan tahmin sonuçlarına bakıldığında, FGT endeksi en yüksek olan grubun 21-70 yaş arasında olduğu ve yoksulların %23,8'inin yer aldığı bu alt grubun FGT endeksinin de 0,055 (%5,5) şeklinde hesaplandığı görülmektedir. Çalışmaya göre bu grup, hem yoksulluk oranına hem de FGT endeksine göre yoksulların en yoksullarını oluşturmaktadır.

Yoksulluk hesaplamalarına farklı bir bakış getiren çalışmaların ilk ve en önemlilerinden birisi de Bourguignon ve Chakravarty (2003)'tür. Çalışmada parasal yaklaşımlara alternatif olarak, her boyutun kendi yoksulluk sınırının olduğu çok boyutlu bir hesaplama yöntemi önerilmektedir. Bunun için öncelikle yoksulluk boyutlarının ve sonrasında da bu boyutların yoksulluk sınırlarının tespit edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Araştırmacılar Sen'in (1976) yoksulu tanımlama ve tüm boyutlar/göstergeler için toplulaştırma yapılması sorunsalını da dikkate alan çalışmalarında, kişi sayısı oranı ve yoksulluk açığı oranının aksiyom yaklaşımı temelinde hesaplanabileceğini vurgulamaktadır. Yoksulu belirlemede kullanılan yöntem, kişinin sahip olduğu değer yoksulluk sınırının altında olup olmamasının tespiti şeklindedir. Yoksulluk sınırı, kişinin değerinin üstünde ise kişi yoksulken, altında ya da eşit ise yoksul değildir. Araştırmacılara göre çok boyutlu yoksulluk endeksinin ya da oranının simetri, tekdüzelik, süreklilik, güçlü ve zayıf yoksulluk odağı, alt gruplara ayrılabilme, ölçek değişmezliği özellikleri bulunmaktadır²⁸. Bu tez çalışmasında çok boyutlu yoksulluk oranının formunun oluşturulması aşamasında temel alınan çalışmalardan olan Bourguignon ve Chakravarty (2003), 1980'li yıllardaki Brezilya'nın kırsal alanlarındaki çok boyutlu yoksulluğu tespit etmeyi amaçlamıştır. Hesaplamayı çok boyutlu hale getirmek için gelir ve eğitim göstergelerini kullanan araştırmacılar, gelirin yoksulluk sınırını günlük 2\$, eğitimin yoksulluk sınırını ise 4 yıl olarak belirlemiştir. Öncelikle tek boyutlu olarak yapılan analiz sonuçlarına göre 1981-1987 yılları arasında gelir yoksulluğu artarken, buna karşın eğitim yoksulluğu azalmaktadır. Bir başka ifadeyle 1981 yılında %40,5 ve %74,4 olan gelir ve eğitim yoksulluğu, 1987'ye gelindiğinde sırasıyla %42,2 ve %68 olmuştur. Çalışmada sonrasında gelir ve eğitim, önce aynı oranda (%50-%50), sonrasında gelir yoğunluklu olarak farklı oranda (%80-%20) ölçüme dahil edilmiştir. Kişi sayısı oranı, yoksulluk açığı oranı ve α 'nın beşe kadar değer aldığı endekslerin oluşturulduğu tahmin sonuçlarına göre; çok boyutlu yoksulluk eşit ağırlıklandırma yapıldığında, gelir lehine ağırlıklandırmanın yapıldığı duruma

²⁸ Çok boyutlu yoksulluk oranının sahip olduğu özellikler için ayrıntılı bilgi EK 4'te sunulmaktadır.

göre daha düşüktür, bunun da nedeni eğitim yoksulluk oranının tek boyutlu hesaplamada daha fazla olması gösterilmektedir. Sonuçların yıllar arasında karşılaştırmasında ise, gelir yoksulluğunun 1981-1987 döneminde artmasından dolayı, gelir lehine ağırlıklı modelde söz konusu dönemde çok boyutlu yoksulluk oranları artmaktadır. Buna karşın eşit ağırlıklı modelde ise 1981'den 1987'ye gelindiğinde bu oranların azaldığı görülmektedir.

Yoksulluğu ele alış biçimi parasal yaklaşımlardan ayrılan ve literatürdeki yerini "AF Yaklaşımı" olarak alan bir başka ölçüm yöntemi de Alkire ve Foster'ın (2007, 2011a) çalışmalarında yer almaktadır. Bu yaklaşım, birden fazla boyutu analize dahil ettiği için parasal yaklaşımlardan farklılaşırken; *ortalama yoksunluk oranını (A)*, *ortalama yoksulluk açığını (G)*, açığın şiddetini temsil eden *ortalama yoksulluk açığının karesini (S)* hesaplayarak ve bu sayede de düzeltilmiş kafa sayısı oranını, düzeltilmiş yoksulluk açığını ve düzeltilmiş FGT'yi (karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı) elde ederek önceki yıllarda hazırlanan çok boyutlu yaklaşımlardan farklılaşmaktadır. Sonrasındaki yapılan analizlere de temel oluşturan bu yaklaşımı (2007 ve 2011a) çalışmalarında geliştirip anlatan araştırmacılar, hesaplamalarını 2000 yılında Endonezya'da (2000 hane, 19.397 fert), 2004 yılında ABD'de (45.884 fert) uygulanan anketlerden elde edilen veriler ışığında gerçekleştirmiştir. Çalışmada Endonezya için boyutsal genişleme, hesaplama hane halkı harcamalarını, sağlığı (vücut kitle endeksi), yıl olarak okula gidilen toplam süreyi, yemek yapmak için kullanılan yakıtı, temiz içme suyunu, besin güvenliğini, atık su arıtma ve kanalizasyon sistemini ekleyerek gerçekleştirilmiştir. Öncelikle eşit ağırlıklandırılan her bir göstergeye özgü yoksunluk sınırı belirlenmiş ve sonrasında bireylerin değeri ile bu sınırlar karşılaştırılarak yoksun fertler tespit edilmiştir. Endonezya için yapılan hesaplama sonucunda en az yoksunluk yaşanan boyutun nüfusun %17,1'i ile sağlık boyutu, en fazla yoksunluğun yaşandığı boyutun ise nüfusun %43,9'u ile temiz içme suyu boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Bu ülkede en az bir boyutta yoksunluk yaşayanların yüzdesi %83,2, tüm boyutlarda yoksunluk yaşayanların yüzdesi ise %0,05 olmuştur. Yoksunlukların belirlenmesini bir sonraki aşamasında yoksulluk sınırları $k=2, 3$ ve 4 olarak belirlenmiş ve AF yaklaşımının farklılığını yaratan ortalama yoksunluk oranı (A), ortalama yoksulluk açığı (G) ve ortalama yoksulluk açığının karesi (S) hesaplanmıştır. Kişi sayısı oranı ortalama yoksulluk oranıyla çarpılarak düzeltilmiş kişi sayısı oranı, yani çok boyutlu yoksulluk oranı (M_0), bu oran da G ve S ile çarpılarak düzeltilmiş yoksulluk açığı (M_1) ve düzeltilmiş FGT (M_2) elde edilmiştir. Bu hesaplar göz önüne alındığı ve sınırın 2 olduğu durumda Endonezya için $H=0,225$, $M_0=0,163$, $M_1=0,071$ ve $M_2=0,051$ olduğu görülmektedir. Bu oranlar yoksulluk sınırı arttıkça düşerken, sınırın 1 olduğu yani tek boyutlu

durumda en yüksek değere ulaşmaktadır. Bu ölçüm aşaması sonrasında ise Endonezya'nın farklı beş alt bölgesindeki çok boyutlu yoksulluk oranları elde edilmiş ve bu alt bölgeler içinde en yoksul bölgenin Bali olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın bir diğer analiz birimi olan ABD'de örnekleme 19 yaş üstü yetişkinlere uygulanan anketin verilerinden oluşmuş ve örneklem veri kısıtı nedeniyle 4 boyutlu olarak ele alınırken, bu boyutlar gelir, sağlık sigortası ve nüfusun okullaşma oranı olmuştur. Söz konusu göstergeler için yoksulluk sınırlarının belirlenmesinin ardından ise yoksun bireyler tespit edilmiştir. Bir sonraki aşamada yoksulluk sınırı $k=2$ olarak belirlenip, hem ülke geneli hem de etnik yapıya göre alt gruplara ayrılmış birimlerin gelir yoksulluk oranı (tek boyutlu yaklaşımla), kafa sayısı oranı ve çok boyutlu yoksulluk oranı hesaplanmıştır. Hesaplamalara göre ABD genelinde gelir yoksulluğu oranı %12, yoksulluk sınırı 2 iken kafa sayısı oranı %16, çok boyutlu yoksulluk oranı ise %9 olmuştur. Alt gruplar incelendiğinde ise çok boyutlu yoksulluk oranı en yüksek olan grubun %22,9 oran ile hispaniklerden, en düşük olan grubun %9 oran ile beyazlardan oluştuğu görülmektedir. Siyahların çok boyutlu yoksulluk oranı ise %12,2'dir. Bu çalışmanın literatüre en büyük katkılarından birisi, yoksulluğun alt gruplara ayrıştırılarak incelenmesini sağlaması ve gruplar arası yoksulluk şiddeti farklılığının görülmesini sağlaması olmuştur.

Yoksulluğu AF yaklaşımıyla ele alan ve 2007 yılında 9.798 hane ve 49.165 fert verisiyle Güney Asya'da yer alan Bhutan yoksulluğunu analiz eden bir başka çok boyutlu yoksulluk çalışması ise Santos ve Ura'nın (2008) çalışmalarıdır. Çalışmanın temel amacı, 1961 yılından bu yana uygulanan çok sayıda kalkınma planına karşın halen yoksullukla mücadele etmek zorunda kalan ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin (MDG) hazırlanmasında kilit rol oynayan bu ülkenin, yoksulluk derecesini ve şiddetini ortaya koymak olmuştur. Hem kırsal hem de kentsel alanların (nüfusun %74'ü kırsal, %26'sı kentsel alanda yaşamakta) dahil edildiği çalışmada kırsal alanlar için yedi, kentsel alanlar için beş yoksulluk boyutu kullanılırken, bunlar; gelir, eğitim, evdeki oda paylaşımı, elektriğe/temiz suyu erişim, ulaşım ve arazi sahipliği olmuştur. Az gelişmiş bir ülke olmasından dolayı elektrik, su, eğitim, oda ve doğal olarak gelir yoksunluğunun gözle görünen bir şekilde yüksek olması düşüncesiyle tüm boyut ve bunları temsil eden göstergeler modele öncelikle eşit ağırlıkla dahil edilmiştir. Ancak gelir ve eğitim yoksunluğunun görece daha yüksek olması, bir sonraki adımda ağırlıklandırmanın bu göstergeler lehine farklılaştırılmasına neden olmuştur. Binyıl Kalkınma Hedefleri doğrultusunda 2007 yılı için yapılan hesaplamalara göre bu ülkenin kişi başı yoksulluk sınırı aylık 25\$ iken, bu da günlük 1\$'ın altına tekabül etmektedir. Bu çalışmada da

yoksunluk sınırları belirlenirken gelir göstergesi için sınır, aylık 25\$ olarak tespit edilmiştir (MDG 1). Eğitim göstergesi için ise her hanede en az bir kişinin okuma yazma bilmesi ve 6-16 yaş çocukların okula gitmesi hedeflenirken, yoksunluk sınırı bu hedefler doğrultusunda belirlenmiştir (MDG 2). Elektrik ve temiz suya erişimin sağlanması bir diğer hedefken, hanelerin özellikle suya merkezi boru sistemiyle ulaşması temiz suya erişim bakımından istenen bir durum olmuştur. Ayrıca evde bulunan odaların 3 kişiden daha az sayıda birey tarafından paylaşılması da bir diğer önemli hedeftir (MDG 7). Ölçüme ulaşımı da dahil etmek için, en fazla 30 dakikada istenilen yere ulaşmak göstergesi de eklenmiş ve ayrıca her hanenin en az 1 arazisinin olması kişinin yoksun sayılmamasının gerekliliği olarak varsayılmıştır. Bu hedefler doğrultusunda her bir göstergenin kendine özgü yoksunluk sınırının belirlenmesinin ardından yoksun bireyler ortaya çıkmış ve ardında yoksulluk sınırı birden beşe kadar çeşitlendirilmiştir. Çalışmada yoksulluk sınırlarının tüm değerlerinde, gösterge sayıları ve ağırlıkları farklı tüm modeller için H , M_0 ve ortalama yoksunluk sayısı hesaplanmış, ayrıca nüfus alt bölgelere ayrılmış, gelir yoksulu ve çok boyutlu yoksulların karşılaştırması da yapılmıştır.

Alkire ve Seth'in (2008) Hindistan kırsal kesimi için hazırlamış oldukları çalışmalarında, 2002 yılı verileriyle yoksulluk sınırı altı (BPL), 2005-2006 verileriyle ise çok boyutlu yoksulluk (AF) analizleri yapılmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Hanenin gıda, barınma, mülkiyet, varlık, eğitim temel eksenli on üç zorunlu harcamasından oluşturulan BPL yaklaşımında, hanenin her bir kalem harcaması 0'dan 4'e olumluya gitmek üzere kategorileştirilmiş ve puan verilmiştir. Hanenin bu göstergelerle alabildiği en az harcama puanı 0 iken, en fazla 52 puana sahip olabilmiştir. Son aşamada ise belirlenen bir yoksulluk sınırına göre (ülke ve duruma göre 12-15 puan arası değişebilmektedir), sınırın altında olan haneler yoksul olarak tanımlanmıştır. Analiz sonuçlarına göre BLP yaklaşımı altında 3 boyutlu yoksulluk oranı %72,4 iken, bu yoksulların BLP sınır puanı 24 olmuştur. BLP sınırının 7 olduğu durumda ise yoksulluk oranı %9,4, BLP sınırı ise 12 puan olarak tespit edilmiştir. Çalışmada harcama ya da gelir yoksullarının (BPL) çok boyutlu yaklaşıma göre de yoksul olup olmadığının tespiti için AF yaklaşımına başvurulmuş ve bu amaçla 2005-2006 yıllarında uygulanan Ulusal Aile Sağlığı Anketi (109.041 hane, 15-54 yaş arası 198.754 fert) verilerine dayanarak bir hesaplama yapılmıştır. Çok boyutlu analize, BPL modelinde de yer alan 10 boyut dahil edilirken, her bir göstergenin kendine özgü yoksunluk sınırı oluşturulmuştur. Analiz sonuçları tek boyutlu olarak incelendiğinde, en fazla yoksunluk yaşanan boyutun (%77) çevre temizliği, kanalizasyon ya da tualete erişebilirlik; en az

yoksunluğun (%7) ise 5-14 yaş grubu eğitim göstergesinde yaşandığı görülmektedir. Çalışmanın sonraki adımında yoksulluk sınırları 3-6 aralığında belirlenmiş ve her bir sınırdaki düzeltilmiş kişi sayısı oranının %30,8-%12,8 aralığında farklı değerler aldığı hesaplanmıştır. Alt gruplar için de hesaplanan bu oranlar doğrultusunda ulaşılan temel sonuç, çok boyutlu yöntemle göre Hindistan'daki %12 yoksul ve %33 aşırı yoksul nüfusun, BLP yöntemine göre yoksul olmadığıdır. Bu sonuç, Hindistan'ın parasal yoksulluğunun, çok boyutlu yoksulluğunun altında olduğu anlamına gelmektedir.

Chakravarty vd.'nin (2008) küresel anlamda hazırlanan en kapsamlı yoksulluk araştırmalardan olan ve 1993-2002 dönemi için 164 ülkenin toplam nüfusundan oluşan örneklemin çok boyutlu yoksulluğunu inceledikleri çalışmalarında, kişi başına düşen milli gelir, yaşam beklentisi ile okuma yazma oranı göstergeleri ele alınmış ve yoksulluk endeksinin yıllar itibarıyla değişiminin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı da, yoksullar arasındaki eşitsizlik ile yoksulluk açığı oranının ortaya çıkarılmasıdır. Yapılan analiz sonucunda 1993 yılında %36,1 olan kişi sayısı oranının 2002'ye gelindiğinde %19,6'ya gerilediği, aynı süre zarfında küresel anlamda kişi başına düşen yurtiçi hasılanın arttığı, beklenen yaşam süresi ve okuma yazma oranında ise olumlu yönde gelişmelerin olduğu vurgulanmıştır. Bir başka anlatımla, analiz dönemi başında 44 olan kişi başına düşen yurtiçi hasıla yoksunu yoksul ülke sayısı, dönemin sonuna gelindiğinde 38'e, 40 olan okuma yazma göstergesindeki yoksun ülke sayısı ise 28'e gerilemiştir. Söz konusu dönemde yaşam beklentisi göstergesinde yoksunluk yaşayan ülke sayısı ise aynı kalmasına karşın, bu gösterge bazlı yoksulluk endeksinde azalma görülmüştür (%12,8'den %12,3'e). Yoksullar arasındaki eşitsizliklerin göz önüne alındığı bir yaklaşımla ölçülen ve 1993 yılında %24,7 olan çok boyutlu yoksulluk endeksinin 2002 yılına gelindiğinde %13,1'e gerilemesi, analiz dönemi içerisinde küresel yoksulluğun yok edilememesine karşın azaltılabildiğinin bir kanıtı olabilir.

Battiston vd. (2009) 1992-2006 dönemi için 6 Latin Amerika ülkesini ele alarak 6 boyutlu bir yoksulluk analizi yaptıkları çalışmalarında boyut olarak gelir, okullaşma, hanehalkı reisinin eğitim düzeyi, tuvalet/kanalizasyon, su ve barınmayı eşit ağırlıklandırarak ölçüme dahil etmiş ve sonraki aşamada her bir boyut ile bunları temsil eden göstergelerin yoksunluk sınırlarını belirlemişlerdir. Örneğin günlük kişi başı 2\$'ın altında geliri olan bireyler yoksun kabul edilirken, evdeki 7-15 yaş arası çocuklardan okula gitmeyenler de bu çalışmaya göre yoksundur. Hanehalkı reisinin yoksun olmaması için en az 5 yıl okula gitmiş olması gerekmekte ve hanenin kullandığı suyun merkezi sisteme bağlı olması da yoksun olmamanın bir ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Hanede tuvalet ve kanalizasyon sistemini

olması ve evin duvarlarının betondan olması da kişinin yoksun kabul edilmemesi için bir gereklilik olarak belirtilmiştir. Ülkelerin kişi sayısı oranı, düzeltilmiş kişi sayısı oranı, düzeltilmiş yoksulluk açığı ve onun karesinin hesaplandığı bu çalışmanın sonuçlarına göre, El Salvador 1992-2006 döneminde yoksulluğu en yoğun yaşayan ülke olurken, bunu sırasıyla Meksika, Brezilya, Şili, Arjantin ve Uruguay takip etmiştir. Çalışmanın en önemli bulgularından birisi de analiz döneminde tüm ülkelerdeki gelir yoksulluğunun arttığı, çok boyutlu yoksulluğun ise azalmış olmasıdır. Bir başka önemli bulgu, bu ülkeler için politika önceliği sıralamasında başlarda tuvalet/kanalizasyon ile hanehalkı reisinin eğitimi olması gerektiğidir, çünkü yoksunluğun en şiddetli (%20 ve %30) yaşandığı göstergeler bu boyutlarda yer almaktadır.

Lugo ve Maasoumi (2009) yoksulluk ölçüm teorisi ağırlıklı çalışmalarında ise, parasal göstergelerle hesaplanan yoksulluk oranları ile çok boyutlu yaklaşımla hesaplanan oranlarını tanıtmayı amaçlamış ve Endonezya'daki üç etnik grup arasındaki yoksulluğu harcama, sağlık durumu ile eğitim düzeyi boyutlarıyla analiz etmiştir. Örneklemin veri seti 2000 yılında uygulanan aile yaşam anketinden elde edilen 10.400 hane ve 39.000 fert verisinden oluşurken, göstergeler ve bunların yoksunluk sınırları kişi başı harcama, sağlık (hemogloblin düzeyi) ve hanehalkı reisinin eğitim düzeyinden hareketle oluşturulmuştur. Yoksul gruplar arasındaki yoksulluk şiddetini ve hassasiyetini de ortaya çıkaran çok boyutlu analiz sonuçlarına göre, Endonezya'daki en yoksul etnik grup Java'dır ve bu grup en şiddetli olarak harcama boyutunda yoksunluk yaşamaktadır. Eğitim boyutunda en şiddetli yoksunluk yaşayan grup Betawi iken, sağlık boyutundan şiddetli yoksunluk yaşayan grup Sunda'dır.

Amerika kıtası ülkelerinin (Meksika, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Nikaragua, Honduras) yoksulluğu üzerine yapılan bir başka çalışma ise, 2007 verileriyle, Birleşmiş Milletler adına Hammill (2009) tarafından yapılmış ve çalışmada geliri baz alan ve temel ihtiyaçların maliyetini hesaplayarak elde edilen parasal yoksulluk oranları ile sekiz boyutun yer aldığı çok boyutlu yoksulluk oranları analiz edilmiştir. Bu sekiz boyut ekonomik, psikolojik, sosyoekonomik ve sosyokültürel zemine yayılmış; barınma, hanehalkı sayısı, su, sağlık, eğitim, elektrik ve hanehalkı tüketim kapasitesi göstergeleri ile temsil edilmiştir. Parasal yaklaşımda ise bu göstergeler bireyin temel ihtiyaçları olarak algılanarak, bunların maliyetini hesaplama yoluna gidilmiş ve buna ilaveten genel kabul görmüş olan yoksulluk sınırına (1,25\$) göre gelir yoksulluğu da hesaplanmıştır. Söz konusu hesaplamaya göre sınırın günlük 1,25\$ olduğu durumda ele alınan 6 ülkede yaşayan 52 milyon kişinin %37'si bu yoksulluk sınırının altında gelir elde etmektedir. Meksika dışında kalan Orta Amerika

lkelerinde yaşayanların ise %53'ünün yoksul olduğu belirtilmiştir. Bu ülkelerden gelir yoksulluğunu en şiddetli yaşayan lke Honduras'tır (%70). Temel ihtiyaç maliyeti yöntemine göre ise, gelir yoksulluğu en fazla ülke olan Honduras'ın en yoğun yoksulluğu sağlık, elektrik ve hanehalkı tüketim kapasitesi göstergelerinde yaşadığı görülmektedir. Sekiz boyutun yer aldığı AF yaklaşımına göre hesaplanan çok boyutlu yoksulluk hesaplarına göre en yoksul ülke ise Nikaragua'dır. Tek boyutta yoksul olan Nikaragua nüfusu yoksulluk oranı %30,7 iken, yoksulluk sınırı 2'ye çıktığında %28,4'e düşmektedir. Yoksulluk sınırının 1'den 8'e kadar tüm değerlerinde ele alındığı hesaplamanın en ilginç sonuçlarından birisi de El Salvador, Guatemala ve Nikaragua'nın yoksulluk sınırının 8 olduğu durumda bile yoksul olduğudur. Bu lkeler yoksulluğu tüm sınırlarda göreli olarak daha düşük hissetseler de, yaşanan yoksulluğun şiddetli hissedilmesi bakımından diğer ülkelerin önünde yer almaktadır.

Çok boyutlu yoksulluk ölçümünün dünya ölçeğindeki en kapsamlı çalışmalardan birisi de Alkire ve Santos'un (2010) 2000-2008 yılları arasındaki veriler ışığında 104 gelişmekte olan ülkeyi içine alan çalışmasıdır. Dünya nüfusunun 2007 verileriyle yaklaşık %78'ine karşılık gelen bu örneklemin yoksulluğunun ortaya çıkarılması, bir anlamda küresel yoksulluğun da yansıtılması ve bir yoksulluk haritasının oluşturulması bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada gelire dayalı da bir yoksulluk hesaplaması yapılmış ve bunların çok boyutlu yaklaşıma göre yoksul olup olmadıkları da analiz edilmiştir. Bu amaçla çalışmada öncelikle Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşılması doğrultusunda ele alınan hedeflere ilişkin göstergelerin temelinde eğitim, sağlık ve yaşam standartları olmak üzere üç ana boyut belirlenmiştir. Eğitim boyutunu okullaşma ile okullaşma yaşı ve süresi göstergeleri, sağlık boyutunu beslenme ve ocuk ölümleri temsil etmektedir. Yaşam standartları ise mutfak yakıtı, kanalizasyon (sıhhi tesisat), su, elektrik, evin zemini ve varlıklar tarafından yansıtılmaktadır. Boyutlar kendi aralarında eşit olarak ağırlıklandırılırken, göstergeler boyutta bulunan gösterge sayısına göre ağırlıklandırılmıştır. Göstergelerin yoksulluk sınırları Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşılması doğrultusunda oluşturulmuş, bir kişinin yoksul kabul edilmesi için gerekli olan yoksulluk sınırı ise 3 olarak belirlenmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda (H, A ve M₀) yaklaşık 5,2 milyar ferdin yer aldığı örneklemin yaklaşık %33'n (yaklaşık 1,7 milyar fert) ok boyutlu yoksulluk yaklaşımına göre yoksul olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı, her üç bireyden birisinin, çalışmada yer alan göstergelerin en az 3'nde yoksulluk yaşadığıdır. Parasal yaklaşımla ise (günlük sınır 1,25\$) aynı örneklemin yoksulluk oranı %26 olmuştur. Sadece bu oranlar bile parasal yaklaşımın yoksulluğu yansıtmadaki eksikliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Çok boyutlu hesaplamaya göre çalışmaya konu olan

104 ÷lkedeki yoksul 1,7 milyar bireyin yaklaşık %84'÷ k÷rsal alanda yaşamaktadır. Yoksul bireylerin yoğunluklu olarak Güney Asya (%51) ve Sahraaltı Afrika'da (%28) yer aldıkları gör÷lmekte iken, en az yoksul Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğı (%1) bölgelerinde bulunmaktadır. Yine hesaplara bakıldığında 104 ÷lkenin en yoksulunun, nüfusunun yaklaşık %93'÷ yoksul olan ve çok boyutlu yoksulluk oranı %65 hesaplanan Nijer olduğı da gör÷lmektedir. Boyutsal ve gösterge yoksunluğunda ise toplam örneklemin %52'sinin en fazla yaşam standartları boyutunda yoksunluk yaşadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle Güney Asya ve Sahraaltı Afrika ÷lkelerinde en fazla yoksunluğun yaşandığı gösterge (yaklaşık %25) ise çocuk ölümleri olmuştur. Çalışmada ÷lkeler, kişi sayısı oranlarına göre gruplandırılmış, Türkiye 2003 verileriyle ve %8,5 oranla %2,5-%25 aralığında yer almıştır. Türkiye'nin aynı dönemdeki çok boyutlu yoksulluk oranı değeri ise %3,9 olmuş ve bu değeri Türkiye tüm ÷lke sıralamasında 38. sırada yer almıştır.

Yoksulluğun çok boyutlu şekilde ölç÷lmesindeki öncü çalışmalardan birisi olan Alkire ve Foster (2011b), yoksulluğı sadece parasal göstergelerle yansıtmının yetersizliğini ve bu nedenle hesaplamaya yoksulluğun kayıp boyutlarının da dahil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yoksulluğun daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlayan bu kayıp boyutları temsil edecek göstergelerin ve bunların yoksunluk sınırlarının tespitinin başlı başına bir sorun olduğı da ayrıca belirtilmiştir. Araştırmacılara göre yoksul bireylerin, yaşadıkları yoksunluk sayısından hareketle belirlendiğı AF yaklaşımının literatüre en büyük katkısı, bireyin yaşadığı ortalama yoksunluğun (A) ölç÷me dahil edilmesi ve bu yolla düzeltilmiş kişi sayısı oranının hesaplanmış olmasıdır. Buna ilaveten ortalama açık katsayısının (G) ve bunun karesinin (S) de hesaplamada yer alması, alt grupların (etnik, yaş vb.) yoksulluk şiddetinin ve hassasiyetinin elde edilmesini sağlamaktadır. Bu yolla da bir bireyin çok boyutlu yoksulluğunun, parasal yoksulluğunun üzerinde olduğı ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar ölç÷m yöntemini ve uygulamalarda dikkat edilmesi gerekenleri vurguladıkları bu teorik ve aynı zamanda uygulamalı çalışmalarında, ÷lkeler arası bir karşılaştırmayı da yansıtmak amacıyla, 2006-2007 yıllarında yapılan anket verileriyle, Hindistan eyaleti olan Madhya Pradesh, Afrika Kıtası ÷lkelerinden Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ni ele almış ve bu ÷lkelerdeki yoksulluğı Alkire ve Santos'un (2010) çalışmalarında kullandıkları boyut ve göstergeler aracılığıyla ölçmeye çalışmıştır. Çalışmada kullanılan üç boyutu (yaşam standardı, eğitim, sağlık) temsil eden ve eşit ağırlıklandırılan on gösterge; varlıklar, mutfak yakıtı, ev zemini, su, kanalizasyon, elektrik, beslenme, ölüm oranı, okullaşma, okullaşma yaşı ve süresidir. Çalışmaya göre bir kişinin yoksul olarak kabulü için bu on göstergeden en az

üçünde yoksun olması gerekmekte iken; göstergeye göre farklı şiddette yoksunlukların yaşandığı her iki ülkenin çok boyutlu yoksunluk oranının (M_0) %39 olduğu ortaya çıkmıştır. Madhya Pradesh'te yoksunluğun en fazla yaşandığı göstergeler beslenme (%21,6) ve okullaşma (%13,7); Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde ise okullaşma (%17,1) ve ölüm oranı (%15,7) olmuştur.

Bennett ve Mitra'nın (2013) 2004 yılında Hindistan'da yer alan ve nüfusun %95'ini oluşturan Hindu ve Müslüman gruplar arasındaki yoksulluğu AF yaklaşımıyla ele aldıkları çalışmalarında ise altı boyut hesaplamaya dahil edilmiş, eşit ağırlıklandırılan bu boyutları gelir, barınma, sağlık, kanalizasyon, su, yemek ve pişirme ile eğitim göstergeleri temsil etmiştir. Yoksulluk sınırı olarak 3, 4, 5, ve 6 boyut kullanılırken kişi sayısı oranı (H) ile düzeltilmiş kişi sayısı (M_0) oranı hesaplanmış ve sınırın 3 olduğu durum hariç tüm sınırlarda Hinduların daha yoksul olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hem Hindular hem de Müslümanlar en fazla yoksunluğu (sırasıyla %26,2 ve %35,9) yemek ve pişirme boyutunda yaşamakta iken, gelir boyutu da şiddetli yoksunluğun yaşandığı diğer bir boyut olmuştur. Buna karşılık su boyutunun görece olarak en düşük yoksunluğun yaşandığı boyut olduğu da tespit edilmiştir.

Yoksulluğu 21 Sahraaltı Afrika ülkesinde çok boyutlu olarak analiz eden çalışmalardan birisi de Batana'nın (2013) çalışmasıdır. Çalışmanın başlangıcında bu ülkelerin insani gelişme endeksi ve gelire dayalı yoksulluk oranları da hesaplanmış, sonrasında elde edilen değerler AF yaklaşımı temelli çok boyutlu yoksulluk oranları ile karşılaştırılmıştır. Çalışmayı çok boyutlu hale getirmek için hesaplamaya varlıklar, sağlık, eğitim ve güçlenme boyutları (11 gösterge) dahil edilirken, en yoksul alt bölgeler ile yoksunluğun en fazla yaşandığı boyutlar da analiz edilmiştir. Verileri 2000 yılında yapılan anketten elde edilen çalışmadaki eşit ağırlıklandırılan boyutlardan varlıklar boyutunda elektrik, radyo ve/veya televizyon, buzdolabı, motorlu araç, evin zemini, telefon, içme suyu ve sıhhi tesisat (kanalizasyon) göstergeleri yer almakta ve bu varlıklara sahip olmama yoksunluk göstergesi olarak kabul edilmektedir. Eğitim göstergesinin yoksunluk sınırını ise 6 yıl üstü eğitim görme temsil ediyorken, sağlık göstergesinde vücut kitle endeksi 18,5'in altında olanlar yoksun kabul edilmiştir. Güçlenme boyutunda ise hanede söz sahibi olmama durumu bu boyuttaki yoksunluk göstergesini temsil etmiştir. Çalışmada yoksulluk sınırı olarak "2 ve 3 boyutta yoksunluk yaşayanlar yoksuldur" şeklindeki bir ön kabulün ardından tüm ülkelerin kişi sayısı oranı (H), düzeltilmiş kişi sayısı oranı (M_0) (yoksulluk oranı), ve yoksulluk açığı oranı (M_1) hesaplanmış ve ülkeler, kişi sayısı oranı %50 üstü, %30-50 arası ve %30 altı şeklinde gruplandırılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, sınırın hem 2 hem de 3 olduğu durumda,

yoksulluk oranı en yüksek olan ülkeler Nijer (%81) ve Burkina (%70)'dir. Nijer'de en az 1 boyutta yoksunluk yaşayanların oranı ise %100'e yakındır (%98). Sınırın 2 ve 3 olduğu durumda oranın en düşük olduğu ülkeler Malawi (%30) ve Uganda (%31) iken, sınırın artması durumunda Madagaskar en yoksul ülkeler grubuna geçmektedir. Bu çalışmadaki yapılan bir başka analiz ise elde edilen çok boyutlu yoksulluk değerlerinin, insani gelişme endeksi ve gelir yoksulluğu oranıyla karşılaştırması olmuştur. Sonuçlara göre Mali, Uganda, Gana, Gine, Burkina ve Nijer hem gelir, hem insani gelişme endeksi, hem de çok boyutlu yoksullu yöntemine göre en yoksul ülkeler arasında yer almaktadır. Son olarak çalışmada tüm ülkelerdeki kırsal ve kentsel alanlarda boyutsal yoksunluk dereceleri de analiz edilmiş ve elektrik, kanalizasyon ve araç sahipliği göstergelerinin en fazla yoksunluk yaşanan göstergeler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yoksulluğu çok boyutlu olarak analiz eden bir başka çalışma da Roche'un (2013) çalışmasıdır ve araştırmacı çalışmasında Bangladeş'in altı farklı bölgesinde yaşayan çocukların 1997-2007 yılları arasındaki yoksulluğunu incelemiştir. Çalışmada özellikle çocukların yoksulluğa karşı daha hassas oldukları ve yetişkinlere kıyasla yoksunluklarının görece daha şiddetli olduğu öngörüsüyle ortalama yoksunluk oranı (A) üzerine yoğunlaşmıştır. Beslenme, su, tuvalet, sağlık, hanenin sosyoekonomik yapısı (zemini ve çatısı), bilişim (radyo ve televizyon) göstergelerinin dahil edildiği ve her bir göstergenin kendine ait yoksunluk sınırının oluşturulduğu çalışmanın analiz sonuçlarına göre, Bangladeş'teki çocuk yoksulluğu 1997-2007 yılları arasında düşüş eğilimi içerisindedir. Çok boyutlu yoksulluk oranını da ifade eden düzeltilmiş kişi sayısı oranı (M_0) 1997 yılında %55,5, 2007 yılında %40 olurken; nüfustaki yoksul çocuk yüzdesi de (H) 1997 yılında %82,9, 2007 yılında %65,5 olmuştur. Yıllar itibariyle her ne kadar düşüş eğilimi gösterse de, çift sınır yaklaşımı altında oluşturulan yoksulluğun tüm sınırlarında ($k=1,2,3$), Bangladeş'teki çocuk yoksulluğu oldukça yüksek çıkmıştır. Analizin son dönemi olan 2007 yılı itibariyle Bangladeş'teki çocukların yoksunluğu en şiddetli yaşadıkları boyut hanenin sosyoekonomik yapısı (%93,5) iken, ardından bilişim, tuvalet ve beslenme boyutları sıralanmıştır.

Tablo 3.3 Yoksulluk Ölçümü Üzerine Yapılan Uluslararası Bazı Çalışmaların Kullanılan Yaklaşım, Yöntem ve Refah Göstergesine Göre Gruplandırılması²⁹

	Araştırma yeri ve dönemi	Parasal Yaklaşım										Yetenek Yaklaşımı				
		Parasal yoksulluk sınırı	Temel ihtiyaçların maliyeti yöntemi	Besin ihtiyaçları/ enerji maliyeti yöntemi	Besin ve besin dışı ihtiyaçların maliyeti yöntemi	Refah göstergesi gelir	Refah göstergesi tüketim harcaması	Kafa sayısı oranı	Yoksulluk açığı oranı	Sen endeksi	FGT endeksi	İnsani gelişme endeksi ya da temel maddi yoksunluk	AF Yaklaşımı			
													Kafa sayısı oranı ve ortalama yoksulluk açığı oranı	Çok boyutlu yoksulluk endeksi (oranı)	Düzeltilmiş yoksulluk açığı oranı	Karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı oranı
Sen (1976)	-	+				+		+		+			+			
Foster vd. FGT (1984)	Nairobi 1970	+						+			+					
Pedersen-Lockwood (2001)	Haiti 1986-00	+		+			+	+								
Bourguignon-Chakravarty (2003)	Brezilya 1981-87												+	+	+	+
Alkire-Foster (2007/11a)	Endonezya ve ABD 2000-04												+	+	+	+
Chakravarty vd. (2008)	164 ülke 1993-02												+	+	+	
Santos-Ura (2008)	Bhutan 2007												+	+		
Alkire-Seth (2008)	Hindistan 2002 ve 2005/06	+				+	+						+	+		
Battiston vd. (2009)	Latin Amerika 1992-06												+	+	+	+
Lugo-Maasoumi (2009)	Endonezya 2000												+	+	+	+
Birleşmiş Milletler (2009)	6 Amerika Kıtası ülkesi 2007	+	+			+	+	+					+	+		
Alkire-Santos (2010)	104 Gelişmekte olan ülke 2000-08	+				+		+				+	+	+		
Alkire-Foster (2011b)	Madhya Pradesh-D.Kongo 2006-07												+	+		
Bennet-Mitra (2013)	Hindistan 2004												+	+		
Roche (2013)	Bangladeş 1997-07												+	+		
Batana (2013)	21 Sahra altı Afrika ülkesi 2000	+				+		+				+	+	+	+	

²⁹ Bu tablodaki çalışmaların özellikle AF yaklaşımını da temel alan çalışmalar arasında yer almasına özen gösterilmiştir.

3.3 Çalışmanın Literatürle Karşılaştırması

Uygulamalı yoksulluk literatüründe yer alan ve sonuçları yukarıda özetlenen başlıca çalışmalara bakıldığında, Türkiye için yapılan analizlerin büyük çoğunluğunun gelir ya da tüketim harcaması temelinde parasal göstergelerle hazırlanmış oldukları görülmektedir. Yoksulluğun parasal bir sorun olmanın yanında sosyal içerikleri de barındırması, bu tez çalışmasını çok boyutlu analize yönlendirmiştir. Bunu yaparken de yoksulluğun kayıp boyutları olarak adlandırılan ve yoksulluk ölçümünde büyük önem arz eden bireyin işi ve işyerindeki durumu, sağlık durumu, hanede alınan kararlardaki söz sahipliği, toplum içinde utanmadan ve dışlanmadan yaşaması, yaşamında sahip olduğu değerleri, fiziksel güvenliği ve hanesinin sosyoekonomik yapısı göz önüne alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Türkiye özelinde çok boyutlu olarak yapılmış ilk yoksulluk çalışmaları arasında yer almakta ve parasal yaklaşımla yapılan geleneksel analizlerden ayrılmaktadır. Ayrıca parasal göstergelerle de olsa Türkiye'de yapılan analizlerin çoğunluğu ülke genelini kapsamakta ve veri seti olarak TÜİK verileri kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise yoksulluk, gelişmişlik düzeyleri ve yoksulluk seyirleri farklı olan iki il özelinde incelenmekte ve bu illere ait veriler 2011 yılında uygulanan ve çok boyutlu yoksulluk literatürüne paralellik gösteren anketlerden elde edilmektedir. Çalışmaya özellikle kayıp boyutların dahil edilmiş olmasının karşılaştırılabilirlik açısından da önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca AF yaklaşımı sayesinde örneklem yoksulluğu alt birimlere indirgenmiş, bu yolla da alt grupların yoksulluğu ayrıştırılabilmektedir. Bu ayrıştırma sonucunda yoksulluğun farklı gruplar arasında farklı şiddet ve hassasiyette yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

AF yaklaşımı temelinde Türkiye'deki çok boyutlu yoksulluğu ilk ele alan çalışmalardan birisi Alkire ve Santos'un (2010) 104 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmasıdır. Bu tez çalışmasının Alkire ve Santos'un 2003 yılı hanehalkı verilerinden hareketle hazırladıkları çalışmadan temel farkı, uygulanan anketin yegane amacının sosyoekonomik ve sosyokültürel yoksunlukların tespiti üzerinde odaklanmış olması ve verilerinin daha güncel olmasıdır. Ayrıca analizde bireylerin yaşadıkları tüm yoksunlukların tespiti için çeşitlendirilen, alt göstergelerle birlikte 58 gösterge ve 8 boyutun yer almış olması da diğer çalışmalara göre bir farklılık arz etmektedir. Zira yapılan çalışmaların bir çoğu 3 boyutu ve 10 göstergeyi barındırmaktadır. Söz konusu çalışmalarda yoksulluk sınırı, sınır karşılaştırmalarının yapılabilmesi amacıyla 1'den boyut sayısına kadar ($k=1..d$) çeşitlendirilmekte iken, bu tez çalışmasında sınır, illerin yoksulluklarının karşılaştırılabilmesi düşüncesiyle 3 olarak belirlenmiştir. Çalışmanın uluslararası literatürdeki çalışmalara göre taşıdığı dezavantaj ise,

analizin, anket uygulama aşamalarındaki kaynak kısıtı nedeniyle iki ilde sınırlandırılmış olmasıdır, ki diğer çalışmalara bakıldığında çoğunlukla ülke geneli ya da çok sayıdaki yerleşim yeri bazında hazırlandıkları görülebilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK: AMPİRİK UYGULAMA

Bu tez çalışmasında yapılan ampirik analizin temel amacı, gelir yanında diğer ekonomik ve sosyal değişkenlerinde dahil edildiği bir çerçevede, seçilen illerin çok boyutlu yoksulluğunun ölçülmesidir. Gelir ve harcamaların yanında, bireyin istihdam edildiği işin yapısı, bireyin özgürlüğü yani güçlenmesi yaşadığı ortamın güvenliği, sahip olduğu değerlerden utanması ya da kendini dışlanmış hissetmesi, sahip olduğu değerler ile mutlu olma durumu, sağlık durumu ile yaşadığı hanenin sosyoekonomik yapısı da kişinin ve dolayısıyla hanenin yoksul olup olmadığını etkileyen diğer unsurlardır. Bu nedenle çok boyutlu yoksulluk hesaplamasının yapılabilmesi için gelir ve harcama bilgilerinin yanında, bu sıralanan unsurlara ilişkin bilgi ve veri setinin de varlığı şarttır.

Yüksek gelir grubunda yer alan bir bireyin gelir seviyesi tatmin edici boyutta, bir başka ifadeyle yoksulluk sınırının üzerinde olması, bu kişinin her durumda yüksek hayat standardına sahip olduğu anlamına gelememektedir. Çalıştığı iş yeri güvenli olmayan, işvereninden baskı gören, sağlık durumu iyi olmayan, hanede verilen kararlarda söz sahibi olamayan, içinde bulunduğu sosyoekonomik durumdan utanan, dışlandığını hisseden, fiziksel ya da ruhsal şiddete maruz kalan, yaşadığı ortamdan mutlu olmayan bir kişi, ne kadar yüksek gelirli olursa olsun bu alanlarda yoksundur ve yaşadığı yoksunluk sayısına bağlı olmak üzere -çok boyutlu yoksulluk metodolojisine göre- yoksuldur. Bu nedenle sosyal alanları göz ardı ederek daha çok gelir ve tüketim harcaması temelli düzenlenen çalışmalarda kayıp boyut sorunu ile karşı karşıya kalınmakta, yoksulluğun sosyal bir olgu olduğu gerçeği ise yok sayılmaktadır.

4.1 Örneklem

Bu çalışmada gerçekleştirilen ampirik analiz için gereksinim duyulan veri, fert ve hanehalkı düzeyinde demografik ve sosyoekonomik istatistiki veriden oluşmaktadır. Bunun için 2011 yılında Mersin ve Erzurum illerinin kentsel alanlarında, her il için 600 hane ve 1200 ferdi kapsayan iki alan araştırması yapılmıştır. Analizin tüketim ve tasarruf eğilimlerinin aynı olduğu varsayımı altında Mersin ve Erzurum illeri özelinde yapılmasının nedeni, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2006-2009 dönemi için parasal yaklaşım ile yapılan yoksulluk hesaplamalarında, Mersin ve Erzurum'un sırasıyla iyileşme ve kötüleşme gösteren iki il olmalarıdır. Buna ilaveten seçim nedeni olarak söylenebilecek bir başka faktör de, dinamik bir

yapıya sahip olan ve gelişme sürecine yön veren sosyoekonomik faktörlerin farklı yoğunluklardaki dağılımının, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının temel nedeni olarak ortaya çıkması, Mersin ve Erzurum'un ise söz konusu farklılığı en iyi şekilde yansıtabilmesidir. Bu seçimi yararken Devlet Planlama Teşkilatı'nın bu tür yansımaları ortaya koyabilmek ve faktörlerin farklı dağılımı sonucunda Türkiye'de ortaya çıkan sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini tespit edebilmek amacıyla, 1996 yılından bu yana yaklaşık her beş yılda bir hazırladığı ve illeri sıraladığı rapor temel alınmıştır. DPT gelişmişlik analizini yaparken, sosyoekonomik yapıları temsil eden 58 değişkenin ortak bileşkesi olarak ve temel bileşenler çözümlemesiyle ortaya çıkarılan temel bileşen değerlerini esas almakta ve analize sosyal göstergeler olarak demografik, istihdam, eğitim, sağlık, altyapı ve diğer refah göstergelerini; ekonomik göstergeler olarak ise imalat sanayi, inşaat, tarım ve mali göstergelerini dahil etmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması, mekansal düzeyde sosyoekonomik gelişmişlik farklılıklarını ülke genelinde analitik ve sayısal olarak ortaya koymaktadır. Bu analizler sonucunda hesaplanan gelişmişlik endeksine göre Türkiye 5 kademeli il grubuna ayrılmakta (sayı arttıkça olumsuzla gitmek üzere) ve iller bu gruplar içinde sahip oldukları endeks değerlerine göre sıralanmaktadır. Bu tez çalışmasında örneklem seçilirken DPT'nin hazırladığı, illerin ve bölgelerin sosyoekonomik sıralaması araştırmaları da göz önüne alınmış, karşılaştırmayı mümkün kılabilmek ve aradaki gelişmişlik uçurumunu bertaraf edebilmek amacıyla en çok ve en az gelişmiş bölgelerdeki illerin seçilmemesine dikkat edilmiştir. Bu amaçla, analiz birimi olarak, endeks değeri 2. derece gelişmiş illerin ortalamasına en yakın olan Mersin ile 4. derece gelişmiş illerin ortalamasına en yakın olan Erzurum'un ele alınmasının altında, gelişmişlik düzeyleri farklı olan illerin çok boyutlu yoksulluk oranlarının hangi seviyede olduğu merakı da yatmaktadır. Bu doğrultuda seçilen illerden Mersin, DPT'nin 1996 yılı çalışmasına göre ve 0,69 endeks değeri ile Türkiye'nin 10. en gelişmiş ili iken, Erzurum -0,55 endeks değeri ile 56. ili olmuştur. Nüfusu daha fazla olan ve geleneksel bölge merkezlerine komşu ardbölgede yer alan Mersin'in şehirleşme oranı %62,14, Erzurum'un ise %47,20'dir, ki bu da Mersin'in kentleşme derecesinin daha yüksek olduğunun bir ifadesidir. Göstergeler arasındaki en önemli farklılıklardan birisi de göç oranında yaşanırken, analiz dönemi içerisinde göreceli yoğun sanayi ve turizme dayalı gelişme gösteren Mersin'in %64,94 oranla en fazla göç alan, Erzurum'un ise -%103,61 oranla en fazla göç veren iller arasında yer aldığı da söylenebilir (DPT, 1996). Yıllar itibarıyla Mersin'in gelişmişlik düzeyi hep Erzurum'un üzerinde yaşanmış, 2003 yılına

gelindiğinde Türkiye'deki sıralamaları değişse de seviyeleri 1996 yılıyla paralellik göstermiştir. DPT'nin 2003 yılı çalışmasına bakıldığında Mersin 0,51 endeks değeri ile Türkiye'nin en gelişmiş 17., Erzurum -0,53 değer ile 55. ili olduğu görülmektedir. Mersin 1996-2003 dönemi içerisinde gelişmişlik seviyesi en fazla gerileyen iller arasında yer alırken (6 sıra), aynı dönemde Erzurum'un gelişmişlik seviyesinde 1 sıra artış yaşanmıştır. Göstergeler tekil olarak incelendiğinde de, 2003 yılında, Mersin'in sahip olduğu değerlerin Erzurum'ununkilere nazaran daha olumlu olduğu söylenebilir. Kalkınma Bakanlığı'nın bu tez çalışmasının anket uygulamasından sonra 2013 yılında yayınladığı, ancak anket yılıyla aynı dönemi (2011) kapsayan ve 61 göstergeli temel bileşenler analizinin yapıldığı bir diğer gelişmişlik sıralaması çalışması sonuçlarına göre de Mersin'in gelişmişlik sırası Erzurum'un üzerindedir. Mersin'in sıralaması 2011 yılında 24.'lüğe gerilemiş olmasına karşın, Erzurum'un (59.) üzerindedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Daha önce de belirtildiği gibi bu tez çalışmasının temel amacı, gelişmişlik düzeyleri farklı olan ve parasal göstergelerle yoksulluk seyri ayrı yönlerde hareket eden iki ilin, sosyal göstergelerin dahil edildiği bir yaklaşımla çok boyutlu yoksulluğunu tespit etmektir, ki örneklem olarak Mersin ve Erzurum'un ele alınmasının esas nedeni budur. Bir başka anlatımla, parasal yaklaşımla yoksulluk oranları farklı kutuplara ilerleyen iki ilin, çok boyutlu yaklaşımla hangi seviyede yoksulluğa sahip olduğunu belirlemek ve tek tek hangi boyutlarda farklılık gösterdiğini saptamaktır. Böylelikle yoksulluk daha geniş bir tanımla ele alındığında, bu sorunu azaltmak amacıyla uygulanan parasal temelli politikaların yetersiz kalabileceği anlaşılabilecektir.

Çalışmada istatistiksel olarak yoksulluk oranları hesaplandığından, örneklem genişliğinin belirlenmesi amacıyla "belirli özelliğe sahip birim oranı" için örneklem genişliği hesaplanmıştır. Belirlenen kitlelerle ilgili bu konuda daha önce bir çalışma yapılmamış olmasından dolayı, formüllerde kitle varyanslarının en büyük olduğu durum kullanılmış ve böylelikle örneklemelerin kitleleri en iyi şekilde temsil etmeleri sağlanmıştır. Örneklem genişliğinin elde edilebilmesi için ise eşitlik 4.1-4.2 kullanılmıştır (Yamane, 2010; Çıngı, 1994).

$$n = \frac{n_0}{n_0 + \frac{n_0 - 1}{N}} \quad (4.1)$$

$$n_0 = \frac{z^2 pq}{d^2} \quad (4.2)$$

Burada n örneklem genişliği, z tablo değeri, d duyarlılık (hoşgörü) miktarı, N kitle büyüklüğü, pq çarpımı ise kitle varyansı olarak tanımlanmaktadır. $p=q=0,5$ için kitle varyansı en büyük değerini almakta ve eşitlik en büyük örneklem genişliği miktarını vermektedir. Buradan $z=2$ ve $d=0,05$ için N sonsuza gittiği durumda minimum örneklem genişliği $n=400$ olarak elde edilebilir^{30,31}.

Kayıp boyut sorununu göz önüne alarak hazırlanan bu çalışmanın yoksulluk anketi, istihdam, iş ve işyeri kalitesi; gelir; sağlık; güçlenme³²; fiziksel güvenlik; utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma; yaşamsal anlam ve değer; hanenin sosyoekonomik yapısı olmak üzere 8 ana bölümden³³ ve 225 sorudan oluşmaktadır. Çok boyutlu yoksulluğun hesaplanabilmesi için öncelikle kişilerin söz konusu boyutların hangilerinde yoksunluk yaşadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu tespit aşamasında ise kişinin tüm boyutlardaki durumunu temsil eden göstergelere/göstergelere ve bunu karşılaştırmak amacıyla kullanılacak bir eşik değere/değerlere³⁴ ihtiyaç varken, kişinin bir boyut ve göstergedeki yoksunluğunu belirleme yöntemi sorular için hazırlanmış cevaplara göre değişmektedir. Kimi göstergelerde evet/hayır seçeneklerinden soruya göre uygunsuz olanı yoksunluk sınırı iken, kimi göstergelerdeki likert yönteminde ise istenen bazı yanıt haricindekiler yoksunluğu ifade edebilmektedir. Bu 8 ana boyut hesaplamaya 42 ana gösterge ile dahil edilmiş olup, bazı ana göstergeler ağırlıklandırma yapılarak alt göstergelere ayrılmıştır³⁵.

³⁰ İlgili istatistik yöntem örneklem sayısını 400 hane olarak belirlese de, elde edilen sonuçlar daha sonra çeşitli ekonometrik analizlerde de kullanılacağı için bu çalışma için ayrılan bütçe elverdiği ölçüde örneklem genişletilmeye çalışılmış ve her il için 600 hane olarak belirlenmiştir.

³¹ Çalışmanın amaçları arasında cinsiyete bağlı bulguların da elde edilmesi olduğundan, her hanede eşlerle ayrı ayrı görüşülmüş, fert örnekleme her ilde $600 \times 2 = 1200$ kişiden oluşmuştur.

³² Kayıp boyutlar arasında yer alan "*empowerment*" boyutunun Türkçe karşılığı olarak literatürde daha çok "güçlendirme" kelimesi kullanılmaktadır. Ancak söz konusu karşılığın, boyutun ulaşmaya çalıştığı amacı tam olarak yansıtamaması ve "*güçlendirme*" kelimesinin "edilgen" bir yapıda olması nedeniyle bu tez çalışmasında empowerment boyutunu "*güçlenme*" kelimesi temsil etmektedir. Böylelikle hanehalkı kararlarına katılmayı ve özerkliği yansıtan bu boyutun kelime anlamının da etken bir yapıyı ifade etmesi amaçlanmıştır. Bir başka anlatımla çalışmada, dışarıdan bir müdahale ya da etki olduğunu yansıtan "*güçlendirme*" kelimesi yerine, bireyin kendi iradesini yansıtan "*güçlenme*" kelimesi kullanılmıştır.

³³ Çalışmada bu bölümler boyut olarak adlandırılmaktadır.

³⁴ Yoksunluk sınırı olarak da adlandırılır.

³⁵ Bu tez çalışmasının da temelini oluşturan AF yaklaşımını ilk uygulayan araştırmacılar olan Alkire ve Foster, küresel çok boyutlu yoksulluğu analiz ettikleri çalışmalarında, boyut olarak eğitim, sağlık ve yaşam standartları şeklinde 3 boyutu ele almıştır (Alkire ve Foster, 2007, 2011b). Araştırmacılar çalışmalarına eğitim boyutunun içerisinde 5 yaş altı okullaşma ve okula devam etme; sağlık boyutunun içerisinde çocuk ölümleri ve beslenme; yaşam standartları boyutunun içerisinde ise elektrik, temiz su, tuvalet, evin zemini, yemek için yakıt ve evdeki varlıklar (radyo, televizyon, bisiklet, motorsiklet, buzdolabı) şeklinde 10 göstergelyi dahil etmiş ve bu göstergelerden 3'ünde yoksunluk yaşayanları yoksul olarak tanımlamıştır. Ancak bu boyut ve göstergeler tüm ülkeler için genelleştirilemeyeceği ve bazı göstergelerin sadece yereli ya da kırsalı ilgilendirdiği için genel kabul görememiş, AF yaklaşımındaki küresel çok boyutlu yoksulluk endeksi boyut ve göstergelerine eklemelerin

Göstergenin modeli etkileme derecesini belirleyen ağırlıklandırma yapılırken öncelikle her bir boyutun önem sırası ele alınmalıdır. Şöyle ki, eğer bir boyutun diğer boyutlara göre daha önemli olduğu düşünülmekte ise, bir başka deyişle, sadece o boyuta yönelik politikaların oluşturulması amaçlanıyor ise, söz konusu boyutun ağırlığı diğer boyutlara göre daha fazla olmakta, bu boyutun değerlerinin analizi etkileme gücü görece yüksek olmaktadır. Örneğin karşılıksız emek olarak görülen kadınların hane içindeki statüsünü ön plana çıkarmaya yönelik bir çalışma yapıldığında, güçlenme boyutunun ağırlığı diğer boyutlara göre daha yüksek alınarak bu boyutun gücü artırılabilir. Alt göstergelerle birlikte 58 göstergenin dahil edildiği bu çalışmada gelirin ve tüketim harcamasının seviyesinden ziyade, yoksulluğa neden olan kayıp boyutlar olarak adlandırılan *tüm* boyut ve göstergelerin ön planda tutulması amaçlanmıştır, ki bu nedenle çalışmada *eşit ağırlıklandırma* yöntemi uygulanmış, bir boyutun diğer boyuta göre üstün olmadığı, yani daha önemli olmadığı varsayılmıştır³⁶. Bunun temel nedeni ise, çalışmanın, boyutların subjektif öneminin ortaya koyulmasını değil, tüm boyutların dahil olduğu bir yaklaşımla, illerin toplam yoksulluğunun ortaya çıkarılmasını amaç edinmiş olmasıdır.

Yapılan alan araştırması için kentsel alanlar ekonomik düzeye göre beş bölgeye ayrılmış ve bu ayırım Türkiye Araştırmacılar Derneği tarafından uygulanan, illerin sosyoekonomik seviyesine göre bölgesel ayırım metodu kullanılarak yapılmıştır (TÜAD, 2012). Ekonomik durumuna göre A-B-C-D ve E bölgelerine ayrılan Mersin ve Erzurum’da, her alt bölgeye aynı sayıda anket uygulanmış ve her bir ilde alt bölge başına 120 hane 240 fert, il başına ise 600 hane 1200 ferde ait anket sonucu elde edilmiştir^{37,38}.

Analizin seçilmiş illerin kentsel alanlarında yapılmasının gerekçesi ise, Türkiye’de en yüksek %20’lik gelir dilimi dışındakilerin gelir dağılımlarının sürekli bozuluyor olması, özellikle kentlerde her geçen gün daha yüksek reel gelir kaybının yaşanması, yoksulluğun göç, barınma, sağlık, istihdam imkanları gibi nedenlerle kentlerde yaşayanlar için büyük bir sorun olmaya devam etmesi ve bu ekonomik bozulmanın sosyal etkilerinin kentlerde ne tür

yapılması zorunluluğu ortaya çıkmış ve bu tez çalışmasında da boyut ve gösterge sayısı yerel koşulların önemli olduğu varsayımıyla -Türkiye’nin özel şartları göz önüne alınarak- bilerek farklılaştırılmıştır.

³⁶ Eşit ağırlıklandırma olması durumunda; tüm boyutların ağırlık değeri aynı olur. Boyutlar içindeki göstergelerin ağırlığı ise, gösterge sayısına göre farklılık göstermektedir. Örneğin 8 boyutlu bu çalışmada tüm boyutların ağırlık değeri 1 iken, boyutların barındırdığı göstergelerin ağırlık değeri (1/gösterge sayısı)’dır. Eşit ağırlıklandırma olmaması durumunda; w: ağırlık katsayısı; d:boyut; w_j:j boyutunun ağırlığı iken;

Bu çalışmada uygulanan eşit ağırlıklandırma ile ilgili ayrıntılı bilgi EK 3’te sunulmuştur.

³⁷ Sosyoekonomik bölge ayırım kriterleri EK 2’de sunulmuştur.

³⁸ Bu çalışmada C1 ve C2 bölgelerine eşit sayıda anket uygulanmış ve bunun toplamı C grubu altında toplulaştırılmıştır.

sonuçlar yarattığının ortaya çıkarılmasının hedeflenmiş olmasdır (Oğuş, 2005; Eren ve Bahar, 2004). Ayrıca kırsal kesimde yoksulluğun daha ziyade tarım sektörüyle ilintili olması ve seçilen illerin kırsal kesimlerinin çok boyutlu yoksulluğu ölçmek için gerekli olan zemini barındırmaması da çalışmadaki kentsel analizin bir gerekçesidir. Bu bir anlamda, kaynak kısıtı nedeniyle Mersin ve Erzurum kırsal bölgelerinde ele alınan boyutlar ile ilgili sağlıklı veriye ulaşılamayacağına karşılık gelmektedir.

Anketin uygulandığı fert ve hanelere rastgele seçim yöntemiyle ulaşılırken, söz konusu anket hane halkı reisi³⁹ ve eşinin aynı anda bulunduğı evlerde yüz yüze yapılmıştır. Her hanede, biri kadın biri erkek olmak üzere iki anketör görevlendirilmiş ve anket objektif yanıtların alınabilmesi amacıyla hane halkı reisi ve eşine ayrı odalarda uygulanmıştır. Anketin bir hanede uygulanabilmesinin bir başka ön koşulu ise, hane halkı reisinin çalışıyor olmasıdır, ki bunun gerekçesi, sonuçların parasal göstergelerle elde edilmiş sonuçlarla karşılaştırılabilirliğinin sağlanabilmesidir. Yani çalışmada sürekli gelir elde eden bireylerin parasal olmayan göstergelerle yoksulluğunun ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Rastgele seçilen hanede hanehalkı reisi alışmıyor ise o hane terk edilmiş ve anket uygulanmamıştır. Bu hedef doğrultusunda yoksulun en yoksulunu tespit etmek için eşlerin ikisinin de alışmıyor olması gerekliliğı ise göz ardı edilmiştir. Zira belirtildiğı üzere bu çalışmanın amacı, belirli bir miktar geliri olanların çok boyutlu yoksulluğunu ortaya çıkarmaktır. Hanehalkı reisinin tespitinin ardından reise çalışan fert anketi, eşine ise eğer bir işte çalışıyorsa çalışan fert anketi, çalışmıyorsa çalışmayan fert anketi uygulanmıştır⁴⁰. Bu iki anket arasındaki temel fark, çalışmayan fert anketinde istihdam, iş ve işyeri kalitesi ile gelir boyutlarının bulunmamasıdır. Sonraki aşamada hem hanehalkı reisine hem de eşine, hanehalkının tümü ile ilgili soruların bulunduğu hanehalkı anketi uygulanmıştır⁴¹.

³⁹ Hanenin beyanına göre kadın ya da erkek.

⁴⁰ Mersin örnekleminin %44,41'i, Erzurum örnekleminin ise %48,91'i çalışmamaktadır. Bir hanede anketin uygulanmasının ön şartının hanehalkı reisinin çalışması olduğu düşünöldüğünde, buradan örneklemlerdeki hanehalkı reislerinin eşlerinin büyük çoğunluğunun çalışmadığı sonucu çıkarılabilir.

⁴¹ Bu alışma için hazırlanan 225 sorunun yer aldığı anket 34 sayfadan oluşmaktadır ve sayfa sınırı nedeniyle EKLER kısmına dahil edilememiştir. Yazardan talep edildiğı takdirde okuyucuya sunulabilir.

4.2 Tanımlayıcı İstatistikler

Mersin ve Erzurum'da uygulanan anket verilerinin, hanedeki ortalama fert sayısı, cinsiyet, yaş, eğitim ve sosyoekonomik sınıflar bağlamında ele alındığı bu başlık altında illerin sahip olduğu değerler karşılaştırılmaktadır.

Tablo 4.1 Mersin ve Erzurum Örneklemlerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

			Kişi	%
Genel	Mersin	Örneklem	1200	100,00
		Hanede Yaşayan Ortalama Fert Sayısı	3	-
		Çocuksuz Hane Sayısı	170	28,33
	Erzurum	Örneklem	1200	100,00
		Hanede Yaşayan Ortalama Fert Sayısı	4	-
		Çocuksuz Hane Sayısı	155	25,83
Cinsiyet	Mersin	Kadın	600	50,00
		Erkek	600	50,00
	Erzurum	Kadın	600	50,00
		Erkek	600	50,00
Yaş	Mersin	15-34	541	45,08
		35-54	563	46,92
		55+	96	8,00
		Yaş Ortalaması	38	-
	Erzurum	15-34	630	52,50
		35-54	444	37,00
		55+	126	10,50
		Yaş Ortalaması	37	-
Eğitim	Mersin	Okuma-Yazma Bilmeyen	22	1,83
		İlköğretim	386	32,17
		Lise	393	32,75
		Üniversite ve üstü	399	33,25
	Erzurum	Okuma-Yazma Bilmeyen	58	4,83
		İlköğretim	538	44,83
		Lise	287	23,92
		Üniversite ve üstü	317	26,42
Sosyoekonomik Sınıf	Mersin+Erzurum	Kapitalist	233	9,71
		Kentli Profesyonel	99	4,13
		Küçük Burjuva	98	4,08
		Nitelikli Emekçi	370	15,42
		Emekçi	481	20,04
		İşsiz	1119	46,62

Mersin ve Erzurum illerinin il başına 1200 fert ve 600 hane verisine göre, hanelerdeki ortalama fert sayısı Mersin'de 3 iken, Erzurum'da 4 olmuştur. Bu da Erzurum'daki hanelerin daha kalabalık ve çok çocuklu olduğuna bir işaret olabilir. Ayrıca çocuğu olmayan ve aile

büyükleri ile yaşamayan ailelere bakıldığında da bunu destekleyen sonuçlara rastlanmaktadır. Mersin'de 2 kişiden oluşan hane sayısı 430, Erzurum'da 455'tir. Bir başka deyişle Mersin'deki hanelerin %28,33, Erzurum'daki hanelerin ise %25,83'ünün ya çocuğu bulunmamakta ya da yanlarında aile büyükleri yaşamamaktadır. Örneklemelerin cinsiyet dağılımı ise daha önce de değinildiği üzere her bir il için eşit dağılımlı olup, hem Mersin hem de Erzurum örnekleminde 600 kadın ve 600 erkek yer almaktadır.

Aynı örneklemeler yaş gruplarına göre 3'e ayrılmış ve 15-34 yaş arası genç nüfus, 35-54 yaş arası orta yaşlı nüfus, 55 yaş üstü ise yaşlı nüfus olarak adlandırılmıştır. Mersin'in yaklaşık %45'ini genç nüfus oluşturuyorken, yaklaşık %47'si orta yaşlıdır. Bu örneklemdeki yaşlıların payı ise %8'dir. Mersin'de yüzdesel olarak birbirine yakın da olsa orta yaşlı nüfus daha fazla iken, Erzurum'da genç nüfus daha yoğundur. Erzurum'un %52,50'ini genç nüfus, %37'sini orta yaşlı nüfus, %10,50'sini ise yaşlı nüfus oluşturmaktadır. Mersin ile karşılaştırıldığında Erzurum'da hem genç hem de yaşlı nüfus daha fazladır. Erzurum'da genç nüfusun daha fazla olmasından dolayı yaş ortalamasının daha düşük olması beklenmektedir, ancak Mersin ile karşılaştırıldığında, Erzurum'da yaşlı nüfus da yüksektir. Bundan dolayı da Erzurum yaş ortalaması (37) tıpkı Mersin'de (38) olduğu gibi orta yaş grubu içerisinde.

Eğitim düzeylerine bakıldığında ise Mersin'de okuma yazma bilmeyen ya da hiç okula gitmeyenlerin sayısının 22 iken, Erzurum'da 58 olduğu görülmektedir. Eğitim seviyeleri okuma yazma bilmeyenler ile hiç okula gitmeyen dışındakiler, ilköğretim (ilkokul+ortaokul), lise ve üniversite ve üstü (yüksek lisans+doktora) mezunu olmak üzere gruplara ayrılmış ve Mersin'deki örnekleminin eğitim gruplarına göre dağılımına bakıldığında dağılımın birbirine çok yakın olduğu tespit edilmiştir. Mersin'deki fertlerin %32,17'si ilköğretim, %32,75'i lise, %33,25'i ise üniversite ve üstü mezunudur. Erzurum'un eğitim durumu ise Mersin'e göre daha alt seviyededir ve bu ilin yaklaşık %50'si yani her 2 bireyden birisi ilköğretim ve altı eğitim düzeyindedir. Erzurum'daki lise mezunlarının payı %23,92 iken, üniversite ve üstü seviyede eğitim alanların payı %26,42'dir. İki ilin eğitim seviyeleri hakkında söylenebilecek en önemli farklılık, bir önceki cümlede de belirtildiği üzere Mersin'in eğitim seviyesinin nispeten daha iyi durumda olduğudur. Mersin'de hem okuma yazma bilmeyenlerin, hiç okula gitmeyenlerin ve ilköğretim mezunlarının sayısı daha az, hem de üniversite ve üstü eğitim almışların sayısı daha fazladır. Bu durum da eğitim konusunda Mersin'i nispeten daha üst basamaklara çıkarmaktadır.

Örneklemeler, sosyoekonomik sınıfların tespiti için Köse, Pınar ve Bahçe (2009) ve Günaydın'ın (2011) teorik varsayımlarına göre kapitalist, kentli profesyonel, küçük burjuva,

nitelikli emekçi, emekçi ve işsiz olmak üzere altı kategoriye ayrılmıştır^{42,43}. Bu aşamada sınıfları daha belirgin hale getirebileceği düşüncesiyle, Mersin ve Erzurum örneklemi toplulaştırılmış ve ekonomik sınıfların bir bütün halinde belirlenmesi işlemi yapılmıştır. Sosyoekonomik sınıf ayrımı için iki ilin örnekleminin birleştirme aşamasından sonra hangi bireylerin küçük kapitalist, kapitalist, kentli profesyonel, küçük burjuva, nitelikli emekçi, emekçi ve işsiz olduğunun tespit edilmesi işleminin yapılması gerekmektedir, ki bu aşamada ekonomik sınıf tanımlarına göre fertlerin anket yanıtlarından yola çıkarak sınıflar ayrı ayrı belirlenmiştir. Örneğin, fert işveren iken ve iş yerinde çalışan sayısının 10'dan az olduğu durumda bu kişi *küçük kapitalist*, 10'dan fazla olduğu durumda *pür kapitalist*⁴⁴ olarak gruplandırılmış, bu iki sınıf birleştirilerek ise kapitalist sınıf elde edilmiştir. Ferdin kendi hesabına çalıştığı ve meslek olarak profesyonel pozisyonda yer aldığı durumda ise bu kişi *kentli profesyonel* sınıfında yer almıştır. Bireyin meslek olarak profesyonel pozisyonda yer almasının ön koşulu ise meslek lisesi ve üstü eğitim almış olması şeklinde kabul edilmiştir. Kendi hesabına çalışan fert profesyonel pozisyonda değilse *küçük burjuva*, buna ek olarak tarım sektöründe niteliksizse *köylü* sınıfında gruplandırılmıştır⁴⁵. Niteliksiz çalışanlar ortaokul ve altı eğitim görmüş bireyler olarak ele alınmış, ücretli, maaşlı ya da yevmiyeli olarak çalışan bir kişi meslek olarak profesyonel pozisyondaysa *nitelikli emekçi*, aksi halde *tarım emekçisi* ya da *emekçi* sınıfında yer almıştır. Tarım emekçisi ve emekçi sınıflarını birbirinden ayıran unsur ise profesyonel pozisyonda olmayan ücretli, maaşlı, yevmiyeli çalışanın tarım sektöründe olup olmadığıdır. Ücretli, maaşlı ya da yevmiyeli çalışan ve profesyonel pozisyonda olmayan, yani normal lise dahil meslek lisesi altı eğitim gören birey, *emekçi* sınıfında, buna ek olarak niteliksiz tarım çalışanı olan birey *tarım emekçisi* sınıfında yer almıştır.

Örnekleminin en küçük ekonomik sınıfını tarım emekçileri oluştururken, bunların sayıları sadece 14'tür. Mersin ve Erzurum örneklemindeki verilerin bu illerin kentsel alanlarından elde edildiği düşünüldüğünde bu normal görülebilir ancak ücretli-maaşlı-yevmiyeli olarak çalışırken, profesyonel pozisyonda yer almayan tarım emekçisi sınıfının bu denli düşük sayıda çıkması yine de beklenenin aksinedir. Zira Mersin ve Erzurum'da kente

⁴² Sosyoekonomik sınıfların tanımları ve temel belirleyicilerine ilişkin ayrıntılı bilgi için Köse, Pınar ve Bahçe (2009) ve Günaydın'ın (2011) çalışmalarına bakılabilir. Ayrıca sadece bu çalışmada kullanılan anketten elde edilebilen veriler ışığında sınıf pozisyonlarının elde edilmesine dair hazırlanan şema EK 6'da sunulmuştur.

⁴³ Tam olarak birbirinin aynısı olmamak üzere benzer bir sınıflandırma da "Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması (ISCO-88)" adıyla ILO tarafından yapılmaktadır (ILO, 1990).

⁴⁴ *Pür kapitalist* kavramı, litaretürde yer almamasına karşın, *küçük kapitalist* ile birleşerek oluşan *kapitalist* sınıf ile ayrım yapılabilmesi amacıyla, yazar tarafından türetilmiştir.

⁴⁵ Bu çalışma için hazırlanan anket kentsel alanda uygulandığı için, örnekleme köylü sınıfı yer almamaktadır.

de yaşasalar, özellikle E bölgesinde (sosyoekonomik olarak en düşük seviyedeki bölge) yaşayanların oto-tüketimlerini de sağlayabilmeleri adına daha yüksek oranda tarım işçisi olarak çalışabilecekleri beklenebilir. Çalışmada yer alan ve örneklemini nispeten daha geniş olan bir başka sınıf *işsizlerin* oluşturduğu sınıftır, ki bu sınıf herhangi bir işte çalışmadığını beyan edenlerden oluşmaktadır⁴⁶. Toplam örneklemin %46,63'ünün (1119 kişi) oluşturduğu bu sınıfın en belirgin özelliği ise çoğunluğunun (%84) kadınlardan oluşmasıdır. Örneklemin yarısını, hanehalkı reisinin eşlerinin bilgilerinden oluşturmakta iken, çalışan eş sayısı sadece 81'dir ve bu çalışmada elde edilen bir başka çarpıcı sonuçtur. Özellikle kadınlarının işgücüne katılma oranlarının düşüklüğü, hanehalkı kararlarına katılımlarını ve bireysel özgürlüklerini azaltabilen bir unsur olarak belirtilebilir. Örneklem içindeki pay olarak öne çıkan bir başka sınıf emekçi sınıfıdır ve bu sınıf toplamın %20'ye yakınıni oluşturmaktadır. Bu sonuca göre Mersin ve Erzurum'daki her beş kişiden birisi emekçidir. Emekçi sınıfını takip eden diğer bir sınıf ise nitelikli emekçi sınıfıdır, ki bu sınıfta yer alanların sayısı 370 olup, toplamın %15,42'sini oluşturmakta ve emekçi sınıfından farklı olarak mesleklerini profesyonel pozisyonda sürdürmektedir. Mesleki profesyonelliğine bakılmaksızın bu iki sınıf bir arada düşünüldüğünde toplam örneklemin %35,46'sını emekçiler oluşturmaktadır ve bu da oldukça yüksek bir orandır. İşveren pozisyonunda yer alan ve iş yerinde 10 kişiden az çalışanın yer aldığı küçük kapitalistlerin sayısı ise 197'dir, ki bu sınıf toplamın %8,21'ne karşılık gelmektedir. Küçük kapitalist sınıf tıpkı kapitalist sınıf gibi görece üst gelir seviyesine sahip olanlardan oluşmakta iken, iki sınıf arasındaki fark iş yerindeki çalışan sayısından kaynaklanmaktadır. Ekonomik sınıfların parasal anlamda en üst basamağında yer alan pür kapitalist sınıfı, örneklemin sadece %1,5'ine karşılık gelmekte, 2400 ferdin sadece 36'sı pür kapitalist olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere bu çalışma için pür kapitalist sayısı analiz için sayıca yetersiz olduğundan dolayı pür kapitalist ve küçük kapitalist sınıfları bir arada değerlendirilmiş ve örneklemeleri birleştirilerek 233 kişinin yer aldığı kapitalist sınıf oluşturulmuştur. Kendi hesabına çalışanların oluşturduğu ve mesleklerinde profesyonel pozisyonda yer alma farkları olan kentli profesyonel ve küçük burjuva sınıfları ise hemen hemen aynı sayıdadır (sırasıyla 99 ve 98 kişi) ve yaklaşık %4'lük bir paya sahiptir.

⁴⁶ Bu çalışma için hazırlanan anketin bir hanede uygulanmasının ön koşulu hane halklarının beyanına göre belirlenen hane reisinin çalışıyor olmasıdır. Bu da örneklemin yarısının kesin olarak çalışanlardan oluştuğunun bir göstergesidir. Hanehalkı reisinin eşi çalışıyor ise bu kişiye istihdam ve gelir boyutlarını da içeren çalışan fert anketi, çalışmıyor ise çalışmayan fert anketi uygulanmıştır. Ancak sonuçlar incelendiğinde hem Mersin'de hem de Erzurum'daki eşlerin tamamına yakınının çalışmıyor olduğu yani işsiz sınıfta yer aldığı tespit edilmiştir.

4.3 Çalışmada Yer Alan Boyutlar ve Göstergeler

Bu çalışmada yer alan boyut ve göstergeler seçilirken, AF yaklaşımını ilk ele alan çalışma grubunun yer aldığı OPHI'nın yaptığı analizlerden yararlanılmıştır. Bu çalışma grubunun hazırlamış olduğu ve yoksulluğun kayıp boyutlarını da içeren çok boyutlu yoksulluk anketine, Türkiye'ye ilişkin sorular da eklenerek, uluslararası çok boyutlu yoksulluk ölçümüne paralel bir analiz yapılabilmiş, bunu uygularken de Türkiye özeline dair boyut ve göstergelerin ön plana çıkarılması hedeflenmiştir⁴⁷.

Bu yoksulluk analizinin ilk boyutu olan istihdam, iş ve işyeri güvenliği boyutu 8 göstergeden oluşurken, her bir *göstergenin ağırlığı* (1/8) şeklinde belirlenmiştir. Bu boyuttaki 8. gösterge 7 ayrı alt göstergeye ayrılmış, her bir alt göstergenin ağırlığı ise [(1/8)/7] şeklinde modele dahil edilmiştir. Boyutta, kişinin çalıştığı işteki sürekliliğine inancı, ücretli olarak hastalık, tatil, doğum izninin varlığı, sosyal güvenlik sistemine dahil olması, çalıştığı iş yerinin fiziksel ya da zihinsel zarar verme durumu ve çalışma ortamının kalitesi incelenmektedir. Eğer kişi her an işten atılma inancıyla yaşıyorsa, daha net ifadeyle işteki sürekliliğine inanmıyorsa, ücretli hastalık, tatil, doğum izni bulunmuyorsa ve çalıştığı ortam şartları fiziksel ve ruhsal sağlığına zarar veriyorsa bu kişi bu göstergelerde yoksun kabul edilmektedir.

Kişinin ve dolayısıyla hanenin tasarruf ve borç durumlarını ele alan gelir boyutu ise 2 göstergeden oluşurken, bu göstergeler ile kişinin tasarrufunun ve borcunun olup olmadığı incelenmekte ve her bir *göstergenin ağırlığı* (1/2) olmaktadır. Bireyin tasarrufunun bulunması ve borçlu olmaması, bu göstergelerde yoksun olmadığının bir ifadesidir. Diğer bir bakış açısıyla eğer bireyin herhangi bir tasarrufu yoksa ve borçlu (kredi kartı borcu dahil) durumda ise kişi bu göstergelerde yoksundur.

Sağlık boyutu, anketin uygulandığı bireyin ve varsa hanedeki bebek, hamile ve 60 yaş üstü bireylerin sağlık ve beslenme durumları ile sosyal sağlık sistemine dahil olup olmasının incelendiği 5 göstergeden oluşmakta ve her bir *göstergenin ağırlığı* (1/5) olmaktadır. Kişinin ve aile bireylerinin (özellikle varsa bebek, hamile ve 60 yaş üstü) sağlık

⁴⁷ Ele alınan boyutların bazı alt göstergeleri birbiri ile benzeşiyor gibi görünmekle birlikte, çalışmada bunların ayrıştırılmasının nedeni, her boyutun kendi içinde ulaşmaya çalıştığı amacın ön plana çıkarılmasının hedeflenmiş olmasıdır. Örneğin çalışmanın ileriki aşamalarında da belirtileceği gibi, güçlenme boyutunda yer alan "kararlarda dışa bağımlılık ve kendi başına karar verme" göstergeleri ile yaşamsal anlam ve değer boyutunda yer alan "bireyin hayatını nasıl yaşayacağı konusundaki özgürlüğü, karar verme yetisi" göstergeleri benzeşmektedir. Ancak buradaki amaç; güçlenme boyutunda "dışa bağımlılığın tespit edilmesi", yaşamsal anlam ve değer boyutunda ise kişinin "dışa bağımlılığından duyduğu memnuniyetin/kaygının" ön plana çıkarılmasıdır. Bu nedenle, bu ve benzer göstergeler farklı boyutlar altında ele alınmıştır.

ve beslenme durumlarının iyi olması, bu göstergelerde ve dolayısıyla boyutta yoksun olmadığını ifade ederken, tersi durumda yani belli bir seviyenin altında olması, söz konusu göstergelerdeki yoksunluğu yansıtmaktadır.

Güçlenme boyutu, bireyin özerkliğinin ya da dışa bağımlı olup olmadığının açığa çıkarılması için kullanılmıştır. Kişinin günlük aktiviteleri, günlük harcamaları, sağlık, güvenlik, dini ve çalışma durumu ile ilgili kararları kendi başına verip veremediği her bir *göstergenin ağırlığı* (1/7) olmak üzere 7 gösterge ile incelenmekte ve alınan kararlarda dışa bağımlı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Kişinin söz konusu kararlarda kendi başına hareket edebilmesi ve bir başkasına bağımlı olmaması, incelenen göstergede yoksun olmadığının bir işaretidir. Kişi kararların alınmasında edilgen bir durumda ise ya da eylemliliği⁴⁸ kısıtlı ise bu göstergelerde yoksun kabul edilmektedir.

Sosyal yaşamda utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma boyutunda, bireyin kendisinin ya da ailesinden birisinin yoksul olması durumundaki utanma derecesi, toplumda herhangi bir aktiviteyi yaparken dışlanma, haksızlığa uğrama ve küçük düşme durumu ile karşılaşp karşılaşmadığı incelenmekte, kişinin sahip olduğu etnik, dinsel ve kültürel geçmişinin aldığı hizmetleri, çalışma ya da eğitim durumunu nasıl etkilediği 8 ana gösterge ile incelenmektedir. Bu boyuttaki 7. ve 8. göstergeler, kamu/altyapı hizmetlerine erişim, kamu kurumlarında iş/sözleşme, özel sektörde iş/sözleşme, kamusal barınma (lojman vb.), üniversite öncesi ve üniversitede eğitim olanaklarından faydalanma olmak üzere 6 ayrı alt göstergeye ayrılmakta ve her bir alt göstergenin katkısı [(1/8)/6] olmaktadır. Bireyin içinde bulunduğu ekonomik yahut sosyal durumdan utanıyor olması, yaşamsal aktivitelerinde kendini toplumdan dışlanmış hissetmesi, iş ya da aile ortamında kendine haksızlık yapıldığını düşünmesi, etnik ve kültürel geçmişi ile eğitim seviyesinin temel hizmetlere ulaşmasını engellediğini düşünmesi bu göstergelerde yoksun olduğunu göstermekte iken, tersi durumlar yoksun olmadığının birer ifadesidir.

Beş göstergenin yer aldığı ve her bir göstergenin ağırlığının (1/5) olduğu yaşamsal anlam ve değer boyutunda, bireyin hayatını nasıl yaşayacağı konusundaki özgürlüğü ve karar verme yetisi, barınma, fiziksel güvenlik, eğitim ve yaşamın tamamına olan memnuniyet seviyesi araştırılmakta, yaşamsal mutluluğu ve hayata bakışı irdelenmektedir. Kişinin özgür olamaması yoksunluğuna, dolayısıyla da yoksulluğuna en çok etki eden unsurlar arasında sayılabilir. Bireyin kendi başına karar veremez durumda olması ve kendini özgür

⁴⁸ Birey ya da grupların *anlamli seçimler yapabilme yeteneğinin* artmasıdır.

hissetmemesi, ailesinin güvenliğinden, eğitim seviyesinden ve yaşamının tamamından hoşnut olmaması, kişinin söz konusu göstergelerde yoksun olduğunun birer açıklamasıdır.

Hanenin yaşadığı ortamın güvenli olup olmadığının incelendiği fiziksel güvenlik boyutunda ise her göstergenin ağırlığı (1/4) olması kaydıyla toplam 4 gösterge yer almakta ve ele alınan bu boyut son yıllarda herhangi birisinin, ailenin evine hırsızlık amacıyla girip girmediğini, herhangi bir olayda şiddete maruz kalıp kalmadığı ile gelecekte böyle olaylarla karşılaşma beklentisini ve bugün ile geçmiş arasındaki şiddet olaylarının karşılaştırılmasını kapsamaktadır. Bireyin kendisinin, ailesinin ve yaşadığı evin güvenliğinden kuşku duyuyor olması, geçmişte güvenliğini tehlikeye atan olayların yaşanmış olması ve şiddet olaylarının gün geçtikçe artmakta olduğunu düşünüyor olması bu göstergelerdeki yoksunluğun bir ifadesidir.

Sekizinci ve son boyut 3 göstergenin (1/3) ağırlıkla yer aldığı ve hanenin sosyoekonomik yapısının incelendiği boyuttur. Hanenin sosyoekonomik yapısı parasal yoksullukla en fazla bağlantılı olan boyutlardan birisi olduğu ve gelir/harcama seviyesi görece düşük olan hanelerin sahip olduğu imkanların bu seviye ile doğru orantılı olarak hareket ettiği söylenebilir. Çalışmada yer alan bu boyutta hanenin kullandığı içme suyunun kalitesi, tuvaletin konumu ve evin zemini incelemekte, her bir göstergenin analizi etkileme gücü (1/3) olmaktadır. Hane içme suyu merkezi dağıtım sistemine dahil değilse ya da içme suyu olarak damacana suyu kullanılmıyorsa; evin tuvaleti ilkel şartlarda ise yani evin dışında yer alıyorsa; evin zemininde taban tahtası yoksa, başka bir ifadeyle beton yada topraktan oluşuyorsa, bu hanede yaşayan bireyler söz konusu göstergelerde yoksun kabul edilmektedir.

4.4 Boyutları Temsil Eden Göstergelerin Yoksunluk Sınırları

Bu çalışmada incelenen 8 boyuta ait toplam 58 gösterge verisinin uygulanan anketten çekilmesinin ardından, her bir gösterge için ayrı ayrı "*yoksunluk sınırı*" belirlenmiştir⁴⁹. Bu sınırın oluşturulmasının amacı, bireyin söz konusu göstergede yoksun olup olmadığının tespitidir. Yoksunluk sınırı, göstergeye ait soruların yanıtları arasından seçilmiş olup, bu seçeneğe uygun olmayan yanıt veren bireyler yoksun kabul edilmiştir.

⁴⁹ Yoksunluk sınırları belirlenirken OPHI'nın çalışmalarından yararlanılmıştır.

4.4.1 İstihdam, İş ve İş Yeri Güvenliği Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı

Hane halkı reisinin ve eğer çalışıyorsa eşinin⁵⁰ çalıştığı iş ve iş yerinin güvenliği ile ilgili 8 ana göstergenin yer aldığı bu boyutta, 8. göstergenin 7 alt göstergesi bulunmakta ve alt göstergeler ile birlikte boyuttaki gösterge sayısı 14 olmaktadır. Bu alt göstergeler gerekli ağırlıklandırma ve toplulaştırma işlemi yapıldıktan sonra sanki tek bir göstergeymiş gibi hesaplamalara dâhil edilmiştir. Daha net bir ifade ile bu 7 alt göstergenin modeli etkileme gücünün toplamı ile bu boyuttaki herhangi diğer göstergenin modeli etkileme gücü aynıdır. Örneğin *"gelecek 3 ay içerisinde işinizi kaybetme ihtimalinizi nasıl görüyorsunuz?"* göstergesinin ampirik modeldeki ağırlığı (modeli etkileme gücü) (1/8) iken, alt göstergelerin (örneğin işyerinizde makineler ya da ortam korumasız mı?) her birinin ağırlığı [(1/8)/7] olup, "toplamı" yine (1/8)'dir.

Bu boyuta ait gösterge seçimi, ağırlıklandırma ve toplulaştırmanın ardından, her bir göstergenin yoksunluk sınırının tespiti yapılmıştır. Boyutun ilk göstergesi olan *"bireyin işini kaybetme olasılığı hakkındaki düşüncesi"*'nin yoksunluk sınırı *"çok düşük olasılıkla"* seçeneği olarak belirlenmiştir. Eğer birey gelecek 3 ay içerisinde düşük olasılıklı da olsa işini kaybedeceğini düşünüyorsa, bu göstergede *yoksun* kabul edilmiştir. Ancak işini kaybedeceğini çok düşük olasılıklı ya da olası değil görüyorsa bu kişi bu göstergede yoksun sayılmamıştır. *"Ücretli hastalık izni hakkı", "ücretli tatil hakkı, "doğum izni hakkı", "sosyal güvenlik veya işsizlik sigortası"* göstergelerine ilişkin yoksunluk sınırı *"evet"* seçeneği olarak tespit edilmiş, bu göstergelerde hayır yanıtını veren bireyler de *yoksun* kabul edilmiştir. Bu boyutun bir başka göstergesi de *"çalışılan işin bireye fiziksel ya da zihinsel zarar verme durumu"*'dur. Söz konusu göstergenin yoksunluk sınırı ise *"hayır"* olarak belirlenmiş, işinden dolayı fiziksel ve zihinsel zarar gördüğünü ifade eden bireyler *yoksun* olarak kayıt altına alınırken, herhangi bir zarar görmediğini belirtenler yoksun sayılmamıştır. İş ve iş yeri güvenliğine ilişkin diğer bir gösterge de *"son 12 ayda, yapılan işe bağlı olarak yaralanma, hastalık, sakatlık ya da diğer fiziksel ve ruh sağlığı sorunu yaşama durumu"*'dur. Bu göstergeye ait yoksunluk sınırı da önceki göstergedeki gibi *"hayır"* olarak belirlenmiş olup, işe bağlı yaralanma, hastalık vb. sorun yaşayan bireyler *yoksun* olarak kaydedilmiştir. Bu boyutun 8. ve son göstergesi ise modelde 7 alt gösterge ile temsil edilmektedir. *"İş yerindeki çalışma güvenliği"* ana başlığı altında toplanan bu 7 alt göstergenin yoksunluk sınırı *"hayır"*

⁵⁰ Eğer hane halkı reisinin eşi herhangi bir işte çalışmıyor ise, bu bireye ait istihdam, iş ve iş yeri güvenliği ile ilgili veri de bulunmamaktadır.

seçeneğidir ve *"işyerinde makine ya da ortamın korumasız olduğunu"*; *"kesici aletler ve bileme aletlerin eldivensiz kullanıldığını"*; *"üretim araçlarının gürültüsü normal konuşmayı duyamayacak kadar yüksek olduğunu"* *"yeterli koruma olmaksızın aşırı sıcak ya da soğuğa maruz kalındığını"*; *"yeterli koruma olmaksızın zararlı kimyasal, toz, duman ve gazlara maruz kalındığını"*; *"ağır yük taşındığını ve uzun saatler ayakta çalışıldığını"* ve *"kayma ve düşme tehlikesi yaşandığını"* belirten bireyler *yoksun* olarak kabul edilmiştir.

4.4.2 Gelir Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı

Çok boyutlu yoksulluk hesaplamasının bir başka boyutu olan gelir boyutu ampirik modele 2 gösterge ile dahil edilmiştir. Bireyin tasarruf ve borcunun olup olmadığının incelendiği bu göstergelerden *"tasarruf"* göstergesinin yoksunluk sınırı *"evet"* olarak belirlenip tasarrufu olmayan bireyler *yoksun* olarak kabul edilirken, *"borç"* göstergesinin yoksunluk sınırı *"hayır"* yanıtı olmuş ve borçlu durumdaki bireyler bu göstergede *yoksun* sayılmıştır. Herhangi bir borcu olmadığını ve belirli bir tasarruf sahibi olduğunu bildiren bireyler ise bu analizde yoksun sayılmayan grupta yer almıştır.

4.4.3 Sağlık Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı

Bu çalışmada 5 gösterge ile temsil edilen sağlık boyutu, bireyin ve varsa hanedeki 5 yaş altı çocuk, hamile ya da emziren annelerin ve 60 yaş üstü bireylerin sağlık ve beslenme durumları ile herhangi bir sosyal sağlık sistemine dahililiğinin incelendiği bir boyuttur. *"Bireyin sağlık durumu"* göstergesine ait yoksunluk sınırı *"fena değil"* seçeneği iken, sağlık durumunu *"kötü"* olarak belirten bireyler *yoksun* sayılmıştır. Bu boyuttaki bir başka gösterge olan *"sosyal sağlık sistemine dahillik"* boyutunun sınırı ise *"evet"* olarak tespit edilmiş, herhangi bir sağlık sistemine dahil olmayanlar *yoksun* kabul edilmiştir. Sağlık boyutunun en önemli göstergelerinden olan –varsa- hanedeki *"5 yaş altı çocukların"*, *"hamile ya da emziren annelerin"* ve *"60 yaş üstü yaşlıların"* beslenme durumlarının yoksunluk sınırı da *"evet"* seçeneği olmuş ve hanede bulunması halinde beslenme durumları kötü olan bu bireylerin hane halkı reisi ve eşi *yoksun* olarak kayıt altına alınmıştır.

4.4.4 Güçlenme Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı

Güçlenme boyutu, bireyin yaşamında yaptığı herhangi bir işi, başkasına danışmasına ya da izin almasına gerek kalmadan, özgür iradesiyle yapması temeline dayanmakta, kalkınma literatürünün popüler bir ifadesiyle *bireyin özerk olması* anlamına gelmektedir (İbrahim ve Alkire, 2007). Özellikle hanehalkı reisinin erkek olması durumunda, eşinin yani kadının, günlük aktivitelerini ya da yaşamına ilişkin kararlarını eşinin onayını almadan yapabilmesi son derece önem arz etmektedir. Bu boyutta ulaşılmak istenen bir sonuç da haneye ilişkin kararların kimin tarafından verildiğinin, bir başka ifadeyle bu kararların hane halkı ya da reisinin ortak kararı olup olmadığının tespitidir. Yani bireyin karar alma mekanizmalarına dahililiğinin incelendiği bu boyuta göre, kararlar hanehalkı reisinin kişisel kararı ise, bu çalışmada hanehalkı reisi dışındaki birey yoksun olarak kabul edilmiştir. Yedi gösterge ile temsil edilen güçlenme boyutunun ilk göstergesi olan bireyin *"günlük aktivitelerini etkileyen kişisel kararlarını ne ölçüde kontrol edebildiği"* göstergesine ait yoksunluk sınırı *"çoğu kararımı kontrol edebiliyorum"* seçeneği iken, bazı ya da çok az kararını kontrol edebilen ya da hiçbir kararının kontrol edemeyen bireyler *yoksun* sayılmıştır. Bu boyutun diğer göstergeleri arasında sayılabilecek *"küçük hanehalkı harcamalarına"*; *"sağlık sorunlarına"*; *"şiddet olayları ve olası tehlike durumlarından kaçınma durumlarına"*; *"dini vecibeleri uygulama/uygulamama kararlarına"*; *"çalışma hayatında yer almaya"* ilişkin kararlarda yoksunluk sınırı *"fikir almak"* seçeneği olmuş, bireyin bu kararlarda onay alması, dış baskıya maruz kalması ve hiçbir söz hakkının bulunmaması, yani kontrol gücünün olmaması, bireyi *yoksun* olarak kabul etmemize neden olmuştur. Buna karşın bu kararlarda herhangi birisinden fikir alan ya da kendisi için en önemli ve değerli olanı özgür iradesince yapan bireyler yoksun sayılmamıştır. Bireyin *"dışa bağımlılığı ile özgür olması"* arasında aşağıdan yukarıya çıktıkça özgürlüğün arttığı 6 basamaklı bir merdiven olduğu varsayımı altında, bireyin yoksunluk sınırı *"4. basamak"* olarak kabul edilmiş ve bugün 1., 2. ve 3. basamakta, yani dışa bağımlı olduğunu belirten bireyler *yoksun* olarak kayıt altına alınmıştır.

4.4.5 Utanma/Dışlanmışlık Hissetmeden Yer Alma Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı

Hanehalkı reisi ve eşiyle yapılan bu anketin bir diğer boyutu, toplumda utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma boyutu olup, bu boyutta bireyin ve ailesinin içinde bulunduğu sosyoekonomik yapıdan dolayı bir utanma duygusunun varlığı, diğer insanlarla sosyal ilişki kurarken hissedilen duygular (başta dışlanma olmak üzere küçümsenme,

ayrımcılık, vb.), kişinin etnik, dinsel ve kültürel kökeni ile ekonomik durumunun, bireyin iş hayatını kamusal hizmetlerden ve üniversite öncesi/sonrası eğitim olanaklarından faydalanmasını nasıl etkilediği incelenmektedir. Bu boyutta ana gösterge olarak 8 gösterge yer alırken, 7. ve 8. göstergelerin 6'şar adet alt göstergesi bulunmaktadır. Alt göstergelerin de sayılmasıyla birlikte bu başlık altındaki gösterge sayısı 18 olmaktadır, ancak, gerekli ağırlıklandırma ve toplulaştırma işlemlerinin ardından alt göstergeler modeli tek gösterge gibi etkilemektedir.

"*Kendim ya da ailemden birisi fakir olsaydı utanırdım*" göstergelerinin yoksunluk sınırı "*katılmıyorum*" seçeneği olarak belirlendikten sonra, bu konuda utanacağını (utandığını) belirten bireylerin söz konusu göstergelerde *yoksun* oldukları tespit edilmiştir. "*Toplumda yer almaktan utanma, sıkılma*"; kendini "*küçümsenmiş*"; "*dışlanmış*" hissetme ile "*adil davranış görme*" göstergelerinin yoksunluk sınırı ise "*hiç*" olarak belirlenmiş, çok az da olsa bu duyguları hisseden bireylerin *yoksun* oldukları kabul edilmiştir. "*Etnik, dinsel ve kültürel geçmişi ile ekonomik durumunun, kamu/altyapı hizmetlerine erişimi, kamu ya da özel sektördeki iş durumunu, lojman hizmetlerini, üniversite öncesi ve sonrası eğitim olanaklarından faydalanmayı*" nasıl etkilediğine ilişkin bilgilerin elde edildiği bu göstergelerin yoksunluk sınırı da "*hiç*" olarak belirlenirken, çok az da olsa etkilenmenin olduğunu düşünen ve etkilenen bireyler yine *yoksun* olarak kayıt altına alınmıştır.

4.4.6 Yaşamsal Anlam ve Değer Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı

Bu boyut, kişinin yaşamdan ve sahip olduğu bazı değerlerden memnuniyetini ortaya çıkarmak için çalışmaya eklenen bir boyut olup, toplam 5 gösterge ile temsil edilmektedir. Bireylerin özgürlük alanlarının (herhangi bir kararın başkasının -özellikle de eşinin- onayına gerek kalmadan alınabilmesi) genişlemesi, yaşamsal tatminini de arttıracak varsayımı altında, "*özgürüm*" göstergesinin yoksunluk sınırı "*katılıyorum*" seçeneği olarak belirlenmiş, kendini özgür hissetmeyen bireyler bu göstergede *yoksun* sayılmıştır. Kişinin "*barınma*"; "*fiziksel güvenlik*"; "*eğitim*" ve son olarak "*yaşamının tamamından*" memnuniyetini yansıtan bu göstergelerin yoksunluk sınırı da öncekine paralel şekilde "*katılıyorum*" seçeneği olarak tespit edilmiş olup, kişinin sahip olduğu bu değerlerden ve yaşamının tamamından memnun olmaması, daha net bir ifadeyle mutlu olmaması söz konusu göstergelerdeki *yoksunluğuna* neden olmuştur.

4.4.7 Fiziksel Güvenlik Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı

Fiziksel güvenlik boyutu, kişinin kendisine, ailesinden herhangi birisine ya da evine karşı işlenen şiddet eylemlerini ve bu eylemlerin geçmişe nazaran nasıl seyir izlediğini ortaya çıkarmak için çalışmaya eklenen bir boyut olup, toplam 4 gösterge ile temsil edilmektedir.

Hanehalkı üyelerinin, evinde ya da dışarıda "*hırsızlık*"; "*silahlı-silahsız yaralanma, şiddet görme*" eylemlerine maruz kalmasını ifade eden bu göstergelerin yoksunluk sınırı "*hayır*" seçeneği olarak belirlenirken, geçtiğimiz yıllarda bu eylemleri en az 1 defa yaşayan bireyler *yoksun* olarak kabul edilmiştir. Bu boyutun bir başka göstergesi olan "*önümüzdeki yıl şiddet olaylarından birisinin mağduru olma olasılığı*"nın yoksunluk sınırı ise "*olası değil*" olarak belirlenmiş, düşük olasılıklı da olsa gelecekte bir şiddet eylemi yaşayacağını düşünenler *yoksun* olarak sayılmıştır. Geçmiş 5 yıl ile kıyaslandığında "*şiddet seviyesinin seyri*"nin incelendiği bir diğer göstergenin yoksunluk sınırı "*biraz azaldı*" olurken, bu seyrin aynı kaldığını ve arttığını düşünenler *yoksun* olarak kabul edilmiştir.

4.4.8 Hanenin Sosyoekonomik Yapısı Boyutu Göstergelerinin Yoksunluk Sınırı

Bu çalışmada analizi yapılan boyutların sekizinci ve sonuncusu, ankete katılan bireylerin yaşadıkları hanenin sosyoekonomik yapısıdır ve evde içilen suyun kalitesi, tuvaletin evin içerisinde olup olmadığı ve evin sahip olduğu zeminin yapısı bu boyutun 3 göstergesini oluşturmaktadır. Anketin uygulandığı evin kullandığı "*içme suyunun kaynağı*" göstergesinin yoksunluk sınırı "*şehir suyu ve şişe damacana*" seçenekleri olarak tespit edilmiş, içme suyu olarak, kuyu, yüzey, yağmur ve tanker suyu kullanan bireyler *yoksun* olarak kayıt altına alınmıştır. Boyutun ikinci göstergesi olan "*tuvaletin konumu*" göstergesinin sınırı ise "*evin içinde*" olarak belirlenirken, tuvaleti evin dışarısında olan birey ve haneler *yoksun* sayılmıştır. Ankete katılan bireyin "*evinin zemini*" göstergesinin sınırı ise "*tahta, parke, beton, halıfleks, marley ve mozaik*" seçenekleri olmuş, toprak yanıtını veren bireyler *yoksun* kabul edilmiştir.

Boyut, gösterge ve bunların sınırlarının belirlenmesinin yanında uygun ve uygulanabilir çok boyutlu yoksulluk endeksini oluşturabilmek amacıyla yapılması gereken diğer bir önemli işlem ağırlıklandırmadır (Alkire ve Foster, 2011a). Çalışmaların çoğunda ve genellikle hesaplamayı hızlandırmak ve basitleştirmek amacıyla her bir boyut eşit ağırlıklı olarak analize dahil edilmektedir (Foster, 2007). Eşit ağırlıklandırma yapıldığında, bir boyuta diğerlerine göre gerekenden daha fazla önem atfetme sorunu da ortadan kalkmaktadır (Alkire ve Seth,

2008). Ağırlıklandırma için boyutlar önce alt gruplara ayrılır ve bu alt gruplar göstergeler tarafından temsil edilir. Boyutlar arasında eşit ağırlıklandırma yapılırsa da boyutlar içinde her alt grubun ağırlık değeri diğer grubun ağırlık değeri ile eşit olmak zorunda değildir. Alt gruplarda yer alan göstergelerin ağırlık değeri, her boyutun içerdiği gösterge sayısına göre değişmektedir.

Bu çalışmada yer alan boyutlar da hesaplama *eşit ağırlıklandırma* yöntemi ile dahil edilmiş, boyutların kendi içinde yer alan gösterge sayısına göre ise boyut içi ağırlıklandırma yapılmıştır. Bir başka deyişle, her bir göstergenin bireyin yoksunluk sayısını etkileme gücü boyut içindeki gösterge sayısına göre değişiklik göstermektedir⁵¹.

4.5 Mersin ve Erzurum İllerinin Çok Boyutlu Yoksulluk Ölçümü

Mersin ve Erzurum illerinin kentsel alanlarında uygulanan anketlerin verilerinin elde edilmesinin ardından yoksulluk analizi için ilk atılan adım; boyutların, göstergelerin ve sonrasında bu göstergelerin yoksunluk sınırlarının belirlenmesi olmuştur. Daha sonra gerekli matrislerin (sırasıyla yoksunluk matrisi, yoksunluk sayısı matrisi, yoksul bireyler matrisi, yoksulluk açığı matrisi, karesi alınmış yoksulluk açığı matrisi) oluşturulmasının ardından ise yoksulluk sınırı ve bu sınıra göre hangi bireylerin yoksul oldukları belirlenmiştir. Bu belirlemenin yapılabilmesi için yoksulluk sınırının 3 olmasında karar kılınırken, bunun bir nedeni, çalışmanın tek boyutlu yoksulluk yöntemi dışına çıkarılması ve çok boyutlu yoksulluk yönteminde bireyin yoksul sayılabilmesi için 1'den fazla yoksunluk yaşamasının gerekliliğidir.

Bu tez çalışmasında belirtildiği üzere analize dahil edilen 8 boyutun "*herhangi*" 3 boyutunda yoksun olan bireyler yoksul olarak kabul edilmiş, sınırın artması durumunda yoksulluk oranının düşeceği öngörülmüştür⁵². Bir sonraki aşamada her bir ilin yöntem kısmında da belirtilen kişi sayısı oranı, yoksunluk ortalaması, düzeltilmiş kişi sayısı oranı, düzeltilmiş yoksulluk açığı ve karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı hesapları yapılmıştır. Son aşamada ise aynı analizler ilgili illerin en alt ve en üst sosyoekonomik gelişmişlik

⁵¹ Örneğin istihdam, iş ve iş güvenliği boyutunun ağırlığı ile gelir boyutunun ağırlığı aynıdır, yani 1'dir. Ancak istihdam, iş ve iş yeri güvenliği boyutunun içindeki herhangi bir göstergenin ağırlığı ile gelir boyutunun herhangi bir göstergesinin ağırlığı birbirinden farklıdır. İlk boyutta 8 gösterge yer alırken, ikinci boyutta 2 gösterge bulunmakta, dolayısıyla istihdam, iş ve iş güvenliği boyutundaki göstergelerinin her birinin ağırlığı (1/8), gelir boyutundaki göstergelerin her birinin ağırlığı ise (1/2) olmaktadır. Bunun anlamı, ilk boyutun göstergeleri bireyin toplam yoksunluk oranını (1/8) oranında etkilemekte iken, ikinci boyutun göstergeleri (1/2) oranında etkilemektedir.

⁵² Yoksulluk sınırının farklı değerlerdeki (k=2 ve k=4) çok boyutlu yoksulluk analizi EK 5'te sunulmuştur.

düzeyleri ile cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve sosyoekonomik sınıf farklılıkları için yapılmış ve karşılaştırma yapılmak suretiyle bu grupların yoksulluk hesapları elde edilmiştir.

4.5.1 Mersin ve Erzurum için Yoksunluk ve Yoksunluk Sayısı Matrisinin Oluşturulması

Çalışmada analizi yapılan 8 boyutun göstergelerinin ve her bir göstergeye ait yoksunluk sınırının belirlenmesinin ardından, yoksun oldukları tespit edilen bireyler 1, diğer bireyler ise 0 ile temsil edilerek yoksunluk matrisi (g^0) oluşturulmuştur. 1200 satır ve 58 sütundan oluşan Mersin ve Erzurum'a ait bu matrislere (eşitlik 4.3) bakıldığında hangi bireyin, hangi göstergede yoksun olduğu açıkça görülebilmektedir.

Mersin ve Erzurum'un yoksunluk matrisleri;

$$\begin{array}{cc}
 \textbf{Mersin} & \textbf{Erzurum} \\
 g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 1 \\ . & . & . & . & . & . & . & . \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & . & 0 \end{bmatrix}_{1200 \times 58} & g^0(k) = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & . & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & . & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ . & . & . & . & . & . & . & . \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & . & 1 \end{bmatrix}_{1200 \times 58}
 \end{array} \quad (4.3)$$

Yoksunluk matrislerinin oluşturulmasının ardından, her bir göstergeye, temsil ettiği boyuttaki gösterge sayısına bağlı olarak "*eşit ağırlıklandırma*" işlemi uygulanmıştır. Ağırlıklandırma yapılmasındaki başlıca amaç, her göstergenin ölçümü gösterge sayısına bağlı olarak etkilemesine olanak sağlamaktır. Eşit ağırlıklandırma yapılmasının sebebi ise, hiçbir boyutun yoksulluğu etkilemede diğerine göre daha üstün olmadığının kabulü ve bu şekildeki bir hesaplamanın daha sorunsuz olmasıdır⁵³. İçerisinde barındırdığı gösterge sayısına göre

⁵³ Örneğin 8 gösterge ile temsil edilen, istihdam, iş ve iş yeri güvenliği boyutunda, her bir göstergenin ağırlığı $\left[\frac{1}{8} \cong 0,13\right]$ olmuş, 8 ağırlıklandırılmış göstergenin toplamı boyutun değerini ($0 < \rho_i \leq 1$) oluşturmuştur. Modelin bir başka boyutu olan güçlenme boyutunda ise 7 gösterge yer alırken, her bir göstergenin yoksunluk değerinin (1 ya da 0) modelin toplamını etkileme gücü $\left[\frac{1}{7} \cong 0,14\right]$ olmuştur. Bu 7 ağırlıklandırılmış göstergenin toplamı da tıpkı önceki durum gibi güçlenme boyutunun değerini vermiştir. Aynı şekilde 4 göstergenin yer aldığı fiziksel güvenlik boyutunda da gerekli ağırlıklandırma işlemi yapıldıktan sonra her bir göstergenin yoksunluk değeri $\left[\frac{1}{4} = 0,25\right]$ olmuştur.

tüm boyutlar eşit olarak ağırlıklandırılmasının ardından yoksunluk matrisleri aşağıdaki gibi gösterilebilir.

Yoksunluk matrislerinin ağırlıklandırılmış değerleri;

$$\begin{array}{cc}
 \textbf{Mersin} & \textbf{Erzurum} \\
 g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0,13 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ . & . & . & . & . & . & . & . \\ 0,13 & 0,13 & 0,13 & 0,13 & 0,13 & 0 & . & 0 \end{bmatrix}_{1200 \times 58} & g^0(k) = \begin{bmatrix} 0,13 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0,13 & 0 & 0 & 0 & 0,13 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0,13 & 0,13 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ . & . & . & . & . & . & . & . \\ 0 & 0 & 0 & 0,13 & 0,13 & 0,13 & . & 0,25 \end{bmatrix}_{1200 \times 58}
 \end{array} \quad (4.4)$$

Tüm göstergeler temsil ettikleri boyuttaki gösterge sayısına göre ağırlıklandırıldıktan sonra, her bireyin ağırlıklandırılmış değerinin yatay toplamı alınarak bireyin yaşadığı *yoksunluk sayısına* (c_i) ulaşılmıştır. Örneğin Mersin örneklemindeki ilk birey toplamda 2,37 boyutta yoksunken, Erzurum örneklemindeki ilk birey 1,02 boyutta yoksunluk yaşamaktadır.

$$\begin{array}{cc}
 \textbf{Mersin} & \textbf{Erzurum} \\
 g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0,13 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ . & . & . & . & . & . & . & . \\ 0,13 & 0,13 & 0,13 & 0,13 & 0,13 & 0 & . & 0 \end{bmatrix}_{1200 \times 58} & g^0(k) = \begin{bmatrix} 0,13 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0,13 & 0 & 0 & 0 & 0,13 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0,13 & 0,13 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ . & . & . & . & . & . & . & . \\ 0 & 0 & 0 & 0,13 & 0,13 & 0,13 & . & 0,25 \end{bmatrix}_{1200 \times 58} \\
 c_i & c_i \\
 \begin{bmatrix} 2,37 \\ 1,21 \\ 1,19 \\ 1,06 \\ 2,12 \\ 3,22 \\ . \\ 2,77 \end{bmatrix}_{1200 \times 1} & \begin{bmatrix} 1,02 \\ 4,01 \\ 1,53 \\ 2,56 \\ 0,50 \\ 0,64 \\ . \\ 3,16 \end{bmatrix}_{1200 \times 1}
 \end{array} \quad (4.5)$$

4.5.2 Yoksulluk Sınırının Seçilmesi

Her bireye ait yoksunluk sayılarının (c_i) elde edilmesinin ardından ise hangi bireylerin yoksul olduğunun tespiti için bir yoksulluk sınırının (k) belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada hem Mersin hem de Erzurum illeri için yoksulluk sınırı "3" olarak belirlenmiş olup, bu yoksulluk sınırında, yoksulluk oranının, yoksulluk açığı ve yoksulluk açığının karesi tespit edilmiş ve iki ilin karşılaştırılması yapılmıştır.

4.5.3 Mersin ve Erzurum'un Çok Boyutlu Yoksulluk Değerleri

Bu çalışmada yoksulluk sınırının $k=3$ olması, *kişinin yoksul kabul edilebilmesi için en az 3 boyutta yoksun olması gerektiğini* ifade etmektedir. Aşağıda Mersin örnekleminde bulunan ilk 6 ve son bireyin verisiyle oluşturulan matriste de (eşitlik 4.6) görüldüğü üzere, yoksulluk sınırı $k=3$ iken altıncı birey yoksul iken; diğer bireyler yoksul değildir. Verilen örnekte sadece 6. bireyin yoksunluk sayısı yoksulluk sınırının üzerinde ($3,22>3$), bilgisi görülen diğer bireylerin yoksunluk sayıları ise sınırın altındadır. Erzurum matrisinde ise ikinci ve sonuncu birey yoksul iken, matriste verisi yer alan diğer bireyler yoksul değildir (söz konusu ifade sadece bu matriste verisi görünenler için geçerlidir, zira verisi yer kısıtı nedeniyle bu matriste gösterilemeyen daha 91 "yoksul birey" vardır)⁵⁴.

$$\begin{array}{cc}
 \textbf{Mersin} & \textbf{Erzurum}
 \end{array}
 \quad (4.6)$$

$$\begin{array}{cc}
 c_i & c_i
 \end{array}$$

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ 0,13 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0,25 \\ . & . & . & . & . & . & . & . \\ 0,13 & 0,13 & 0,13 & 0,13 & 0,13 & 0 & . & 0 \end{bmatrix}_{1200 \times 58} \begin{bmatrix} 2,37 \\ 1,21 \\ 1,19 \\ 1,06 \\ 2,12 \\ \underline{3,22} \\ . \\ 2,77 \end{bmatrix}_{1200 \times 1}$$

$$g^0(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0,13 & 0 & 0 & 0 & 0,13 & 0 & . & 0,25 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & . & 0 \\ . & . & . & . & . & . & . & . \\ 0 & 0 & 0 & 0,13 & 0,13 & 0,125 & . & 0,25 \end{bmatrix}_{1200 \times 58} \begin{bmatrix} 1,02 \\ 4,01 \\ 1,53 \\ 2,56 \\ 0,50 \\ 0,64 \\ . \\ \underline{3,16} \end{bmatrix}_{1200 \times 1}$$

Düzeltilmiş Kişi Sayısı Oranı (M_{0_Mersin} ve $M_{0_Erzurum}$)

Yoksulluk sınırı $k=3$ iken, *kişi sayısı oranı (H)*, örneklemdeki yoksul kişi sayısının örneklem sayısına bölünmesiyle elde edilirken; *ortalama yoksunluk oranı (A)*, yoksul bireylerin yoksunluk toplamının, yoksul kişi sayısına bölünmesiyle bulunan ortalama yoksunluğun, boyut başına değeridir. Mersin ve Erzurum için bu değerler;

⁵⁴ Eğer yoksulluk sınırı 2 olsaydı -görünen matrislerden- Mersin'deki birinci, beşinci, altıncı ve sonuncu; Erzurum'daki ikinci, dördüncü ve sonuncu birey "yoksuldur" tanımlaması yapılabilirdi (eşitlik 4.6).

Mersin**Erzurum**

$$H = \frac{\text{yoksul kişi}}{\text{nüfus}} = \frac{q}{n} = \frac{102}{1200} = 0,08$$

$$H = \frac{\text{yoksul kişi}}{\text{nüfus}} = \frac{q}{n} = \frac{93}{1200} = 0,07 \quad (4.7)$$

$$A = \frac{\text{ortalama yoksunluk}}{\text{boyut sayısı}} = \frac{\frac{\text{yoksunluk toplamı}}{\text{yoksul kişi}}}{\text{boyut sayısı}} = \frac{\sum_{i=1}^d c_i}{q} = \frac{362,67}{102} = \frac{3,55}{8} = 0,44 \quad A = \frac{\text{ortalama yoksunluk}}{\text{boyut sayısı}} = \frac{\frac{\text{yoksunluk toplamı}}{\text{yoksul kişi}}}{\text{boyut sayısı}} = \frac{\sum_{i=1}^d c_i}{q} = \frac{323,92}{93} = \frac{3,48}{8} = 0,43 \quad (4.8)$$

Yapılan ölçüm neticesinde Mersin'deki 1200 bireyin 102'sinin en az 3 boyutta yoksun olduğu tespit edilmiştir. *Daha net bir ifadeyle sınır 3 iken, Mersin'de yaşayan 102 kişi yoksuldur denilebilir.* Bu durumda hesaplanan kişi sayısı oranı (H) 0,08 iken, ortalama yoksunluk oranı (A) 0,44'tür. Aynı sınır altında, 1200 bireyin yer aldığı Erzurum örnekleminin ise 93'ü en az 3 boyutta yoksundur. *Bir başka deyişle sınır 3 iken, Erzurum'daki 93 kişi yoksuldur.* Erzurum için hesaplanan kişi sayısı oranı (H) 0,07 iken, ortalama yoksunluk oranı (A) 0,43'tür.

Değinildiği üzere *düzeltilmiş kişi sayısı oranı (M_0), kişi sayısı oranı ile ortalama yoksunluk oranının çarpımından elde edilmektedir* ve Mersin için bu değer 0,035; Erzurum için ise 0,03 şeklinde hesaplanmıştır. *Bunun anlamı -yoksulluk sınırı $k=3$ iken-, Mersin'in çok boyutlu yoksulluk oranı %3,5, Erzurum'un çok boyutlu yoksulluk oranı %3 olduğudur.*

Mersin**Erzurum**

$$M_0 = H_{\text{Mersin}} \times A_{\text{Mersin}}$$

$$M_0 = H_{\text{Erzurum}} \times A_{\text{Erzurum}} \quad (4.9)$$

$$M_0_{\text{Mersin}} = 0,08 \times 0,44 = 0,035$$

$$M_0_{\text{Erzurum}} = 0,07 \times 0,43 = 0,03 \quad (4.10)$$

$$\text{Mersin'in çok boyutlu yoksulluk oranı} = \% 3,5$$

$$\text{Erzurum'un çok boyutlu yoksulluk oranı} = \% 3,0 \quad (4.11)$$

Düzeltilmiş Yoksulluk Açığı (M_{1_Mersin} ve $M_{1_Erzurum}$)

Düzeltilmiş yoksulluk açığı kişinin yoksunluk şiddeti hakkında bilgi edinmemizi sağlarken, aşağıda yoksul her kişinin her bir boyuttaki yoksunluk açıklarının yer aldığı matrisler gösterilmektedir.

k=3 iken;

$$\text{Kişi yoksul ise: } \rho_{ij}^1 = \frac{z_j - y_{ij}}{z_j} \quad (4.12)$$

$$\text{Kişi yoksul değil ise: } 0$$

Mersin	Erzurum
$g^1(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0,03 & 0,75 & 0 & 0,14 & 0,12 & 0,30 & 0 & 0,16 & \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}_{1200 \times 8}$	$g^1(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0,50 & 0,75 & 0,05 & 0,29 & 0,15 & 0,05 & 0 & 0,10 & \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ 0,32 & 0,75 & 0 & 0,32 & 0,14 & 0,25 & 0,33 & 0,06 & \end{bmatrix}_{1200 \times 8}$

$$G = \frac{0,03+0,75+0,142+\dots+0,16}{102} = \frac{180,55}{102} = 1,77 \quad G = \frac{0,05+0,32+0,75+\dots+0,06}{93} = \frac{190,86}{93} = 2,05 \quad (4.14)$$

Yoksul bireylerin (matrisi gösterilebilen Mersin örneğimizde 6., Erzurum örneğimizde 2. ve sonuncu bireyler), her bir boyuttaki yoksulluk açığının hesaplanmasının ardından, ortalama yoksulluk açığı (G) hesaplanmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi bu açık, tüm yoksul bireylerin yoksulluk açıklarının toplamının, yoksul kişi sayısına oranlanmasıyla bulunmaktadır.

Bu değer, bir önceki adımda hesaplanan düzeltilmiş kişi sayısı oranıyla çarpılarak her ilin *düzeltilmiş yoksulluk açığı* (M_1) elde edilmiştir.

Mersin**Erzurum**

$$M_1 = H \times A \times G \quad M_1 = H \times A \times G \quad (4.15)$$

$$H \times A = 0,035 \quad G = 1,77 \quad H \times A = 0,03 \quad G = 2,05 \quad (4.16)$$

$$M_{1_Mersin} = 0,035 \times 1,77 = 0,061 \quad M_{1_Erzurum} = 0,03 \times 2,05 = 0,06 \quad (4.17)$$

$$Mersin'in düzeltilmiş yoksulluk açığı = \% 6,1 \quad Erzurum'un düzeltilmiş yoksulluk açığı = \% 6,0 \quad (4.18)$$

Ölçüm sonucunda 1200 fert verisinin yer aldığı Mersin örnekleminde 102 kişinin en az 3 boyutta yoksun olduğu ve bu yoksul bireylerin *düzeltilmiş yoksulluk açıklarının* 0,061 (%6,1) olduğu hesaplanmıştır. Erzurum'da ise yoksulluk sınırı 3 iken, 93 kişi en az 3 boyutta yoksundur ve yoksul olarak belirlenen bu bireylerin *düzeltilmiş yoksulluk açıkları* 0,06 (%6)'dır. Bu sonuçlara bakarak Mersin'in yoksulluk açığının Erzurum'un üzerinde olduğu söylenebilir.

Karesi Alınmış Düzeltilmiş Yoksulluk Açığı (M_{2_Mersin} ve $M_{2_Erzurum}$)

Karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığının hesaplamasının yapılabilmesi için, yoksulluk açığı matrisindeki açık değerlerinin karesinin alınması gerekmektedir. Bu amaçla hazırlanan karesi alınmış yoksulluk açığı matrisleri aşağıda verilmiştir.

k=3 iken;

$$\text{Kişi yoksul ise; } \rho_{ij}^2 = \left[\frac{(z_j - y_{ji})}{z_i} \right]^2 \quad (4.19)$$

Kişi yoksul değil ise: 0

Mersin**Erzurum**

$$g^2(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0,0009 & 0,56 & 0 & 0,02 & 0,014 & 0,09 & 0 & 0,026 \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}_{1200 \times 8} \quad g^2(k) = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0,25 & 0,56 & 0,002 & 0,08 & 0,02 & 0,002 & 0 & 0,01 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ 0,10 & 0,56 & 0 & 0,10 & 0,02 & 0,06 & 0,11 & 0,003 \end{bmatrix}_{1200 \times 8} \quad (4.20)$$

Bu aşamada yoksul bireylerin yoksulluk açıklarının kareleri toplamının, yoksul birey sayısına bölünmesiyle karesi alınmış ortalama yoksulluk açığı olan S değeri elde edilmiştir. Daha sonra bulunan bu değer, illerin düzeltilmiş kişi sayısı oranıyla çarpılarak, karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı (M_2) değerleri bulunmuştur.

Mersin	Erzurum	
$S = \frac{0,0009 + 0,56 + 0,02 + \dots + 0,26}{102} = \frac{89,30}{102} = 0,87$	$S = \frac{0,25 + 0,10 + 0,56 + \dots + 0,003}{93} = \frac{90,68}{93} = 0,97$	(4.21)

$M_2 = H \times A \times S$	(4.22)
-----------------------------	--------

$M_{2 \text{ Mersin}} = 0,035 \times 0,87 = 0,03$	(4.23)
---	--------

<i>Mersin'in karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı= % 3,0</i>	(4.24)
<i>Erzurum'un karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı= % 2,9</i>	

Yoksulluk sınırının 3 olması durumunda, yoksulların en yoksulunun ortaya çıkarılması amacıyla hesaplanan karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açığı oranı Mersin için 0,03 (%3,0), Erzurum için 0,029 (%2,9) olarak hesaplanmıştır. Son olarak bu hesaplama için türetilen matrise (4.20) bakarak ise hangi bireylerin en yoksul kesimi oluşturduğu tespit edilebilir.

4.6 Mersin ve Erzurum İllerinin Yoksulluk Ölçümlerinin Karşılaştırılması

Mersin ve Erzurum illerinin kentsel alanlarında her il için 1200 bireye uygulanan anketlerin verileri ile yapılan çok boyutlu yoksulluk analizinin sonucunda bu iki ildeki yoksulluk oranı, yoksulluk açığı, yoksulluk açığının karesi ve her bir boyuttaki yoksullukların farklı değerler aldığı görülmektedir (Tablo 4.2). Sekiz boyut, elli sekiz göstergenin yer aldığı çok boyutlu yoksulluk analizinin sonuçlarına göre Mersin'deki yoksulluk Erzurum'un üzerinde denilebilir.

Tablo 4.2 Mersin ve Erzurum İllerinin Çok Boyutlu Yoksulluk Oranları

MERSİN	H		M ₀		M ₁		M ₂	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%
k=3	0,08	8,0	0,035	3,5	0,061	6,1	0,03	3,0
ERZURUM	H		M ₀		M ₁		M ₂	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%
k=3	0,07	7,0	0,03	3,0	0,06	6,0	0,029	2,9

Yapılan analiz sonuçlarına göre bireyin yoksulluğunun tespiti için kullanılan yoksulluk sınırı 3 olup, bu sınır söz konusu iken bir kişiye yoksuldur denilebilmesi için 8 boyutun en az 3'ünde yoksun olması gerekmektedir. Bu durumda yapılan ölçüm sonuçlarına göre, Mersin örneklemindeki 102, Erzurum örnekleminde ise 93 birey yoksul olup, illerin yoksulluk oranları sırasıyla %3,5 ve %3'tür (Tablo 4.2 ve Şekil 4.1). Bunun anlamı Mersin'in yoksulluk oranının Erzurum'un oranından daha yüksek olduğudur. Yoksulluk açıklarına bakıldığında ise, her iki ilde bulunan yoksul bireylerin yoksulluk açıkları yakın bir seviyede olduğu görülmekte ve bu oran hem Mersin'de hem de Erzurum'da yaklaşık %6 olmaktadır. Buna karşın düzeltilmiş karesi alınmış yoksulluk açıkları incelendiğinde ise tıpkı yoksulluk oranında olduğu gibi Mersin için bulunan değer Erzurum'ununkinin üstündedir. Başka bir deyişle Erzurum'un düzeltilmiş karesi alınmış yoksulluk açığı %2,9, Mersin'in %3 olup, Erzurum'da bulunan yoksulların karesi alınmış yoksulluk açığı oranı %0,1 daha düşüktür. Bu, Mersin'deki yoksulların, yoksulluk oranlarının daha yüksek olmasının yanında, yoksulluklarının derinliğinin de yani boyutsal yoksulluk sınırlarına uzaklığının da daha yüksek olduğunun bir işaretidir. Ayrıca Mersin'deki yoksulların en yoksullarının durumu, Erzurum'dakilere göre daha kötü durumdadır.

Sonuçlar incelendiğinde Mersin örnekleminin en fazla yoksunluk yaşadığı boyutun gelir boyutu olduğu görülmektedir ve bu ildeki 526 bireyin ya borcu bulunmaktadır ya da bu bireyler herhangi bir tasarrufa sahip değildir. Bu durum, örneklemin 1200 kişi olduğu düşünüldüğünde, Mersin'de yaşayanların yaklaşık yarısının gelir yoksunu olduğunun da bir göstergesidir⁵⁵. Bu ildeki bireylerin en fazla yoksunluk yaşadıkları ikinci boyut ise utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma boyutudur.

⁵⁵ Çalışmada gelir yoksunluğunun göstergesi olarak gelirin düzeyinden ziyade *bireyin borcunun olması ya da tasarrufunun olmaması* ele alındığından dolayı, bireyin gelir seviyesine göre yaşam beklentileri göz ardı edilmiştir. Bir başka ifadeyle ne kadar yüksek gelirli ve yüksek yaşam beklentisine sahip olursa olsun, bireyin borçlu ve negatif tasarruflu olması, çalışmada gelir yoksunu olarak kabul edilmesine neden olmaktadır.

Tablo 4.3 Boyutlardaki Yoksun Kişilerin Sayısı ve Boyutların Yoksunluk Sıralaması

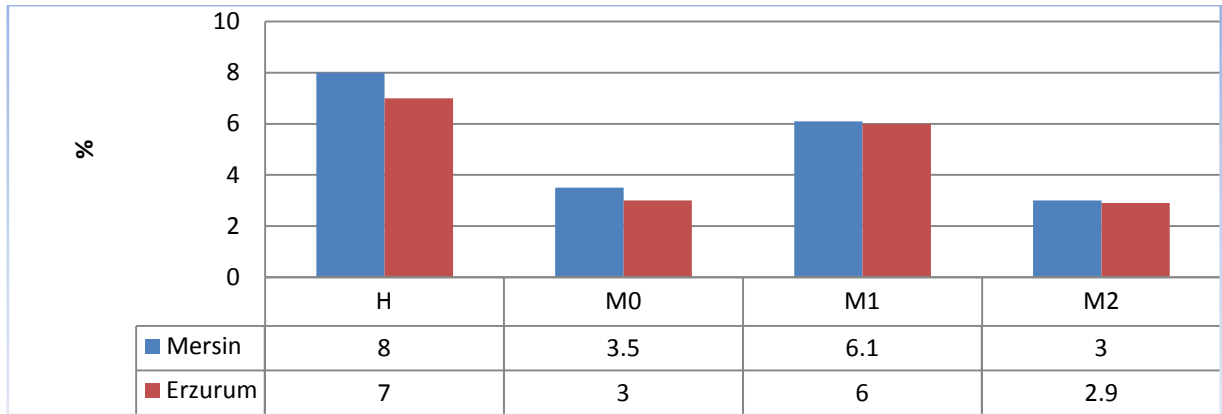
	İstihdam, İş ve İşyeri Güvenliği	Gelir	Sağlık	Güçlenme	Utanma/Dışlanmışlık Hissetmeden Yer Alma	Yaşamsal Anlam ve Değer	Fiziksel Güvenlik	Hanenin Sosyo ekonomik Yapısı
MERSİN								
Yoksun kişi sayısı	126	526	77	104	449	357	423	154
Yoksunluk sıralaması	6	1	8	7	2	4	3	5
ERZURUM								
Yoksun kişi sayısı	158	391	92	357	318	226	285	79
Yoksunluk sıralaması	6	1	8	2	3	5	4	7

Mersin için elde edilen bir başka çarpıcı sonuç, örnekleme yer alan 449 bireyin içinde bulunduğu sosyoekonomik durumdan dolayı utanıyor ya da dışlandığına inanıyor olmasıdır. Fiziksel güvenlik boyutu ise Mersin'deki boyutsal yoksunluk sıralamasında üçüncü sırada yer almakta, 423 birey kendisinin ya da ailesinin fiziksel güvenliğinin tehlikede olduğunu düşünmektedir. İçinde bulunduğu sosyoekonomik durum ile mutlu bir yaşantıya sahip olamadığını düşünen birey sayısı ise 357'dir. Boyutsal yoksunluk sıralamasında takip eden sıralarda, hanenin sosyoekonomik yapısı, istihdam, iş ve iş yeri güvenliği, güçlenme ve sağlık boyutları yer almaktadır. Bu sıralamadaki en çarpıcı sonuç, Mersinde güçlenme boyutunda yoksunluk yaşayan birey sayısının Erzurum ile karşılaştırıldığında görece olarak düşük olması ve 7. sırada yer almasıdır, ki Mersin örneklemindeki 1200 bireyin sadece 104'ü güçlenme boyutunda yoksundur. Mersin'deki bireylerin %8,6'sı, kadınların ise %10,2'si güçlenme boyutu yoksundur, yani karar alma mekanizmalarına dahil değildir, bir başka deyişle özerkliği yoktur. Mersin örnekleminin en az yoksunluk yaşadığı boyut ise sağlık boyutu olup, 77 kişinin sağlık boyutunda herhangi bir yoksunluğu bulunmaktadır.

Yoksunluk sıralamasında Erzurum'a bakıldığında da ilk sırada yine gelir yoksunluğu yer almaktadır. Bu örnekleme yer alan 391 kişi gelir yoksunu iken, bunu 318 yoksun kişi ile güçlenme boyutu izlemektedir. Mersin ile karşılaştırıldığında bu sonuç oldukça önemlidir, zira Mersin'deki güçlenme boyutu yoksunluğu yedinci sırada yer alıyor iken, Erzurum'da ikinci sırada bulunmaktadır. Daha açık ifadeyle Mersin'deki bireylerin yaklaşık %9'u, Erzurum'dakilerin yaklaşık %27'si bu boyutta yoksundur. Erzurum kadınlarının güçlenme boyutundaki yoksunluk oranı ise %28'dir. Erzurum'un da içinde yer aldığı bölgede var olan erkek egemen yapı, özellikle kadınların karar mekanizmalarına katılımlarını azaltması yönünde bir beklentiye neden olurken, sonuçlar beklentiyle uyumlu şekilde elde edilmiş ve

Erzurum'daki güçlenme yoksunluğu göreceli olarak daha yüksek çıkmıştır. Erzurum'daki yoksunluk sıralamasında üçüncü sırada 318 kişi ile utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma, dördüncü sırada 285 kişi ile fiziksel güvenlik boyutları yer almaktadır. Bu sıralamadaki sonraki boyutlar ise yaşamsal anlam ve değer, istihdam, iş ve iş güvenliği, hanenin sosyoekonomik yapısı ve sağlık boyutudur.

Hem Mersin'de hem de Erzurum'da istihdam, iş ve iş güvenliği boyutunda yoksunluk yaşayan bireylerin sayısı diğer boyutlara göre oldukça düşük olup, her iki ilde de yoksunluk sıralamasında altıncı sırada yer almaktadır. Mersin'deki çalışan bireylerin %10,5'i, Erzurum'dakilerin %13,1'i bu boyutun yoksunu olup, bu oranlar bu illerdeki çalışan bireylerin çalışma koşulları hakkında olumlu yönde fikir verebilmektedir.

Şekil 4.1 Mersin ve Erzurum İllerinin Çok Boyutlu Yoksulluk Oranları (k=3)

4.6.1 Değişen Sosyoekonomik Düzey ve Yoksulluk Oranları

Mersin ve Erzurum illerindeki yoksulların belirlenmesi için oluşturulan anket sosyoekonomik düzeyi farklı 5 bölge (A-B-C-D-E) üzerinde uygulanmış ve bu anket sayesinde özellikle en yüksek (A bölgesi) ve en düşük (E bölgesi) sosyoekonomik düzeye sahip yoksullar arasındaki çok boyutlu yoksulluk farkının da ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu amaçla yapılan ve Tablo 4.4'te de görülen analiz sonuçlarına göre; hem Mersin hem de Erzurum'da E bölgesindeki yaşayanların yoksulluk oranı A bölgesindekilerin çok üstündedir. Sınırın 3 olduğu kabulü altında Mersin A bölgesinin yoksulluk oranı %1'in altında iken (%0,43), E bölgesinin oranı %8,1'dir. Erzurum A bölgesinde yaşayanların yoksulluk oranı da tıpkı Mersin'deki gibi %1'in altındadır ve E bölgesindekilerin oranı ise %5,7'dir.

Tablo 4.4 Sosyoekonomik Olarak En Yüksek ve En Düşük Seviyedeki Bölgelerin Yoksulluk Oranları (M_0) (%)

Mersin	k=3		Erzurum	k=3
A Bölgesi	0,4		A Bölgesi	0,4
E Bölgesi	8,1		E Bölgesi	5,7
Mersin Genel	3,5		Erzurum Genel	3,0

Mersin ve Erzurum’da sosyoekonomik düzey bakımından iki uça t yer alan ve boyutlara göre yoksun bireylerin sayılarının gösterildiği Tablo 4.5’te de görüldüğü gibi, Erzurum E bölgesi dışındaki tüm alt bölgelerde en çok yoksunluğun yaşandığı boyut gelir boyutudur. Sosyoekonomik düzeyi en üst seviye de olsa, bir başka ifadeyle kişi A bölgesinde de yaşasa, bu bölgelerde yaşayanlar en çok gelir yoksunudur, yani ya bir borcu bulunmaktadır ya da herhangi bir tasarruf sahibi değildir. İki uç sosyoekonomik seviyedeki kişilerin yoksunluk sayılarındaki ayırt edici özelliklerden birisi de güçlenme boyutuna özgüdür. Mersin A ve E bölgelerinde bu boyutta yoksunluk yaşayan bireylerin sayısı sırasıyla 11 ve 31 iken, her iki bölgede de güçlenme boyutu, en çok yoksunluk yaşanan boyut sıralamasında 7. sıradadır. Erzurum E bölgesine bakıldığında, yani Erzurum örneklemindeki en düşük sosyoekonomik düzeye sahip bireylerin güçlenme boyutundaki yoksunlukları incelendiğinde ise, en yüksek yoksunluğun yaşandığı boyutun güçlenme olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuç Erzurum E bölgesinde yer alan 240 kişinin 87’sinin güçlenme boyutunda yoksun olduğunu ifade ederken, bu sayı gelir yoksunluğunun bile üzerindedir. Bu da Erzurum özelinde, güçlenme boyutu yoksunluğu ile başka bir ifadeyle kişinin hanehalkı kararlarına dahil olması ve özgürlüğü ile sosyoekonomik konumun yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Zira kişinin sosyoekonomik düzeyi kötüleştikçe özerkliği de kısıtlanmaktadır (İbrahim ve Alkire, 2007). Erzurum A bölgesinde ise sosyoekonomik olarak daha iyi seviyede bulunan bireylerin bu boyuttaki yoksunluğu nispeten daha iyi durumdadır. Bu bölgede güçlenme boyutunda yoksunluk yaşayan bireylerin sayısı 38 iken, tüm boyutların yoksunluk sıralamasında 4. sıradadır.

Mersin’de hem A hem de E bölgesinde yaşayanların yüksek yoksunluk yaşadığı boyutlar gelir, utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma, yaşamsal anlam ve değer ile fiziksel güvenlik boyutları iken, Erzurum’da da paralel sonuçlara rastlanmaktadır. Her iki ilin alt bölgelerinde en az yoksunluk yaşanan boyutlar ise sağlık, hanenin sosyoekonomik yapısı

ve istihdam, iş ve işyeri güvenliğidir. Ayrıca Mersin ve Erzurum'un A bölgelerinde yoksunluk sıralaması birbirinin aynı iken, E bölgelerinde iki ilin sıralaması farklılaşmakta ve daha çok güçlenme ve yaşamsal anlam ve değer boyutları ön plana çıkmaktadır. Bunun bir nedeni illerin eğitim düzeylerinin ve bunun da olası etkisiyle kadına karşı tutumun farklı olması olabilir.

Yoksunluk sıralamalarında paralel sonuçlara rastlamakla birlikte her iki ilde de E bölgesinde yoksunluk yaşayan bireylerin sayıları, A bölgesindekilerin üstündedir. Bu da bireyin içinde bulunduğu sosyoekonomik durum ile belirlenen boyutlarda yaşanan yoksunluğun yakından ilişki olduğunun bir başka ifadesidir. Bireyin içinde bulunduğu sosyoekonomik düzey kötüleştikçe, yoksunluğu ve doğal olarak da yoksulluğu artmaktadır.

Tablo 4.5 Sosyoekonomik Olarak En Yüksek ve En Düşük Seviyedeki Bölgelerde Yoksunluk Yaşayanların Sayısı ve Yoksunlukların Boyutsal Sıralaması

	İstihdam, İş ve İşyeri Güvenliği	Gelir	Sağlık	Güçlenme	Utanma/Dışlanmışlık Hissetmeden Yer Alma	Yaşamsal Anlam ve Değer	Fiziksel Güvenlik	Hanenin Sosyo-Ekonomik Yapısı
MERSİN_A_Bölgesi								
Yoksunluk sıralaması	6	1	8	7	2	4	3	5
Yoksun kişi sayısı	10	87	5	11	86	49	70	36
MERSİN_E_Bölgesi								
Yoksunluk sıralaması	5	1	8	7	2	3	4	6
Yoksun kişi sayısı	47	113	25	31	96	94	91	35
ERZURUM_A_Bölgesi								
Yoksunluk sıralaması	6	1	8	4	2	5	3	7
Yoksun kişi sayısı	15	63	8	38	52	17	51	10
ERZURUM_E_Bölgesi								
Yoksunluk sıralaması	6	2	7	1	4	3	5	8
Yoksun kişi sayısı	45	81	31	87	58	71	47	23

4.6.2 Cinsiyet, Yaş, Eğitim Düzeyi ve Sosyoekonomik Sınıflara Göre Yoksulluk Değerleri

Mersin ve Erzurum’da yaşayanların cinsiyetlerine göre yoksullukları ölçüldüğünde, her iki ildeki kadınların erkeklere göre daha yoksul olduğu sonucu elde edilmiştir. Sınırın 3 kabul edildiği durumda Mersinli kadınların yoksulluk oranı %5,8, erkeklerin oranı %1,8; Erzurumlu kadınların yoksulluk oranı %5,7, erkeklerin oranı yüzde 1’in altında ve %0,9’dur. Bu sonuçlar da hem Mersin hem de Erzurum’da yoksulluğun kadınlaştığının açık bir göstergesidir. Yoksulluğun kadınlaşmasının nedenleri arasında ise kadınların çoğunluğunun ortaokul altında eğitim almış olmaları, bu nedenle de çalışılan işin yüksek gelirli olamaması ve cinsiyete göre gelir eşitsizliğinin ortaya çıkması, yine kadınların çoğunluğunun ücretsiz aile işçisi olarak hanede yer almaları ve bu nedenle de *eşlerine bağımlı* olmaları gösterilebilir. Bu bağımlılık da beraberinde aile içi şiddeti, yaşamdan memnuniyetsizliği ve dışlanmışlığı getirmektedir.

Yoksulluğa yaş grupları açısından bakıldığında ise, en yüksek yoksulluk oranına orta yaş grubunun sahip olduğu ve bu grubun yoksulluk oranının %4’lerde seyrettiği görülmektedir. Mersin’deki genç nüfus olarak tabir edilen 15-34 yaş grubunun yoksulluk oranı da orta yaşlıların oranına çok yakındır ve oranı %3,9’dur. Bu sınır geçerli iken en az yoksulluk oranına sahip yaş grubu ise yaşlıların oluşturduğu 55+ yaşında olanlardır. Yaş gruplarına göre Erzurum örnekleminin yoksulluk oranları da Mersin örneklemini ile benzerlikler göstermektedir. Yoksulluk sınırı 3 olduğu durumda en yüksek yoksulluk oranına 35-54 yaş grubu sahipken, bu sınır altında en az yoksulluk oranı yaşlılarda görülmektedir. Her iki ilin de önemli çoğunluğunu genç ve orta yaşlıların oluşturduğu (yaklaşık %90) ve bu bireylerin yoksulluk oranlarının da yaşlılara göre daha yüksek olduğu çalışmadan elde edilen bir diğer önemli sonuçtur. Bu da genç ve orta yaşlı grupta yer alanların ele alınan boyutlardaki yoksulluklarının daha fazla olduğunun bir göstergesidir.

Yoksulluk sınırının 3 olduğu durumda tüm yaş gruplarında Mersin’dekilerin yoksulluk oranı Erzurum’dakilerin üzerindedir. Mersin’de yaşayan 15-34 arası yaştakilerin yoksulluk oranı %3,9 iken, Erzurum’dakilerin oranı daha düşüktür (%3,5). Sınır 3 iken Mersin orta yaşlılarının oranı da Erzurum yaşlılarının üzerindedir ve oranları sırasıyla %4,0-%3,9 ve %1,7-%1,2’dir.

Yoksulluk değerlerine eğitim seviyesi bakımından bakıldığında Mersin örneklemindeki ilköğretim ve altında eğitim almış 408 fertten 60’ının yoksul olduğu ve bu grubun yoksulluk oranının %6,6 olduğu görülmektedir. Mersin’deki lise mezunu 393 ferdin ise 32’si yoksuldur ve

bunların yoksulluk oranı %3,9'dur. Eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk oranı düşer beklentisine paralel olarak üniversite ve lisansüstü eğitim almış olanların yoksulluk oranı tüm gruplar içinde en düşük oran olarak edilmiştir. Mersin'deki üniversite ve üstünde eğitim almış 339 kişiden sadece 10'u yoksul iken, bu grubun yoksulluk oranı %1,1'dir. Erzurum örnekleminin yoksulluk analizi sonuçlarına bakıldığında da Mersin'e benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Erzurum'da da en fazla yoksul olan eğitim seviyesi grubu ilköğretim mezunu ve okuma yazma bilmeyenler iken, en az yoksul olan grup üniversite ve üstünde eğitim almış olanlardır. Daha açık ifade etmek gerekirse, Erzurum örneklemindeki ilköğretim ve altında eğitim seviyesine sahip 596 bireyden 51'i yoksuldur ve bu grubun yoksulluk oranı %3,7'dir. Lise mezunu 287 bireyden ise 24'ü yoksuldur ve bunların yoksulluk oranı %3,5'tir. Üniversite ve lisansüstü eğitim almış 317 bireyin ise 18'i yoksul iken bu bireylerin yoksulluk oranı %2,6'dır. Mersin ve Erzurum'da eğitim seviyesi grupları karşılaştırıldığında, Mersin'deki ilköğretim ve altı eğitime sahip olanlar ile lise mezunlarının yoksulluk oranlarının Erzurum'dakilerden yüksek olduğu sonucu çıkarılabilir. Buna karşın üniversite ve üstünde eğitilmiş olan Erzurum'da yaşayan yoksulların oranı ise Mersin'dekilerden daha yüksektir. Ayrıca eklenebilecek bir başka karşılaştırma da, yoksulluk oranlarının eğitim grupları arasındaki farklılığın Mersin'de daha fazla olmasıdır. Şöyle ki, ilköğretim ve altında eğitim seviyesindekilerin yoksulluk oranı, üniversite ve üstünde olanların oranının 6 katı iken, bu oran Erzurum'da 1,4 kattır.

Tablo 4.6'da sosyoekonomik sınıflarda yer alan birey sayıları ile yoksunluk yaşayan kişi sayıları da gösterilmektedir. Tabloda göze çarpan en belirgin sonuçlardan birisi emekçi, işsiz ve nitelikli emekçi sınıflarında yoksunluk yaşayan kişi sayısının, görece olarak daha yüksek olduğudur. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, yoksunluk yaşayanların sayısı kadar, bu yoksun sayısının sınıf içindeki payıdır⁵⁶. Sınıfların belirginleştirilmesi amacıyla birleştirilmiş Mersin ve Erzurum örneklemelerinde 3 boyutta yoksun kişi sayısı 195'tir ve bu toplam örneklemin %8.13'üne karşılık gelmektedir. Yapılan analiz sonuçlarına göre yoksulluk oranı en yüksek sınıf küçük burjuvadır. Oranı yüksek ikinci sınıf ise beklendiği üzere emekçi sınıfıdır. *Bu sınıfa nitelikli emekçi sınıfının yoksulluğu da eklendiğinde aslında en yoksul kesimi emekçi sınıfı oluşturmaktadır.* Yoksulluk oranı sıralamasında sonraki sıralarda nitelikli emekçi, küçük kapitalistlerin de dahil edildiği

⁵⁶ Örneğin 2 boyutta yoksunluk yaşayan kişi sayıları birbirine yakın olan emekçi ve işsiz sınıfları için (sırasıyla 295 ve 209) emekçi sınıfının yoksulluk oranının daha yüksek çıkacağı ortadadır. Zira emekçi sınıfının 2 boyutta yoksun sayısı emekçi toplamının %61.33'ü iken, işsiz sınıfının 2 boyutta yoksun sayısı işsiz toplamının %18.4'üne karşılık gelmektedir. Bu yöndeki örnekler sınıfa ve yoksulluk sınırına göre çoğaltılabilir.

kapitalist, kentli profesyonel ve işsiz sınıfları yer almaktadır. Yoksulluk oranı sıralamasında sonlarda bulunan kapitalist ve işsiz sınıfları ekonomik olarak iki farklı uçta yer almalarına karşın, yoksulluk oranları incelendiğinde her ikisinin de %3 civarında olduğu görülmektedir. İşsizlerin yoksulluk oranının beklenenin aksine diğer sınıflara göre bu denli düşük çıkmasının nedeni, örneklem sayılarının yüksek, yoksun sayılarının ise nispeten düşük olması ve hanehalkı reislerinin yani eşlerinin daha yüksek sosyoekonomik düzeyde yer alan sınıflardan birinde yer almış olması olabilir.

Boyutlardaki yoksunluk yaşayan bireyler incelendiğinde ise, tüm boyutlarda en fazla yoksunluğu işsiz, emekçi ve nitelikli emekçi sınıflarının yaşadığı görülmektedir. İşsiz sınıfının örneklemine büyük, kişi sayısı oranının küçük olmasından dolayı yoksulluk oranı nispeten düşük çıkmıştır ancak, tüm sınıflar içinde yoksunluk yaşayan kişi sıralamasında bu sınıf başlardadır. Yine niteliklilerin de dahil edildiği durumda, emekçiler de yüksek yoksunluk yaşamakta ve bu yoksunluklar emekçilerin yoksulluğuna neden olmaktadır.

Tablo 4.6 Cinsiyet, Yaş ve Sosyoekonomik Sınıflara Göre Yoksulluk Değerleri

		Kişi sayısı	3 Boyutta Yoksun Kişi Sayısı	H	M ₀
Mersin	Kadın	600	76	0,126	0,058
	Erkek	600	26	0,043	0,018
Erzurum	Kadın	600	78	0,130	0,057
	Erkek	600	14	0,023	0,009
Mersin	15-34	541	47	0,086	0,039
	35-54	563	51	0,090	0,040
	55+	96	4	0,041	0,017
Erzurum	15-34	630	50	0,079	0,035
	35-54	444	39	0,087	0,039
	55+	126	4	0,031	0,012
Mersin	İlköğretim ve altı	408	60	0,147	0,066
	Lise	393	32	0,081	0,039
	Üniversite ve üstü	399	10	0,025	0,011
Erzurum	İlköğretim ve altı	596	51	0,086	0,037
	Lise	287	24	0,084	0,035
	Üniversite ve üstü	317	18	0,057	0,026
Mersin+Erzurum	Kapitalist	233	18	0,077	0,032
	Kentli Profesyonel	99	7	0,070	0,029
	Küçük Burjuva	98	27	0,275	0,123
	Nitelikli Emekçi	370	29	0,078	0,034
	Emekçi	481	95	0,197	0,090
	İşsiz	1119	19	0,016	0,018

4.7 Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde ele alınan ve parasal yaklaşımlardan ziyade, sosyal boyutları da içinde barındıran bir yaklaşım ile çok boyutlu yoksulluk yöntemini esas alarak hesaplanan Mersin ve Erzurum illerinin sonuçlarına göre; yoksulluk sınırı 3 olarak belirlendiği durumda Mersin'deki 102, Erzurum'daki 93 birey yoksuldur. Bir başka açıdan bakıldığında ise bu illerin çok boyutlu yoksulluk oranları sırasıyla %3,5 ve %3'tür denilebilir. Ayrıca Mersin'in kişi sayısı oranını, düzeltilmiş yoksulluk açığı oranını ve karesi alınmış yoksulluk açığı oranını da içine alan tüm yoksulluk oranlarının Erzurum'un üzerinde olduğu diğer önemli sonuçlardır.

Boyutsal yoksunluk analizinin sonuçlarına göre ise, bireylerin her iki ilde de en fazla yoksunluk yaşadıkları boyut gelir boyutudur, ki bu benzerlik güçlenme ve fiziksel güvenlik boyutunda farklılaşmaktadır. Erzurum'da güçlenme boyutundaki yoksunluk yaşayan kişi sayısı hatırı sayılır derecede fazla iken, Mersin'de fiziksel güvenlik boyutunda yoksun

olduğunu ifade edenlerin sayısı daha yüksektir. Boyutlara göre iki ilde de en az yoksunluk yaşanan boyutlar ise istihdam, iş ve iş güvenliği ile sağlık boyutları olmuştur.

Son olarak sosyoekonomik düzey bakımından iki uçta yer alan bölgeler için yapılan yoksulluk ölçümü sonuçları incelendiğinde, hem Mersin hem de Erzurum'da en düşük seviyeyi temsil eden E bölgesinde yaşayanların yoksulluk oranının, en yüksek seviyeyi temsil eden A bölgesindekilerin oldukça üstünde olduğu görülmektedir. Ayrıca kadınların, orta yaştakilerin, ilköğretim ile altında eğitilmiş olanların ve küçük burjuvalar ile emekçilerin daha yüksek oranda ve şiddette yoksulluk yaşamakta oldukları bu bölümde elde edilen diğer önemli bulgulardır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YOKSUNLUK ENDEKSİ ve ENDEKSİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN EKONOMETRİK TAHMİNİ

Çalışmanın bu bölümünde Mersin ve Erzurum illerinin kentsel alanlarında yaşayan bireylerin cinsiyetlerine göre *yoksunluk endeksleri* ve bu *endeksi etkileyen faktörlerin ekonometrik olarak belirlenmesi* hedeflenmektedir. Uygulanan ekonometrik analiz için gerekli olan veri seti⁵⁷, bir önceki bölümde yoksulluk oranı hesapları için kullanılanlar ile aynıdır ve yoksunluk endeksini hesaplamak için 8 boyuttan 58 gösterge⁵⁸, bu endeksi belirleyen faktörleri saptayabilmek için ise 6 boyuttan 72 gösterge belirlenmiştir. Gösterge (değişken) sayısı faktör analizi yapılarak 67'ye düşürülmüş ve analiz bu 67 değişken ile yapılmıştır⁵⁹.

5.1 Yoksulluk ve Yoksunluk İlişkisi

Sen (1976; 2004) yoksulluğu, insanca bir hayat yaşayabilmek için gerekli olan temel yeteneklerden yoksun olma durumu olarak tanımlarken gelir veya fayda yerine, bireysel özgürlüklerin ön plana tutulduğu bir yaklaşımla yoksulların tespit edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yoksun olma durumu, herhangi bir olguya ulaşamama, elde edememe, daha net bir ifade ile bir yeteneğe ulaşmadaki eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Sen (1982; 1999) yoksulluğu "genel kabul gören bir hayatın gerektirdiği asgari ihtiyaçlar için gerekli gelir düzeyine sahip olmamak" şeklinde tanımlayan geleneksel görüşlerin aksine, insanların "ne yapıp yapamadıkları ve ne olup olmadıklarına" bakılması gerektiğini savunmaktadır. Bu paralelde yoksunluk, standart yoksulluk ölçütü olan gelir düzeyi yerine, kabul edilebilir bir hayat düzeyine ulaşmak için gerekli temel yeteneklere *erişememe* olarak da tanımlanabilmektedir.

Alkire ve Foster (2007, 2011a, 2011b) Sen'in yetenekler yaklaşımını temel alarak tanımladıkları yoksulluğun gelir ve tüketim harcamalarını kapsayan parasal göstergelerden bağımsız düşünülmesi gerektiğini belirtirken, "bir kişinin yoksul olarak kabul edilebilmesi için birden fazla boyutta yoksun olması" gerektiğini belirtmiştir. Kişinin yoksun olmasını ise

⁵⁷ Veri seti hakkındaki ayrıntılı bilgi dördüncü bölümde sunulmuştur.

⁵⁸ Bu çalışmada yer alan boyut ve göstergeler ile bunlardaki yoksunluk şartları EK 9 ve EK 10'da sunulmuştur.

⁵⁹ Faktör analizinin uygulama aşamasında Tatlıdil'in (2002) çalışmasından yararlanılmıştır.

herhangi bir boyutta istenen ya da olması gereken ortalama durumun elde edilememesi şeklinde tanımlamışlardır. Bireyin ve dolayısıyla hanenin gelir seviyesinin belirli düzeyin altında olması, sağlık durumlarının kötü olması, çalıştıkları işte kendini mutlu hissetmezken aynı zamanda işvereninden ya da amirinden baskı görüyor olması, çalışma koşullarının güvenli olmaması, bireyin haneyi ilgilendiren karar mekanizmalarına dahil olamaması ve kendini özgür hissedememesi bu alanlardaki yoksunluklarını ifade etmektedir. Ayrıca içinde bulunduğu sosyoekonomik durumdan utanan, kendini dışlanmış ve küçük düşmüş hisseden, sahip olduğu maddi/manevi değerlerle mutlu olmayan, hayata karamsarlıkla bakan, yaşadığı ortamda kendini güvende hissedemeyen, her an kendisinin ya da aile fertlerinin başına bir şiddet olayının geleceğine inanan, yaşadığı hanenin sosyoekonomik yapısı yetersiz olan kişiler de yoksun bireyler olarak gösterilebilir. Parasal göstergeler yanında sosyal göstergelerin de önem kazandığı bu yaklaşıma göre gelir seviyesi düşük, ailesinde boşanmış ve engelli bireylerin olduğu, sosyoekonomik statüsü görece daha düşük olan dezavantajlı grupların sosyal göstergelerde yoksunluk yaşama olasılıkları daha fazladır.

5.2 Yoksunluk Endeksi

Kaynaklara erişememe, toplumsal gerekliliklerin yerine getirilememesi ya da olması gereken optimum durumun elde edilememesi şeklinde ortaya çıkan yoksunluğun tespiti ve hangi durumun optimum koşul olduğunun belirlenmesi birçok boyut ve göstergenin var olduğu bir koşulda oldukça karmaşık bir durumdur (Watson vd., 2008). Bu karmaşıklığı en aza indirebilmek için bu çalışmada kullanılan göstergelere ait soru ve yanıtlar ayrıntılı olarak incelenmiş ve genel kabul gören bir hayatın gerektirdiği asgari ihtiyaçların elde edilemediğini yansıtan yanıtlar yoksunluk göstergesi olarak kabul edilmiştir. İnsani gelişmeyi de yansıtan bu endeks ile kişilerin yoksunluklarının şiddeti ölçülürken, endeks değeri düşük olan bireylerin, yüksek olanlara göre görece daha iyi yaşam koşullarına sahip oldukları söylenebilir (McLennan vd., 2011; Demir Şeker, 2011; Macculi, 2009).

Endeksin hesaplanmasındaki ilk aşamayı gerekli boyut ve göstergelerin belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu çalışmada bir önceki bölümde yapılan yoksulluk hesaplamasında da kullanılan 8 boyut ve 58 gösterge ele alınmıştır. Bireyin bir göstergede yoksun olup olmadığını tespit etmek için ise öncelikle göstergenin kendi yoksunluk sınırı oluşturulmuş,

sonrasında bireyin sahip olduğu değer, bu yoksunluk sınırı ile karşılaştırılıp kişinin bu göstergede yoksun olup olmadığı belirlenmiştir⁶⁰.

Şöyle ki;

$Y=[Y_{ij}]$ ($n \times d$) matrisini gösterirken $Y_{ij} \geq 0$ 'dır ve $i=1,2,\dots,n$ kişiyi, $j=1,2,\dots,d$ boyut ve göstergeleri temsil ederken;

$$Y = \begin{matrix} & \text{Boyut} \\ \begin{matrix} y_{11} & y_{12} & y_{13} & \cdot & y_{1j} \\ y_{21} & y_{22} & y_{23} & \cdot & y_{2j} \\ y_{31} & y_{32} & y_{33} & \cdot & y_{3j} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ y_{i1} & y_{i2} & y_{i3} & \cdot & y_{ij} \end{matrix} & \text{Kişi} \end{matrix} \quad (5.1)$$

$$z = \begin{bmatrix} z_{11} & z_{12} & z_{13} & \cdot & z_{1j} \end{bmatrix}_{1 \times d} \quad (5.2)$$

(5.1) numaralı y matrisinin var olduğu durumda; y_{ij} i bireyinin j boyutunda (göstergesinde) sahip olduğu değeri, (5.2) numaralı z_{1j} vektörü ise y_{ij} vektörünü temsil eden, i . bireyin, j boyutundaki (göstergesindeki) değeri ile karşılaştırılacak olan sınırı, yani "yoksunluk sınırı"nı temsil etmektedir.

Bireyin değerinin sınırın altında olması bu bireyin söz konusu göstergede dolayısıyla da boyutta *yoksun* kabul edilmesini sağlar. Bir başka ifadeyle $\rho: R_+^d \times R_{++}^d \rightarrow \{0,1\}$ iken; i . bireyin sahip olduğu değer vektörü ($y \in R_+^d$) ile sınır vektörü ($z \in R_{++}^d$) karşılaştırılır. Eğer i . birey bir göstergede yoksun ise; $\rho(y_i; z)=1$, yoksun değilse $\rho(y_i; z)=0$ 'dır.

5.2.1 Kısmi (Boyutsal) Yoksunluk Endeksi

Yoksunlukları belirlenen her bireyin toplam yoksunluk endeksinin hesaplanabilmesi için öncelikle bu bireylerin kısmi yani *her bir boyuttaki yoksunluk endeksinin* (D_i^m) hesaplanması gerekmektedir (Macculi, 2009). Kısmi yoksunluk endeksi bireyin *bir boyuttaki* -örneğin iş, iş yeri güvenliği boyutu- yoksunluk endeksinin ifade etmekte iken, endeks 0 ile 100 değerleri arasında yer almaktadır. Bir başka deyişle bu endeks, boyutsal yoksunluk endeksidir ve değer arttıkça kişinin bu boyuttaki yoksunluğunun da arttığı söylenebilir.

⁶⁰ Yoksunlukların tespiti için aktarılan aşağıdaki ifadeler Bölüm 2'den aynen adapte edilmiş ve metodolojide bütünlüğün bozulmaması adına bu tekrara gerek duyulmuştur.

Kısmi yoksunluk endeksini yansıtan eşitlik 5.3'te D_i^m i bireyinin m boyutundaki yoksunluk endeksini, w_j^m m boyutunun j göstergesinde yoksun olmayanların yüzdesini, I_{ji}^m ise i bireyinin m boyutunun j göstergesinde yoksun olup olmadığını göstermektedir. Kişi söz konusu göstergede yoksunsa $I_{ji}^m = 1$, değilse $I_{ji}^m = 0$ değerini almaktadır (Şekil 5.1., 1. adım).

Yoksunluk endeksinin elde edilebilmesinde bir sonraki aşamada, gösterge başına yoksun olmayanların yüzdesi (w_j^m) ile bireyin yoksunluk göstergesinin (I_{ji}^m) çarpım işleminin yapılması ve bunun her bir boyut özelinde toplam sonucunun $\left(\sum_j w_j^m \times I_{ji}^m\right)$ elde edilmesi gerekmektedir (Şekil 5.1, 2. adım). Daha sonraki adımda bu toplam, söz konusu göstergede yoksun olmayanların yüzdesine bölünüp elde edilen değer de 100 ile çarpılır ve her bir bireyin, örneğin i bireyinin m boyutundaki kısmi yoksunluk endeksi (eşitlik 5.3 ve 5.4) hesaplanmış olur (Şekil 5.1, 3. adım).

$$D_i^m = \frac{\sum_j w_j^m \times I_{ji}^m}{\sum_j w_j^m} \times 100 \quad (5.3)$$

$$D_i^m = \frac{\sum_j (j \text{ göstergesinde yoksun olmayanların yüzdesi}) \times \left(\begin{matrix} \text{kişi yoksun}=1 \\ \text{kişi yoksun değil}=0 \end{matrix} \right)}{\sum_j (j \text{ göstergesinde yoksun olmayanların yüzdesi})} \times 100 \quad (5.4)$$

5.2.2 Toplam Yoksunluk Endeksi

Toplam yoksunluk endeksi, bireylerin "*kısmi yoksunluklarının ağırlıklı toplamını*" ifade etmekte ve bu değer de "0 ile 100 arasında" yer almaktadır (Macculi 2009). Endeks değerinin 0'dan uzaklaşması, bireyin yoksunluk şiddetinin artması anlamına gelmektedir. Toplam yoksunluk endeksinin 0 olması birey için ideal durumu ve bireyin hiçbir yoksunluğunun olmadığını temsil ederken, değer 100 olması bireyin tüm boyut ve göstergelerde yoksunluk yaşadığı duruma karşılık gelmektedir.

Kısmi yoksunluk endeksi belirlenen bireyin toplam yoksunluk endeksinin elde edilmesindeki aşamada ortalama ağırlık değerinin ($\bar{w}^m$) de belirlenmesi gerekmektedir. Ağırlık değeri çalışmaya dahil edilen boyut sayısına bağlı olmakta ve çalışmada kaç boyut yer

alıyorsa ona göre değişiklik göstermektedir. Bu çalışmada ağırlık değeri 8 boyutun yer almasından dolayı eşit ağırlık yöntemi kullanılarak $\left(\bar{w}^m = \frac{1}{8}\right)$ olarak ele alınmıştır. Ağırlık değerinin belirlenmesinden sonraki adımda ise hedeflenen toplam yoksunluk endeksi (eşitlik 5.5 ve 5.6) hesaplanabilir (Şekil 5.1., 4. adım).

$$D_{Ti} = \frac{\sum_{m=1}^M \bar{w}^m \times D_i^m}{\sum_{m=1}^M \bar{w}^m} \quad (5.5)$$

$$D_{Ti} = \frac{\sum_{m=1}^M (\text{ortalama_ağırlık}) \times (\text{her_boyutun_yoksunluk_endeksi})}{\sum_{m=1}^M (\text{ortalama_ağırlık})} \quad (5.6)$$

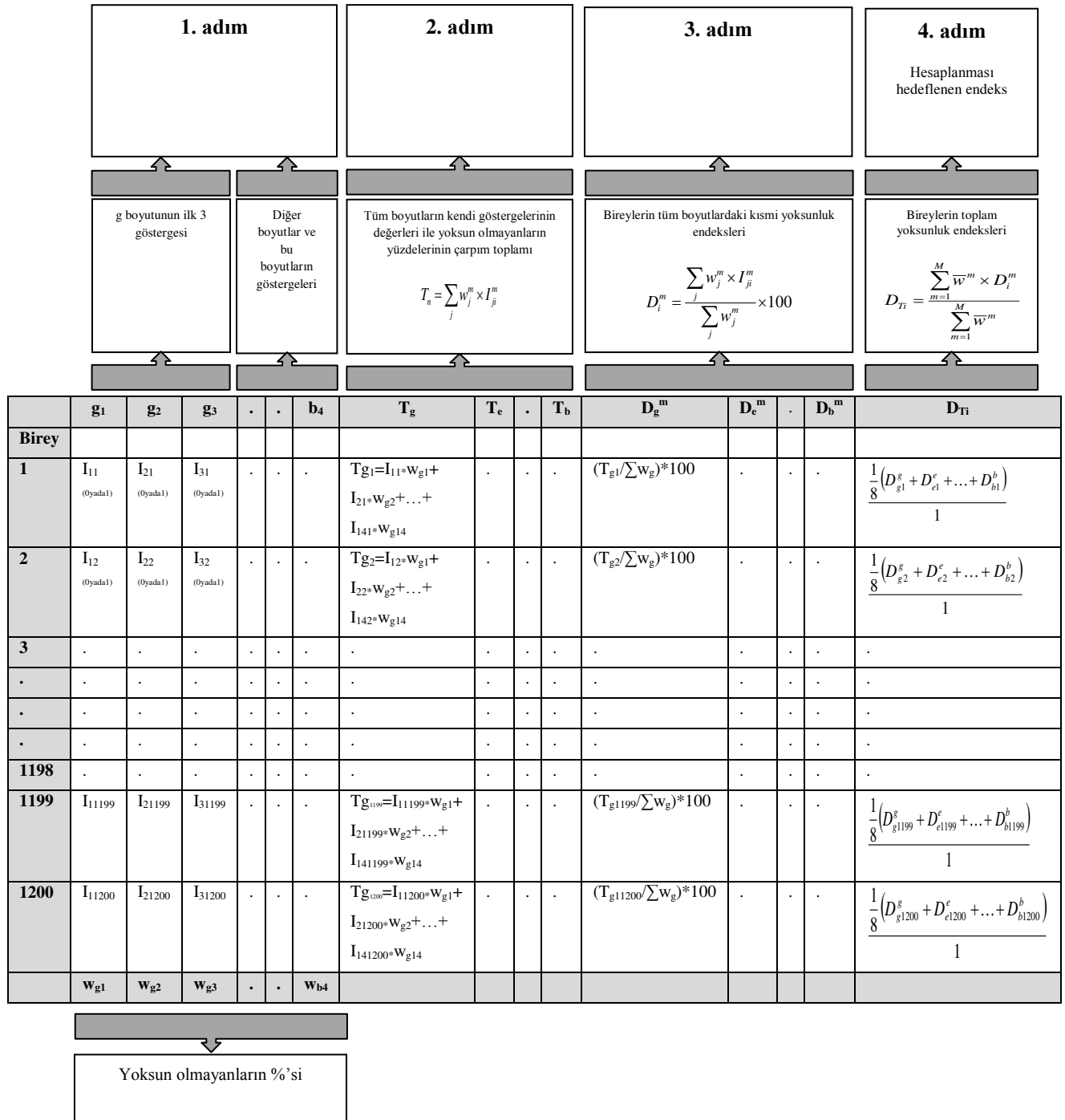
Örneğin 1. sıradaki bireyin kısmi ve toplam yoksunluk endeksi, eşitlik 5.3 ve 5.5 kullanılarak aşağıdaki gibi hesaplanabilir;

$$D_1^m = \frac{\sum_j w_j^m \times I_{j1}^m}{\sum_j w_j^m} \times 100 \quad (5.7)$$

Kısmi yoksunluk endeksi:

$$D_{T1} = \frac{\sum_{m=1}^M \bar{w}^m \times D_1^m}{\sum_{m=1}^M \bar{w}^m} = \frac{\frac{1}{8}(D_{g1}^g + D_{e1}^e + \dots + D_{b1}^b)}{8 \times \left(\frac{1}{8}\right)} = \frac{\frac{1}{8}(D_{g1}^g + D_{e1}^e + \dots + D_{b1}^b)}{1} \quad (5.8)$$

Toplam yoksunluk endeksi:

Şekil 5.1 Yoksunluk Endeksi Hesaplama Aşamaları

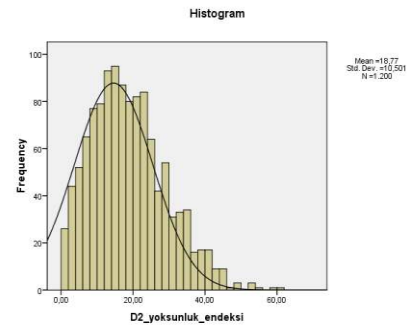
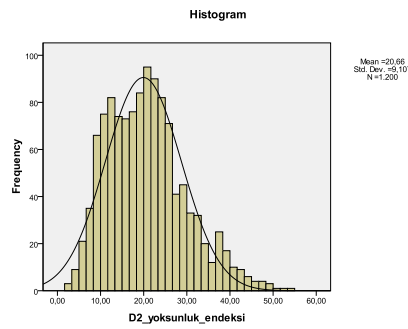
Her birey için ayrı ayrı hesaplanan toplam yoksunluk endeksi değerleri, hangi bireyin daha fazla yoksunluk yaşadığına dair fikir verirken, ele alınan örneklemin *ortalama yoksunluk endeksi* birimler arası karşılaştırmalara olanak sağlamaktadır. Bu yolla endeks değeri görece daha büyük olan birey ya da örneklemin sosyoekonomik açıdan diğerlerine göre daha kötü durumda olduğu sonucu ortaya çıkarılabilmektedir. Bu çalışmada Mersin ve Erzurum

örneklemelerinde yer alan bireylerin yaşadıkları yoksunlukları ve bunları etkileyen faktörleri ortaya koyabilmek amacıyla öncelikle kısmi yoksunluk endeksleri, sonrasında da bu değerleri kullanarak toplam yoksunluk endeksleri elde edilmiştir. Her birey için 0 ile 100 değerleri arasında farklılık gösteren yoksunluk endeksi sonuçlarına göre, Mersin'dekiler için bulunan en düşük değer 2,43 iken, Erzurum'dakiler için 0'dır. Mersin'deki bireylerin en yüksek endeks değeri ise 53,88, Erzurum'dakilerin 61,71'dir. Örneklemelerine göre ayrı ayrı endeks *ortalamalarının* elde edilmesinden sonra bu sonuçlara bakılarak *Mersin'de yaşanan yoksunluğun Erzurum'un üzerinde olduğu* söylenebilir. Bir başka ifadeyle en düşük ve ortalama endeks bakımından görece avantajlı durumda olan Erzurum'un, Mersin'le kıyaslandığında daha iyi durumda olduğu da belirtilebilir.

Bireylerin endeks değerleri küçükten büyüğe sıralandığında Mersin'in medyan değeri 20,05, Erzurum'un 17,39'dur. Bu sonuç da ortanca değer bakımından Erzurum'un ideal değer olan 0'a daha yakın olduğunun bir göstergesidir. En çok tekrar edilen, yani frekansı en yüksek olan ölçme sonucunu gösteren mod değerlerine bakıldığında ise, Mersin örneklemindeki toplam on bireyin 18,05 endeks değerine sahip olduğu görülmektedir. Bu değer Erzurum için birden fazla sayıda iken, farklı sekizer bireyin endeks değerleri sırasıyla 0; 1,91; 3,59; 5,75 ve 7,01'dir. Örneklemelerin endeks serilerinin çarpıklık ve basıklıkları (Skewness ve Kurtosis) incelendiğinde ise bu katsayılarının sıfırdan büyük olması nedeniyle, hem Mersin hem de Erzurum serilerinin sağa çarpık ve standart normal dağılımdan daha sivri olduğu belirtilebilir. Sonuçlara ilişkin Tablo 5.1'de yer alan grafiklerde de söz konusu sağa çarpıklık ve sivrilik görülebilmektedir.

Tablo 5.1 Mersin ve Erzurum Örneklemelerinin Toplam Yoksunluk Endekslerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

	Mersin	Erzurum
Hesaplanan Endeks Sayısı	1200	1200
Endeks Değer Aralığı	$0 \leq D_{Ti} \leq 100$	$0 \leq D_{Ti} \leq 100$
Minimum	2,43	0,00
Maksimum	53,88	61,71
Ortalama	20,66	18,77
Medyan	20,05	17,39
Mod	18,05	0,00 ^a
Skewness	0,63	0,61
Kurtosis	0,21	0,17

^a: Tablodaki yer kısıtı nedeniyle Erzurum mod değeri olarak sadece 0 değeri gösterilmiş, diğer mod değerlerine ise metin içinde değinilmiştir.

Endeks değerleri bireylere göre farklılaşan örneklemelerin endeks aralığı dağılımlarına bakıldığında (Tablo 5.2), hem Mersin hem de Erzurum'da en fazla yoksunluk yaşayan kişi sayısının 10-20 aralığında olduğu görülmektedir. Bir başka anlatımla Mersin'in yaklaşık %39'u, Erzurum'un ise yaklaşık %36'sı 10-20 arasındaki bir yoksunluk endeksine sahiptir. Endeks değerinin sıfıra yaklaşması bireyin daha az yoksunluk yaşadığı anlamına geldiğine göre, 0-10 arası endekse sahip olanların Erzurum'da daha fazla olması (%22), bu ilde yaşanan yoksunluğun daha düşük olduğunun diğer bir göstergesi olabilir. Söz konusu endeks değerlerinin yoğunlaştığı bir başka aralık da 20-30'dur, ki Mersin'deki 424 (%35,33), Erzurum'daki 326 (%27,17) birey 20-30 arası yoksunluk endeksine sahiptir. Kişi sayıları ve bunların örneklem yüzdeleri endeksin 100 ideal olmayan değerine yaklaştıkça azalmaktadır ve 50 endeks değerinin üzerinde yer alan Mersin'de sadece 3, Erzurum'da ise 6 birey bulunmaktadır. Bu sonuç da, ortalama endeks değerlerinden de anlaşılabileceği gibi, her iki ildeki endeks yığılmasının 20'ler civarında olduğunun bir kanıtı olabilir.

Tablo 5.2 Mersin ve Erzurum'daki Bireylerin Yoksunluk Endeksi Dağılımları

Endeks Aralığı	Mersin		Erzurum	
	Kişi	%	Kişi	%
0,00-9,99	134	11,17	264	22,00
10,00-19,99	464	38,67	434	36,17
20,00-29,99	424	35,33	326	27,17
30,00-39,99	139	11,58	131	10,92
40,00-49,99	36	3,00	39	3,25
50,00+	3	0,25	6	0,50
0,00-100,00	1200	100,00	1200	100,00

5.3 Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi

Yoksunluk endeksleri hesaplanan bireylerin endekslerini etkileyen faktörlerin saptanmasının ve ardından belirlenen bu faktörlerin endeksi hangi yönde ve ne kadar etkilediğinin ön plana çıkarılmasının hedeflendiği bu bölüme, öncelikle endeksi etkilediği düşünülen ve ekonometrik analizde bağımsız değişken olarak belirlenen 67 değişken tanıtılmaktadır. Başlangıçta, uygulanan anketteki 225 soru içerisinde, bireylerin yoksunluklarını yansıtabilecek yanıtların yer aldığı 35 soru seçilmiş ve bunlar kukla değişkenler ile birlikte 72 bağımsız değişken olarak analize dahil edilmiştir. Seçilen değişkenler incelendiğinde, sürekli, likert ve sabit terim kukla olmak üzere 3 değişken tipi olduğu görülmektedir. Özellikle gelir ve gelire ilişkin bazı değişkenler açık uçlu soru şeklinde ankete dahil edildiğinden bunların yanıtları sürekli değişken olarak analize katılmıştır. Kimi değişkenler ise yanıtların *"1'den 5'e doğru olumlu yönde hareket ettiği"* 5'li likert yöntemi ile modelde yer almıştır. Analize dahil edilen bir başka değişken türü sabit terim kukla değişkendir ve bunların *baz değişkenlerine* göre dönüşümleri yapılmıştır. Modelin tahmininden önceki son aşamada ise bağımsız değişken sayısı yapılan faktör analizi ile 67'ye düşürülmüştür (Tablo 5.3).

Bu çalışmada da uygulanan ve birbiriyle ilişkili çok sayıdaki değişkeni anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren faktör analizinin temel amacı; değişken sayısını azaltmak, aynı özelliklere sahip değişkenleri sınıflandırmak ve değişkenler arasındaki ilişkilerden yararlanarak bazı yeni yapılar ortaya koymaktır⁶¹. Çalışmada Mersin ve Erzurum

⁶¹ Veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla 3 yöntem kullanılmaktadır.

i) *Analizde kullanılan tüm değişkenler için korelasyon matrisinin oluşturulması:* Veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığının tespit edilmesinde ilk adım, değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının incelenmesidir. Değişkenler arasındaki korelasyonların yüksek olması istenilen durumu ifade etmektedir. Çünkü değişkenler arasındaki korelasyonlar ne kadar yüksek ise, değişkenlerin ortak faktörler oluşturma olasılıkları o

örneklemelerindeki aynı özellikli değişkenlerin sayısını azaltmak için 2 ana grup değişkeni üzerinde faktör analizi yapılmıştır⁶². Güvenilirlik testlerinden geçen analizdeki istihdam, iş ve işyeri kalitesi ile güçlenme boyutlarındaki değişken grupları incelendiğinde; bireyin çalıştığı ortamdaki özgürlüğünün istihdam, iş ve işyeri boyutunda 5 değişken tarafından temsil edilebildiği tespit edilmiştir (*IHK_ASTUST_ILISKI*, *IHK_ISY_SAYGI*, *IHK_ISY_HAKSIZLIK*, *IHK_KARIYER_FIRS*, *IHK_ISY_OZGURLUK*). Bu değişkenler için yapılan faktör analizi sonucunda söz konusu değişkenlerden 3'ünün modelden çıkarılabileceği ve *IHK_KARIYER_FIRS*, *IHK_ISY_OZGURLUK* değişkenlerinin bu grubu temsil edebileceği sonucuna varılmıştır. Güçlenme boyutundaki bireyin ve yakınlarının bugün ve 10 yıl önceki özgürlük durumlarını temsil eden değişkenler (*GUC_OZGURLUK_DURUMU*, *GUC_YAKIN_OZGURLUK_DURUMU*, *GUC_10YILONCE_OZGURLUK_DURUMU*) ise faktör analizi sonucunda tek değişkene dönüştürülmüş ve modele sadece *GUC_OZGURLUK_DURUMU* değişkeni dahil edilmiştir.

kadar yüksektir. Başka bir ifade ile değişkenler arasında yüksek korelasyonların varlığı, değişkenlerin ortak faktörlerin değişik biçimlerdeki ölçümleri olduğunu gösterir. ii) *Barlett testi (Barlett test of Sphericity)*: Bu test korelasyon matrisinde değişkenlerin en azından bir kısmı arasında yüksek oranlı korelasyonlar olduğu olasılığını test eder. Analize devam edilebilmesi için “Korelasyon matrisi birim matristir” sıfır hipotezinin reddedilmesi gerekir. Eğer sıfır hipotezi reddedilirse, değişkenler arasında yüksek korelasyonlar olduğunu, başka bir deyişle veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir. iii) *Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçütü*: Gözlenen korelasyon katsayıları büyüklüğü ile kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğünü karşılaştıran bir indekstir. Oranın 0,5’in üzerinde olması gerekir ve oran ne kadar yüksek olursa veri seti faktör analizi yapmak için o kadar iyidir (Stapleton, 1997).

⁶² Yapılan faktör analizi sonuçları EK 7’de sunulmuştur.

Tablo 5.3 Yoksunluk Endeksini Etkileyen Değişkenler

Boyut	Değişken	Baz Değişken		Değişken türü	Beklenen işaret
Hane ve hanehalkı sosyoekonomik durum (HHS)	HHS HH SAYISI		Bireyin yaşadığı hanenin hanehalkı sayısı	Sürekli	+ -
	HHS SOS EKO STATU		Bireyin yaşadığı ver. E bölgesi: 1. A bölgesi: 5	Likert	-
	HHS CINSİYET		Birey kadın ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	HHS_YAS_35-54	HHS_YAS_15-34	Bireyin yaşı 35-54 arası ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+ -
	HHS_YAS_55+	HHS_YAS_15-34	Bireyin yaşı 55+ ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+ -
	HHS EGITIM OKULA GITMEDİ	HHS EGITIM LİSE	Birey okula gitmedi ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	HHS EGITIM İLKOKUL	HHS EGITIM LİSE	Birey ilkokul mezunu ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	HHS EGITIM ORTAOKUL	HHS EGITIM LİSE	Birey ortaokul mezunu ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	HHS EGITIM UNIVERSİTE	HHS EGITIM LİSE	Birey üniversite mezunu ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	HHS EGITIM LİSANSUSTU	HHS EGITIM LİSE	Birey lisansüstü mezunu ise 1. aksi durumda 0	Kukla	-
İstihdam, iş ve işyeri kalitesi (İİK)	İİK SEKTÖR		Birey kamu sektöründe çalışıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+ -
	İİK ANASEKTÖR TARIM	İİK ANASEKTÖR HİZMETLER	Birey tarım sektöründe çalışıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+ -
	İİK ANASEKTÖR SANAYİ	İİK ANASEKTÖR HİZMETLER	Birey sanayi sektöründe çalışıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+ -
	İİK ANASEKTÖR MADENCİLİK	İİK ANASEKTÖR HİZMETLER	Birey madencilik sektöründe çalışıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+ -
	İİK ANASEKTÖR BALIKÇILIK	İİK ANASEKTÖR HİZMETLER	Birey balıkçılık sektöründe çalışıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+ -
	İİK ANASEKTÖR İSSİZ	İİK ANASEKTÖR HİZMETLER	Birey işsiz ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	İİK İSSTATU İSVEREN	İİK İSSTATU İSSİZ	Birey işveren ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	İİK İSSTATU ÜCRETLİİSÇİ	İİK İSSTATU İSSİZ	Birey ücretli işçi ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	İİK İSSTATU MAASLİMEMUR	İİK İSSTATU İSSİZ	Birey maaşlı memur ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	İİK İSSTATU YEVM MEVS GECİCİ	İİK İSSTATU İSSİZ	Birey yevmiyeli, mevsimlik, geçici çalışan ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	İİK İSSTATU KENHES DÜZENLİ	İİK İSSTATU İSSİZ	Birey kendi hesabına düzenli çalışan ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	İİK İSSTATU KENHES DSİZ	İİK İSSTATU İSSİZ	Birey kendi hesabına düzensiz (iş buldukça) çalışan ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	İİK AZ GELİR ÇALIŞMA		Birey gelirinde azalma pahasına daha az çalışmak istiyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	İİK SOZLESME		Bireyin işinde resmi sözleşmesi varsa 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	İİK SGK SİGORTA		Birey SGK'lı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	İİK İŞY KARIYER FIRS		Bireyin çalıştığı işverindeki kariyer fırsatı. hiç 1, daima 5	Likert	-
	İİK İŞY İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ		Bireyin çalıştığı işverindeki ifade özgürlüğü. hiç 1, daima 5	Likert	-
	İİK İŞY AMAC		Bireyin çalıştığı işte kendisini tatmin eden bir amacı var ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	İİK İŞY ÖZGÜRLÜK		Birey çalıştığı işte aldığı kararlarda kendisini özgür hissediyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
Gelir (G)	G ÜCRET MİKTARI		Bireyin esas işinden kazandığı ücret	Sürekli	-
	G EKODEME MİKTARI		Bireyin aldığı ek ödeme (prim vs.) miktarı	Sürekli	-
	G EKİS GELİR MİKTARI		Bireyin ek iş geliri	Sürekli	-
	G HANE TOPLAMGELİRİ		Bireyin yaşadığı hanenin toplam geliri	Sürekli	-
	G ÖZTÜKETİM ORANI		Bireyin yaşadığı hanenin öz tüketim oranı	Sürekli	-
	G SOSYAL MALİ YARDIM		Bireyin yaşadığı hanede sosyal yardım alıyorsa 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	G_SOSYAL_MALİYARDIM_MİKTARI		Bireyin yaşadığı hanede alınan sosyal yardım miktarı	Sürekli	-

Sağlık (S)	S_DUZENLI_SPOR		Birey düzenli spor yapıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	S_SAGLIK_SORUNUNA_KARSI_DAVRANIS		Birey ciddi sağlık sorunuyla karşılaşarsa her zamankinden farklı bir şey yapmayacağını düşünüyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
Güçlenme (GUC)	GUC_DEG_ISTENEN_EV	GUC_DEG_ISTENEN_ISE_ILISKIN	Bireyin hayatında eve ilişkin şeyleri değiştirmek istiyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	GUC_DEG_ISTENEN_SEHIR	GUC_DEG_ISTENEN_ISE_ILISKIN	Bireyin hayatında yaşadığı şehre ilişkin şeyleri değiştirmek istiyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	GUC_DEG_ISTENEN_AILE	GUC_DEG_ISTENEN_ISE_ILISKIN	Bireyin hayatında ailesine ilişkin şeyleri değiştirmek istiyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	GUC_DEG_ISTENEN_STATU	GUC_DEG_ISTENEN_ISE_ILISKIN	Bireyin hayatında sosyal statüsüne ilişkin şeyleri değiştirmek istiyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	GUC_DEG_ISTENEN_DIGER	GUC_DEG_ISTENEN_ISE_ILISKIN	Bireyin hayatında diğer şeyleri değiştirmek istiyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	GUC_DEG_SAG_AILE	GUC_DEG_SAG_KENDISI	Bireyin hayatındaki değişim imkanını ailesi sağlıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	GUC_DEG_SAG_TOPL	GUC_DEG_SAG_KENDISI	Bireyin hayatındaki değişim imkanını toplumsağlıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	GUC_DEG_SAG_YEREL_YON	GUC_DEG_SAG_KENDISI	Bireyin hayatındaki değişim imkanını yerel yönetim sağlıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	GUC_DEG_SAG_GENEL_YON	GUC_DEG_SAG_KENDISI	Bireyin hayatındaki değişim imkanını genel yönetim sağlıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	GUC_TOPL_DEG_YAPABILME		Birey kendisi ve kendisi gibi insanların toplumda bir şeyler değiştirebileceğine inanıyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	-
	GUC_OZGURLUK_DURUMU		Bireyin ve yakınlarının özgürlük durumu, dışa bağımlı 1, özgür 5	Likert	-
Utama/ Dışlanmışlık Hissetmeden yer alına (U)	U_ONYARGILI_DAVRANIS		Bireye son 3 ayda önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGILI_DAVRANIS_SAGLIK_KUR	U_ONYARGILI_DAVRANIS_OKULIS	Bireye sağlık kuruluşunda önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGILI_DAVRANIS_ISKUR	U_ONYARGILI_DAVRANIS_OKULIS	Bireye iş bulma kuruluşlarında önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGILI_DAVRANIS_KARAKOL_ADLIYE	U_ONYARGILI_DAVRANIS_OKULIS	Bireye karakol ya da adliyede önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGILI_DAVRANIS_SOS_HIZM	U_ONYARGILI_DAVRANIS_OKULIS	Bireye sosyal hizmetler kuruluşunda önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGILI_DAVRANIS_DUKAN_REST	U_ONYARGILI_DAVRANIS_OKULIS	Bireye dükkan ya da restoranda önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGILI_DAVRANIS_BANKA_SIGORTA	U_ONYARGILI_DAVRANIS_OKULIS	Bireye banka ya da sigorta şirketinde önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGILI_DAVRANIS_YAKINCEVRE_EVI	U_ONYARGILI_DAVRANIS_OKULIS	Bireye yakın çevresinin evinde önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGILI_DAVRANIS_KAMU_KURULUSU	U_ONYARGILI_DAVRANIS_OKULIS	Bireye kamu kurum ve kuruluşlarında önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGI_NED_EGITIM	U_ONYARGI_NED_IS	Bireye eğitim durumu nedeni ile önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGI_NED_ETNIK	U_ONYARGI_NED_IS	Bireye etnik kökeni nedeni ile önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGI_NED_CINSIYET	U_ONYARGI_NED_IS	Bireye cinsiyeti nedeni ile önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGI_NED_YAS	U_ONYARGI_NED_IS	Bireye yaşı nedeni ile önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGI_NED_CINSEL_TERCİH	U_ONYARGI_NED_IS	Bireye cinsel tercihi nedeni ile önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGI_NED_DIN	U_ONYARGI_NED_IS	Bireye dini nedeni ile önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGI_NED_ENGELLİLİK	U_ONYARGI_NED_IS	Bireye engellilik durumu nedeni ile önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGI_NED_BILMIYORUM	U_ONYARGI_NED_IS	Bireye önyargılı davranılma nedenini bilmiyor ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+
	U_ONYARGI_NED_DIGER	U_ONYARGI_NED_IS	Bireye diğer nedenler ile önyargılı davranıldı ise 1, aksi durumda 0	Kukla	+

5.4 Bağımsız Değişkenlerin Tahmin Sonucunda Alacağı İşaretler için Beklentiler ve Nedenleri

Bu çalışmada hane ve hanehalkı sosyoekonomik durum (*HHS*) boyutu 10 bağımsız değişken ile temsil edilmekte olup, bunların ilki hanehalkı sayısı (*HHS_HH_SAYISI*) değişkenidir. Hanehalkı sayısının artması durumunda, hanedeki çalışan birey sayısı da artıyor ise, bu durum kişinin yoksunluğunu ve dolayısıyla endeks değerini düşüreceği için, değişkenin (-) işaret alması bekleniyor iken, çalışmayan birey sayısının (özellikle 15- ve 65+ yaş) artması durumunda değişkeninin (+) işaret alması beklenmektedir⁶³. Bu boyutu temsil eden bir başka değişken hanehalkının sosyoekonomik statüsüdür (*HHS_SOS_EKO_STATU*). Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, her 2 ilin örnekleme 5 ayrı alt bölgeye ayrılmış ve E bölgesi en kötü, A bölgesi ise en iyi sosyoekonomik düzeyi temsil ettiği durumda, bireyin sosyoekonomik düzeyinin iyileşmesinin yoksunluk endeksini hangi yönde etkilediğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Doğal olarak beklenen, bireyin içinde bulunduğu sosyoekonomik statünün artması durumunda, yoksunluk endeksinin düşmesi ve dolayısıyla değişken işaretinin (-) olmasıdır. Modele kukla değişken olarak dahil edilen cinsiyet değişkeninde (*HHS_CINSIYET*) kadın 1 ile temsil ediliyorken, Türkiye’de kadın olmanın sosyal ve ekonomik hayattan dışlanmışlıkları da beraberinde getirdiği düşünüldüğünde, bu durum bireyin ve hanenin yoksunluğunu arttıracak yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle cinsiyet değişkeni için beklenen işaret (+) olmaktadır. Hane ve hanehalkının sosyoekonomik durumu boyutunun diğer değişkenleri yaş değişkenleridir. Kişinin yaşının 35-54 arası ve 55 yaş üstünde olmasının (*HHS_YAS_35-54* ve *HHS_YAS_55+*) yoksunluk endeksini arttıracak gibi azaltabileceği de tahmin edilmektedir. Bunun nedeni olarak yaşa göre endeks değişkenliğinin yönünün bireyin çalışma, gelir, sağlık vb. koşullarına göre farklılaşabileceği gösterilebilir. Yoksunluk endeksini etkilemesi düşünülen bir başka değişken grubu ise eğitim olup, bireyin herhangi bir eğitim kurumuna gitmemesinin, ilkokul ve ortaokul mezunu olmasının (*HHS_EGITIM_OKULA_GITMEDI*, *HHS_EGITIM_ILKOKUL*, *HHS_EGITIM_ORTAOKUL*) yoksunluk endeksini arttıracak düşünüldükten bu değişkenlerin işaretinin (+) olacağı beklenmektedir. Bireyin üniversite ya da lisansüstü eğitim mezunu (*HHS_EGITIM_UNIVERSITE*, *HHS_EGITIM_LISANSUSTU*) olması ise görece olarak gelir ve dolayısıyla yaşam koşulları artışını da beraberinde getireceği

⁶³ Değişken işaretinin (-) olması, söz konusu değişkenin yoksunluk endeksini azalttığı/azaltacağı, (+) olması ise artırdığı/arttıracak anlamına gelmektedir.

düşüncesiyle yoksunluk endeksini azaltması beklenmekte ve bu değişkenlerin işaretlerinin (-) olacağı tahmin edilmektedir.

İstihdam, iş ve iş yeri kalitesi (*IIK*) boyutunda yer alan ilk değişken bireyin çalıştığı işin (çalışan bireyler için) kamu sektöründe ya da özel sektörde yer aldığı temsil edildiği sektör (*IIK_SEKTOR*) değişkenidir. Bireyin kamu ya da özel sektörde yer almasının yoksunluk endeksini hangi yönde değiştireceği belirsizdir. Bu nedenle bu değişken için beklenen işaret (+-)'dir. Buna paralel olarak ana sektörleri temsil eden değişkenler için de öngörülen bir beklenti yoktur. Bu nedenle (*IIK_ANASEKTOR_TARIM*, *IIK_ANASEKTOR_SANAYI*, *IIK_ANASEKTOR_MADENCILIK*, *IIK_ANASEKTOR_BALIKCILIK*) değişkenlerinin beklenen işareti de sektör değişkeninde olduğu gibi (+-)'dir. Ancak bireyin işsiz olması ise doğal olarak yoksulluğunu ve de yoksunluğunu arttıracak için bu değişkenin (*IIK_ANASEKTOR_ISSIZ*) beklenen işareti (+) olmaktadır. Endeks değeri hesaplanan kişinin iş statüsünü temsil eden değişken grubundan işveren, ücretli işçi, maaşlı memur ve kendi hesabına düzenli çalışan değişkenleri (*IIK_ISSTATU_ISVEREN*, *IIK_ISSTATU_UCRETLIISCI*, *IIK_ISSTATU_MAASLIMEMUR*, *IIK_ISSTATU_KENHES_DUZENLI*) için beklenen işaret (-)'dir. Bunun nedeni olarak ise, bu statüde çalışan bireyler lehine düzenli bir gelir akışı olmasının, bireyin yoksunluğunu azaltabilecek etkiyi yaratması gösterilebilir. Buna karşın yevmiyeli, mevsimlik, geçici ve kendi hesabına düzensiz olarak iş buldukça çalışan bireyler ise sürekli bir gelire sahip olamadıklarından dolayı bu değişkenlerin (*IIK_ISSTATU_YEVM_MEVS_GECICI*, *IIK_ISSTATU_KENHES_DSIZ*) yoksunluk endeksini arttıracak düşünülmekte ve değişkenin işaretinin (+) olacağı beklenmektedir. Bireyin daha az gelir elde etme pahasına daha az çalışmak istemesi ise çalışma koşullarından memnuniyetsizliğinin bir göstergesidir ve değişkendeki artışın yoksunluk endeksini de arttıracak düşünülmektedir (*IIK_AZ_GELIR_CALISMA*). Kişinin çalıştığı işyeri ile arasında resmi bir sözleşmenin bulunup bulunmadığını gösteren (*IIK_SOZLESME*) değişkenin (-) işareti alması beklenirken, bunun nedeni olarak resmi sözleşmenin varlığının bireyin iş güvenliğini garanti altına alması gösterilebilir. Bireyin sigortalı yani sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olarak çalışıyor olması da (*IIK_SGK_SIGORTA*) yoksunluğunu azaltacak için bu değişken için beklenen işaret (-)'dir. İşyerinde kariyer fırsatlarının yer alması ve bireyin kendini ifade ederken çekinmemesi de yoksunluğunu azaltan etmenlerdir, ki bu yüzden bu değişkenler (*IIK_ISY_KARIYER_FIRS*, *IIK_ISY_IFADE_OZGURLUGU*) için beklenen işaret de negatiftir. Ferdin çalıştığı yerde açık bir amacının ya da hedefinin olması ve çalışırken kendini özgür hissetmesi de bireyin

yoksunluğunu azaltan diğer etmenlerdir ve bunları temsil eden tüm değişkenler (*IHK_ISY_AMAC*, *IHK_ISY_OZGURLUK*) için beklenen işaret (-)'dir.

Yoksulluk endeksini etkileyen en önemli unsurlar arasında yer alan bir başka boyut da gelir (*G*) boyutudur ve çalışmada bu boyutu 7 değişken temsil etmektedir. Bireyin çalıştığı işte aldığı ücret, varsa ek ödeme (prim vs.) miktarı, ek iş yapıyorsa buradan elde ettiği gelir, hanede elde edilen toplam gelir, öz tüketim miktarları ve bunun toplam tüketimleri içindeki payı, hanede sosyal mali yardım alınıyor olması ve bunun miktarı ile bireyin yoksunluğu arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Bireyin ve hanenin elde ettiği gelir ne kadar yüksek ise yoksun olma olasılıkları da o kadar düşüktür, ki bu yüzden söz konusu değişkenler (*G_UCRET_MIKTARI*, *G_EKODEME_MIKTARI*, *G_EKIS_GELIR_MIKTARI*, *G_HANE_TOPLAMGELIRI*, *G_OZTUKETIM_ORANI*, *G_SOSYAL_MALI_YARDIM*, *G_SOSYAL_MALIYARDIM_MIKTARI*) ile yoksunluk endeksi arasında da negatif yönlü bir ilişkinin olduğu düşünülmekte ve bu değişkenler için beklenen işaret (-) olmaktadır.

Sağlık (*S*) boyutu değişkenleri düzenli spor yapma ve herhangi bir sağlık sorunu ile karşılaşıldığında her zamankinden farklı bir şey yapmama durumunu göstermektedir ve bu değişkenlerin yoksunluk endeksini azaltacağı öngörülmektedir. Zira birey ne kadar çok spor yaparsa ve dolaylı da olsa bu yolla sağlığı ne kadar iyi olursa, bireyin yaşam kalitesi ve özgüveni artar, yoksunluğu azalır. Bireyin yaşadığı sağlık sorunlarına karşı yapabileceklerini bilmesi, bu soruna karşı elinde bir mücadele imkanının olması da birey için olumlu bir göstergedir, ki bu da bireyin yoksunluğunu azaltabilir. Bu nedenlerle sağlık boyutu değişkenleri (*S_DUZENLI_SPOR* ve *S_SAGLIK_SORUNUNA_KARSI_DAVRANIS*) için beklenen işaret negatiftir.

Bireyin özgürlüğünün bir göstergesi olan güçlenme (*GUC*) boyutu, yoksunluk endeksini etkilediği düşünülen toplam 13 değişken ile temsil edilmektedir, ki bunların ilk alt grubu, bireyin hayatına ilişkin bazı değişiklikleri yapmayı isteyip istememesidir. Kişinin hayatında değişiklikler istemesi mevcut durumdan memnuniyetsizliğini ifade ederken, bu durumun yoksunluğunu arttırıcı yönde etki yapabileceği düşünülmektedir. Zira bireyin sahip oldukları ile mutlu olmaması, elde etmeye çalıştıklarına da henüz ulaşamadığının bir ifadesidir ve bu da zaten yoksunluğun kendisidir. Bu nedenlerle bireyin yaşadığı eve, şehre, ailesine, sosyal statüsüne ve hayatına ilişkin değişiklikler istemesi yoksunluk endeksini arttırıcı yönde etki yapacağı düşüncesiyle söz konusu değişkenlerin (*GUC_DEG_ISTENEN_EV*, *GUC_DEG_ISTENEN_SEHIR*, *GUC_DEG_ISTENEN_AILE*, *GUC_DEG_ISTENEN_STATU*, *GUC_DEG_ISTENEN_DIGER*) alacağı işaretin pozitif

olması beklenmektedir. Yine hayatında değişim isteyen bireylerin bu değişimi kim tarafından sağlanacağı da dışa bağımlılığı yansıması bakımından önemlidir. Zaten hayatında sahip olduklarından memnun olmayan birey, bir de buna ilişkin değişiklik kararlarını kendisi veremiyorsa, özgürlüğü kısıtlanmış demektir, ki bu durum yoksunluğunu daha da arttıracaktır. Bu nedenle ferdin hayatındaki değişimin kimin tarafından gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini temsil eden değişkenler (*GUC_DEG_SAG_AILE*, *GUC_DEG_SAG_TOPL*, *GUC_DEG_SAG_YEREL_YON*, *GUC_DEG_SAG_GENEL_YON*) için de beklenen işaret (+)'dir. Bireyin topluma ilişkin unsurları değiştirebileceğine inanıyor olması ise kendisine olan özgüvenin bir göstergesi olabilir ve bu durum da bireyin yoksunluğu ile ters ilişkilidir (*GUC_TOPL_DEG_YAPABILME*). Kendisinin ve yakınlarının, geçmişteki ve bugünkü özgürlük derecesinin artması da yoksunluğunu azaltmaktadır. Özgürlük derecesinin artması ise yoksunluk endeksini negatif yönde etkileyecektir. Bu yüzden modelde yer alan söz konusu durumları barındıran değişken *GUC_OZGURLUK_DURUMU*) için beklenen işaret (-)'dir.

Utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma (*U*) boyutu bireyin toplumdan dışlanması ve bireye karşı önyargılı davranışlara ilişkin değişkenler tarafından temsil edilmektedir. Toplam 18 değişkenin yer aldığı bu boyutun değişkenleri, bireye karşı önyargılı davranılıp davranılmadığı ve eğer davranıldı ise bunun yeri ve nedenleridir. Bireye karşı önyargılı davranış sebebi ve yeri ne olursa olsun yoksunluğunu arttıracaktır, ki bu yüzden söz konusu değişkenler (*U_ONYARGILI_DAVRANIS*, *U_ONYARGILI_DAVRANIS_SAGLIK_KUR*, *U_ONYARGILI_DAVRANIS_ISKUR*, *U_ONYARGILI_DAVRANIS_KARAKOL_ADLIYE*, *U_ONYARGILI_DAVRANIS_SOS_HIZM*, *U_ONYARGILI_DAVRANIS_DUKKAN_REST*, *U_ONYARGILI_DAVRANIS_BANKA_SIGORTA*, *U_ONYARGILI_DAVRANIS_YAKINCEVR*, *E_EVI*, *U_ONYARGILI_DAVRANIS_KAMU_KURULUSU*, *U_ONYARGI_NED_EGITIM*, *U_ONYARGI_NED_ETNIK*, *U_ONYARGI_NED_CINSIYET*, *U_ONYARGI_NED_YAS*, *U_ONYARGI_NED_CINSEL_TERCIH*, *U_ONYARGI_NED_DIN*, *U_ONYARGI_NED_ENGELLILIK*, *U_ONYARGI_NED_BILMIYORUM*, *U_ONYARGI_NED_DIGER*) için beklenen işaret pozitif olmaktadır.

5.5 Ampirik Analiz: Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi

Yoksunluk endeks değerleri hesaplanan bireylerin, bu değerlerinin hangi değişkenler tarafından, nasıl etkilendiklerinin analizinin yapıldığı bu bölümde, Mersin ve Erzurum örneklemi öncelikle cinsiyete göre ikiye ayrılmıştır. Bu işlemin yapılmasındaki amaç, kadın ve erkeklerin yoksunluklarını etkileyen unsurların farklılıklarını ön plana çıkarmak, cinsiyete ve illere göre bir karşılaştırma yapmaktır. Ayrımın yapılmasındaki bir başka neden de seçilen illerdeki çalışan kadın sayısının az olmasından dolayı, kadınların gelir ile istihdam iş ve işyeri güvenliği boyutlarına ilişkin verilerinin yeterli olmamasıdır. Ayrıca kadınların yoksunluklarının özellikle güçlenme boyutundaki değişkenler tarafından nasıl etkilendiğinin tespiti de cinsiyete göre analizin gerekçeleri arasında sıralanabilir.

Hane ve hanehalkı sosyoekonomik durum, istihdam iş ve işyeri güvenliği, gelir, sağlık, güçlenme ve utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma boyutlarındaki 67 gösterge (değişken) ile bireylerin yoksunluk endeksleri arasındaki ilişkinin analizinde ilk aşamada Mersin, sonrasında ise Erzurum ilinin cinsiyete göre ayrılmış örneklemi üzerinde çalışılmıştır. Değişkenler seçilirken yoksunluk endeksinin hesaplanmasında kullanılan göstergeler dışarıda bırakılmıştır. Yatay kesit verileri kullanarak en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilen sonuçlar, değişen varyans için White Testi⁶⁴ ile sınanmış ve problem tespit edildiği durumlarda White'ın değişen varyans uyumlu tahmin edicileri kullanılmıştır.

$$YOKSUNLUK \text{ ENDEKSI} = f (HHS , IIK , G , S , GUC , U) \quad (5.9)$$

5.5.1 Mersin'deki Bireylerin Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörler

Yoksunluk endeksini etkileyen faktörlerin analizinde ilk aşamada Mersin ilinin cinsiyete göre ayrılmış örneklemini üzerinde çalışılmıştır. Tablo 5.4'te *Mersin'de yaşayan kadınların* yoksunluk endekslerini etkileyen faktörlerin tespiti için oluşturulan modelin tahmin sonuçları gösterilmektedir. Sonuçlar incelendiğinde sabit terim ve 12 değişkenin istatistiki olarak anlamlı çıktığı görülmektedir. Modelin düzeltilmiş R^2 değeri %37 iken, F

⁶⁴ Bu teste göre, m denklemdeki bağımsız değişken sayısını, n örneklem büyüklüğünü temsil ediyor iken;

$H_0: b_2 = b_3 = \dots = 0$

$H_0: b_2 \neq b_3 \neq \dots \neq 0$

$n.R^2 < \chi^2_m$ ise değişen varyans yoktur.

$n.R^2 > \chi^2_m$ ise değişen varyans vardır (Hill vd., 2011).

istatistik değeri 36,37'dir. Farklı düzeylerde istatistiksel olarak anlamlı çıkan 12 değişkenden 2'si sürekli, 1'i likert ve 9'u ise kukla değişkendir. Bu değişkenlerden sürekli olanı yoksunluk endeksi, kukla olanı ise otonom yoksunluk endeksi üzerindeki etkiyi yansıtmakta iken, likert ölçekli değişkenler ölçekteki bir birimlik değişiminin yoksunluk endeksini kaç birim etkilediğini ortaya koymaktadır.

Sonuçlar incelendiğinde, Mersin'de yaşayan kadınların okula gitmemiş olmalarının otonom yoksunluk endeksi üzerindeki etkisinin, lise mezunlarına göre 3,88 birim daha fazla olduğu ve ferdin okula gitmemiş olmasının beklendiği gibi yoksunluğu arttırdığı görülmektedir. (*HHS_EGITIM_OKULA_GITMEDI*). Buna karşın kadınların üniversite eğitimi almış olmaları ise otonom yoksunluk endeksini lise mezunlarına göre 2,77 birim daha az etkilemektedir ve yoksunluk üzerinde azaltıcı etki ortaya çıkarmaktadır (*HHS_EGITIM_UNIVERSITE*). Kadınların işteki statülerine bakıldığında işçi, yevmiyeli ve kendi hesabına *düzensiz* pozisyonundaki işlerde çalışmalarının, otonom yoksunluk endeksi üzerindeki etkisi işsiz kadınlara göre sırasıyla 7,52, 13,97 ve 8,25 birim daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kadınların yevmiyeli ya da *düzensiz* işlerde çalışıyor olmasının endeksi arttırması beklentiye uygun iken (*IHK_ISSTATU_YEVM*, *IHK_KENHES_DSIZ*), ücretli olarak işçi statüsünde çalışıyor olmasının endeksi arttırması (*IHK_ISSTATU_UCRETLIISCI*) beklentinin tersi yöndedir. Çünkü sayıları az da olsa *düzenli olarak gelir elde edebilen* kadınların işçi statüsünde çalışıyor olmasının yoksunluk endeksini azaltması beklenmektedir. Hanedeki tüm bireylerin gelirlerinden oluşan hanenin toplam gelir miktarı değişkeninin ve hanenin elde ediyorsa sosyal yardım miktarı değişkenlerinin yoksunluk endeksi üzerindeki azaltıcı etkisi çok düşük olmakla birlikte, işareti beklenenle uyumludur. (*G_HANE_GELIR_MIKTARI*, *G_SOSYAL_YARDIM_MIKTARI*). Düzenli olarak spor yapan Mersin'de yaşayan kadınları otonom yoksunluk endeksi üzerindeki etkisi ise spor yapmayanlara göre 1,92 birim az iken, spor otonom yoksunluk endeksi üzerinde azaltıcı yönde bir etki yaratmaktadır (*S_DUZENLI_SPOR*). Kadınların yaşamlarındaki değişikliklerin kendilerinden ziyade toplum tarafından sağlanıyor olması, otonom yoksunluk endeksini 2,67 birim daha fazla etkilemekte ve dışa bağımlı bir yapı beklenenle uyumlu bir şekilde endeksi arttırmaktadır (*GUC_DEG_SAG_TOPL*). Kadının özgürlük seviyesini temsil eden *GUC_OZGURLUK_DURUMU* değişkeninde likert ölçekteki her bir birim artış, yoksunluk endeksini 1,36 birim azaltmaktadır. Bunun anlamı, birey ne kadar fazla özgürse o kadar az yoksundur. Örneklemdaki kadınlara karşı önyargılı davranışlar ise otonom yoksunluk endeksini, buna maruz kalmayanlara göre, 4,68 birim daha fazla etkilerken beklentiyle

uyumlu olarak endeksi arttırıcı yönde etki yaratmaktadır (*U_ONYARGILI_DAVRANIS*). Bu önyargının nedeninin cinsiyet olması, kadınların otonom yoksunluk endeksini iş durumu olmasına göre 4,95 birim daha fazla etkilemekte ve endeksi arttırmaktadır (*U_ONYARGI_NED_CINSIYET*).

Tablo 5.4 *Mersin’de yaşayan erkeklerin* yoksunluk endekslerini etkileyen faktörlerin tespiti için oluşturulan modelin tahmin sonuçlarını da göstermekte iken, sonuçlara bakıldığında 16 değişkenin istatistiki olarak anlamlı çıktığı görülmektedir. Modelin düzeltilmiş R^2 değeri %35, F istatistik değeri ise 36,67 elde edilmiş, tahminde anlamlı çıkan 16 değişkenin çoğunluğunu kukla değişkenler oluşturmuş ve bunlara ilaveten 3 değişkenin likert, 1 değişkenin ise sürekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mersin erkek regresyonuna dahil edilen eğitim seviyesi değişkenlerinden anlamlı çıkan *HHS_EGITIM_OKULA_GITMEDI* ve *HHS_EGITIM_ILKOKUL* değişkenlerinin otonom yoksunluk endeksini lise mezunlarına göre sırasıyla 12,31 ve 2,53 birim daha fazla arttırdığı görülmektedir. Bu durum eğitim seviyesi ile yoksunluk endeksi arasında ters yönlü ilişkinin olduğunun bir kanıtıdır. Çalışan erkeğin işveren ya da memur statüsünde çalışması ise otonom yoksunluk endeksini işsizlere göre sırasıyla 2,08 ve 2,21 birim azaltırken, bu göstergeleri temsil eden değişkenlerin işaretleri beklendiği gibi negatif elde edilmiştir (*IHK_ISSTATU_ISVEREN*, *IHK_ISSTATU_MAASLIMEMUR*). Bu sonuç, kendi işyerinde, yanında en az bir kişi çalıştıran işveren ile devlete bağlı kurum ve kuruluşlarda devlet memuru olmanın, bu kişilerin yoksunluklarını azaltmada katkı sağladığı anlamına gelmektedir. Yine çalışan erkeklerin, çalıştıkları işyeri ile aralarında resmi bir iş sözleşmesinin olması da otonom yoksunluk endeksini azaltırken, bu değişkene ait katsayı (-1,91)’dir (*IHK_SOZLESME*). İşyerinde kariyer fırsatını ve ifade özgürlüğünü temsil eden değişkenlerin likert ölçeğindeki her bir birim artış ise yoksunluk endeksini sırasıyla 1,84 ve 2,10 birim azaltmakta, bu değişkenlere ait işaret ise beklendiği gibi negatif olmaktadır (*IHK_IS_KARIYER_FIRS*, *IHK_ISY_IFADE_OZGURLUGU*). Çünkü bir işyerinde kariyer fırsatları ve özgürlükler arttıkça, çalışan birey daha mutlu olmakta ve eğer varsa yoksunluğunun şiddeti azalmaktadır. Hanede elde edilen toplam gelir miktarı da Mersin’de yaşayan erkeklerin yoksunluk endeksini -beklenenden az da olsa- azaltırken, değişkenin işareti tahmin edildiği gibi negatiftir. (*G_HANE_GELIR_MIKTARI*). Tıpkı kadın örneğinde olduğu şekilde, erkeklerin düzenli spor yapması da otonom yoksunluk endeksini spor yapmamasına göre 1,51 birim azaltmaktadır (*S_DUZENLI_SPOR*). Bireyin ailesinden ya da sosyal statüsünden memnun olmayıp, bunlara ilişkin değişiklikler istiyor

olması da yoksunluğunu ve bu paralelde yoksunluk endeksini arttırması beklenmektedir (*GUC_DEGISTIR_AILE_IL*, *GUC_DEGISTIR_SOSSTATU_IL*). Mersin’de yaşayan erkeklerin ailesine ve sosyal statüsüne ilişkin değiştirmek istediği şeylerin olması, otonom yoksunluk endeksini çalıştığı işte değişiklik istemesine göre sırasıyla 11,85 ve 3,27 birim daha fazla etkilemekte iken, söz konusu değişkenlerin işareti de beklendiği gibi pozitif elde edilmiştir. Dışa bağımlılığı ve dolayısıyla özgür olamamayı temsil eden güçlenme boyutunda anlamlı çıkan diğer değişkenler ise, bireyin hayatındaki değişiklik kararlarının kimin tarafından verildiğini yansıtan *GUC_DEG_SAG_AILE* ve *GUC_DEG_SAG_TOPL* değişkenleridir. Bireyin bu kararları kendi başına alamaması güçlenme boyutundaki yoksunluğunu ifade ederken, ailesi tarafından alınması otonom yoksunluk endeksini 3,24 birim, toplum tarafından alınması ise 3,90 birim daha fazla etkilemekte ve endeksi arttırmaktadır. Bireyin kendisinin ve kendisi gibi insanların toplumda bir şeyleri değiştirebileceğine inanıyor olması, özgüveninin bir yansıması iken, bu durum otonom yoksunluk endeksini 1,74 azaltmaktadır (*GUC_TOPL_DEG_YAPABILME*). Bireyin özgürlük derecesinin temsil edildiği (*GUC_OZGURLUK_DURUMU*) değişkeninin likert ölçeğindeki her bir birimlik artış da bireyin yoksunluk endeksini azaltmakta, bunun miktarı ise 1,82 birim olmaktadır. Mersin’deki erkeklere karşı önyargılı davranışların etnik nedenlerle yapılması ise otonom yoksunluk endeksini arttırmakta ve bu değişkene ait işaret beklendiği gibi pozitif olmaktadır (*U_ONYARGI_NED_ETNIK*).

Mersin kadın ve erkek örneklemelerinin ekonometrik analiz sonuçları incelendiğinde, kadınların toplam ve otonom yoksunluk endeksini 7 faktörün arttırdığı, 5 faktörün ise azalttığı söylenebilir. Erkeklerin toplam ve otonom endeksini ise 7 faktör arttırmakta iken 9 faktör azaltmaktadır. Kadınların endeks değerini en çok "arttıran" değişkenler *IİK_ISSTATU_YEVM*, *IİK_KENHES_DSIZ*, *HHS_EGITIM_OKULA_GITMEDI* ve *IİK_ISSTATU_UCRETLIISCI*, erkeklerin *HHS_EGITIM_OKULA_GITMEDI*, *U_ONYARGI_NED_ETNIK* ve *GUC_DEGISTIR_AILE_IL* değişkenleridir. Söz konusu değeri kadınlarda en fazla "azaltan" değişken ise *HHS_EGITIM_UNIVERSITE*, erkeklerde *IİK_ISSTATU_MAASLIMEMUR* değişkenidir. Özellikle kadınların endeks değerini en fazla arttıran ve azaltan değişkenlerin "eğitim" grubunun içinde yer alması, kadınların eğitim düzeyinin önemi hakkında fikir verebilir.

Tablo 5.4 Mersin Örnekleminin Ekonometrik Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: YOKSUNLUK_ENDEKSI											
Yöntem: En Küçük Kareler											
Örneklem: 600 Kadın, 600 Erkek											
Gözlem sayısı: 600+600=1200											
White'ın değişen varyansla tutarlı tahmin edicileri											
	KADIN					ERKEK					
Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Olasılık		Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Olasılık	Beklenen işaret	Değişken türü
C	23,69*	1,50	15,74	0,00		51,12*	3,29	15,50	0,00		
HHS_EGITIM_OKULA_GITMEDI	3,88***	2,39	1,71	0,09		12,31**	5,35	2,29	0,02	+	Kukla
HHS_EGITIM_ILKOKUL						2,53*	0,97	2,61	0,00	+	Kukla
HHS_EGITIM_UNIVERSITE	-2,77*	0,72	-3,84	0,00						-	Kukla
IIK_ISSTATU_ISVEREN						-2,08**	1,02	-2,03	0,04	-	Kukla
IIK_ISSTATU_MAASLIMEMUR						-2,21**	0,99	-2,23	0,02	-	Kukla
IIK_ISSTATU_UCRETLIISCI	7,52*	1,05	7,16	0,00						-	Kukla
IIK_ISSTATU_YEVM	13,97*	4,79	2,91	0,00						+	Kukla
IIK_KENHES_DSIZ	8,25**	3,21	2,56	0,01						+	Kukla
IIK_SOZLESME						-1,91**	0,84	-2,26	0,02	-	Kukla
IIK_IS_KARIYER_FIRS						-1,84*	0,50	-3,62	0,00	-	Likert
IIK_ISY_IFADE_OZGURLUGU						-2,10*	0,520	-4,04	0,00	-	Likert
G_HANE_GELIR_MIKTARI	-0,0006*	0,0002	2,67	0,00		-0,0006**	0,0002	-2,45	0,01	-	Sürekli
G_SOSYAL_YARDIM_MIKTARI	-0,20*	0,031	6,46	0,00						-	Sürekli
S_DUZENLI_SPOR	-1,92*	0,68	-2,81	0,00		-1,51**	0,73	-2,06	0,03	-	Kukla
GUC_DEGISTIR_AILE_IL						11,85**	5,37	2,20	0,02	+	Kukla
GUC_DEGISTIR_SOSSTATU_IL						3,27**	1,31	2,49	0,01	+	Kukla
GUC_DEG_SAG_AILE						3,24*	1,11	2,91	0,00	+	Kukla
GUC_DEG_SAG_TOPL	2,67***	1,53	1,73	0,08		3,90***	2,19	1,77	0,07	+	Kukla
GUC_TOPL_DEG_YAPABILME						-1,74**	0,85	-2,04	0,04	-	Kukla
GUC_OZGURLUK_DURUMU	-1,36*	0,44	-3,04	0,00		-1,82*	0,52	-3,45	0,00	-	Likert
U_ONYARGILI_DAVRANIS	4,68*	1,15	4,05	0,00						+	Kukla
U_ONYARGI_NED_CINSIYET	4,95*	1,26	3,90	0,00						+	Kukla
U_ONYARGI_NED_ETNIK						11,94*	4,46	2,67	0,00	+	Kukla
	R ²	0,38	F-ist.	36,37		R ²	0,37	F-ist.	36,67		
	Düz. R ²	0,37	Olasılık (F-ist.)	0,00		Düz. R ²	0,35	Olasılık (F-ist.)	0,00		
	Reg. std. hatası	7,57				Reg. std. hatası	7,47				
	Değişen varyans					Değişen varyans					
	F-ist.	1,77	Olasılık F(12,587)	0,01		F-ist.	1,66	Olasılık F(16,583)	0,01		

*, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Mersin örneklemine en küçük kareler yöntemi yanında, aşamalı seçim yöntemi (stepwise) de uygulanmış ve hem kadınlar hem de erkeklerde, Tablo 5.4'teki değişkenler haricinde, (*G_EKODEME_MIKTARI*) sürekli değişkeni de istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır ancak bu değişkenin işareti beklenenin tersi yönde elde edilmiştir⁶⁵.

⁶⁵ Mersin ve Erzurum için uygulanan aşamalı seçim yöntemi sonuçları EK 7'de sunulmuştur.

5.5.2 Erzurum'daki Bireylerin Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörler

Yoksunluk endeksini etkileyen faktörlerin tespiti analizinde ikinci aşamada Erzurum ilinin cinsiyete göre ayrılmış örneklemini üzerinde çalışılmıştır. Sonuçları Tablo 5.5'te görülen *Erzurum ilindeki kadınların* yoksunluk endekslerini etkileyen faktörlerin tespiti için oluşturulan modelin tahmin sonuçlarına göre düzeltilmiş R^2 değeri %38, F istatistik değeri ise yaklaşık 37 olarak elde edilmiştir. İstatistiksel olarak anlamlı çıkan 10 bağımsız değişkenden 9'u kukla değişken iken 1'i likert ölçeklidir.

Tablo 5.2'ye göre hiç okula gitmeyen kadınların otonom yoksunluk endeksi üzerindeki etkisi lise mezunlarına göre 4,07 birim fazladır ve bu otonom yoksunluk endeksini arttırmaktadır (*HHS_EGITIM_OKULA_GITMEDI*). İş yerindeki statü olarak işçi pozisyonunda çalışan kadınların otonom yoksunluk üzerindeki etkisi ise baz değişken olan işsizlere göre 13,37 birim fazla iken, bu değişkenin de işareti beklenenin tersi elde edilmiştir (*IIK_ISSTATU_UCRETLIISCI*). Kendi hesabına düzensiz olarak çalışan kadınların otonom yoksunluk endeksi üzerindeki etkisi ise yine işsizlere göre 17,68 birim fazla olmuştur (*IIK_KENHES_DSIZ*). Bu sonuç örneklemden az sayıda da olsa çalışan kadınların işçi pozisyonunda ya da düzensiz işlerde yer almalarının otonom yoksunluk endeksi üzerindeki artırıcı etkiyi yansıtmaması bakımından önemlidir⁶⁶. Düzenli olarak spor yapanların otonom yoksunluk endeksi üzerindeki etkisi ise spor yapmayanlara göre 1,04 birim azdır. Bir başka değişle spor yapmak otonom yoksunluk endeksi üzerinde azaltıcı yönde bir etki yaratmaktadır (*S_DUZENLI_SPOR*). Düzenli spor yapan bireylerin daha sağlıklı olabilecekleri düşünüldüğünde, tahmin sonucunda bu değişkenin de işareti beklenenle uyumludur. Aynı şekilde bireylerin özgürlük durumlarını yansıtan güçlenme boyutuna ilişkin değişkenlere ait sonuçlar ve işaretler beklenen yönde elde edilmiştir. Erzurum'da yaşayan kadınların hayatında meydana gelen değişikliklerin kimin tarafından sağlandığı modelde 2 değişken ile temsil edilmekte iken, değişikliklerin aile ya da toplum tarafından sağlanması, otonom yoksunluk endeksini, bireyin kendisi tarafından sağlanmasına göre daha fazla arttırmaktadır. Ayrıca kadının hayatına ilişkin değişikliklerin ailesi tarafından sağlanması, otonom yoksunluk endeksini kendisine tarafından sağlanmasına göre 4,09 birim, toplum tarafından sağlanması ise 6,66 birim fazla etkilediği sonucuna da ulaşılmıştır (*GUC_DEG_SAG_AILE*; *GUC_DEG_SAG_TOPL*). Bu da bireylerin kararlarındaki dışa bağımlılığının artmasının

⁶⁶ Mersin ve Erzurum örneklemini için yapılan sosyoekonomik sınıf yoksulluğu analizinde, en dezavantajlı sınıfın emekçi sınıfı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı analizde kadınların da erkeklere göre daha yoksul oldukları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle özellikle işçi pozisyonunda ve düzensiz olarak iş buldukça çalışan kadınların otonom yoksunluk endeksini arttırmaları beklenen yönde bir sonuçtur.

otonom yoksunluk endeksi üzerinde arttırıcı yönde bir etki yarattığının göstergesidir. Erzurum'da yaşayan kadınların kendisinin ya da kendisi gibi insanların toplumda bir şeylerin değiştirebileceğine inanıyor olması, otonom yoksunluk endekslerini inanmayanlara göre 1,33 birim daha az etkilemekte ve azaltmaktadır (*GUC_TOPL_DEG_YAPABILME*). Bireyin özgür olup olmadığını yansıtan *GUC_OZGURLUK_DURUMU* değişkeninde de likert ölçeğindeki her bir birim artış, yani bireyin özgürlüğündeki iyileşme, yoksunluk endeksi üzerinde 3,97 birim negatif etki yaratmakta, bir başka değişle endeksi azaltmaktadır. Nedeni ne olursa olsun bireye karşı önyargılı bir davranış da otonom yoksunluk endeksini arttırırken, ön yargının nedeninin etnik olması, iş durumu olmasına göre 4,43 birim, cinsiyete bağlı olması ise 4,28 birim daha fazla etki yaratmakta ve otonom endeksi arttırmaktadır (*U_ONYARGI_NED_ETNIK*; *U_ONYARGI_NED_CINSIYET*).

Tablo 5.5 *Erzurum'da yaşayan erkeklerin* yoksunluk endekslerini etkileyen faktörlerin tespiti için oluşturulan modelin tahmin sonuçlarını da göstermekte iken, tahminler sonucunda 10 değişkenin istatistiksel olarak anlamlı çıktığı görülmektedir. Modelin F istatistik değeri 31,24, düzeltilmiş R^2 değeri ise %34 olarak elde edilmiştir. Tahmin sonucunda istatistiki olarak anlamlı çıkan 10 değişkenden 2'si sürekli, 2'si likert ve 4'ü kukla değişkendir. Bu değişkenlerden hanedeki fert sayısını temsil eden (*HHS_HH_SAYISI*) değişkenindeki bir birimlik değişme yoksunluk endeksini 0,86 birim arttırmaktadır. Modelin tahmininden önce bu değişkene ilişkin işaret beklentisi (+-) olmuştur. Erzurum örneklemini incelendiğinde, hanelerde genellikle hanehalkı reisinin çalıştığı; eş, çocuk ve varsa çalışma yaşındaki yaşlıların çalışmadığı görülmektedir. Bu nedenle Erzurum örnekleminde hanehalkı sayısındaki artış, beklendiği gibi erkeklerin yoksunluk endeksini arttırmaktadır. Erzurum'da yaşayan erkeklerin üniversite eğitimi almış olmalarının yoksunluk endeksi üzerindeki etkisi ise lise mezunlarına göre 2,53 birim daha azdır ve bireyin üniversite mezunu olması beklendiği üzere otonom yoksunluğu azaltmaktadır (*HHS_EGITIM_UNIVERSITE*). Daha az gelir elde etme pahasına daha az çalışmayı tercih etmeyi temsil eden *IHK_AZ_GELIR_CALISMA* değişkenin işareti de beklenen yönde çıkmıştır ve daha az gelir pahasına daha az çalışmak isteyenlerin otonom yoksunluk endeksi üzerindeki etkisi, istemeyenlere göre 3,35 birim daha fazla olmuştur. Erzurum'da yaşayan erkeklerin işyerinde işçi pozisyonunda çalışmasının otonom yoksunluk endeksi üzerindeki etkisi ise işsizlere göre 1,51 birim daha fazladır (*IHK_ISSTATU_UCRETLIISCI*). Çalışan erkeklerin çalıştıkları işyerinde ifade özgürlüklerinin artması tahmin edildiği gibi yoksunluk endeksi üzerinde negatif etki yaratırken, ifade özgürlüğünün likert ölçeğindeki 1 birim artış, endeksi 2,11 birim

azaltmaktadır (*IIK_ISY_IFADE_OZGURLUGU*). Ücret değişkeninin (*G_UCRET_MIKTARI*) işareti de beklenenle uyumlu olmuş ve ücretlerdeki artışın yoksunluk endeksini azalttığı görülmüştür. Erzurum'daki bir erkeğin hayatında meydana gelen değişikliklerin ailesi tarafından sağlanması, otonom yoksunluk endeksini bireyin kendisine göre 3,40 birim daha fazla etkilemekte iken, buna ilişkin kararlarda dışa bağımlı olması endeksi artırmaktadır (*GUC_DEG_SAG_AILE*). Bireyin kendisinin ya da kendisi gibi insanların toplumda bir şeylerin değiştirebileceğine inanıyor olması, otonom yoksunluk endekslerini, hiçbir şeyi değiştiremeyeceğine inanlara göre, 1,73 birim daha az etkilemektedir ve beklendiği üzere endeksi azaltmaktadır (*GUC_TOPL_DEG_YAPABILME*). Ayrıca bireyin özgürlüğünü yansıtan (*GUC_OZGURLUK_DURUMU*) değişkenin likert ölçeğindeki her bir birim artış ise, yoksunluk endeksi üzerinde 3,48 birim azaltıcı etki yaratmaktadır. Erzurum'da yaşayan erkeklere karşı önyargılı bir davranışın sergilenmesi, otonom yoksunluk endeksini bu davranışla karşılaşmayanlara göre 7,57 birim daha fazla etkilerken, bu davranışlar beklentiyle uyumlu olarak, endeksi arttırıcı yönde etki yaratmaktadır.

Erzurum kadın ve erkek örneklemelerinin ekonometrik analiz sonuçları incelendiğinde, kadınların toplam ve otonom yoksunluk endeksini 7 faktörün arttırdığı, 3 faktörün ise azalttığı sonucuna varılmıştır. Erkeklerin yoksunluk endeksi ve otonom yoksunluklarını ise 5 faktör arttırmakta ve yine aynı sayıda faktör azaltmaktadır. Endeks değerini kadınlarda en çok arttıran değişkenler *IIK_ISSTATU_UCRETLIISCI* ve *IIK_KENHES_DSIZ*, erkeklerde *U_ONYARGILI_DAVRANIS* olmuştur. Hem kadınlar hem de erkekler için söz konusu endeks değerlerini en fazla azaltan değişken ise *GUC_OZGURLUK_DURUMU* değişkenidir.

Tablo 5.5 Erzurum Örnekleminin Ekonometrik Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: YOKSUNLUK_ENDEKSI											
Yöntem: En Küçük Kareler											
Örneklem: 600 Kadın, 600 Erkek											
Gözlem sayısı: 600+600=1200											
White'ın değişen varyansla tutarlı tahmin edicileri											
	KADIN					ERKEK					
Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Olasılık		Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Olasılık	Beklenen işaret	Değişken türü
C	26,98*	1,09	24,59	0,00		40,54*	2,73	14,81	0,00		
HHS_HH_SAYISI						0,86*	0,28	3,03	0,00	+-	Sürekli
HHS_EGITIM_OKULA_GITME DI	4,07*	1,34	3,03	0,00						+	Kukla
HHS_EGITIM_UNIVERSITE						-2,53*	0,81	-3,08	0,00	-	Kukla
IIK_AZ_GELIR_CALISMA						3,35*	1,06	3,15	0,00	+	Kukla
IIK_ISSTATU_UCRETLIISCI	13,37*	2,35	5,68	0,00		1,51***	0,81	1,86	0,06	-	Kukla
IIK_KENHES_DSIZ	17,68*	0,61	28,8	0,00						+	Kukla
IIK_ISY_IFADE_OZGURLUGU						-2,11*	0,48	-4,39	0,00	-	Likert
G_UCRET_MIKTARI						-0,0002**	0,0001	-2,55	0,01	-	Sürekli
S_DUZENLI_SPOR	-1,04***	0,62	-1,66	0,09						-	Kukla
GUC_DEG_SAG_AILE	4,09*	0,83	4,87	0,000		3,40**	1,44	2,35	0,01	+	Kukla
GUC_DEG_SAG_TOPL	6,66**	2,67	2,49	0,01						+	Kukla
GUC_TOPL_DEG_YAPABILME	-1,33**	0,64	-2,06	0,03		-1,73**	0,71	-2,43	0,01	-	Kukla
GUC_OZGURLUK_DURUMU	-3,97*	0,30	-13,20	0,00		-3,48*	0,35	-9,88	0,00	-	Likert
U_ONYARGILI_DAVRANIS						7,57*	1,40	5,38	0,00	+	Kukla
U_ONYARGI_NED_ETNIK	4,43***	2,41	1,83	0,06						+	Kukla
U_ONYARGI_NED_CINSIYET	4,28**	1,82	2,34	0,01						+	Kukla
	R ²	0,38	F-ist.	36,37		R ²	0,35	F-ist.	31,24		
	Düz. R ²	0,37	Olasılık (F-ist.)	0,00		Düz. R ²	0,34	Olasılık (F-ist.)	0,00		
	Reg. std. hatası	7,26				Reg. std. hatası	8,52				
	Değişen varyans					Değişen varyans					
	F-ist.	1,85	Olasılık F(10,589)	0,00		F-ist.	1,85	Olasılık F(10,589)	0,00		

*, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Erzurum için en küçük kareler yönteminin ardından uygulanan aşamalı seçim yöntemi sonuçlarına göre hem kadınlar hem de erkeklerde *G_OZTUKETIM_ORANI*; *S_SAGLIK_S_K_BB_YAPMAMA* ve *GUC_DEGISTIR_SOSSTATU_IL* değişkenleri de istatistiki olarak anlamlı çıkmış ve bunlardan *G_OZTUKETIM_ORANI*; *S_SAGLIK_S_K_BB_YAPMAMA* değişkenlerinin işareti beklenin tersi yönünde, *GUC_DEGISTIR_SOSSTATU_IL* değişkeninin işareti ise beklenenle aynı yönde elde edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, gelir yanında diğer sosyoekonomik değişkenlerin de dahil edildiği bir çerçevede, Mersin ve Erzurum illerinin çok boyutlu yoksulluk ölçümünü gerçekleştirmeyi ve parasal yöntemlerin bireylerin yaşam kalitesini yansıtmalarındaki eksikliği ortaya koyarak, bir anlamda "görünmeyen yoksulluğu" açığa çıkarmayı amaç edinmiştir. Bunu gerçekleştirmek için söz konusu ölçümler ise, her iki ildeki en düşük ve en yüksek gelişmişlik gösteren alt örneklemeler, cinsiyetler, yaşlar, eğitim seviyeleri ve sınıflar için uygulanarak, aradaki farkların ortaya koyulması hedeflenmiştir. Yoksulluğun, anket ve yöntem bakımından Türkiye için yeni olan bir yaklaşımla ele alındığı çalışmada ayrıca, bireylerin yoksunluklarının hangi faktörler tarafından belirlendiğinin ya da etkilendiğinin tespiti, elde edilmek istenen bir başka sonuç olmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan çalışmanın ilk bölümünde yoksulluk kavramına, yoksulluğun tarihçesine ve literatürde yer alan ölçüm yöntemlerine değinilmiştir. İkinci bölümde, çok boyutlu yoksulluğun ölçüm metodu açıklanırken, bunu takip eden bölümde ulusal ve uluslararası literatürde yoksullukla ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünü ise seçilen iller bazında çok boyutlu yoksulluk ölçümünün uygulaması oluşturmuştur. Beşinci bölümde, elde edilen yoksunluk endekslerini etkileyen faktörlerin ekonometrik analizi yapılmış ve "yoksulluk sadece parasal bir sorundur", "cinsiyet ayrımı yoksulluğu etkilemektedir" ve "gelir, yoksulluğu belirleyen en önemli faktördür" hipotezleri test edilmiştir. Son olarak sonuç ve tartışma bölümünde, tüm analiz sonuçları yorumlanmış, iki il arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya koyulmuş ve ele alınan illerin yoksulluklarının azaltılmasına dair politika önerileri sunulmuştur.

Mersin ve Erzurum illerinde toplam 2400 kadın ve erkek ile yüz yüze yapılan anket sonuçları verilerinin kullanıldığı çalışmada yoksulluk sınırı, yani bireyin yoksul sayılabilmesi için en az kaç boyutta yoksun olması gerektiğini gösteren değer, 3 olarak belirlenmiş ve bu durumda Mersin'deki 102, Erzurum'daki 93 bireyin yoksul olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu illerin çok boyutlu yoksulluk oranları ise sırasıyla %3,5 ve %3 şeklinde elde edilmiştir. Bu sonuç, farklı kurum ve araştırmacıların parasal göstergelerle yaptığı analizler neticesinde Erzurum'a kıyasla daha iyi durumda olduğu belirtilen Mersin'in, ölçüme sosyal ya da kültürel değişkenlerin de dahil edilmesiyle, aslında daha yoksul bir kent olduğunun göstergesidir. Söz konusu durum, gelir ya da tüketim harcamalarının kaliteli yaşamın ve

yoksulluğun yegane belirleyicisi olmadığının ve sosyoekonomik/sosyokültürel unsurların da en az gelir kadar göz önünde bulundurulması gerektiğinin açık bir kanıtıdır.

Bireylerin, yoksunluğu en yoğun hissettikleri boyutların incelendiği analizde ise, tasarruf ve borç sahipliğini temsil eden gelir boyutunun her iki ilde de öne çıktığı görülmektedir. Mersin ve Erzurum örneklemelerinin yaklaşık yarısı ya borçlu durumda ya da herhangi bir tasarrufa sahip olmadan yaşamlarını sürdürmektedir, ki bu sonuç, ele alınan illerde parasal yoksulluğun da yoğun olduğunun bir işaretidir. Analizde öne çıkan en belirgin farklılık ise güçlenme boyutunda yoksunluk yaşayan kişi sayısında görülmekte ve bu boyutta Mersin'de 104, Erzurum'da ise 357 kişinin yoksun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuca bakıldığında, Mersin'de yaşayanların karar alma mekanizmalarında daha az dışa (eşine ya da ailesinin diğer fertlerine) bağımlı oldukları söylenebilir. Bu farklılığın bir nedeni olarak ise, geleneksel yapının özellikle Erzurum kadınlarının önünde bir engel teşkil etmiş olması gösterilebilir. Aynı sonuca benzer bir başka farklılık, fiziksel güvenlik boyutundaki yoksunluk yaşayan kişi sayısında bulunmaktadır, ki bu kez Mersin'de söz konusu boyutta yoksun olduğunu ifade eden kişi sayısı Erzurum'un üzerindedir. Bunun anlamı da Mersin'deki bireylerin, kendilerinin ve aile üyelerinin güvenliğinden görece olarak daha çok endişe etmekte olduğudur. Bu farklılığın bir nedeni, Mersin'in sosyoekonomik ve sosyokültürel çeşitliliğinin Erzurum'a göre daha fazla olması olabilir. Ayrıca zaman zaman bölge ve çevresinde görülen terör, şiddet ve göç olayları da kişilerin kendilerini güvende hissedememelerine neden olmuş olabilir. Yoksunluğun sıklığı sıralamasında her iki ilde de birbirlerine yakınlık gösteren boyutlar ise utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma, fiziksel güvenlik, yaşamsal anlam ve değer, istihdam, iş ve iş güvenliği ile sağlık boyutlarıdır. Bunlardan özellikle utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma boyutu her iki ilde de yoğun olarak yoksunluğun yaşandığı boyutlar arasında olması bakımından önemlidir, ki bu, ele alınan illerde yaşayanların azımsanmayacak bir kısmının, sosyoekonomik/sosyokültürel durumu yüzünden utandığının ya da dışlandığının bir göstergesidir.

Hem Mersin hem de Erzurum'da, en düşük sosyoekonomik seviyede yaşayanların en yüksek seviyede yaşayanlara göre, kadınların erkeklere göre, orta yaştakilerin diğer yaş gruplarına göre, ilköğretim ile altında eğitilmiş olanların diğer eğitimlilere göre ve küçük burjuvalar ile emekçilerin diğer sınıflarda yer alanlara göre daha yüksek oranda ve şiddetle yoksulluk yaşamakta oldukları, bu çalışmadan elde edilen diğer önemli bulgulardır. Bireylerin yaşadığı yoksulluğun bir nevi derecesini gösteren ve bireyler arasında karşılaştırmaya olanak sağlayan yoksunluk endekslerini etkileyen faktörler incelendiğinde ise, kadınlar için

yevmiyeli, kendi hesabına düzensiz işlerde ve işçi statüsünde çalışma ile okula gitmemiş olma faktörlerinin; erkekler için ise yine okula gitmemiş olma ile başta etnik nedenler olmak üzere kendisine önyargılı davranıldığına inanma faktörlerinin, yoksunluk endekslerini en fazla arttıran unsurlar oldukları söylenebilir. Bu endeksleri en fazla azaltan, yani bireyleri yoksulluklarından kurtulmalarına yardımcı olabilecek faktörler ise, kadınların üniversite eğitimi almış, erkeklerin memur statüsünde çalışıyor olmalarıdır. Ayrıca hem kadın hem de erkeklerin özgürlük durumları, yani kendi kararlarını kendilerinin verebiliyor olmaları da, söz konusu endeksleri azaltan faktörler arasında sıralanabilir. Bu sonuçlar, yoksulluğun sadece parasal bir sorun olmadığının ve yoksulluğun gelirden başka faktörler tarafından da etkilendiğinin bir başka kanıtıdır. Ayrıca sonuçların cinsiyete göre farklılaşması da, bu soruna karşı farklı politikalarla yaklaşılması gerektiği konusunda bir ipucu niteliği taşımaktadır.

Yaşanan bu tür yoksunlukları azaltmak ve yoksul bireylerin kabul edilebilir bir yaşam seviyesine sahip olmalarını sağlamak, birtakım sosyoekonomik politikaların varlığını gerekli kılmaktadır. Yoksulların heterojen yapısını da göz önüne alan ve başta çok boyutlu yoksulluk ölçümü uygulamasını yaptığımız Mersin ve Erzurum örneklemi olmak üzere, tüm ülkeyi içine alan bir yoksullukla mücadele programının temel amacı, ekonomik büyüme yoluyla dolaylı olarak elde edilen kazançlar ile aynı ya da nakdi olarak sunulan doğrudan desteklerin ihtiyaç sahiplerine en etkin biçimde ulaştırılıp, onların yaşam kalitelerinin artırılmasının sağlanmasıdır. Yoksulluğun türü ve derecesine göre değişiklik gösteren politikalar aile büyüklüğü, yaş, cinsiyet gibi faktörlere göre ayrılmaktadır, ki ölçüm sonuçlarından görüldüğü üzere hem Mersin hem de Erzurum'da yaşanan yoksunluklar birbirinden oldukça farklılaşmıştır. Zira Mersin'de, gelir ve bireyin içinde bulunduğu durum nedeniyle utanması ya da dışlanması boyutlarındaki yoksunluklar yoğun yaşanırken, Erzurum'da yine gelir yanında güçlenme boyutu yoksunluğu öne çıkmaktadır. Ancak sosyal yardım bağımlılığına karşı, çalışma hayatına çekilmesi amaçlanan bu yoksul kesimlerin kendi iç özelliklerine göre politikaların oluşturulması, başarı olasılığını arttırmanın yanında, maliyetleri de bir üst basamağa çıkarabilmekte, bu başarı olasılığının arttırılması ve maliyetlerin en aza indirilmesi ise eş zamanlı olarak mülkiyet yapısı, işgücü piyasası, gelir dağılımı, eğitim, sağlık, güçlenme, fiziksel güvenlik, topluma kazandırma gibi alanlara ilişkin politika sepetinin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Bu politikalar doğrultusunda aktarılabilecek desteklerin doğru kişilere ulaştırılabilmesi için ise kapsamlı analizlerin yapılması, yoksul bireylere ait verilerin tek çatı altında toplanması ve hangi bireylerin, hangi göstergede yoksunluk yaşadıklarının tespiti kaçınılmaz olmaktadır. Bu

bağlamda ve özellikle Mersin/Erzurum illerinin çok boyutlu yoksulluğunun incelendiği bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında, yerel ölçekte ele alınacak politikaların Mersin’de gelir, utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma ve fiziksel güvenlik; Erzurum’da ise gelir, güçlenme ve utanma/dışlanmışlık hissetmeden yer alma boyutlarına öncelik vermeleri, bu illerin yoksulluklarının azaltılmasında son derece önem arz etmektedir. Ayrıca, Mersin ve Erzurum özelinde ilköğretim ve altındaki eğitilmişlerin, orta yaşlıların, emekçilerin ve özellikle de kadınların yoksulluğunun en aza indirilmesine yönelik adımların vakit kaybetmeden atılması da, bu kesimler için olmazsa olmazlar arasında belirtilebilir. Son zamanlarda özellikle kadınların güçlenmelerine ve toplumda utanma/dışlanma hissetmeden yer almalarına yönelik politikalarda iyileştirmeler görülmekte iken, kadınları ekonomik olarak güçlendirip, eşine bağımlı olmamasına olanak sağlayan mikro kredi uygulamaları bu iyileştirmeler arasında sayılabilir. Bu tür politikaların tanıtılması, yaygınlaştırılması ve tüm kesimlere ulaştırılması da uygulamadan beklenen sonuçların başarısını olumlu yönde etkileyebilecektir. Bunlara ek olarak özellikle kadınların yoksunluğunu en fazla arttıran ve azaltan değişkenlerin parasal göstergelerden ziyade eğitim grubunun içinde yer alıyor olması, kadınların eğitim düzeylerinin önemi hakkında fikir verebilmektedir, ki uygulanacak politikalarda kadın eğitime öncelik verilmesi, bireyin/hanenin yoksulluğunu azaltması yanında, bireylerin güçlenmesine de katkı sağlayabilecektir. Son olarak, düzenli bir işte sürekli gelir elde edilmesinin ve bireyin kendi kararlarını kendi verebiliyor olmasının yoksunluk endekslerini azalttığı, eğitim düzeyi ile bu faktörler arasında ise aynı yönlü ilişki olduğu düşünüldüğünde, eğitime yapılan yatırımların yoksulluğu hem doğrudan hem de dolaylı olarak azaltabileceği açık bir şekilde kendini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahluwalia M.S., Carter N.G., and Chenery H.B., "Growth and Poverty in Developing Countries", *Journal of Development Economics* 6, (1979), 299-341.
- Akder H., "Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikler ve Kırsal Yoksulluk", *Yoksulluk, TESEV Yayınları* No: 21, (2000), 15-36.
- Alkire S., "The Missing Dimensions of Poverty Data: Introduction to the Special Issue", *Oxford Development Studies*, Volume 35, Issues 4, (2007), 347-359.
- Alkire S., Foster J., "Counting and Multidimensional Poverty Measurement", *Oxford Poverty and Human Development Initiative Working Paper Series*, No: 7, (2007), 1-33
- Alkire S., Seth S., "Measuring Multidimensional Poverty in India: A New Proposal", *Oxford Poverty and Human Development Initiative Working Paper Series*, No: 15, (2008), 1-49.
- Alkire S., Santos M. E., *Acute Multidimensional Poverty: A New Index for Developing Countries*, United Nations Development Programme Human Development Reports Research Paper 2010/11, 2010.
- Alkire S., Foster J., "Counting and Multidimensional Poverty Measurement", *Journal of Public Economics*, Volume 95, Issues 7–8, (2011a), 476–487.
- Alkire S., Foster J., "Understanding and Misunderstanding of Multidimensional Poverty Measurement", *The Journal of Economic Inequality*, Volume 9, Issues 2, (2011b), 289-314.
- Alıcı S., "Türkiye’de Yoksulluğun Sosyo-Ekonomik Analizi", *DİE*, Ankara. 1998.
- Atahan D., "Yoksulluk: Temel Kavramlar, Ölçüm Yöntemleri ve Türkiye’de Kırsal Yoksulluğun Belirleyenleri", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2006.
- Atkinson A., Bourguignon F., "The Comparison of Multidimensioned Distributions of Economic Status", *Review of Economic Studies*, Volume 49, Issues 2, (1982), 183–201.
- Batana Y. M., "Multidimensional Measurement of Poverty Among Women in Sub-Saharan Africa", *Social Indicators Research*, Volume 112, Issue 2, (2013), 337-362.
- Battiston D., Guillermo C., Calva L.F.C., Lugo M.A., and Santos M.E., "Income and Beyond: Multidimensional Poverty in Six Latin American Countries", *Oxford Poverty and Human Development Initiative Working Paper Series*, No: 17, Oxford, 2009, 1-29.
- Baysal A., *Genel Beslenme*, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1991.
- Bennett C.J., Mitra S., "Multidimensional Poverty: Measurement, Estimation, And Inference" *Econometric Reviews*, Volume 32, No. 1, (2013), 57–83.

- Bidani B., Datt G., Lanjouw J.O, and Lanjouw P., "Specifying Poverty Lines: How and Why?", Paper Presented at the Asia and Pacific Forum on Poverty: Reforming Policies and Institutions for Poverty Reduction to Be Held at The Asian Development Bank, Manila, 5-9 February 2001.
- Bourguignon F., Chakravarty S.R., "The Measurement of Multidimensional Poverty", *Journal of Economic Inequality*, Volume 1, Issue 1, (2003), 25–49.
- Buğra A., Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009.
- Buğra A., Keyder Ç., New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey, Report Prepared for the United Nations Development Programme, Ankara, 2003.
- Cafı R., Adana İlinde Yoksulluğun Analizi: Sınırlı Bağımlı Değişkenli Modellerle Bir İnceleme, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2009.
- Chakravarty S. R, Deutsch J., and Silber J., "On the Watts Multidimensional Poverty Index and its Decomposition", *World Development*, Volume, 36, Issue 6, (2008), 1067-1077.
- Cheria A., Petcharamesree S., and Petcharamesree E., A Human Rights Approach to Development, Books for Change, Bangalore, India, 2004.
- Çıngı H., Örneklem Kuramı, Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Matbaası, Ankara, 1994.
- Coudouel A., Hentschel J., and Wodon Q., Poverty Measurement and Analysis in the PRSP Sourcebook, World Bank, Washington D.C., 2002.
- Çağatay S., Zambak M., "Hane İçi Kaynak Dağılımının Yoksul Olma Olasılığı ve Yoksulluk Açığı Üzerindeki Etkisi: Türkiye’de Kentsel Kesim İçin Bir Uygulama", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, (2012), 1-41.
- Dağdemir Ö., Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim Ve Gelir Dağılımı, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1992.
- Dağdemir Ö., "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987–1994", *Hacettepe İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, (1999), 23-40.
- Danışman Işık A., Yoksulluğun Subjektif Refah Açısından Ölçülmesi: Muğla İli Uygulaması, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla, 2012.
- Dansuk E., Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997.
- Demir Şeker S., Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi, T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2828, Ankara, 2011.

- Drewnowski R., "Poverty: Its Meaning and Measurement", Development and Change, Volume 8, Issue 2, (1977), 183-208.
- Dumanlı R., Türkiye’de Yoksulluk ve Boyutları, DPT Yayın No: 2449, Ankara, 1996.
- Dumanlı R., Bulutay T., Türkiye’de Yoksulluk ve Az Örgütlü Kesim, DİE, Enformel Kesim II, Ankara, 2000.
- Erdoğan G., Türkiye’de Bölge Ayırımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma, DİE Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996.
- Erdoğan G., Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, ed. Aktan C.C., Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002.
- Eren A., Bahar O., "Yoksulluğa Kavramsal Bir Bakış: Dünya ve Türkiye’deki Görünümü", İktisat İşletme ve Finans, Cilt 19, Sayı 220, (2004), 36-50.
- Falkingham J., Namazie C., Measuring Health and Poverty: A Review of Approaches to Identifying the Poor, The British Government’s Department for International Development (DFID) Health System Resource Centre, London, 2002.
- Foster J.E., Greer J, Thorbecke E, "A Class of Decomposable Poverty Measures", Econometrica, Volume 3, Issue 52, (1984), 761-766.
- Foster J.E., "A Report on Mexican Multidimensional Poverty Measurement", Oxford Poverty and Human Development Initiative Working Paper Series, No:40, (2007), 1-34.
- Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), DPT Yayın No: 2599, ÖİK: 610, Ankara, 2001.
- Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Dokuzuncu Kalkınma Planı-2007-2013, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Ankara, 2007.
- Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 2000-2001.
- Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 2002.
- Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 2003.
- Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 2006-2007.
- Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 2008.
- Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 2009.
- Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 2011.
- Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Bülteni, Sayı:13594, Ankara, 2012a.

- Goedhart T., Halberstadt V., Kapteyn A., and Van Prag B., "The Poverty Line: Concept and Measurement", *The Journal of Human Resources*, Volume 12, No. 4, (1977), 503-520.
- Gordon D., Nandy S., Pantazis C., Pemberton S., and Townsend P., *Child Poverty in the Developing World*, The Policy Press, Bristol, United Kingdom, 2003.
- Günaydın F.Y., *Türkiye’de Hanehalkı İşgücü Anketinden İşgücü Üzerine Gözlemler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.
- Gürsel S., Anıl B. ve Acar A., *Türkiye’de Yoksulluk Tartışması Kim Haklı? Yoksulluk Arttı mı, Azaldı mı? Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (Betam), Araştırma Notu 13/153, İstanbul, 2013.*
- Hammill M., *Income Poverty And Unsatisfied Basic Needs*, United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), Subregional Headquarters in Mexico, Mexico, 2009.
- Hill C.H., Griffiths W.E., and Lim G.C., *Principles of Econometrics*, John Wiley and Sons Inc., Fourth Edition, New Jersey, 2011.
- Human Development Report 1990: *Concept and Measurement of Human Development*, UNDP, Oxford University Press, New York, 1990.
- Human Development Report 1997, *Poverty and Human Development*, UNDP, Oxford University Press, New York, 1997.
- Ibrahim S., Alkire S., "Agency and Empowerment: A Proposal for Internationally Comparable Indicators", *Oxford Development Studies*, Volume 35, Issue 4, (2007), 379-403.
- ILO, *The Revised International Standard Classification of Occupations (ISCO-88)* ILO, Geneva, 1990.
- Introduction to Poverty Analysis*, World Bank, World Bank Institute, August 2005.
- İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)*, Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013.
- İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Devlet Planlama Teşkilatı, (Haz. Dinçer B., Özaslan M. ve Satılmış E.), DPT Yayın No: 2466, Ankara, 1996.
- İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), DPT Yayın No: 2671, Ankara, 2003.
- Jamal H., "On the Estimation of an Absolute Poverty Line: An Empirical Appraisal", *The Lahore Journal of Economics*, Volume 7, July-December, (2002), 77-92.
- Karaçay Çakmak H., "Sen’in Yetenek Yaklaşımı Anaakım İktisada Alternatif Bir Paradigma Sunmakta mıdır?", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 19, Sayı 68, (2008), 1-15.

- Kolm S.C., "Multidimensional Egalitarianisms", *Quarterly Journal of Economics*, Volume, 91, No.1, (1977), 1–13.
- Kosovo Country Economic Memorandum, *Unlocking Growth Potential: Strategies, Policies, Actions*, World Bank, Report No: 53185-XK., Washington DC., 2010.
- Köse A. H., Pınar A. ve Bahçe S., *Türkiye’de Hanehalklarının Sosyoekonomik Oluşumu: Gelir Dağılımı ve Maliye Politikalarının Belirlenmesi*, TÜBİTAK Araştırma Projesi, 107K480, Ankara, 2009.
- Krueger A.B., Schkade D. A., "The Reliability of Subjective Well-Being Measures", *Journal of Public Economy*, Volume 92, No 8-9, (2008), 1833-1845.
- Laderchi C.R., Saith R., and Stewart F., *Everyone Agrees We Need Poverty Reduction, But Not What This Means: Does This Matter?*, Wider Conference On Inequality, Poverty And Human Well-Being, May 30-31, Helsinki, 2003.
- Lanjouw O.J., *Behind the Line: De-Mystifying Poverty Lines*, UNDP Technical Support Document, SEPED-BPPS, 1997.
- Lugo A.M., Maasoumi E., *Multidimensional Poverty Measures from an Information Theory Perspective*, Oxford Poverty and Human Development Initiative Working Paper Series, No: 10, Oxford, 2009.
- Maasoumi E., "The Measurement and Decomposition of Multidimensional Inequality", *Econometrica*, 54, (1986), 771–779.
- Macculi I., "Essay on Polarization, Multidimensional Poverty and Health-Related Effect: An Application to Switzerland", *These de Doctorat: Universite Geneve*, No.SES: 711, Geneve, 2009.
- Mack J., Lansley S., *Poor Britain*, George Allen and Unwin Ltd, London, 1985.
- Madden D., "Relative or Absolute Poverty: A New Approach", *Review of Income and Wealth Series* Volume 46, Issue 2, (2000), 181-199.
- Maxwell S., *The Meaning and Measurement of Poverty*, Overseas Development Institute (ODI) Poverty Briefings, London, 1999.
- May J., "An Elusive Consensus: Definitions, Measurement and Analysis of Poverty", *Choices For The Poor: Lessons From National Poverty Strategies*, UNDP, New York, (2001), 23–54.
- McLennan D., Barnes H., Noble M., Davies J., and Garratt E., *The English Indices of Deprivation 2010*, Department for Communities and Local Government, London, 2011.
- Noble M., Ratcliffe A., and Wright G., , *Conceptualizing, Defining and Measuring Poverty in Africa: An Argument for a Consensual Approach*, Centre for the Analysis of South African Social Policy, University of Oxford, Oxford, 2004.
- Oğuş A., "Türkiye’de Gelir Dağılımı", *İktisat İşletme ve Finans*, Cilt 20, Sayı 236, (2005), 27-40.

- Özcan K.M., "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi: 2001", Ekonomik Yaklaşım, Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi III Özel Sayısı, Cilt 14, Sayı 49, (2003), 83-98.
- Pamuk M., Kırsal Yerlerde Yoksulluk, DİE İşgücü Piyasaları Analizleri 1999(1) Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 2000.
- Poverty Reduction, OECD, Development Assistance Committee Guidelines, Paris, 2006.
- Pradhan M., Ravallion M., "Measuring Poverty Using Qualitative Perceptions of Consumption Adequacy" Review of Economics and Statistics, Volume 82, No. 3 (2000), 462–471.
- Rahman T., Mittelhammer R.C., and Wandschneider P., "Measuring the Quality of Life Across Countries: A Sensitivity Analysis of Well-being Indices", WIDER International Conference On Inequality, Poverty and Human Well-being, May 30-31, Helsinki, 2003.
- Ravallion M., Poverty Comparisons: A Guide to Concepts and Methods, Living Standards Measurement Study, Working Paper No: 88, 1992.
- Ravallion M., "Issues in Measuring and Modelling Poverty", Economic Journal, Volume 106, No.438, (1996), 1328–1343.
- Ravallion M., Poverty Lines in Theory and Practice, Living Standards Measurement Study, Working Paper, No 133, 1998.
- Ravallion M., Troubling Tradeoffs in the Human development Index, Policy Research Working Paper 5484, World Bank, Washington DC., 2010.
- Riddell R., Approaches to Poverty, A Note from the 'Development' Perspective, International Council on Human Rights Policy, Researchers' Meeting, Poverty: The Relevance of Human Rights to Poverty Reduction, November 24-25, Geneva, 2004.
- Roche J.M., "Monitoring Progress in Child Poverty Reduction: Methodological Insights and Illustration to the Case Study of Bangladesh", Social Indicators Research, Volume 112, No.2, (2013), 363–390.
- Samman E., "Psychological and Subjective Well-being: A Proposal for Internationally Comparable Indicators", Oxford Development Studies, Volume 35, No 4, (2007), 459-486.
- Santos M.E., Ura K., Multidimensional Poverty in Bhutan: Estimates and Policy Implications, Oxford Poverty and Human Development Initiative Working Paper Series, No: 14, Oxford, 2008.
- Scott W., Concepts and Measurement of Poverty, United Nations Research Institute for Social Development, Geneva, 1981.
- Sen A., "Poverty: An Ordinal Approach to Measurement" Econometrica, Volume 44, Number 2, (1976), 219-231.
- Sen A., "Rights and Agency", Philosophy and Public Affairs, Vol.11, No.1, (1982), 3-39.

- Sen A., "Poor, Relatively Speaking", Oxford Economic Papers, Volume 35, No.2, (1983), 153-169.
- Sen A., "Editorial: Human Capital And Human Capability", World Development, Elsevier, Volume 25, Number 12, (1997), 1959-1961.
- Sen A., Development As Freedom, NY: Knopf Publishers, New York, 1999.
- Sen A., "Capabilities, Lists, and Public Reason: Continuning the Conversation", Feminst Economics, Vol.10, No.3, (2004), 77-80.
- Srinivasan T.N., Development, Poverty and Basic Human Needs, Some Issues, International Bank for Reconstruction and Development-IBRD, Washington, 1977.
- Stapleton C.D., Basic Concepts And Procedures of Confirmatory Factor Analysis, The Annual Meeting of The Southwest Educational Research Association, Austin, 1997.
- Şenses F., Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2009.
- Tatlıdil H., Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz, Ziraat Matbaacılık, Ankara, 2002.
- Tekeli İ., "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine, Yoksulluk", Der. Akder H. ve Güvenç M., 139-160, TESEV, İstanbul, 2000.
- Toprak M., "Yoksullukla Mücadelede Yerleşim Yeri Yaklaşımı: İki Aşamalı Yoksulluk Formülü", İktisat İşletme ve Finans, Cilt 26, Sayı 300, (2011), 9-44.
- Townsend P., "Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living", University of California Press, Berkeley, 1979.
- Tsui K.Y., "Multidimensional Generalizations of the Relative and Absolute Indices", The Atkinson-Kolm-Sen Approach, Journal of Economics Theory, Vol.67, (1995), 251-265.
- Turkey: Poverty and Coping After Crises, World Bank, Report No: 24185, July 2003.
- Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Yayın No. TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul, 2000.
- Türkiye Araştırmacılar Derneği (TÜAD), Sosyoekonomik Statü 2012 Saha Kılavuzu, Sosyoekonomik Statü Revize Projesi Yayını, İstanbul, 2012.
- Uzun M.A., "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, (2003), 155-173.
- Watson V., Sutton M., Dibben C., and Ryan M., Deriving Weights for the Index of Multiple Deprivation Based on Societal Preferences: The Application of a Discrete Choice Experiment, Oxford Poverty and Human Development Initiative Working Paper Series, No: 23, Oxford, 2008.
- World Development Report, World Bank, Oxford University Press, Washington, 1980.

- World Development Report, World Bank WDR 1990: Poverty, World Development Indicators, Oxford University Press, Washington, 1990.
- World Bank Report, Turkey: Economic Reforms, Living Standards And Social Welfare Study, World Bank Report No:20029-Tu, World Bank Poverty Reduction And Economic Management Unit, Washington, 2000a.
- World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, World Bank, New York, 2000b.
- World Development Indicators, "Poverty Data, A Supplement to World Development Indicators, 2008.
- Yamane T., Temel Örnekleme Yöntemleri, (Çev. Esin A. vd.), Literatür Yayıncılık, Yayın No:53, İstanbul, 2010.
- Yentürk N., "Türkiye'de Yoksullara Yönelik Harcamalar", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 40, Sayı 2, (2013), 433-464.
- Yoksulluk Araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ankara, 2012b.
- Zacharias A., Masterson T., and Memiş E., The Levy Institute Measure of Time and Consumption Poverty for Turkey, Levy Economics Institute of Bard Collage, No.46, New York, 2014.
- Zanbak M., Çağatay S., "'Yetenek' Yaklaşımı Temelinde Yoksulluğun Ölçülmesi: Mersin ve Erzurum İllerinde Yoksulluğun Kayıp Boyutları", İktisat İşletme ve Finans, Cilt 28, Sayı 327, (2013), 67-104.

EKLER

EK 1- Çok Boyutlu Yoksulluk Hesaplamalarında Yanlış Anlaşılanlar

Bir kişinin yoksul olup olmadığının tespiti için, bu kişinin sahip olduklarının ya da yeteneklerinin tümünün bilinmesi gerekmektedir. Bunun yanında sağlıklı hesaplama alt gruplara ayrılmış nüfus hakkında net bilginin ve verinin varlığı da kaçınılmaz kılmalıdır. Veri kaynağının ve uygulamanın hatalı olması, yanlış anlaşılmaya ve gereksiz politikaların oluşturulmasına neden olabilmektedir. Ölçümlerde, yaygın kullanılan değişkenler ile nitel değişkenlerin kullanılması görece olarak daha uygun olabilmekte, kimi değişkenlerin testi ise sadece ve sadece nitel verilerle yapılabilmektedir. Bu durumda ise nitel verinin kullanılması kaçınılmaz olmaktadır.

Çok boyutlu yoksulluk, boyutları, göstergeleri, sınırları, ağırlıkları, genel yoksulluk metodolojisinin birer parçasıdır. Ancak bunun hesaplaması, mikro boyuttaki *veri kısıtı* nedeniyle güçleşmekte, bu durum ise ulusal boyutta hesaplama yönelmeyi zorunlu kılabilir. Çok boyutlu yoksulluk hesaplamasına karşı bir başka eleştiri ise, teorik bir çerçeveye ya da referansa dayandırılmadan inşa edilmiş olduğuna inanılmasıdır, ki gerçekte çok boyutlu yoksulluk konusunda geniş bir literatür vardır. Bir başka eleştiride ise çok boyutlu analiz, yoksulluk politikaları için *öncelikler* sunamayabildiği, sadece tespit yaptığı belirtilmektedir. Ancak nüfusun alt gruplara ayrılarak politikanın hangi gruba öncelikle uygulanması gerektiği konusunda fikir verebildiği, yaklaşımı savunanların bu eleştiriye yanıtı olmaktadır.

Tek boyutlu yaklaşımda değişken seçimi genelde gelir ya da tüketim harcaması şeklinde yapılmaktadır. Çok boyutlu hesaplamada ise yetenekler yaklaşımındaki yeteneklere ulaşıp ulaşılmadığı incelenmektedir. Ancak bu yetenekler değer yargılarına göre, kişilere ve toplumlara göre farklılık göstermektedir. Daha net ifadeyle bir kişi ya da toplum için ele alınan gösterge, ağırlıklandırma ve sınır diğerleri ile aynı olmayabilir. Bu nedenle nüfusun yapısına ve karşılaştırma yapılacak ülkedeki hesaplama göre gösterge seçimi de değişir. Uzman görüşleri, bilimsel ve toplumsal kabuller, ulusal planlar ve binyıl kalkınma hedefleri değişkenlerin farklı olmasına neden olabilmektedir. Eğer hesaplamanın amacı diğer kişi ya da toplumlar ile karşılaştırma yapmak ise paralel ve aynı değişkenler seçilmelidir. Gösterge seçimi esnasında kurumsal ve kültürel kabullerin de sağlanması esastır. Zira birçok yoksul ülkede lüks bir ürüne sahip olma değişkeni bir şey ifade etmezken, sağlık, beslenme ve barınma gibi boyut ve bunların temsilcisi olan göstergeler görece olarak daha yüksek öneme sahip olmaktadır. Değinildiği üzere gösterge seçiminde dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur da söz konusu değişkene ilişkin verinin tam ve eksiksiz olmasıdır. Eksik veri ile yapılan analizler yanlış bilgi sunabilmekte ve yanıltıcı sonuçların doğmasına neden olabilmektedir (Alkire ve Foster, 2011a).

EK 2- Sosyoekonomik Bölge Ayrım Kriterleri

A Grubu: Bir kişinin A statüde tanımlanabilmesi için en az üniversite mezunu olması gerekmektedir. Eğitiminin yanı sıra, kendine ait büyük firmasının olması ya da böyle bir firmada/kamuda üst düzey yönetici olması da gerekmektedir. Yani kişinin mesleğinin belli bir deneyim ve uzmanlık gerektirmesi birincil şarttır. En az bir adet ev, araba, yazlık gibi değerli mülklere sahip olmalıdır. Kişi evli ise eşinin eğitim durumu ve mesleği kendisinininkine yakın olmalıdır. Kişi ev hanımı/kızı ise yaşadığı evin gelirini sağlayan kişinin de benzeri özellikler göstermesi gerekmektedir.

B Grubu: 1.Tanım: Bir kişinin B statüde tanımlanabilmesi için en az üniversite mezunu olması gerekmektedir. Eğitiminin yanı sıra kendine ait bir firmasının olması ya da özel bir şirkette/kamuda *çalışması* gerekmektedir. Kişi evli ise eşinin eğitim durumu ve mesleği kendisinininkine yakın olmalıdır. Ev, araba, yazlık gibi değerli mülklere sahip olmalıdır. Kişi ev hanımı/kızı ise yaşadığı evin gelirini sağlayan kişinin de benzeri özellikler göstermesi gerekmektedir. 2.Tanım: Bir kişinin geliri ya da yaptığı işi A statüdeki tanımlara benzer niteliklerde ifadelendirebiliyorsa, ancak eğitimi lise ve daha altı ise B olarak tanımlanabilir. Yani kişinin yaptığı iş alanında uzmanlık eğitimi olmasa bile o alanda uzman kişileri çalıştırarak bu geliri elde edebiliyorsa bu kişinin statüsü B'dir.

C Grubu: C1: Bir kişinin C1 statüde tanımlanabilmesi için en az lise mezunu olması ya da belli bir alanda diplomalı/sertifikalı eğitim almış olması gerekmektedir. Eğitiminin yanı sıra kendine ait küçük çaplı bir firmasının olması ya da böyle bir firmada/kamuda çalışması gerekmektedir. C2: Bir kişinin C2 statüde tanımlanabilmesi için ilkokul-lise mezunu olması ya da belli bir alanda eğitim almış olması gerekmektedir (Diploma ya da sertifika alması şart değildir). Kendine ait küçük çaplı bir firmasının olması ya da böyle bir firmada/kamuda vasıflı eleman olarak çalışması gerekmektedir. Kişi evli ise eşinin eğitim durumu ve mesleği kendisinininkine yakın olmalıdır. Kişi ev hanımı/kızı ise yaşadığı evin gelirini sağlayan kişinin de benzeri özellikler göstermesi gerekmektedir.

D Grubu: Bir kişinin D statüde tanımlanabilmesi için ilkokul/lise mezunu olması beklenir. Bir işte vasıfsız eleman olarak çalışması gerekmektedir. Kişi evli ise eşinin eğitim durumu ve mesleği kendisinininkine yakın olmalıdır. Kişi ev hanımı/kızı ise yaşadığı evin gelirini sağlayan kişinin de benzeri özellikler göstermesi gerekmektedir.

E Grubu: Bir kişinin E statüde tanımlanabilmesi için eğitiminin olması ya da herhangi bir işte çalışması beklenmez. Başkalarından aldığı para ve yardımlarla hayatını sürdüren insanlar veya günü birlik kazançları olanlar (inşaat işçisi, temizlikçi, çaycı, mevsimlik tarla işçileri, işportacı, pazarcı, ev temizliğine giden günlükçü vb.) bu gruba girer. Kişi evli ise eşinin eğitim durumu ve mesleği kendisinininkine yakın olmalıdır. Kişi ev hanımı/kızı ise yaşadığı evin gelirini sağlayan kişinin de benzeri özellikler göstermesi gerekmektedir (TÜAD, 2012).

EK 3- Ağırlıklandırma

Tanımlama ve sınırın belirlenmesinin yanında yapılması gereken bir diğer önemli işlem ağırlıklandırmadır ve kısaca göstergelerin atfedilen öneme göre modele dahil edilmesi şeklinde tanımlanabilir (Alkire ve Foster, 2007, 2011a, 2011b). Bu işlemin temel amacı uygun ve uygulanabilir çok boyutlu yoksulluk hesaplaması oluşturmak iken, genellikle hesaplamayı hızlandırmak ve basitleştirmek amacıyla her bir boyut eşit ağırlıklı olarak modele dahil edilmektedir. Ağırlıklandırma işlemi bir boyutun diğerinden daha az ya da daha fazla öneme sahip olup olmamasına göre değişmektedir. Eğer modeldeki bir boyut yoksulluğu yansıtmaması bakımında diğerlerine göre daha önemli ise ağırlıklandırma katsayısı diğerlerine göre daha büyük ele alınmaktadır. Ancak eşit ağırlıklandırma yapıldığında bir boyuta diğerlerine göre gerekenden daha fazla önem atfetme sorunu da ortadan kalkmaktadır.

Bazı durumlarda ise değer yargıları işin içine girdiği için bazı boyutların önemi diğerlerine göre öne çıkmakta ve bu durumda söz konusu boyut modele ağırlıksal olarak daha fazla dahil edilmektedir. Bir boyutun diğerleriyle göreceli eşit öneme sahip olması için genel geçer bir kabulün varlığı gerekir.

Ağırlıklandırma için yapılması gereken işlemler;

1. Değişken sayısı ve türü belirlenir.
2. Dönüştürme ve standartlaştırma yapılır.
3. Boyut ve göstergelerin varsa ikame durumları belirlenir.
4. *Ağırlıklandırma* uygulanır.

w: ağırlık katsayısı, d: boyut, w_j : j boyutunun ağırlığı iken;

$$y_{ij} < z \text{ ise kişi yoksundur} \quad \rho^a = \left[\frac{w_j (z_j - y_{ij})}{z_j} \right]^a$$

$$y_{ij} \geq z \text{ ise kişi yoksun değildir ve} \quad \rho^a = 0$$

g^0 : Ağırlıklandırılmış yoksulluk matrisi c_i : i. kişinin yoksulluk sayısı

Eğer $0 < c_i < d$ ise boyutsal sınırın değeri $0 < k \leq d$ olur.

Eğer $c_i \geq k$ ise $\rho_k(y; z) = 1$ i. kişi yoksul

$c_i < k$ ise $\rho_k(y; z) = 0$ i. kişi yoksul değil

$j=1, 2, \dots, d$ için $w_j=1$ her boyutun eşit ağırlıklandırıldığını ifade eder.

$$w = \frac{d}{2} \quad w_2 = \dots = w_d = \frac{d}{2(d-1)} \quad \text{ağırlıklandırma}$$

Ağırlıklandırma için boyutlar önce alt gruplara ayrılır (bu alt gruplar göstergeler tarafından temsil edilir). Boyutlar arasında eşit ağırlıklandırma yapılsa da, her alt grubun ağırlık değeri diğer grubun ağırlık değeri ile eşit olmak zorunda değildir. Alt grupların ağırlık değeri her boyutun içerdiği gösterge sayısına göre değişmektedir. Buna karşın eğer eşit ağırlıklandırma varsa, her boyutun ağırlığı

eşit olmalıdır. Çok boyutlu yoksulluk hesaplamasının yapılabilmesi için eşit olsun ya da olmasın mutlaka ağırlıklandırmanın yapılması gerekmektedir.

Ağırlıklandırma yapılırken dikkatli olunması gereken unsurlar; değişken sayısı, değişkenin içeriği ve düzeyi, dönüştürmenin yapılması, ikame gücü ve veri türüdür. Örneğin güçlenme (E), varlık (A), beslenme (N) ve okullaşma (S) boyutlarının yer aldığı bir modelde, E, N ve S tek gösterge ile gösterilebiliyorken, A 8 gösterge ile gösterilebiliyorsa, ağırlıklandırma, E (0,25) N (0,25) S (0,25) A(0,25/8, 0,25/8, 0,25/8, 0,25/8, 0,25/8, 0,25/8, 0,25/8, 0,25/8) şeklinde yapılır.

Ağırlıklandırma istatistiksel ve normatif açıdan farklı yapılabilir. İstatistikî ağırlıklandırma; veri güdümlü, regresyon temelli ve örtülü tekniklerle yapılabilir. Normatif ağırlıklandırma; önem, öncelik ve denklige göre yapılabilir. Yetenekler yaklaşımında boyutlar arası ağırlıklandırma istatistikî olmaktan çok normatif olmalıdır. Boyut içinde ağırlıklandırma ise istatistikî yada normatif olabilmektedir. Ağırlıklandırma yapılırken; normatif ağırlıklandırma genelde planlı olmayan ve ihtiyari olarak yapılır.

Eşit Ağırlıklandırma

- Ağırlıklandırılmamış/ağırlıksız olarak tanımlanır.
 - Hesaplamayı kolaylaştırmak için bu yöntem seçilir.
 - Boyut, gösterge ve ağırlıklandırma seçimi değer yargıları ile ilgilidir.
 - Eşit ağırlıklandırma önemlidir, çünkü değer yargıları kişiden kişiye değişebilmektedir.
- Buna ek olarak kişilerin önem ve öncelik sıraları da farklıdır. Bunları ortadan kaldırmak için eşit ağırlıklandırma seçilir.

Normatif Ağırlıklandırma

Değer yargılarını içersinde barındırır. Kişisel yargıları göz önüne almaktadır. Toplumdaki egemen, genel geçer ve sosyal değer yargıları göz önüne alınarak yapılmaktadır.

- Her boyut görelî olarak önemine göre ağırlıklandırılır.
- Ağırlık toplamı boyut sayısına eşit olmalıdır.
- Ağırlıklandırılmış matris oluşturulmalıdır.

Eşit olmayan ağırlıklandırma örneği:

$$g^0 = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$$w = [0,5 \quad 2 \quad 1 \quad 0,5]$$

k=2 iken;

$$g^0 = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 2 & 0 & 0,5 \\ 0,5 & 2 & 1 & 0,5 \\ 0 & 2 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0 \\ 2,5 \\ 4 \\ 2 \end{bmatrix}$$

$$w = [0,5 \quad 2 \quad 1 \quad 0,5]$$

2., 3. ve 4. kişiler yoksuldu.

k=2,5 iken;

$$g^0 = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 2 & 0 & 0,5 \\ 0,5 & 2 & 1 & 0,5 \\ 0 & 2 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0 \\ 2,5 \\ 4 \\ 2 \end{bmatrix}$$

$$w = [0,5 \quad 2 \quad 1 \quad 0,5]$$

2. ve 3. kişiler yoksuldu.

EK 4- Çok Boyutlu Yoksulluk Ölçümünün Sahip Olduğu Özellikler

Yöntemsel olarak bir yoksulluk hesaplamasında bulunması gereken özellikler şunlardır (Alkire ve Foster, 2007, 2011a);

Simetri Özelliği

$X \rightarrow Y$ 'nin yer değişmelerinden elde ediliyorsa (kişiler yer değiştiriyor); bu durumda yoksulluklar aynıdır ve buna yoksulluk hesaplamalarındaki simetri özelliği denir.

$$z=10 \quad Y=(4,8,9,15) \quad X=(4,\underline{9},\underline{8},15)$$

$$P(x;z)=P(y;z)$$

Eğer 2 yada daha fazla insanın sınırın üstünde olan edinimleri yer değiştirilirse yoksulluk değişmez. Bu özellik, hesaplamada herhangi bir kişinin daha fazla ağırlıklı olmamasını sağlar.

Tek boyutlu yoksulluk hesaplamasında ihtiyaç olan şey, tüm yoksul olan ve olmayanlara ait verinin olması ve yoksulluk sınırının belirlenmesidir. Çok boyutlu yoksulluk hesaplamasında ise birden çok boyut olduğu için her bir boyutun sınırının belirlenmesine ihtiyaç vardır.

X, Y 'nin basit oransal artışından elde ediliyorken,

$$X_{ij} > Y_{ij} \text{ ise } (i,j)=(i',j')$$

$$X_{ij} = Y_{ij} \text{ ise } (i,j) \neq (i',j')$$

Eğer Y için i' z sınırının altında ise, yoksun olmayanların miktarında basit oransal artış vardır denilebilir. Benzer şekilde eğer $y_{ij} \geq z_j$ ise $(i,j)=(i',j')$ için yine yoksun olmayanların miktarında basit oransal artış vardır denilebilir.

Tekrar Eden Değişmezlik Özelliği

$X \rightarrow Y$ 'nin değeriindeki tekrarlardan elde ediliyorsa, bu durumda yoksulluklar aynıdır.

$$P(x;z)=P(y;z)$$

$$Y = \begin{bmatrix} 4 & 4 & 2 \\ 3 & 5 & 4 \\ 8 & 6 & 3 \end{bmatrix} \text{ iken } X = \begin{bmatrix} 4 & 4 & 2 \\ 4 & 4 & 2 \\ 3 & 5 & 4 \\ 3 & 5 & 4 \\ 8 & 6 & 3 \\ 8 & 6 & 3 \end{bmatrix}$$

Ayarlama Yapabilme Özelliği (Ölçek değer artışı-0. dereceden homojenlik)

Y 'deki yoksul olmayan kişilerin gelirinin artışından elde edilen X için nispi bir çoğaltma ile $(X';Z')$ oluşturulabilir. (Bir katsayıyla tüm Y değeri çarpılarak X değeri elde ediliyor)

$$z=10 \quad Y=(4,8,9,15) \quad Z'=20 \quad X'=(8,16,18,30)$$

$$(X';Z')=(\alpha X;\alpha Z)$$

$$P(x;z)=P(x';z')$$

Bir başka gösterimde; eğer $(x';z') \rightarrow (x;z)$ 'nin oransal değişiminden elde ediliyorsa;

$$X = \begin{bmatrix} 2(4) & 2(4) & 2(2) \\ 2(3) & 2(5) & 2(4) \\ 2(8) & 2(6) & 2(3) \end{bmatrix} \text{ iken } z' = (2z_1, 2z_2, 2z_3) \text{ ise } (x';z')=(\alpha x; \alpha z)$$

$$P(x;z)=P(x';z')$$

Ölçek Değişmezliği (0. dereceden homojenlik)

Eğer $(X';Z')$, $(X;Z)$ 'nin oransal bir çoğaltılmasıyla oluşmuşsa; $P(x;z)=P(x';z')$ 'dir. Ancak X , Y 'deki bir kişinin gelirinin azalmasından elde ediliyorsa, $y_i < z$ ise $x_i < y_i$ 'dir. Daha net ifadeyle Y yoksulsa, X 'deki sınırın altındakiler de yoksuldur.

$$z=10 \quad Y=(4,8,9,15) \quad X'=(4,7,9,15)$$

Tekdüzelik Özelliği

Eğer $X \rightarrow Y$ 'deki yoksulların yoksunluğundaki artıştan elde ediliyorsa;

$$x_{i,j'} > y_{i,j'} \quad \text{ için; } (i,j)=(i',j') \quad \text{ eğer } y_{i,j'} < z_{j'}$$

$$x_{i,j'} = y_{i,j'} \quad \text{ için; } (i,j) \neq (i',j') \quad \text{ eğer } y_{i,j'} \neq z_{j'}$$

$$Y = \begin{bmatrix} 4 & 4 & 2 \\ 3 & 5 & 4 \\ 8 & 6 & 3 \end{bmatrix} \quad \text{ iken } \quad X = \begin{bmatrix} 4 & 4 & 3 \\ 3 & 5 & 4 \\ 8 & 6 & 3 \end{bmatrix}$$

$$Z=(5 \quad 6 \quad 4)$$

$$P(x;z) < P(y;z)$$

Boyutsal Tekdüzelik

Eğer $X \rightarrow Y$ 'deki yoksulların boyutsal artışından elde ediliyorsa;

$$x_{i,j'} \geq z_{j'} > y_{i,j'} \quad \text{ için; } (i,j)=(i',j') \quad \text{ eğer } y_{i,j'} < z_{j'}$$

$$x_{i,j'} = y_{i,j'} \quad \text{ için; } (i,j) \neq (i',j') \quad \text{ eğer } y_{i,j'} \neq z_{j'}$$

$$P(x;z) < P(y;z)$$

Transfer Özelliği

Ortalaması aynı olmamak şartıyla yoksula gelir transferi yapılırsa,

$$P(x;z) < P(y;z)$$

Bölünebilme/Ayrılabilirlik Özelliği

Yoksulluğun yüksek olduğu nüfuslara yönelik hedefleme ve yoksulluk profili çıkarmak için bu özellik son derece önemlidir. Eğer ayrışma X 'in ve Y 'nin tekrarlanan formundan elde ediliyorsa $[X=(Y,Y,\dots,Y)]$ X ve Y 'nin yoksulluk düzeyleri aynı olur.

$$\text{Eğer } P(y';z)=P(y;z) \text{ ve } n(x')=n(x), n(y') \text{ ise}$$

$$P(x';y';z) > P(x;y;z)$$

$$z=10 \quad X=(4,8,9,15) \quad X_A=(4,8) \quad X_B=(9,15) \text{ iken}$$

$$X'_A=(3,8) \text{ ise yoksulluk artarken}$$

$X_B=(9,15)$ ise yoksulluk aynı kalmaktadır. Ancak toplumun yoksulluğuna bakıldığında ise arttığı görülmektedir.

$$P(3,8,9,15) > P(4,8,9,15)$$

Bu özellik son derece önemlidir çünkü alt gelir gruplarına uygulanacak politikaların belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Yoksulluğu azaltmak için önerilen politikaların en önemlilerinin

başında, önce bir kişinin yada grubun yoksulluğunu azaltmak ve bu çoğaltılarak toplumsal yoksulluğun azaltılabileceği görüşü yer almaktadır.

Alt gelir gruplarının yoksulluğunun azaltılması;

$$P(x, y) = \frac{n(x)}{n} P(x) + \frac{n(y)}{n} P(y) \quad \text{Her bir grubun yoksulluğu; } C_x = \frac{\frac{n(x)}{n} P(x)}{P(x, y)}$$

Yoksulluk Odağı

$X \rightarrow Y$ 'deki yoksul olmayanların miktarındaki küçük bir artıştan elde ediliyorsa;

$$x_{i',j'} > y_{i',j'} \quad \text{için; } (i,j) = (i',j') \quad \text{eğer } y_{i',j'} \geq z_{j'}$$

$$x_{i',j'} = y_{i',j'} \quad \text{için; } (i,j) \neq (i',j') \quad \text{eğer } y_{i',j'} \neq z_{j'}$$

$$P(x;z) = P(y;z)$$

Yoksunluk Odağı

$X \rightarrow Y$ 'deki yoksun olmayanların miktarındaki küçük bir artıştan elde ediliyorsa;

$$x_{i',j'} > y_{i',j'} \quad \text{için; } (i,j) = (i',j') \quad \text{eğer } y_{i',j'} \geq z_{j'}$$

$$x_{i',j'} = y_{i',j'} \quad \text{için; } (i,j) \neq (i',j') \quad \text{eğer } y_{i',j'} \neq z_{j'}$$

$$P(x;z) = P(y;z)$$

Pigou-Dalton Transfer Prensibi

Eğer $X \rightarrow Y$ 'deki yoksul olmayanlardan yoksullara transfer yapılması sonucu elde ediliyorsa;

$$Y = TX$$

$$T = \lambda E + (1-\lambda)P \quad (0 < \lambda < 1) \quad T = \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} + \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{1}{2} & \frac{1}{2} & 0 \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{2} & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}$$

1. ve 2. kişi arasında transfer yapılırsa;

$$X = T \times Y = \begin{bmatrix} 0,5 & 0,5 & 0 \\ 0,5 & 0,5 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 4 & 4 & 2 \\ 3 & 5 & 4 \\ 8 & 6 & 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 3,5 & 4,5 & 3 \\ 3,5 & 4,5 & 3 \\ 8 & 6 & 3 \end{bmatrix}$$

$$P(x;z) \leq P(y;z)$$

Önemlilik/Basit Olmama

Çok boyutlu yoksulluk hesaplaması için en az 2 boyutun varlığı şarttır. Bu hesaplama monoton özelliğini bünyesinde barındırır. Buna ek olarak yoksullar arasındaki eşitsizliği de ortaya çıkarır. Bu nedenle bu hesaplama önem taşımaktadır.

Üstünlük Özelliği

Yoksulların gelirinde meydana getirilen bir “artış” ile yoksulların sınırın üstüne çıkarılmasıdır. Bu yoksulların gelirlerine yapılacak bir “transfer” ile de gerçekleştirilebilir.

$$z=10 \quad Y=(4,8,9,15) \quad X'=(4,8,\underline{11},15)$$

Kuvvetli (Güçlü) Tekdüzelik

Eğer X , Y 'nin gelirindeki artıştan elde ediliyorsa veya gelir transferi yapılıyorsa,

$$y_i \leq y_j \leq z \quad x_i \leq y_i \leq y_j \leq x_j$$

$$z=10 \quad Y=(4,8,\underline{9},15) \quad X=(4,\underline{6},\underline{11},15)$$

$$P(x;z) \leq P(y;z)$$

Kuvvetli (Güçlü) Transfer

Eğer X, Y'nin gelirinde meydana gelen bir "gerilemeden" elde ediliyor ve bu gerileme transferle telafi ediliyorsa,

$$P(x;z) > P(y;z)$$

Bu iki özellik (kuvvetli tekdüzelik ve transfer) yoksulluğun sürekli olması durumunda ortaya çıkar.

Çok Boyutlu Aktarım Mekanizması

X,Y'den elde ediliyorken, Y'den ölçülen yoksulluk daha yüksek olamaz. Çünkü bistokastik dönüşüm tüm yoksul bireylere aynı düzeyde dağıtımın yapılmasıyla sonuçlanır.

Zayıf/Yetersiz Transfer

Eğer X, yoksulların sahip oldukları yeteneklerin (edinimlerin) ortalamasından oluşan Y'den oluşuyorsa,

$$P(x;z) \leq P(y;z)$$

Yetersiz/Zayıf Düzenleme

Eğer X, yoksullar arasında azalan yeniden düzenleme ilişkilerinin gösteren Y'den elde ediliyorsa;

$$P(x;z) \leq P(y;z)$$

M_α : Çok boyutlu yoksulluk hesaplamasını

Eğer $\alpha \geq 0$ ise; Ayrılabilme, tekrarlanan değişmezlik, simetri, yoksulluk ve yoksunluk odağı, zayıf ve boyutsal tekdüzelik, önemlilik ve basit olmama, zayıf yeniden düzenleme, Eğer $\alpha > 0$ ise ek olarak tekdüzelik, $\alpha > 1$ ise ek olarak transfer özelliğine sahiptir.

Süreklilik

X^k ve X birbirini izleyen (takip eden) sırada yer alırken;

$P(x^k;z) \rightarrow P(x;z)$ 'yi yakınsar. Birbirleriyle belirli bir noktada birleşirler.

Switch Korelasyon Altında Azalmayan Yoksulluk

2 yoksul insandan birisi daha çok gıda ve giyim eşyasına sahipse ve değiş tokuş yaparlarsa yoksulluk değişmez.

Eksik Yoksulluk Odağı

Yoksulluk endeksi sadece yoksul olmayan bireyler için bağımsız olma özelliği taşır.

$\alpha > 0$ ise FGT_α = süreklilik, güçlü tekdüzelik özellikleri varken, güçlü transfer özelliği yoktur.

$\alpha > 1$ ise FGT_α = süreklilik, güçlü tekdüzelik ve güçlü transfer özellikleri vardır.

$\alpha > 2$ ise FGT_α = transfer ve dağıtım hassaslığı özelliği vardır.

EK 5- Yoksulluk Sınırlarının Farklı Değerlerinde Çok Boyutlu Yoksulluk Oranları

Yoksulluğun tespiti amacıyla gerekli olan yoksulluk sınırı oluşturulurken, daha önce de değinildiği üzere, Mack ve Lansey (1985) 3, Gordon (2003) 2, AF yaklaşımını ortaya atan araştırmacılar olan Alkire ve Foster (2007; 2011a; 2011b) ise $k=1, \dots, d$ şeklinde sınırlar atamış ve özellikle Alkire ve Foster bu sınırlar altındaki yoksulluğun karşılaştırmalı birer analizini yapmıştır. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu durum göz önüne alınarak ve yoksulluk sınırının değişik değerlerindeki ($k=2$ ve 4) yoksunluklar ile çok boyutlu yoksulluk hesapları karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Sınırın, boyut sayısının 8 olmasına karşın en fazla 4 olmasının nedeni ise, hem Mersin hem de Erzurum'da 5 boyutta yoksunluk yaşayan bireyin bulunmamasıdır, ki bunun anlamı her iki ilde de 5 boyutlu yoksulluk oranının 0 olduğudur.

Sekiz boyutun yer aldığı bu çalışmada, yoksulluk sınırının $k=2$ olması durumunda, 1200 kişilik Mersin örnekleminde 460 kişinin en az 2 boyutta yoksun olduğu tespit edilmiştir ve bu bireyler çok boyutlu yoksulluk metodolojisine göre *yoksul* olarak kabul edilmektedir. Hesaplamalar sonucunda Mersin'in kişi sayısı oranının %38, düzeltilmiş kişi sayısı oranının yani yoksulluk oranının %12,5 ortaya çıkmıştır. Aynı sınır göz önüne alındığında Erzurum'un kişi sayısı oranı ise Mersin'e göre daha düşükken, bu oran %30 olmuştur. Erzurum'un düzeltilmiş kişi sayısı oranı, bir başka ifadeyle çok boyutlu yoksulluk oranı %9,9'dur. Yoksulluk sınırı 2 olduğu durumda, Mersin ve Erzurum yoksulluk analizinde düzeltilmiş yoksulluk açıklarına bakıldığında da Mersin'in açığının Erzurum'un açığından daha yüksek elde edildiği göze çarpmaktadır. Mersin'in düzeltilmiş yoksulluk açığı oranı %15,7 iken, Erzurum'un %15,1'dir. Bu da Mersin'in çok boyutlu yoksulluğu daha şiddetli yaşadığının bir göstergesi olabilir. Karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açıklarında da benzer sonuçlara rastlanmakta ve bu sonuçlar (sırasıyla %7,3 ve %6,6), Mersin'deki yoksulların yoksulluk şiddetini hissetmede daha hassas olduğuna işaret etmektedir.

Bu çalışmada çok boyutlu yoksulluk hesaplamasının yapılabilmesi için ele alınan bir başka yoksulluk sınırı da 4'tür. Değinildiği üzere yoksulluk sınırının en fazla 4 olmasının nedeni, hem Mersin'de hem de Erzurum'da aynı anda 5 boyutta yoksunluk yaşayan bireyin olmamasıdır. Yapılan hesaplamalar sonucunda sınırın 4 olduğu durumda Mersin'deki 13 birey yoksul iken, Erzurum'daki 10 birey yoksuldur. Mersin'in kişi sayısı oranı %1, düzeltilmiş kişi sayısı oranı yani çok boyutlu yoksulluk oranı ise %0,8'dir. Erzurum'un kişi sayısı oranı %0,8, çok boyutlu yoksulluk oranı %0,04'tür. Tıpkı sınırların 2 ve 3 olduğu durumlardaki gibi sınır 4 olduğunda da Erzurum'daki yoksulluk oranı Mersin'den düşük elde edilmiştir. Düzeltilmiş yoksulluk açıkları karşılaştırıldığında da benzer sonuçlara rastlanmış ve Mersin'in açık oranı

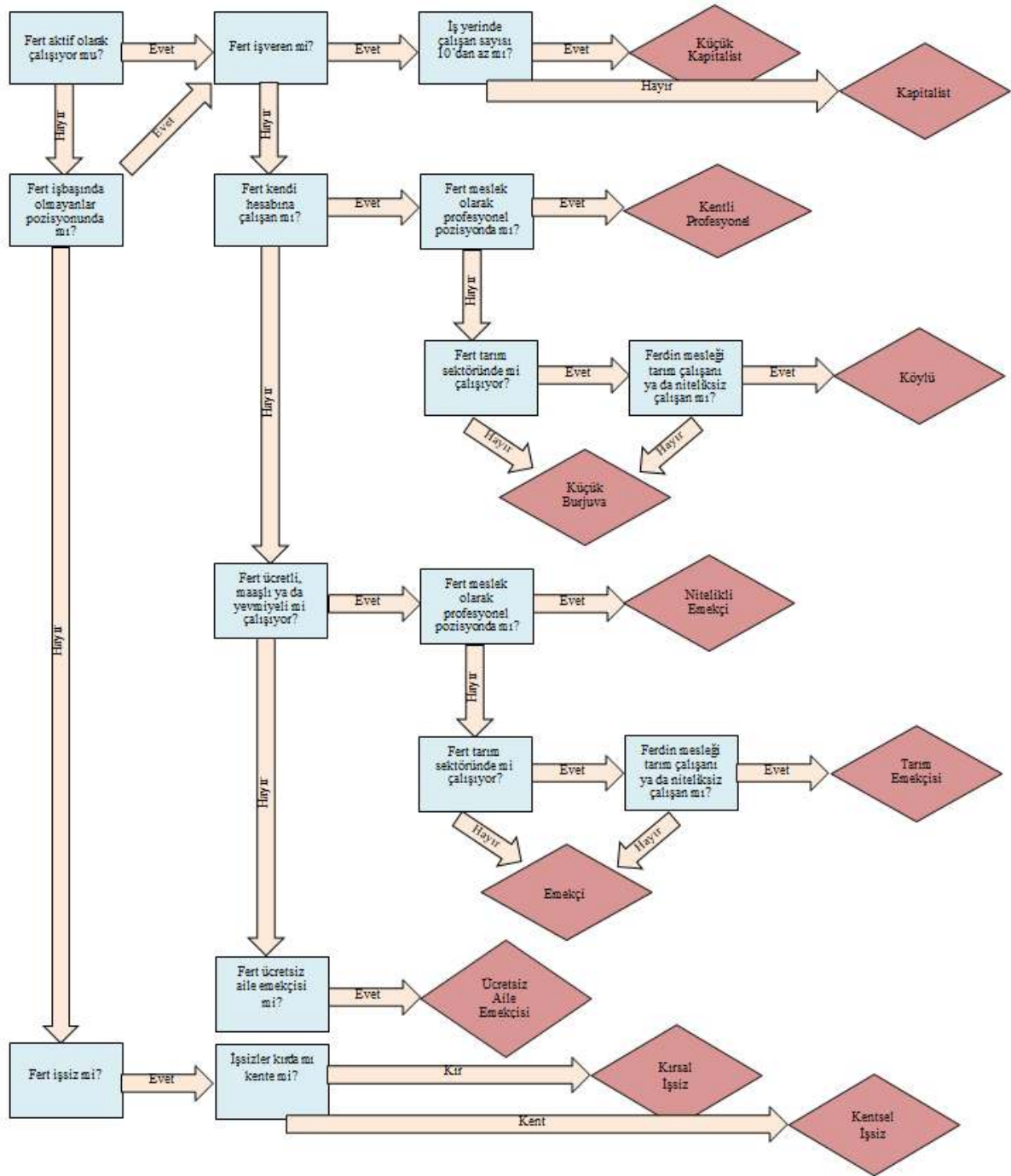
Erzurum açık oranından az da olsa yüksek çıkmıştır (sırasıyla %6,1 ve %6). Bu da yoksulluk sınırının en üst basamağında Mersin'deki çok yoksulluğun daha şiddetli olduğuna işaret etmektedir. Aynı şekilde karesi alınmış düzeltilmiş yoksulluk açıklarına bakıldığında da Mersin'in oranının (%0,9), Erzurum'un oranından (%0,5) daha yüksek olduğu görülmektedir, ki bu da Mersin'deki yoksulların yoksulluk hassasiyetlerinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca karesi alınmış yoksulluk açığı hesaplamalarına bakarak, her iki ilde de yoksulların en yoksulları tespit edilip (Mersin'deki 13, Erzurum'daki 10 birey) bu bireyler için politikaların öncelikli olarak uygulanması gerektiği vurgulanabilir.

Sonuç olarak yoksulluk sınırlarının ele alınan tüm değerlerinde ($k=2, 3$ ve 4) Mersin'deki çok boyutlu yoksulluk oranı, şiddeti ve yoksulların bunu hissetme hassasiyetleri Erzurum'un üzerindedir denilebilir.

EK 5.1- Yoksulluk Sınırının Farklı Değerlerinde Durumda Yoksulluk Oranları

MERSİN	M₀		M₁		M₂	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
k=2	0,125	12,5	0,157	15,7	0,073	7,3
k=3	0,035	3,5	0,061	6,1	0,03	3,0
k=4	0,008	0,8	0,017	1,7	0,009	0,9
ERZURUM	M₀		M₁		M₂	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
k=2	0,099	9,9	0,151	15,1	0,066	6,6
k=3	0,03	3,0	0,06	6,0	0,029	2,9
k=4	0,004	0,4	0,01	1,0	0,005	0,5

EK 6- Birey Sınıf Pozisyonlarının Belirlenmesi

Not: Yukarıda yer alan şema, Günaydın (2011)'den yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada kullanılan anket sadece kentsel alanları kapsadığı için şemada görülen "köylü ve kırsal işsiz" sınıfları analizlerde gözardı edilmiştir.

EK 7- İstihdam, İş ve İşyeri Güvenliği ve Güçlenme Boyutlarındaki Değişken Gruplarının Faktör Analizi Sonuçları

EK 7.1- İstihdam, İş ve İşyeri Güvenliği Boyutundaki Değişken Grubunun Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testleri

		Mersin	Erzurum
Örneklem Yeterliliğinin Kaiser-Meyer-Olkin Testi		,684	,764
Bartlett Testleri	Yaklaşık Ki-Kare	535,265	389,272
	Serbestlik Derecesi	10	10
	Sig.	,000	,000

EK 7.2- İstihdam, İş ve İşyeri Güvenliği Boyutundaki Değişken Grubunun Temel Bileşenler Analizi

	Bileşen-Mersin		Bileşen-Erzurum	
	1	2	1	2
IIK_ISY_OZGURLUK	,807	-,232	,850	-,214
IIK_ISY_HAKSIZLIK	,751	-,274	,825	-,252
IIK_ISY_SAYGI	-,725	,260	,532	,415
IIK_KARIYER_FIRS	,388	,738	,036	,775
IIK_ASTUST_ILISKI	,496	,596	,200	,710

EK 7.3- Güçlenme Boyutundaki Değişken Grubunun Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testleri

		Mersin	Erzurum
Örneklem Yeterliliğinin Kaiser-Meyer-Olkin Testi		,703	,725
Bartlett Testleri	Yaklaşık Ki-Kare	376,377	480,676
	Serbestlik Derecesi	3	3
	Sig.	,000	,000

EK 7.4- Güçlenme Boyutundaki Değişken Grubunun Temel Bileşenler Analizi

	Bileşen-Mersin	Bileşen-Erzurum
	1	1
GUC_OZGURLUK_DURUMU	,813	,863
GUC_YAKIN_OZGURLUK_DURUMU	,760	,752
GUC_10YILONCE_OZGURLUK_DURUMU	,635	,592

EK 8- Yoksunluk Endeksini Etkileyen Faktörlerin Aşamalı Seçim (Stepwise) Yöntemi ile Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: YOKSUNLUK_ENDEKSI											
Yöntem: Aşamalı Seçim (Stepwise)											
Mersin Örneklemi: 600 Kadın, 600 Erkek						Erzurum Örneklemi: 600 Kadın, 600 Erkek					
Mersin Gözlem sayısı: 600+600=1200						Erzurum Gözlem sayısı: 600+600=1200					
White’ın değişen varyansla tutarlı tahmin edicileri											
Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Olasılık		Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Olasılık	Beklenen işaret	Değişken türü
	KADIN					ERKEK					
	MERSİN										
C	4,32*	4,25	1,01	0,00		4,17*	3,04	1,37	0,00		
HHS_EGITIM_ILKOKUL	3,96*	1,26	3,12	0,00		4,27*	1,04	4,07	0,00	+	Kukla
IIK_ISSTATU_UCRETLIISCI	3,37*	1,14	2,93	0,00		2,57*	0,82	3,11	0,00	-	Kukla
IIK_ISSTATU_YEVM	8,57**	3,40	2,51	0,01		7,40**	3,30	2,24	0,02	+	Kukla
IIK_IS_KARIYER_FIRS	-3,72*	0,76	-4,84	0,00		-2,76*	0,55	-5,00	0,00	-	Likert
G_EKODEME_MIKTARI	0,07*	0,011	6,72	0,00		0,011*	0,002	5,43	0,00	-	Sürekli
S_DUZENLI_SPOR	-3,39*	1,05	-3,17	0,00		-1,68**	0,76	-2,19	0,02	-	Kukla
GUC_OZGURLUK_DURUMU	-1,73***	0,89	-2,01	0,05		-2,31**	0,63	-3,62	0,00	-	Likert
U_ONYARGILI_DAVRANIS	6,66*	1,577	4,22	0,00						+	Kukla
	R ²	0,45	F-ist.	17,48		R ²	0,26	F-ist.	18,16		
	Düz. R ²	0,43	Olasılık (F-ist.)	0,00		Düz. R ²	0,25	Olasılık (F-ist.)	0,00		
	Reg. std. hatası	6,72				Reg. std. hatası	8,04				
	Değişen varyans					Değişen varyans					
	F-ist.	1,96	Olasılık F(8,591)	0,01		F-ist.	2,03	Olasılık F(7,592)	0,01		
	ERZURUM										
C	1,37*	0,62	2,19	0,00		3,99*	2,72	1,46	0,00		
HHS_HH_SAYISI						0,74**	0,29	2,53	0,01	+-	Sürekli
HHS_EGITIM_OKULA_GITMEDI	6,60*	1,41	4,65	0,00						+	Kukla
HHS_EGITIM_UNIVERSITE						-2,72*	0,78	-3,47	0,00	-	Kukla
IIK_ISSTATU_UCRETLIISCI						1,73**	0,80	2,15	0,03	-	Kukla
IIK_AZ_GELIR_CALISMA						3,39*	1,054	3,21	0,00	+	Kukla
IIK_ISY_IFADE_OZGURLUGU	3,89*	0,72	5,38	0,00		-2,15*	0,46	-4,5	0,00	-	Likert
G_UCRET_MIKTARI	-0,005*	0,001	-3,38	0,00						-	Sürekli
G_OZTUKETIM_ORANI						0,15*	0,05	2,65	0,00	-	Sürekli
S_DUZENLI_SPOR	-2,92*	0,71	-4,10	0,00						-	Kukla
S_SAGLIK_S_K_BB_YAPMAMA	3,42*	0,90	3,78	0,00		2,38*	0,85	2,79	0,00	-	Kukla
GUC_DEG_SAG_AILE	5,62*	0,92	6,06	0,00		3,14**	1,43	2,18	0,02	+	Kukla
GUC_DEG_SAG_TOPL	7,27*	2,67	2,72	0,00						+	Kukla
GUC_DEGISTIR_SOSSTATU_IL	4,56*	1,35	3,37	0,00						+	Kukla
GUC_TOPL_DEG_YAPABILME						-1,67**	0,70	-2,37	0,01	-	Kukla
GUC_OZGURLUK_DURUMU						-3,43*	0,35	-9,65	0,00	-	Likert
U_ONYARGILI_DAVRANIS						7,35*	1,40	5,23	0,00	+	Kukla
	R ²	0,24	F-ist.	20,60		R ²	0,36	F-ist.	29,86		
	Düz. R ²	0,23	Olasılık (F-ist.)	0,00		Düz. R ²	0,35	Olasılık (F-ist.)	0,00		
	Reg. std. hatası	8,05				Reg. std. hatası	8,45				
	Değişen varyans					Değişen varyans					
	F-ist.	1,96	Olasılık F(8,591)	0,00		F-ist.	1,81	Olasılık F(11,588)	0,00		

Her iki ilin sonuçlarında da *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

EK 9- Çalışmada Kullanılan Boyut ve Göstergeler

İSTİHDAM-İŞ YERİ GÜVENLİĞİ 8 gösterge	GELİR 2 gösterge	SAĞLIK 5 gösterge	GÜÇLENME 7 gösterge	UTANMA/DIŞLANMIŞLIK HİSSETMEDEN YER ALMA 8 gösterge	YAŞAMSAL ANLAM VE DEĞER 5 gösterge	FİZİKSEL GÜVENLİK 4 gösterge	HANENİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI 3 gösterge
1- İş güvencesi 2- Hastalık izni 3- Tatil 4- Doğum izni 5- Sigorta 6- Fiziksel/ zihinsel koşullar 7- İş kazası 8- İş/ortam güvenliği 8-1. Makina güvenliği 8-2. İş eldiveni 8-3. Makina gürültüsü 8-4. Ortam sıcaklığı 8-5. Kimyasal ya da gazlar 8-6. Ağır yük/ ayakta çalışma 8-7. Kayma/ düşme	1- Tasarruf 2- Borç	1- Sağlık durumu 2- Sosyal sağlık sistemi 3- 5 yaş altı çocuk beslenmesi 4- Hamile/emziren anne beslenmesi 5- Yaşlı beslenmesi	1- Günlük aktivite kararı kontrolü 2- Harcama kararı kontrolü 3- Sağlık kararı kontrolü 4- Şiddet/tehlike kararı kontrolü 5- Dini karar kontrolü 6- İş hayatı kararı kontrolü 7- Özerklik	1- Yoksulluktan utanma 2- Aile yoksulluğundan utanma 3- Toplumda utanma, sıkılma 4- Küçük düşme 5- Dışlanma 6- Adil davranış 7- Etnik, dinsel ve kültürel geçmişin etkisi 7-1. Kamu/altyapı 7-2. Kamu kurumlarında iş/ sözleşme 7-3. Özel sektörde iş/sözleşme 7-4. Kamusal barınma 7-5. Üniversite öncesi eğitim olanaklarından faydalanma 7-6. Üniversitede eğitim olanaklarından faydalanma 8- Ekonomik geçmişin etkisi 8-1. Kamu/altyapı 8-2. Kamu kurumlarında iş/ sözleşme 8-3. Özel sektörde iş/sözleşme 8-4. Kamusal barınma 8-5. Üniversite öncesi eğitim olanaklarından faydalanma 8-6. Üniversitede eğitim olanaklarından faydalanma	1- Özgürlük 2- Barınma memnuniyeti 3- Fiziksel güvenlik memnuniyeti 4- Eğitim memnuniyeti 5- Yaşamın tamamından memnuniyet	1- Hırsızlık 2- Şiddet 3- Gelecekte şiddet olasılığı 4- Güvenlik seviyesi değişimi	1- İçme suyu 2- Tuvalet 3- Zemin

EK 10- Çalışmada Kullanılan Göstergelerdeki Yoksunluk Şartları

İSTİHDAM-İŞ YERİ GÜVENLİĞİ 8 gösterge	GELİR 2 gösterge	SAĞLIK 5 gösterge	GÜÇLENME 7 gösterge	UTANMA/ DIŞLANMIŞLIK HİSSETMEDEN YER ALMA 8 gösterge	YAŞAMSAL ANLAM VE DEĞER 5 gösterge	FİZİKSEL GÜVENLİK 4 gösterge	HANENİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI 3 gösterge
1- Gelecek 3 ay içerisinde işinizi kaybetme ihtimalinizi nasıl görüyorsunuz? <i>Düşük ve üstü olasılık ise YOKSUN</i> 2- Ücretli hastalık izni hakkınız var mı? <i>Hayır ise YOKSUN</i> 3- Ücretli tatil hakkınız var mı? <i>Hayır ise YOKSUN</i> 4- Doğum izni hakkınız var mı? <i>Hayır ise YOKSUN</i> 5-Sosyal güvenlik veya işsizlik sigortanız var mı? <i>Hayır ise YOKSUN</i> 6- Çalıştığınız iş size fiziksel ya da zihinsel zarar veriyor mu? <i>Evet ise YOKSUN</i> 7- Son 12 ayda yaptığınız işe bağlı olarak yaralanma, hastalık, sakatlık ya da diğer fiziksel ve ruh sağlığı sorunu yaşadınız mı? <i>Evet ise YOKSUN</i> 8-1. İşyerinizde makineler ya da ortamı korumaz mı? <i>Evet ise YOKSUN</i> 8-2. Kesici aletler ve bileme aletleri eldivensiz mi kullanılıyor? <i>Evet ise YOKSUN</i> 8-3. Üretim araçlarının gürültüsü normal konuşmayı duyamayacak kadar yüksek mi? <i>Evet ise YOKSUN</i> 8-4. Yeterli koruma olmadığınız aşırı sıcak ya da soğuğa maruz kalıyor musunuz? <i>Evet ise YOKSUN</i> 8-5. Yeterli koruma olmadığınız zararlı kimyasal, toz, duman ve gazlara maruz kalıyor musunuz? <i>Evet ise YOKSUN</i> 8-6. Ağır yük taşıyor ve uzun saatler ayakta mı çalışıyorsunuz? <i>Evet ise YOKSUN</i> 8-7. Kayma ve düşme tehlikesi yaşıyor musunuz? <i>Evet ise YOKSUN</i>	1-Tasarrufunuz var mı? <i>Hayır ise YOKSUN</i> 2- Borcunuz var mı? <i>Evet ise YOKSUN</i>	1- Şu anda sağlık durumunuzu nasıl tanımlarsınız? <i>İyi değil ise YOKSUN</i> 2- Herhangi bir sosyal sağlık sisteminde dahil misiniz? <i>Hayır ise YOKSUN</i> 3- Sizde 5 yaş altı çocuklarınızın beslenme durumu iyi midir? <i>Hayır ise YOKSUN</i> 4-Hanehalkında varsa hamile ve emziren annelerin beslenme durumu yeterli midir? <i>Hayır ise YOKSUN</i> 5- Sizde hanehalkından 60 yaş ve üstü yaşlıların beslenme durumu yeterli midir? <i>Hayır ise YOKSUN</i>	1- Günlük aktivitelerinizi etkileyen kişisel kararlarınızı ne ölçüde kontrol edebildiğinizi hissediyorsunuz? <i>Bazı, çok az ya da hiç ise YOKSUN</i> 2- Şimdi bazı küçük hanehalkı harcamalarını neden ve nasıl yaptığınıza dair olası açıklamalar yapılacaktır. Size en uygun olanı seçiniz. <i>Sfır kontrollü, dış baskıya maruz ya da onay almak zorunda ise YOKSUN</i> 3- Şimdi de ciddi sağlık sorunlarınız için karar almanızı etkileyen olası nedenlerin açıklamasını yapıyorum. Size en uygun olanı seçiniz. <i>Sfır kontrollü, dış baskıya maruz ya da onay almak zorunda ise YOKSUN</i> 4- Şiddet olaylarından ve olası tehlike durumlarından kaçınmak için alabileceğiniz kararların olası nedenlerini açıklayacağım. Size en uygun olanı seçiniz. <i>Sfır kontrollü, dış baskıya maruz ya da onay almak zorunda ise YOKSUN</i> 5- Dini vecibelerinizi uygulamaya uygulamama kararlarınızın olası nedenlerine ilişkin açıklama yapacağım. Size en uygun olanı seçiniz. <i>Sfır kontrollü, dış baskıya maruz ya da onay almak zorunda ise YOKSUN</i> 6- Herhangi bir işte çalışmanızın ya da çalışma hayatında yer almanızın olası nedenlerini açıklayacağım. Size en uygun olanı seçiniz. <i>Sfır kontrollü, dış baskıya maruz ya da onay almak zorunda ise YOKSUN</i> 7- Özgürlük merdiveninde, en altta birinci basamakta, kendi hayatlarına ilişkin özgürce karar veremeyen ve hayatlarının gidişatı üzerinde en ufak bir kontrole sahip olmayan kişilerin olduğunu düşünün. Altıncı ve son basamakta bu konuda en özgür ve en fazla kontrol sahibi kişilerin olduğunu varsayın. Bugün hangi basamaktaşınız? <i>3 ve altı ise YOKSUN</i>	1- Fakir olsaydım utanırdım. <i>Katılıyorum ise YOKSUN</i> 2- Ailemden birisi fakir olsaydı utanırdım. <i>Katılıyorum ise YOKSUN</i> 3- Toplumda yer almaktan utanma, sıkılma <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 4- Kendini küçük düşmüş/küçimsenmiş hissetme <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 5- Kendini dışlanmış hissetme <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 6- İnsanlar size ne sıklıkla adil olmayan şekilde davranır? <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 7- Sizde birisinin etnik, dinsel ve kültürel geçmişinin, hizmet elde etmesini ne kadar etkilediğini düşünüyorsunuz? <i>7-1. Kamu/altyapı hizmetlerine erişim Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 7-2. Kamu kurumlarında iş/ sözleşme <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 7-3. Özel sektörde iş/sözleşme <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 7-4. Kamusal barınma (lojman vb.) <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 7-5. Üniversite öncesi eğitim olanaklarından faydalanma <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 7-6. Üniversitede eğitim olanaklarından faydalanma <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 8- Birisinin ekonomik geçmişinin hizmet elde etmesini ne kadar etkilediğini düşünüyorsunuz? <i>8-1. Kamu/altyapı hizmetlerine erişim Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 8-2. Kamu kurumlarında iş/ sözleşme <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 8-3. Özel sektörde iş/sözleşme <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 8-4. Kamusal barınma (lojman vb.) <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 8-5. Üniversite öncesi eğitim olanaklarından faydalanma <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i> 8-6. Üniversitede eğitim olanaklarından faydalanma <i>Daima, sık sık, bazen, çok az ise YOKSUN</i>	1- Hayatımı nasıl yaşayacağım konusunda özgürüm. <i>Katılıyorum ise YOKSUN</i> 2- Barınma memnuniyeti <i>Memnun değil ise YOKSUN</i> 3- Fiziksel güvenlik memnuniyeti <i>Memnun değil ise YOKSUN</i> 4- Eğitim memnuniyeti <i>Memnun değil ise YOKSUN</i> 5- Yaşamınızın tamamından memnuniyet <i>Memnun değil ise YOKSUN</i>	1- Geçtiğimiz yıllarda birisi evinize ya da dairentze izinsiz olarak girdi mi ve size ait olan herhangi bir şey(leri) çaldı mı veya çalmaya kalktı mı? <i>Evet ise YOKSUN</i> 2- Önceki olayların dışında geçtiğimiz 5 yıl içinde siz yada ailenizden birisi evinizde yada dışarıda ateşli yada ateşli olmayan silahla (bıçak vs) vuruldu mu? <i>Şiddete maruz kaldı mı? Dövüldü mü? (tekme, itilme vs) Evet ise YOKSUN</i> 3- Gelecek 12 ay içerisinde yukarıda belirtilen şiddet olaylarından birisinin mağduru olma olasılığınız nedir? <i>Çok düşük de olsa olası ise YOKSUN</i> 4- 5 yıl önceye kıyasla yaşadığınız yerde tehlike ve şiddetin seviyesi nasıl değişti? <i>Aynı kaldı ya da arttı ise YOKSUN</i>	1- Evde kullandığınız içme suyunun kaynağı nedir? <i>Şebeke suyu ya da damacana değilse YOKSUN</i> 2- Tuvalet evin içinde mi, dışında mı? <i>İçinde değilse YOKSUN</i> 3- Eviniz zeminini ne ile kaplıdır? <i>Toprak ya da beton ise YOKSUN</i>

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Mehmet ZANBAK

Doğum Tarihi ve Yeri : 01.02.1981 Burdur

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Burdur Cumhuriyet Lisesi, 1999

Lisans Diploması : Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, 2005

Yüksek Lisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, 2008

Tez Konusu : Döviz Kuru Riski Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme

Yabancı Dil / Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Arş.Gör., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü (2006-2014)

E-Mail : mehmetzanbak@akdeniz.edu.tr